

પ્રસ્તાવના.

[દ્વિતીય આવૃત્તિની.]

આ ન્હાના સરખાં પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ પ્રકટ થઇ. જે ઉદ્દેશથી આ પુસ્તક સખવામાં આવ્યું છે. એ ઉદ્દેશ પુસ્તકનો ખોલો દેવાનો કરી સમવાયો છે. પુસ્તક સર્વદેશીય, માનવ જીવનનાં સર્વાંગને ડીપાવતું સખાયું છે, એ સાથેના વિદ્વાનોનાં અભિપ્રાયથી સહજ સિદ્ધ થાય છે. પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રકટ થયાં પછી પુસ્તકની ભાષા પરત્વે કેટલોએક અગત્યનો સુધારો કરવાની જરૂર જણાઇ. એ અપૂર્ણતા પૂરવા ચુગતના નિદાન સાક્ષર થીયુત રમણસાહેબ અવીપતરામ નીલકંઠે એમ સર્થ અપવન્યક સુધારો કરી આપ્યો છે, એટલે આ પુસ્તકની દ્વિતીયાવૃત્તિ અધિક સુંદર અને ભેટકાપયોગી નીવડી એમ દર થાક છે.

‘લેખકનું’ વ્યક્તિત્વ:—

આ પુસ્તકના લેખક જૈનશ્રુતિ શીમાન્ દેવચન્દ્રજી મહારાજ કુચ્છ, કેન્દ્રિઆંવાડનાં જૈન સમાજમાં પોતાની જાતીય મંરુતિ; વિદ્યા અને ચારિત્ર્યથી ઉજ્જવલ પ્રતિષ્ઠા પામેલા છે. એટલુંજ નહીં પણ અન્યં ધર્મીય જ્ઞાણથી ભાંડી ‘સદ્’ પર્યન્ત તેઓથી તેટલાજ લોકપ્રિય થયેલા છે. લેખક મુનિશ્રી અને એમની મંડલીનું મુખ્ય ધ્યેય ‘સમાજસેવા’ છે. એ ધ્યેય અનુસાર સામાજિક કર્મવ્ય નિર્દેશનું આ ન્હાનું ‘સરખું’ પુસ્તક સંપાદિત એક અમલની સમાજસેવા કરી છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ તેઓ શ્રીનું જોડવું, સખવું કે વિચરવું એ સર્વ-સમાજસેવા રૂપજ યથ ગમું

છે. અત્યારની નજીક પ્રાય થતી માતૃભાષાનાં મુગમાં લેખક મહારાજશ્રીનો સંસ્કૃત અભ્યાસ અત્યંત પ્રશંસનીય અને બહોળા પ્રમાણમાં છે. તેઓ શ્રીએ ન્યાય શાસ્ત્રનો સંગીન અભ્યાસ કરેલો છે, તેમજ અન્ય સંસ્કૃત સાહિત્ય ગ્રંથોનું પણ તેઓશ્રીએ વિશાળ અવલોકન કર્યું છે. આમ છતાંયે તેઓશ્રી બહુ સાદા, બહુ સરલ, બહુ રનેહાળ અને નિર્વિકારી, નિરાભિમાની, શાન્તચિત્ત માણુ છે. તેઓશ્રીના જીવનમાં ધાર્મિક અસહિષ્ણુતા, વિકૃતતાના ગર્વની જાણ સરખીયે નથી. એમનું જીવન સતત આનંદી, મુતપ્રવૃત્તિમાન અને સર્વાંગ પવિત્ર છે. નમન્તિ ફલિન્તો વૃક્ષાઃ નમન્તિ ગુણિનો જનાઃ । એ મુત મહારાજશ્રીના વ્યક્તિત્વમાં ગુંથાઈ ગયું છે. ‘સમાજસેવા’ અને ‘લોકકલ્યાણ’ એજ એમનાં દિવસ રાત્રીનાં મન્યન છે. માનવ જીવનની અંખાલી મૂચના રૂપે, માતો કે જીવનના ગુપ્ત બંડારની આવીરૂપે આવું સર્વદેશીય લોકાણયોગી પુસ્તક તૈયાર કરી તેઓશ્રીએ ખરેખર સમાજની એક અખાલી મેવા કરી છે. એમના ઇષ્ટ મનોરથની સિદ્ધિ તો ન્યારેજ માની સકાય ‘કલ્યાણ’ આ પુસ્તકની કમશર અનેક આશ્રિતો પ્રકટ થાય, પુસ્તકની પગ્તુ જીવનમાં ઉતારાય અને લોકકલ્યાણનાં મહાકાર્યમાં પ્રજા રસ લેતી થાય. અસ્તુ, વસ્તુ નિર્દેશ—

પુસ્તકની વસ્તુનો યથાસંકિત સ્પષ્ટ અને સત્ય પરિચય આપવા લેખકની ટ્રુટીઓનું નમ્રપણું દિગ્દર્શન કરાવેલું અને દષિમંથન કરી જેમ સારે રૂપે માખણુ જેવો લેવામાં આવે છે, તેમ લેખકના બહોળા લખાણમાં, વિશાળ વિચારમાં અને સચ્ચ સચ્ચનમાં રહેલું સદેશ, રહસ્ય તારવી લઈ યથાર્થ સારરૂપ અવલોકન વાંચક સમક્ષ રજુ કર્યું. એનું નામ અસ્તાવંના કે વસ્તુનિર્દેશ.

આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિનાં કેટલાયે સ્થાનો હું રસપૂર્વક વાંચી ગયો છું. તેમજ દ્વિતીય આવૃત્તિનાં પ્રકાશન વખતે સમગ્ર પુસ્તકનું

લેખક મહારાજશ્રી સમસ્ત વાંચન કરેલું છે અને યથાશક્તિ લખાયેલ
'મેટર' માં ગ્રે—Correctness—સુધારા પણ કરી આપ્યા છે. એટલે
વરુનિર્દેશની ઝાંખી દરાવવાનું કાર્ય મને કે સરસ થયું કહેવાય.

આપણે જેટલા પ્રગતિવાન છીએ, તેટલા પ્રગતિના તત્ત્વો આપણે
જાણ્યા નથી. જાણવા હતા આપ્યું નથી. એટલે આપણી પ્રવૃત્તિઓ બહુ
ભાગે નિષ્ફળ નીવડે છે. આપણી પ્રવૃત્તિમાં હૃદય નથી, લાગણી નથી,
અંતર્યામી નથી, કર્મબળુદ્ધિ નથી. મર્મકૃશનતા નથી? અને કર્મબળુ
નનો ચોખ્ખતા નથી, ત્યાગમે તેવી અમઝરી પ્રવૃત્તિઓ પણ નિષ્ફળ નીવડે
તેમાં નવાઈ શી? અને એવી અધપ્રવૃત્તિથી સમાજને કે દેશને લાભ
શો? પ્રગતિ એજ માનવ જીવનની પ્રગતિ છે. વાર, આ પ્રવૃત્તિદ્વારા
આપણે પ્રગતિ કેટલી માધી શક્યા? એ વિચારકોએ જરૂર જોવું જોઈએ.
લોક દિનસ્વીપણું પ્રવૃત્તિની દિશાનું ચુલન કરવામાં છે. લોકોને અધ-
પ્રવૃત્તિમાં દોરી રાખવાં આનો અર્થ શો? એથી લોકકલ્યાણ શું? કે
માનવ જીવનનો ઉત્કર્ષ શો?

જીવનની દરેક અંગની પ્રવૃત્તિનો વિચાર થવો જોઈએ. આજ કાલ
કેટલા બાળકો માતા લેણો મળે, પિતા લેણો મળે, કે ગુરુ લેણો મળે
ની શરત આત્મ-પ્રમાણે અનુદાન કરે છે? કેટલા ગૃહસ્થીઓ અતિથી
લેણો મળે એ મર્ત્ય પોતાના ગૃહજીવનમાં પાલન કરે છે? અને કેટલી
ગૃહસ્થીઓ પતિ લેણો મળે, પ્રમાણે જીવિનેશ્વરને આરાધે છે? ત્યારે
આવી હૃદય વમરની ધર્મેદીશી પ્રવૃત્તિ કળ શું? આપણી પ્રવૃત્તિનાં
શીઘ્ર પરિવર્તન થવાં જોઈએ. આપણે સત્પ્રવૃત્તિમાન, સત્કર્મવાદી
થવું જોઈએ. સત્યાગ્રહાશ્રમના આપણે અને ભારત પ્રજાના મહાત્મા
ગાંધીજીએ આ સત્કર્મવાદના સિદ્ધાંતને જંગમ સંમર્શ વર્તનમાં મૂકી
શકાય તેવા Practical કરી બતાવ્યો છે.

પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં ડૉ. રેમાન્ટસ જવલંત સત્કર્મવાદી હતો. એમણે લખેલાં પુસ્તકોનો લગભગ બધી પ્રજામાં ખૂબોળો પ્રચાર થયેલો છે. Duty ફરજ. Character ચારિત્ર્ય Selfhelp, જન મહેનત આદિ પુસ્તકોનાં ગુજરાતી ભાષામાં સુંદર ભાષાંતરો થઈ ગયાં છે.

ગુજરાતમાં સદ્ગુણોના પ્રકાશન માટે પ્રતિષ્ઠા પામેલી 'સરતુ' સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય 'નામની સંસ્થા દ્વારા 'સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ' અને ૨૬૦ શ્રી ભોગીન્દ્રરાવે લખેલું 'સ્ત્રીઓ અને સમાજ સેવા' વિશેરે પુસ્તકોમાં સત્કર્મવાદની મિમાંસા ઉઠેલી છે. શ્રી ચન્દ્ર-શંકર પંડ્યાના શબ્દોમાં કહીએ તો "ભોગીન્દ્રરાવ એટલે 'સતત સન્પ્ર-વૃત્તિ' સત્કર્મવાદનાં મુખ્ય એ લેખક બહુ અચ્છી રીતે વર્ણવ્યાં છે. હોયે આ પ્રવૃત્તિનાં યુગમાં કર્તવ્યધર્મને અનુસરતાં પુસ્તકો બહુ થોડાં લખાયાં છે. સત્કર્મવાદનું સાહિત્ય ગુજરાતી ભાષામાં જોડતું જોઈએ તેટલું નથી. એ અપૂર્ણતા લેખક મહારાજશ્રીના આ યત્નથી 'કર્તવ્ય કંકણ' ના પ્રકાશન દ્વારા યથાશક્તિ પૂરાં થયે છે, એ વાચક જોઈ શકશે.

ઉપયોગિતા:—

પુસ્તકની ઉપયોગિતા વિશે શું લખું ? અને શું ન લખું ? માનવ જીવનની સર્વાંગ ખીલવણી કરવાનાં તરત્તો કર્તવ્ય રૂપે લેખક મહારાજશ્રી એ નિરૂપણ કર્યાં છે. તે સાથે અધિક અગ્નિનંદનીય નોંધે છે કે—સમગ્ર પુસ્તકમાં મહારાજશ્રીએ ક્યાંયે ભાષાનું પ્રદર્શન કર્યું નથી. 'દ્વિલસુરી' નાં હોદ્દાલમાં ઉતર્યા નથી, કે વિદ્વાનો દાવો કર્યો નથી; પરંતુ સાદી સંસ્કૃત ભીડી, અને વ્હાલ ભરી ભાષામાં સામાન્ય બાંહેધર અને સ્ત્રીઓ સહમત શકે તેવા ધરંગથુ સિદ્ધાંત અંતરેક્ષા છે. હિન્દુઓના ગૃહજીવનમાં કમલે ને પગલે ઉપયોગી થાય તેવાં કર્તવ્યો આલેખ્યાં છે. બાલક સાંચો બાલક કે વિદ્યાર્થી બંને, સ્ત્રી સાચી ગૃહિણી કે માતા અને અને પુરુષ

સાચા ગૃહસ્થી કે મનુષ્ય બને. એ ઉચ્ચ ભાવના આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા કે પે સમાવેલી છે. આ પુસ્તકનો સતત અભ્યાસ, મનન કે પરિશીલન થાય તો અધિક ક્ષેત્રસ્કર છે. ઉપાશ્રય, દેવમંદિર કે એવાજ ધાર્મિક સ્થળે ધાર્મિક શિક્ષણ માથે આપુસ્તકનું અધ્યયન કરાવવા પણ શિક્ષકોને મ્હારી ભલામણ છે.

કર્તવ્ય ક'ંકણુ:—

એક મહાનુભાવ સાધુચરિત્ર મહાપુરુષ પોતાના શિષ્ય વર્ગમાં કે સામાન્ય શ્રોતાઓ સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપતા હોય એ શૈલિએ લેખક મહારાજશ્રીએ પુસ્તકની રચના કરી છે. ક્રોધવર્ગ સાન્ત્યિત થઇ શકે તે રીતે છે. પ્રશ્ન કે ઉત્તર, અર્થ કે સમાધાનને આ પુસ્તકમાં રચાન આપ્યું નથી. પુસ્તકમાં લીધેલાં દર્શાત લગભગ પ્રચલિત પણ પુરાણી લોકકથાઓમાંથી લીધેલાં છે અને દરેક કર્તવ્યના બોધપાત્રને અતે અધિક મરબતા ખાતર અભ્યાસ પાઠ આપેલા છે, અને એ પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં અધિક ઉમેશ કરે છે. આપણાં રાત દિવસનાં વ્યવહારમાં અત્યંત ઉપયોગી થાય તેવાંજ આવશ્યક કર્તવ્યોને આ પુસ્તકમાં ગૂંથવામાં આવ્યાં છે અને એ રીતે પુસ્તકનાં સર્વાંગને નિહાળતાં, પુસ્તકને આપેલું નામ મથાર્ય છે.

યાચના:—

પુસ્તકની યોગ્યતા વિષે લખનાં એટલું કહેવું જોઈએ કે—આ પુસ્તકમાં વર્ણવાયેલાં કર્તવ્યો એક મહાપુરુષનાં ગુણમાં વ્યાખ્યાન કે પ્રકવામાં આવેલ છે. પરંતુ તે રચાને એક શિક્ષી અને અનુભવી માતા અથવા સંતાન દ્વિતરી વિકાસ પિતાના ગુણમાં મૂકવાં હોત તો અધિક ગમ્ય દેખાઇ આવત. એક માતા કે પિતા પોતાના પુત્રને જે ધરમથું અને જ્ઞાનભરી ભાષામાં ઉપદેશ આપી શકે, તે વ્યાખ્યાનથી પરથી ઉપદેશ

કરનાર આપી શકે નહીં. ઉપદેશકમાં ફેંકે કૃત્રિમ ભાવ જરૂર આવી જાય છે. વક્તાની ભાષા લગભગ આડંબરી હોય છે. એટલે તેની અસર તેટલા પ્રમાણમાં ઓછી હોય એ સ્વાભાવિકજ છે. આ પ્રકારનાં કર્તાવ્યનો ઉપદેશ પિતા કે માતાએ આપવો જોઈએ, તો આ પુસ્તકની યોગ્યતા ફેંકે અનોખી જ હતી. ફેંકે આવાજ કર્તાવ્યનો ઉપદેશ લોર્ડ ચેસ્ટર ફીલ્ડ પોતાના પુત્રને સંબોધી આપે છે. એ પુસ્તક જેટલું ઇંગ્લેન્ડ ભાષામાં લોકપ્રિય થયેલું છે, તેટલુંજ એ પુસ્તકનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થતાં આવકારદાયી નીવડ્યું છે. ભાષાંતર રૂપે તૈયાર થયેલું પુસ્તક મુંબાઈ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપનીએ પ્રકટ કર્યું છે.

સાથેજ લેખક મહારાજશ્રી પિતા કે માતાના પદના અનુભવથી દૂર છે. તેઓએ સાધુ રૂપેજ લોકોને ઉપદેશ ત્રવણ કરાવ્યો છે. એટલે સ્વાનુભવની વ્યાખ્યાજ આ પુસ્તકમાં દોરેલી છે. અને તેટલા માટે લેખક મહારાજશ્રીનો ઉદ્દેશ આવકારદાયી છે.

અભિનંદન :—

પ્રસ્તાવના રૂપે આટલી ઝાંખી કરાવ્યા બાદ આતું લોકોપયોગી અગત્યનું પુસ્તક તૈયાર કરવા માટે લેખક મહારાજશ્રીને હૃદય પૂર્વક અભિનંદન આપવાનું યોગ્ય ધારું છું. લેખકનો શ્રમ સદૃશ નીવડે એમ આશા રાખું છું. અને ઇચ્છું છું કે લેખક મહારાજશ્રી સમાજ સેવાની આ દિશામાં અધિક યત્ન કરે તો અનેક હિતચાહક સામગ્રીઓ આપણને જરૂર આપી શકે તેમ છે. વળી કોઈ પણ જાતની કીર્તિ કે લક્ષ્મીના લોભ વગર માત્ર લોકસેવા અર્થેજ આ પ્રકારનું ધરગયુ સાહિત્ય આપણને આપેલું છે. એ માટે પુનઃ પુનઃ સદર્ષ અભિનંદન આપું છું.

વાંચકને :—

વાંચનાર ! જો કે આ પુસ્તકમાં કેટલાંએક દૃષ્ટાંત જૈન સાહિત્યનાં છે.

આરંભ અને અત પછી જ્યેષ્ઠ દ્રષ્ટિએ કરાએશે છે, તોપણ ગમે તે ધર્મને માનનાર દ્વિન્દુ કે મુસલમાન સર્વને આ પુસ્તકમાં વર્ણવાયલાં કર્તવ્યો પ્રાપ્ત અને અનુકરણીય છે. આ કર્તવ્યો સ્વમત્ત જીવન ગૃંથરામાં આવે નો નિશ્ચય આદર્શ જીવન આ પુસ્તકના અભ્યાસદ્વારા થઈ શકે. ગુજરાતી ભાષા જાણનાર કોઈ પણ વ્યક્તિને આ પુસ્તક પોતાના પુસ્તકાલયમાં રાખવા યોગ્ય છે. ગુજરાતનો વાંચકર્મ આ પુસ્તકની યોગ્ય કદર કરે, બાળકથી માંડી વૃદ્ધ પર્વત આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા સ્વમત્તે અને ગુજરાતી આલમમાં બહોળો ફેલાવો થાય એજ સિદ્ધ વાંચનારાઓનું એક વારંજ કર્તવ્ય છે અને તોજ સેખક મહારાજશ્રીના અમોને મદલતા આપી શકાય. અસ્તુ.

અતિમ—

૪૪ કૃપાથી અને લેખક મહારાજશ્રીના સહકાર અને પ્રોત્સાહનથી જે મહાન મનોરથના કાંટ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનાદ્વારા હું ચણી રહ્યો છું, તેવાજ મનોરથના કાંટ ગુજરાતી પ્રજાને આંગણે આંગણે ચણ્યામ, અને ગુર્જર સમાજ પુનઃ કાલિન્દી તટે રમણ રેતીમાં રામ રમતા કન્દેયાના દિવ્ય આનંદમાં ઘેલી થઈ જાય ત્યારેજ લેખક મહારાજશ્રીના મોંઘા કાંડ સિદ્ધ થયા મનાય એવી અનેક શુભેચ્છામદ વિરમું છું.

“નલિનીકાંત.”

રમરણાંજલિ.

સોરઠા.

- ચિરંજીવી ઓ ! મોત ! હો તુજને વંદન સદા;
 નિરવધિ ત્હારો સોત, અવધિવાળા માનવી. ૧
- આવ્યા ત્હારે યાદ, આવે છે ને આવશે;
 આવે છે એ યાદ, ભાવી પણ જોયું જશે. ૨
- હો પુરુષ કે નાર, બાળ યુવાન કે વૃદ્ધ હો;
 પણ ત્હારે આગાર, આવ્યા વિષુ ચાલે નહિ. ૩
- આવી ત્હારી રીતિ, લુબ્ધ નરો જોવા છતાં;
 શાંતિ અર્થે નિત્ય, જીવન ધન કઢવાં કરે. ૪
- ઉત્તમ માનવ કુલ, પામી પૂરવ પુન્યથી;
 બંધનકારક સ્થૂલ, સાધનમાંહી વટાવતા. ૫
- મોંઘો અવસર એહ, ગાળે ફેગટ માનવી;
 ત્હારા કેદી તેહ, થઇ રહેલા ભાળીયા. ૬
- પણ ત્હારું સામ્રાજ્ય, જ્યાં લવલેશ ન ચાલતું;
 એવું પારસ રાજ્ય, ત્યાં જતતા કેા જાણિયા. ૭
- આંતર યોગી રૂપ, ધ્યાતો નિશદિન મૂળજી;
 રટતો પારસ ભૂપ, મુક્ત થયો આ દેહથી. ૮
- ધર્મો ન અંગે યોગ, પણ જીવન જુના યોગનું;
 સંયોગનોજ વિયોગ, જાણ્યો પારસ જાપથી. ૯

- ભૂંચો તનતું લાન, ચિતડું બહાલામાં વસ્યું;
 પારસ ! પારસ ! ગાન, ગાતો ગાતો એ ગયો. ૧૦
- સ્થૂલ દેહનો ભોગ, લીધો તેં એ ! કાળ હા !
 પણ પારસને યોગ, અમર અમર-એણે ચણ્યો. ૧૧
- શુશ્રિયલનોજ વિયોગ, સાલે પ્રેમી ઉરમાં;
 પણ મળવો છે ભોગ, પાર્શ્વ પ્રભુના દ્વારમાં. ૧૨
- સ્થૂલ દેહથી દૂર, ભાવયોગી તું થયો;
 (પણ) અમ અંતરથી દૂર, થયો નથી-ચાર્ધશ નહિ. ૧૩

લેખક,

(મુસ્તાફિર)

અર્પણ પત્રિકા.

અમદોટી બૃહદ્ પક્ષીય પૂજ્યપાદ પરમ શાંત-
મૂર્તિ શ્રીમદ્ વિજયપાલજી સ્વામી !

આપશ્રી વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ સાથે દીક્ષાવૃદ્ધ છે. અનેક દેશવિદેશમાં વિચરી જૈન (શ્વેતાંબર-દ્વિગંબર) અને જૈનેતર સંપ્રદાયના વિવિધ સિદ્ધાંતોના તલસ્પર્શી બની, બહોળો અનુભવ મેળવી અભેદ શુદ્ધ તત્ત્વ શોધી જનસમાજને આપે અમૂલ્ય લાલ આપેલ છે. આપ એક ગીતાર્થ પુરૂષ છે; તેમજ આપશ્રીના સદ્વર્તન માટે સર્વને એક સરખું માન છે.

શુરવર્થ ! આપે મહારા પ્રતિ અગ્રીમ ઉપકાર કરવાની સાથે જે તત્ત્વભોધનું બીજ મહારા હૃદયક્ષેત્રમાં વાંચેલું છે, તે વૃદ્ધિંગત થવા માટે આપે હૃદયની ઉડી લાગણી-કૃપારૂપ જલસિંચન સાથે સદ્વિદ્યાભ્યાસની સામગ્રી મેળવી આપેલ. જેને લઈને તે તત્ત્વભોધ-બીજ, કાલાંતરે વૃક્ષરૂપે થવા પામ્યું છે, જેના પ્રથમ પુષ્પરૂપ આ ' કર્ત્તવ્ય કંકણ ' નામનું પુસ્તક આપશ્રીના ચરણમાં ધરી કંઈક અંશે એણેમુક્ત થવા ઇચ્છું છું. તે સ્વીકારીને આભારી કરશો; એજ પ્રાર્થના.

સુનિ દેવચંદ્રજી.

મહુમ મૂળજીની જીવનરેખા.

કચ્છમાંડવી તાબે ગામ બિદડાના રહીશ એસવાજ-
 સાતીય શાહ નયુ શામરના સુપુત્ર મૂળજીને ૧૬ વર્ષની
 ઉંમરે મુંબઈમાં પ્લેગ ચલાથી અનાથી કુમારવત્ તેણે
 હૃદયથી નિશ્ચય કર્યો કે “ જો હું જીવતો રહું તો જોનું સાધુ
 થાઉં. ” શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરાયેલ પ્રતિજ્ઞાની પ્રભાવે—સ્વા-
 મુખલે, તે રોગમુક્ત થયો. તરતજ દેશમાં આવી, જૈનીય
 પ્રાથમીક અભ્યાસ શરૂ કર્યો. ત્રણ વર્ષના અભ્યાસથી ઉચ્ચ
 પ્રાથમિક કેળવણી મેળવી, ક્રમશઃ મુનિમણ્યુક્ત મંદારાજશ્રી
 કથાણુચંદ્રજી સ્વામી આદિ મુનિમંડળ સાથે વિહાર કરતાં,
 કાલાવડ મુકામે આતુર્માસ રહેલ; પરંતુ વિધિવશાત્ સ.
 ૧૯૭૪ ના અશાઠ વહિ ૧૪ ની પાછલી રાત્રે ચાર માંગે તેના
 મુખમાં કાંઈ ઝેરી જંતુ કિંવા ગરલ જવાથી તે જાગૃત થતાં
 ધબન કર્યા બાદ તેણે જંજીરો કે “ મહાશ મુખમાં કાંઈક
 જંતુ પ્રવેશ કરી ગયો અને મેં કડવું ચર્મ ગયું છે. ” જેથી
 શ્રી સંઘે ત્યાંના દેશી વૈદ-ડોક્ટરને બોલાવી બહુજ કાળજી-
 પૂર્વક અનેક ઉપચાર કર્યા; છતાં તે કાંઈ ઉપયોગી ન થયા
 તેમજે માનુષીની અંતર ચર્મ, જેની અચાંગ વ્યથામાં પણ
 મને પાવડા! ” એ જ્વનિના અવિચ્છિન્ન ઉચ્ચાર કરતાં શાંતિ-
 ની એકવાણે તેણે દેહને ત્યાગ કર્યો. કુદરતની શક્તિ બલવતી
 છે, પરંતુ તેનો અમર આત્મા જ્યાં છે ત્યાં પરમાત્મા તેમને
 નિઃશય માંતિ આપે. લી. શ્રી સંઘનો સેવક
 કાલાવડ-કથાણુજી જ્ઞેયર ભાસ્તર.

પુસ્તક લખવાનો હેતુ.

મહુમ શાઈ મૂલજીના અકસ્માત મરણથી કાલાવડના શ્રી સંઘે વિચાર્યું કે “ આવા ગૃહસ્થયોગીનું સ્મરણ કાયમ રહે તેવું સ્મારક થવું જોઈએ. ” જેથી વિદ્યાર્થિવર્ગને વિશેષ ઉપયોગી તેમજ ઈતર જનસમાજનું હિતાવહ થાય, તેવું પુસ્તક લખવા માટે સુનિ મેહોદય શ્રી કલ્યાણચંદ્રજી સ્વામીને વિનંતી કરી. જેથી તેમણે ન્યાયી સુનિ શ્રી દેવચંદ્રજી સ્વામીને આજ્ઞા કરી; તેથી આ પુસ્તક લખાયું છે.

સુજ્ઞ મહાશયોને નિવેદન.

ગચ્છતઃ સ્વલનં કાપિ, ભવત્યેવ પ્રમાદતઃ ।

હસન્તિ દુર્જનાસ્તત્ર, સમાદધતિ સજ્જનાઃ ॥ ૧ ॥

આ પુસ્તક યથામતિ-શક્તિવંદે લખાયેલ છે. તેની અંદર જે જે ખામીઓ જણાય, તે તે સહ્યતાથી સૂચન કરવા સર્વને સાદર આમંત્રણ કરવામાં આવે છે. જે મહાશય તરફથી ઉચિત સૂચના કરવામાં આવશે, તે માન સહિત સ્વીકારી લેખક યથાસમયે (ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસંગે) સુધારવા પ્રયત્ન કરશે.

સૂચના—	{	મહેતા નાગજી ડુંગરશી મારફત, સુનિ દેવચંદ્રજી-કચ્છ મુદ્રા.
સ્થલ નિર્દેશ		

આભાર.

કર્તવ્ય કંકણની દ્વિતીયાવૃત્તિ-પ્રકાશન પ્રસંગે ગરવી
ગુજરાતના ઉદાર સાક્ષર-શ્રીચુત રમણભાઈ મહિપતશાએ
કેટલીએક ઝનોખી સૂચના સાથે બાપા પરત્વે મુધારે વધારે
કરવા સૂચવેલ, તેમજ સૌરાષ્ટ્રનાં સરળહૃદયી શ્રીચુત નંદિની-
કાન્તે પણ પ્રસંગ પરત્વે સૂચના કરેલ જેથી ઉપયુક્ત બને
વિદ્વાન મહાશયોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે
છે. ઇત્યલમ મુસેબુ કિમ્બહુના.

બેનક,
મુનિદેવચંદ્રભ.

કર્તવ્ય કુંકણ

—❀(૧)❀—

એક દિવસે પ્રાતઃકાળ સમયે જે વળતે પક્ષીસમાજ હિંદ માતાનું યથોગાન કરવા માટે વિવિધ મનોહર શબ્દો આનંદથી બોલી રહ્યો છે. શહેરમાંનાં સંભાવિત સદ્ગૃહસ્થો પ્રેમપૂર્વક મંબુલું શબ્દોવતી આર્યભૂમીના ગૌરવ પ્રદર્શક પ્રભાતિક સ્તંવનો સાથે પરમૈશ્વર્યવાન્ પરમાત્માના સ્તોત્રોનું સ્મરણ કરવામાં તક્ષીન હતા. તેમજ સત્તારીઓ પણ પ્રભાત સમયના ગૃહ-કર્તવ્ય અને સ્વસંતતિની શારીરિક શુશ્રૂષા-દિસહ પતિ-પ્રભુ સેવામાં ઉત્સાહવતી જણાતી હતી. સૂર્ય-નારાયણ અસ્તાચલની પ્રદક્ષિણા કરી, ઉદ્યાચળપર આરૂઢ થઈ અદિ-સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરાવતા અસ્તોદયના નિયમને સૂચન કરતા પોતાના સોનેરી કિરણો પૃથ્વીતળમાં પ્રસરાવતા હતા. તે વળતે માનવગણ નિયમિત દિનચર્યાના નિત્ય-નૈમિત્તિક કાર્યો નિર્ણીત સમયે ક્રમશઃ કરવાની તૈયારીઓ કરતા હતા. તેવીજ રીતે વિદ્યાર્થી અવસ્થાથી મુક્ત થયેલ અને વિશ્વકોલેજના અનુભવાર્થી શ્રીમાન્ વિદ્યાચંદ્ર પ્રભાત સમયના કાર્યો (સ્નાન, ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ-પૂજન વગેરે) આટોપી, નગરમાં કાર્ય પ્રસંગે જતાં પોતાના મિત્રો સાથે એક સ્થળે

કંઈક અગત્ય વાર્તાલાપ કરવા ઉભેલ છે. એટલામાં એક માણસે વિધાયંદ્રને સૂચનાપત્ર આપ્યો. તે મિત્ર સુમત્ર વાચતાં તેમાં લખેલું હતું કે:—આજે મહાજનની આખ્યાનશાળામાં વિશ્વહિતેશ્વર મંડલના નિયમ પ્રમાણે નિર્વીત કરેલ કર્તવ્ય-આખ્યાનમાળા પૈકી ‘માતા પિતાની સેવા’ એ વિષયપર આખ્યાન છે. સમય ૪ થી ૫ (એક વિ. મ. નો સ્વયંસેવક.) એ વાંચીને તેણે પોતાના દનેડીમંડળ સાથે ત્યાં જવા નિશ્ચય કર્યો; તે પછી સૌ વીખરાયા. યથાસમયે જો સાથે મળીને આખ્યાનશાળામાં ગયા. સમય થતાં હાપ-ભુકર્તા મી. પ્રસાદે મંગલાચરણ શરૂ કર્યું.

સ્તુતિ.

મંગલ મહામંગલ કર, અચલ હંધરા;
પાર્થ કૃષ્ણ રામ ગદીમ, નામ સંકરા !મંગલ
ૐ સ્વરૂપ અરૂપ અલખ, ખસકે પરવરા;
નામ જાપ કરત કેક, પ્રેમીઓ નર્પા.....મંગલ
દિવ્ય તેજ દિવ્ય તેજ, સહજ વિસ્તરા;
મધ્ય હૃદય વામ કર, પીયૂષની ગરા !.....મંગલ
જ્ઞાન દીપ લગ્ય હલ્ય-સ્થાપી, કાપ આ;
વિશ્વ વ્યાપી જ્ઞાન, અધમર તું મહા.....મંગલ
વિશ્વના વિહારી ! અરજ, જાણની છે આ;
પાર્થ ! વાસ આપ કાપ, જન્મને જરા.....મંગલ

(મુનિ મુસાદિર.)

મુશીલ મુર મારા જ્ઞાલા આત્મજંધુઓ ! ભાષણના મુખ્ય વિષય સૂચનાપત્રથી વિદિત હશે. જેથી તે વિષે વિશેષ ન જોડતાં સ્વીકૃત વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું. તેનું મનન કરી કૃતિમાં મૂકવા-મૂકાવવા તમોને મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

કર્તવ્ય ૧મું. માતા-પિતાની સેવા.

સર્વ મનુષ્યે માતા-પિતાની સેવા કરવી એ મુખ્ય દેશ છે; કારણ તે તીર્થ સ્વરૂપ અને મહાન્ ઉપકારી છે. તેમણે જન્મથીજ અનેક સંકટ સહન કરી આપણું સર્વથા સંરક્ષણ કર્યું છે. ગરીર, મન અને હૃદય કેળવવા માટે તન, મન અને ધનનો પણ ભોગ આપેલ છે; તેમજ ઉચ્ચ જીવનની ખરી આવી લેમના તરફથીજ યશીસ મળે છે. માતા વાત્સલ્યભાવે આપણા હૃદયમાં ઉચ્ચ જીવનરસાયન રેડીને જે અભ્યુદય કરી શકે છે; તેવી ઉત્કાંતિ હૃદયે કોલેજના શિક્ષણથી પણ મલવા સંભવ નથી. જે કેળવણી માતાની ગોદમાં બે વર્ષમાં મળે છે, તેટલી કેળવણી આખી જિંદગીમાં કોઈ પ્રકારે મળી શકે તેમ નથી. એમ માનસચારથી સિદ્ધ થાય છે. એક ઉત્તમ માતા પણ સૌ શિક્ષકની બરાબર છે. જેમ નામધન્ય દેવી મદાલસાએ પોતાનાં પુત્રને પારણામાં જુલાવતાં...

સવ-કુશને કેળવ્યા, ને પોલીયન જેવાં પણ માતાની પ્રસાદી-
 યાજ્ઞ ઉત્તમ શક્તિ મેળવી શક્યો. પાંચ વર્ષ પછીની અવ-
 સ્થાએ અનેક સદ્ગુણ-સુવિદ્યા અને કળા માસ કરાવનાર
 પિતા છે. માટે બન્નેનો પુત્ર જિંદગી પર્યંત શ્રાણી છે. તેથી
 તેમની જીવનયાત્રા સુખમય પસાર થાય એ ખાસ લક્ષમા
 શોભવા જેવું છે. અર્થાત્ પુત્ર જન્મારે, ગૃહસ્થવદ્વારે અલ્લાવવા
 સમર્થ થાય, ત્યારે પોતાના પવિત્ર માતાપિતાને ગૃહકાર્યની
 ધન્યથી તદ્દત સુક્રમ કરી, પરમાર્થ કાર્યમાં મહા પ્રવૃત્તિ કરી શકે
 તેવી નિકપાધિક સાગત્રી તેણે પૂરી પાડવી એ તેની દૃશ્ય છે.
 ભોજન સમયે તેમના શરીરને અનુંદન-પદ્મજોશક આપવો.
 યોગ્ય વસ્ત્ર, સોઇ પડની ગરવા વિગેરેથી હૃદયને સંતુષ્ટ રા-
 ખવા ભેદિએ; હૃદયના પવિત્ર દૃશ્યમાનને માનવામાં કરી બલે
 પાછી પાની ન કરવી. એવી રીતે વર્તતાં છતાં પણ મા-
 વિત્રે કરેલા ઉપકારનો સંપૂર્ણ બદલો આપી શકાતો નથી.
 કારણ કેવસંતતિને માટે માતાના હૃદયમાં રૂંવાડે રૂંવાડે
 વાતસલ્યાલાવ આતમ્રોત રહેલ હોય છે; અને પિતાના અંતઃ-
 કશ્યમાં પણ અજ્યુદય દરવાની તીવ્ર લાવના બંદસી હોય છે.
 માટે સુપુત્રોએ તેઓશ્રીનાં શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક
 શ્રેય માટે સેવાયજ્ઞમાં આત્મીય સર્વસ્વ દોમવામાં પાછી
 પાની કરવી નહિ; કેવળ તપ, જપ વિના દક્ષ માતાપિતાની
 સેવાથી પુત્ર સ્વર્ગાર્દિના સુખ ભોગવવા ભાગ્યશાળી બને છે;
 એમ સર્વ શાસકારે કહે છે. માટે કુલીન-થવા ઈચ્છતા પુત્ર
 પવિત્ર માતાપિતાની સેવામાં સમગ્ર શક્તિનો સદુપયોગ દં-

રવો; તેમજ માળાપ તુલ્ય વિદ્યાગુરુ, આર્થિક સ્થિતિમાં સ-
કાય કરનાર શેઠ અને શુભેચ્છક વગેરેને માન આપવું; તે-
મજ લહેમની ધર્મચત્તીઓને પણ માન આપવું જોઈએ.

જાંધુઓ ! આ પ્રસંગે એક સુંદર દૃષ્ટાંત આપવા
છીએ છું કે:—

એક વંખત શ્રવણના માતાપિતાએ વિચાર કર્યો કે:—
આ અંતિમ જિંદગાની સફળ કરવા તીર્થયાત્રાની જરૂર છે.
પણ હાથાર છીએ કે વૃદ્ધાવસ્થાના સળંગે શરીરબળ ક્ષીણ થયું
છે, આંખે દેખાતું નથી, પાસે વાટખર્ચી જેટલું પણ દ્રવ્ય
નથી. ‘ માટે ભાવી પ્રબળ ! ’ એ શબ્દ બોલતાં બોલતાં એક
દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો. એ વંખતે શ્રવણ ત્યાં આવી ચઢયા,
તેના કાને ઉપરના નિરાશામય શબ્દો સંભળાયા; તેમજ બન્ને-
ની ઉદાસીન આકૃતિ તેના જોવામાં આવી. આ ઉપરથી વિચાર્યું
કે:—“ અહો ! આ મારા પવિત્ર પૃથ્વ્ય માતાપિતાની તીર્થાટનની
ઉત્તમ ભાવના પૂરી પાડવી; એ મારી પહેલામાં પહેલી ફરજ
છે. લહેમની મનોકામના શી રીતે પૂર્ણ કરી શકું ? જો કે ધન-
બળ નથી, તથાપિ તન અને મનનું બળ છે. અનેક સંકટ સહન
કરીને પણ યાત્રા તો કરાવવીજ. ” એમ ચોક્કસ કરી પોતાના
માતાપિતા પાસે નમ્રતાથી સ્વાભિપ્રાય જણાવ્યો કે:—આપે
મારા પ્રત્યે જે ઉપકાર કરેલા છે, એ અવર્ણનીય છે; તેનો
અંતરજાલ જલો વાળી શકાય તેમ નથી. તથાપિ કંઈક અંશે
ઋણમુક્ત થવા મારી આંધે કાવડ લઈને આપશી બન્નેને

તુલામા બેસાડી તીર્થયાત્રા કરાવવા ઈચ્છું છું; તો આ વિ-
નન્તી રિવકારી મને આજ્ઞા કર્યો. શ્રવણના લાજિસાવથી
હિન્દુશાસ્ત્રેલ આશ્વાસનના શબ્દો સાંભળી અતિ ખુશ થઈ
તેમણે અનુમોદન આપ્યું. ત્યારપછી ખંભે કાવડ લઈ માતા-
પિતાને તેમાં બેસાડી ઉત્સાહપૂર્વક તીર્થયાત્રા કરાવવા ની-
કેળી પડ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં અનેક તીર્થ કરાવતો અયોધ્યા
નગરી સમીપે જંગલમાં શ્રવણ, માતાપિતાને લઈ આવ્યો.
તે સમયે તહેમને પાણીની તૃષા લાગેલી હોવાથી શ્રવણે જ્યાં
જળાશય છે, ત્યાં જલ લેવા ગયો. જ્યારે નીચે નમીને લોટા-
વતી પાણી ભરવાની તૈયારી કરે છે, તેવામાં દશરથ રાજા
મૃગયા કરવાને આવેલ છે; તેણે ઘાટી ગાડીમાં તળાવ ઉપર
શ્રવણને મૃગની ભ્રમણાથી બાણ માર્યો. તરતજ ત્યાં શ્રવણ
પડતાં પડતાં ગાદ અવાજથી બોલ્યો કે:—અરે ! એ
મારા પૂજ્ય માતાપિતા ! પાણી વિના હુમ્મરું શું થશે ?
આ શબ્દો સાંભળી રાજા દશરથ ચમક્યો. અરે !
આ તો મૃગ નહિ પરંતુ કોઈ મનુષ્ય છે. તરત ત્યાં આવીને
જોયું તો બરેબર એક માણસ ધરણી ઉપર મનુષ્યથી
લેંધાયેલ જોયો. રાજા ઘણા ખેદસહ કહેવા લાગ્યો એ
માનવ ખંધુ ! મહેં તને મૃગની બ્રાંતિએ શંક માર્યો છે. મારો
બપરોય તું સમા કરજે. છતાં શ્રવણ કાંઈપણ પ્રત્યુત્તર ન
બાપતાં કુઠિત સ્વરે રૂદન કરતો ગદગદ સ્વરે લવતો હતો
::—અરે ! મારા પવિત્ર મા-બાપની પાણી વિના શી દશા
રશે ? આ શબ્દથી દશરથનું હૃદય વધારે ગિજ થયું અને

પુછ્યું કે અરે ! ભલા માણસ ! તું કેણુ છે અને તારા માતા
 પિતા ક્યાં છે ? લાવ હું પાણી ત્હમને આપીઃ આવું; અને
 મ્હારા અપરાધની પુનઃ ક્ષમા ચાચું છું. તે વખતે શ્રવણે
 પોતાની હુંકે હંકીકત કહી અંભળાવી ને વિશેષમાં કહ્યું કેઃ—
 આ મ્હામા વડતળે મ્હારા ઉપકારક માતાપિતા બેઠલા
 છે. ત્હમને આં પાણીનો લોટો આપશો. જોથી હું કૃતાર્થ
 થવા પામીશ. એટલુંજ કર્તવ્ય છે; પરંતુ શ્રવણને ખદલે આ
 કાંઈ બીજે મનુષ્ય છે એમ ત્હમને ખબર ન પડે તેમ કરશો.
 એટલું બોલી છેવટમાં આ ! મ્હારા માતાપિતા.....એ
 અધુના વાક્યની સાથે શ્રવણ મરણ પામ્યો. માતા-પિતાની
 ભક્તિના પરમ પ્રભાવથી તે સદ્ગતિનું પાત્ર બન્યો. દશરથે
 પાણી લાવીને આપ્યું, ત્યારે માતાપિતાએ શ્રવણને ઉદ્દેશીને
 કહ્યું કે હું વિનીત પુત્ર ! તું પાણી પી. પરંતુ પ્રત્યુત્તર ન
 મળ્યો, જોથી વિશેષ પરપુછ કરવા લાગ્યાં; છતાંયે જવાબ
 ન મળ્યો તે નજ મળ્યો. ત્યારે તે માયાલુ વાત્સલ્ય હૃદયી
 માતાપિતા કરૂણસ્વરે રડવા લાગ્યા. અરે ! એટલુંજ નહિ
 પણ સદય હૃદયી દશરથને પણ રડાવવા લાગ્યા. છેવટમાં
 દશરથથી બોલી જવાચું કેઃ—શ્રવણને મ્હેં હરણની જાંતિથી
 બાળ્યો. ત્હેણે પડતાં પડતાં છેવટે પાણી ત્હમને આપ-
 વાનું કહેલું, જોથી હું સબ દશરથ છું અને આ પાણી
 લાગ્યો છું. આ હંકીકત સાંભળતાં જ હૃદયમાં અત્યંત આ-
 ઘાત થવાથી સરલ, સ્નેહમૂર્તિ શ્રવણના માતાપિતા તત્કાલ
 મરણને શરણ થયા. બંધુઓ ! આવા અતિ સંકટ સહન

કરવા છતાં શ્રવણે પોતાનો હઠ નિશ્ચય પૂરો કરી મા-બાપને
 સંતુષ્ટ કર્યા. તેમજ દારિકાના દાહ પ્રસંગે પૂજ્ય પિતાશ્રી
 વસુદેવજી તથા પવિત્ર માતૃશ્રી દેવદીજીને બચાવવા માટે
 રથમાં બેસાડી, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા બલભદ્રજી બંને
 ભાઇઓ કવચ રથને બેંચી લઈ ગયા અને પુત્રપણાની ફરજ
 હેમણે અદા કરી. બાંધુઓ ! જૈનના છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહા-
 વીર જ્યારે ગર્ભમાં હતા, ત્યારે માતાને કંઈપણ દુઃખ ન
 થાય જેથી સ્થિર રહ્યા; તેથી ત્રિશલામાતા ગર્ભની હયાતી
 સંબંધે શંકાશીલ થવાથી અતિ ચિંતા કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ
 માતાનું દુઃખ જ્ઞાનથી નાશ કર્યું, જેને લઈને હઠ સંકટપ કર્યો
 કે “ પૂજ્ય માતાપિતાની હયાતી સુધી સંસાર ત્યાગ કરવો
 નહિ. યાને તેમનું હૃદય કોઈપણ પ્રકારે હલવવું નહિ. ”
 હેમણે આ વ્રત માતાપિતાની હયાતી પર્યંત પાળ્યું. ખુદ
 મહાવીરે પોતાના ઉચ્ચ વર્તનથી જગતને (માતાપિતાની)
 સેવાધર્મનું અમૂલ્ય શિક્ષણ આપેલું છે. સુસ બાંધુઓ ! આ
 પ્રસંગે મહારે જણાવવું જોઈએ કે :—ઉત્તમ મુશીલ માતા-
 પિતાએ સ્વસંતાનને સેવાસૂત્રનો સફળોદ્ધ (પોતાના વર્તન સાથે)
 અહુર્નિશ આપવા પ્રયત્નશીલ થવું. માતાપિતા આ વિશ્વવા-
 દિકાના એક ઉત્તમ માણી છે અને સંતતિઓ પ્રેમના કારણ
 છે, અતઃ હેમના હૃદયમાં બચપણથીજ ઉચ્ચ સેવા-ધર્મનું
 બીજ રોપી ઉમદા સત્સંગરૂપ બંધનું સિંચન કરવું, એ
 માતા-પિતાની મુખ્ય ફરજ છે. અરે ! પ્રભુ રામચંદ્રજીએ
 માતાપિતાનું વચન પાળવા માટે મહાન શત્રુપ્રમુખ અને

વૈભવનો પણ ત્યાગ કર્યો. પ્રાચીન-અર્વાચીન ઇતિહાસ અને
ધર્મશાસ્ત્રોમાં આવા અનેક ઉત્તમ દ્રષ્ટાંતો મળી શકે છે. માટે
શ્રી મહાવીરપ્રભુ, રામચંદ્રજી, શ્રીકૃષ્ણ, ધ્રુવજી કે નેપોલીયન
જેવા પુત્રો અને શ્રીમતી ત્રિશલા, કૌશલ્યા, દેવકીજી, સીતાજી
જેવે માતા જેવી માતાઓ, તેમજ સિદ્ધારથરાજ, દશરથ
અને વસુદેવ આદિ જેવા પિતાઓ જ્યારે આ ભારતભૂમિમાં
ઉત્પન્ન થયે; ત્યારેજ આપણે સર્વ પ્રકારે ઉદય થવા
પામશે. જ્ઞાતા આત્મજંધુઓ ! આ વિષય પરત્વે જેટલું
બોલવા ધારીએ તેટલું બોલી શકાય તેમ છે. પણ સમય
થવા આવ્યો છે, માટે થોડું છતાં પણ અતિ ઉપયોગી કથનનું
સારી રીતે મનન કરી, માળાપની સેવામાં પ્રવૃત્ત થયો; એમ
હું આશા રાખી વિરમું છું. વિશેષ પ્રતિદિવસે યથાસમયે
અન્ય કર્તવ્યો વિષે વ્યાખ્યાન ચાલશે. માટે તુમો સ્નેહિ-
કુટુંબવર્ગ સહ હૃદયે હાજરી આપશો એ ખાસ સૂચના છે.

ભાવણ સંપૂર્ણ થતાં વિદ્યાચંદ્ર મિત્રમંડળ સહિત પો-
તાને ઘેર આવી, થયેલ ભાવણ પરત્વે વિચારોની આપ-લે કરી,
વિશેષમાં જણાવ્યું કે:—આપણે પણ તેવીજ રીતે માતા-
પિતાની ગુરૂધા તન-મન ને ધનથી બની શકે તેટલી વિશેષ
સેવા કરવા પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ. તે પછી ભાવણમાંથી તેણે
મુદ્રા તારવી સ્નેહીઓને પ્રમજાવ્યા; અને સર્વેએ ઉપર્યુક્ત
માતાપિતાની સેવા નિમિત્તે નિર્ણીત કરેલ ઉચ્ચસૂત્રે પોતાના
જીવનમાં ઓતપ્રોત કરવા યાને અમલમાં મૂકવા પ્રતિજ્ઞા કરી
ને કેટલાક સેવા-મુક્તિ પસ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા

અભ્યાસ પાઠ ૧ લો.

- ૧ ત્રિકાળ માતાપિતાને નમન (નમસ્કાર) કરવું.
- ૨ માતાપિતાનું મન કોઈ રીતે ન દુઃખવું.
- ૩ માતાપિતાને જમાડ્યા પછી જમવું.
- ૪ માતાપિતાનાં શરીર, વસ્ત્ર અને શય્યા વગેરે સ્વચ્છ રાખવા.
- ૫ માતાપિતાને યોગ્ય સમયે શુદ્ધભારથી મુક્ત કરવા.
- ૬ માતાપિતાને ધાર્મિક-વ્યવહારિક કાર્યની સામગ્રી પૂરી પાડવી.
- ૭ માતાપિતાની આજ્ઞા અને હિતકર સૂચના સર્વાંશે અમલમાં લાવવી.
- ૮ માતાપિતાનો ઉપકાર છંદગીભર હૃદયથી માનવો.
- ૯ માતાપિતાના શુભ્રાનું યથોગાન કરવું.
- ૧૦ માતાપિતાની સેવા અતિ સંકટ સમયે પણ ન તજવી.
- ૧૧ માતાપિતા પ્રત્યે કટુ-અયોગ્ય શબ્દો ન બોલવા.

કર્તવ્ય ર બુદ્ધિ. સત્યતા.

સુત્ર બંધુઓ ! ગઈ કાલે માતાપિતાની સેવા વિષે કહેવામાં આવેલું; આજે સત્યતા વિષે બોલવાનું છે. કારણ કે સેવાપરાયણ મનુષ્યે સત્યનિષ્ઠ બનવું જોઈએ. સેવા અને સત્યતા એ બંને શુભ જાણ્યાવસ્થાથીજ સહજ પ્રકાશમાં આવેલાં જોઈએ. જે વચનનું પરિણામ સદાને માટે શ્રેષ્ઠ અને હિતાવહ હોય તેજ સત્ય કહેવાય છે. માટે બંધુઓ ! આ દુનિયામાં સત્યજ્ઞ પ્રત્યક્ષ દેવ છે. શાંતિ-વૈરાવ અને શ્રેષ્ઠતા સત્યમાં સમાયેલ છે. રાજ્ય અને પ્રબલતા ઉદય તેનેજ આભારી છે. માટે સર્વ મનુષ્યોએ પોતાની દરજ સંમતી કોઈ પણ પ્રસંગે વિવેકપુરઃસર સત્ય બોલવું જોઈએ. સત્ય બોલનાર પ્રમાણિક ગણાય છે, તેમના વચનો સર્વમાન્ય થાય છે; તથા તેમની જીવનયાત્રા શાંતિ સાથે પસાર થાય છે. જેની બુદ્ધિ બોલનાર તરીકે છાપ પડી છે, તે કદાચ કોઈ પ્રસંગે સત્ય બોલે તો પણ બુદ્ધિ ગણાય છે, જેમ કોઈક ભાંડ-ભવાયાને ખેલ કરતાં કદાચ વીંછી વળગે અને ખડું રૂદન કરે તો પણ પ્રેક્ષકોને ઢાંગરૂપે ભાસે છે. અસત્યથી બચવા સત્યવક્તા થવું શ્રેયસ્કર છે. સત્ય બોલવાથી કવચિત્ અનિષ્ટ પરિણામનો સંભવ હોય તો મૌન રહેવું. ઘણાનું માનવું એવું છે કે “સત્ય બોલવું દુષ્કર છે; અને બુદ્ધિ બોલવું તો સહજ છે.” પણ અસત્ય વિચાર કરતાં બોક્ષસ સુ

ય છે કે 'સત્યજ્ઞ જોલાલું' સહેલું થઈ પડે છે. અસત્ય જોલા-
નારને નકામી 'મગજમારી' કરી પ્રપંચભંગ રચવી પડે છે.
જ્યારે જ્ઞાન તુટી જાય—સત્ય પ્રગટ થાય ત્યારે કરેલી મગજ-
મારી ફેકટ જવાની સાથે દુઃખમાં દબાવું પડે છે. સત્યના
પ્રભાવથી સર્વ દુર્ગુણ દૂર થાય છે. સત્યથી પ્રમાણિતતા સાથે
હૃદય નિભર્યું જનવા પામે છે; અને આનંદસહ સાર્વિક
વૈભવ મેળવી શકાય છે. અંદરે જુગાર વગેરે કુબ્ધસનના
અનિદ્ર પાશથી પણ મુક્ત થવાય છે.

એક શહેરમાં મુખલાલ નામે સાદુકારનો પુત્ર હતો. તે
સર્વ કળામાં કુશળ હતો, પણ લાડકવાયો હોઈને બચપણથી
કુછંદમાં પડેલો હતો. જુગાર વગેરે કુબ્ધસન સેવતો, તેથી
તેના માતાપિતા તેમજ સગા સંબંધી ઘણું સમજાવતા; છતાં
તે સ્વચ્છંદી મુખલાલે કોઈનું માન્યું નહિ. પુત્રની એ અનિદ્ર
પ્રવૃત્તિથી અતિ ચિંતાતુર થતી માતા વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ અને
છેવટે એજ દુઃખમાં મરણ પામી. ઉપર્યુક્ત કારણથી મુખલાલ-
નો પિતા પણ મરણ પથારીએ પડ્યો. તેણે એક વખત પોતાના
પુત્રને પાસે જોલાલીને કહ્યું કે “હે પુત્ર! મારા પ્રાણ જતાં નથી.

પુત્ર—શા માટે ?

પિતા—જો તું માફ એક વચન માને, તો મારા પ્રાણ
નીકળે અને મારી સફળિત થાય.

પુત્ર—મારા વ્યસનને આટલે ન આવે તેવું વચન હું
માનવા તૈયાર છું.

પિતા—તારા વ્યયન માટે હવે શું કહેવું છે? આ શહેરમાં મારા મિત્ર શુદ્ધિસાગર છે; તેને દરેક વખત પગે લાગી આવવું.

પુત્ર—તથાસ્તુ. (સુખલાલે વિચાર્યું કે આ સુખલાલે પાળવાથી મારા વ્યસનને કાંઈ હરકત નહિ આવે.)

પિતા પાતાના પુત્રનું લેહુ ધરતો અને લવિષમાં લેહુ શ્રેયઃ થાય તેવા પ્રકારનો માર્ગ બતાવી બેઠો અને એક જાળવી પુત્રજાણથી મુજબ થઈને મરણ-શયન થયો.

પિતાના વચનજાણથી બે ધાએકો સુખલાલ નિયમિત શુદ્ધિસાગરને પ્રાતઃકાળે નમસ્કાર કરવા લાગ્યો અને તે પછી સ્વેચ્છાએ કુચ્ચસન સેવતો. એક વખત સુખલાલ સૌથી પાત્રિ-તના પ્રસંગથી શુદ્ધિસાગરને જણાવ્યું કે મારા મિત્રને આ-પેહું વચન પાળવાનું નિયમિત સુખલાલે મંદી આવે છે. એ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે સુખલાલને મુંઝવણ માટે મારા મિત્રે આ શુદ્ધિ ચોજી છે. ત્યારે મારી રજા છે કે તેને કોઈ ઉપાયે સન્માર્ગે ચડાવવો; એમ નિર્ણય થયો. ત્યારે સુખલાલ એક દિવસ પગે લાગવા આવ્યો અને શુદ્ધિસાગરે કહ્યું:—“ બેટા ! મારા મિત્ર (તારા પિતા) એક વચન જેમ તું પાળે છે; તેમ મારે પણ એક વચન પાળવું જોઈએ. ”

સુખલાલ—

વચન પાળીશ.

ખુદ્ધિસાગર—તારા વ્યસન માટે મારે કાંઈ કહેવું નથીજ. જે કાંઈ કહેવું છે તે જોજ કે તારે 'સંતા સંત્ય જોલવું.'

મુખલાલે વિચાર્યું કે મારાં હૃદય જંગલોંડેર છે, તો પત્ની છાશ લેવા જવું અને કામ જાતાડવું શા માટે? એમ ધારી કમુલાત આપીને ઘેર ગયો.

એક વખત મુખલાલે વિચાર્યું કે પુત્રના ધન વિના મારા વ્યસન અને મુંજોપેતોગમાં હરકત આવે છે. ધરમાડુવે કાંઈ દ્રવ્ય છે નહિ, માટે એક થોડું ખાતર પાડું; તો જિંદગાની સુધી દ્રવ્ય મેળવવાની ઉપાધિ રહે નહિ. એમ ચોક્કસ કરી ઘેરથી રાત્રે શહેરમાં ચોરી કરવા નીકળ્યો. રસ્તે ચાલતાં નિશ્ચય કર્યો કે રાતના ભંડારમાં ખાતર પાડવું, કેમકે ત્યાંથી અપ્રુટ દ્રવ્ય મળે. તે વખતે મુખલાલ મુપકીથી રાત્ર્યમહેલ તરફ ચાલ્યો. થોડું આગળ ચાલતાં તેજ શહિરનો રાત્ર છુપા વેરે નગરચર્યા જોવા નીકળેલ તે સામે મળ્યો. રાત્રએ પૂછ્યું કે—અરે! તું કોણ છે? આ સમયે તું કયાં અને શામાટે જાય છે?

મુખલાલે પોતાની ટેક પાળવા સંત્ય જવાળ આપ્યો, કે.—હું શાહુકાર પુત્ર છું. રાત્રના ભંડારમાંથી ચોરી કરવા જાઉં છું.

રાત્રને આશ્ચર્ય થયું, તે પરથી મરકરીમાં પૂછ્યું. શી ચોરી કરીશ?

સુખલાલે કહ્યું કે—જિંમતી જવાહીર ચારીશ્રી ખીંચી
શી ચોરી કરવી હોય !

રાજાએ જાણ્યું કે આ દોષ ગોંડા માણસ જ લાપ છે,
એમ માની જવા દીધો. રાજાને વહેમનું કારણ જણાઈ નહિ.

સુખલાલ ચાલતો ચાલતો યુક્તિથી રાજાને ભંડારમાં
કુશંગતાથી પહોંચ્યો. સાવચેતીથી ખાતર પાડ્યું; અવેરાતના
ખાર ડાબલા લઈ ઝડ ત્યાંથી છટકી ઘેર જવા નીકળ્યો. રાજા
રાજ્યમહેલ તરફ આવતાં રસ્તામાં પુનઃ સુખલાલ મળ્યા.
વાર્તાલાપ કરતાં અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રશ્નોત્તર થયા પછી રાજાએ
સુખ્યું કે શી ચોરી કરી ? ત્યારે સુખલાલે રાજાનાં ભંડારમાંથી
અવેરાતના ૧૨ ડાબલા લીધાનું જણાવ્યું.

આ ઉપરથી રાજાને આશ્ચર્ય સાથે ગમ્મત પડ્યો, એટલે
કાંઈપણ તપાસ કર્યા વિના જવા દીધો અને કહ્યું લાંબા ગોંડા !
એમ કહી બંને જુદા પડ્યા. રાજા પોતાના મહેલે લઈ ગ-
યેન-શુદ્ધમાં મુતો.

પ્રાતાઃકાળે ચોક્કીદારે ભંડારીને જણાવ્યું કે આંકડો !
રાજાનાં ભંડારમાં ખાતર પડ્યું છે. ભંડારીએ પ્રધાનપાસે વાત
કરી, ભંડારમાં આવી તપાસ કરતાં બંનેને જણાઈ કે ભં-
ડારમાંના ૧૬ ડાબલા પૈકી ૧૨ ડાબલા ચોરાયા છે. આ ઉપ-
રથી બંનેએ મગીને બચેલા ૪ ડાબલા ઉઘાપત કર્યા. તે
પછી રાજાને બહાર કહ્યું કે ગર્ભ રાત્રિએ ભંડારમાંથી અવેરા-
તના ૧૬ ડાબલા ચોરાઈ ગયા છે. “ ખરેખર, ધન ગમે તેવા

કુલીન ગણાતા મનુષ્યને પણ પીઝગાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાવે છે. ” આ વાત સાંભળતાં રાજાને ગતરાત્રિની વાત યાદ આવી કે અરેખર હું કશુંયો. જેને મ્હં જાંડો માણસ જાણી જવા દીધો, તેજ ચોર હોવો જોઈએ. પરંતુ તે ચોરને ધન્ય છે કે જેણે મ્હને સત્યવાત કહી; તથાપિ આ અમલદારો ૧૬ ડાખલા ચોરાયાનું કહે છે તે ખોટું છે. કારણ જે ચોર બાર ડાખલા ચોરવાની કબુલાત આપે, તેણે જો ૧૬ ડાખલા ચોર્યા હોય, તો તે શાટે છુપાવે ? એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને પ્રધાનને જવાબ આપ્યો કે ૧૨ ડાખલાની તપાસ હું કરું છું; બાકી ૪ ડાખલાની શોધ તમે કરો. આ સાંભળતાંજ પ્રધાન અને ભાંડારી બન્ને મનમાં સંકેત્યાયા; તોપણ ઉપસક ભાવે તપાસ કરવા કબુલ્યું.

રાજાએ શહેરમાં ઢંઢેરો ફેરવ્યા કે “ આવતી કાલે શહેરના તમામ માણસોએ ઉઝાળી કરવી અને સત્ય સ્વરૂપાદેવીના મંદિરે જઈ સ્તુતિ કરી રાત્રે ગામમાં આવવું. ” તે પ્રમાણે પ્રજાજન શહેર બહાર ઉઝાળી નિમિત્તે નીકળ્યા. રાજા પણ તે મંદિરના દ્વારપાસે ઝિંહાંસનપર બેઠેલા છે. દર્શન નિમિત્તે લોકોની આવ-જા થઈ રહી છે; ત્યારે મુખલાલ પણ ઉઝાળ-વેપ ધારણ કરી મંદિરમાં આવી નમન કરી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. રાજાએ તેના સ્વરપરથી નિશ્ચય કર્યો કે રાત્રિએ જે મ્હને મળેલ તે માણસ આજ છે. (કારણ રાજા શબ્દવેધી હતો) તેથી તેને એકાંતમાં બોલાવી રાત્રિ સંજોધી

હકીકત પૂછતાં પૂર્વવત્ સંત્યં વાત કહી. જે પરથી વિશેષ પુંચી
તાં રાજા પ્રેમપૂર્વક શ્રુત્વં રીતે મુળલાલને રાજ્યમહેલમાં
હાડી ગયો.

બીજા દિવસે કચેરી ભરી પ્રધાન તથા લાડારોને કહ્યું
કે મહેલ તપાસ કરીને ૧૨ ડાળલા લેનાર ચોરનો પત્તો મેળવ્યો
કે, તમે ખાકીના ચાર ડાળલા ચોરનારનો પત્તો મેળવ્યો
કે કેમ ?

પ્રધાને કહ્યું—અન્નદાતા ! જેણે ૧૨ ડાળલા લીધા છે
એમ આપને જણાયું છે, તેણેજ ૧૬ ડાળલા લીધા હશે !

આ પ્રસંગે રાજાએ સભા સમક્ષ મુળલાલને બોલાવી
તેના મોંએથી સઘળી હકીકત બહાર કરાવી; અને તેજ વખતે
મુળલાલે ૧૨ ડાળલા બતાવ્યા, ત્યારપછી નરપતિએ તે
ડાળલા સંભાળી લીધા.

ફરીથી પ્રધાને અરજ કરી કે ‘ખુદાવિંદ’ મહારાજ
સાહેબ ! આ પ્રંયત્ની-લુચ્ચો માણસ ૪ ડાળલા પચાવવાની
ખાતર ૧૨ની કળુલાત આપે છે !

આ સાંભળતાં રાજાને અતિ ગુસ્સો ચડ્યો. જેથી પ્રધાન
તથા લાડારોને નજરકેદ શંખી, હેમના ઘરેની જડતી લેવ-
રાવી તેા ઉચાપત કરેલા ૪ ડાળલા મેળ્યા. તે બન્નેને
પદબ્રહ્મ કરી યોગ્ય શિક્ષા આપી. મુળલાલના સત્યવાદીપણાની
પ્રશંસા કરી પ્રધાનપદવી આપી. જે વાત શહેરમાં ફેલાતાં

બુદ્ધિસાગરને આ વ્રાત સાંભળવામાં આવતાં અત્યંત આનંદ થયો. રાત્રીએ બહુ માનથી શિરપાંચ આપી; મુખલાલને હાથીની સ્વારીથી વિદાય કર્યો. રસ્તામાં પોતાના પરમ ઉપકારી બુદ્ધિસાગરના ધર આગળ આવતાં હાથી ઉભો રાખી, નીચે ઉતરી મુખલાલ, બુદ્ધિસાગરના ચરણમાં નંમી પડ્યો; અને હૃપાંશુ વરસાવી પરમ ઉપકાર માનવા લાગ્યો. તે સાથે મળેલો શિરપાંચ લેટે આંખવાં તેટ્પર થયો. બુદ્ધિસાગરે શાંતિ સાથે આશીર્વાચન આપીને ધરેલી લેટ મુખલાલને પાછી સોંપી. ત્યારપછી મુખલાલ તમામ કુબ્યસન ઊડી પ્રમાલિકપણે પ્રધાનવટું ચલાવતાં આદર્શ પુરૂષ તરીકે પંકાઈ પવિત્ર જીવન ગાળવા લાગ્યો. આ એક સત્યનોજ પ્રત્યક્ષ મહિમા જાગ્રત્કર થયો.

ખંડુઓ ! આપ બાળી શંકયા હશે કે પ્રત્યક્ષ સત્યદેવના પ્રભાવથી એક મહાબ્યસની મનુષ્ય પંજુ કેવાં પ્રકારની ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચ્યો. ચોરી જેવાં દુષ્ટ કાર્યમાં પણ સત્યનો ઉપયોગ કરવાથી પ્રમાલિકતા મેળવી શક્યો. મોટે આપણે હમેશાં જો સત્ય પરાયણ થઈએ તો આપણું જીવન ખરેખર દિવ્ય થવા પામે. માખાપો, શિક્ષકો કિંવા ધર્મગુરુઓ તરફથી જો ખચપણમોજ સત્ય ગુણને કેળવવામાં આવે તો આ સંસારમાં અસત્ય એવો શબ્દ માત્ર પણ રહેવા ન પામે.

જોમ શાંતિ:

જોમ શાંતિ:

અભ્યાસ પાઠ ૨ જો.

- ૧ સર્વદા સત્ય જોલવું, પણ તે પ્રિય અને હિતકર હોવું જોઈએ.
- ૨ સત્ય જેવો ઉત્તમ ધર્મ એકે નથી.
- ૩ સત્ય જોલવાથી અનિષ્ટ પરિણામ જન્માતું હોય તો મૌન રહેવું.
- ૪ ખોટી સાક્ષી આપવી નહિ. તેમજ ચાડી-ચુગલી કરવી નહિ.
- ૫ સત્યથી પ્રમાણિકના, સુયશ અને પ્રતિષ્ઠા વગેરે સાંપડે છે.
- ૬ જે વાણીનું પરિણામ શ્રેષ્ઠ અને શ્રેયસ્કર હોય તેજ સત્ય.

ગરબ.

- ૧ ગયો હરિશ્ચંદ્ર વનમાંથી, થયો કુઝીઆ બહુ ત્યાંથી; પ્રિયો સદા પુત્ર વયે છે, રક્ત એક સત્યને માટે.
- ૨ તનુ નિજ રાજ્ય શ્રીરામે, સહુ રાજગાર છોડીને; તનુ વડકલ ધરી લે છે, રક્ત એક સત્યને માટે.
- ૩ પિતાનો ભય અતિ મોટો, વળી પ્રહલાદ બહુ છોટો; છુંદાઓ હાથીના પાયે, રક્ત એક સત્યને માટે.
- ૪ સતી શિરભણી ના હતી કે એ; એક સત્યને માટે.

પ્રાપ્ત બહુ ભુક્ત રાખાએ, તખલ્લુફ દુશ્મ મીરનિ;
 દીર્ઘપું એર તે મીરનું, પીએ સત્યને માટે. ૫
 મોક્ષનમાત્ર કર્મચંદ્ર આપી, ખરી તેજે કમર બાંધી;
 લગા છે આક્રિશ માંડી, રૂપ એક સમને માટે. ૬
 મહિમન.

કતવ્ય કે જુ પવિત્રતા.

મહાશયો ! ગત વ્યાખ્યાનમાં સત્યતા વિષે મંત્રિકાંચિત્ત
 કહેવામાં આવેલ હતું. આજે પવિત્રતા વિષે ભાષણ કરવાનું
 છે. તે પહેલાં મ્હારે જણાવવું જોઈએ કે સત્યતાથીજ પવિ-
 ત્રતા જાળવી રાખાય છે. પવિત્રતાનું તે મુખ્ય અંગ ૮
 પવિત્રતા યાને શુદ્ધિ તેના અધિકારી બાહ્ય-યુવાન અને
 વૃદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષો હોઈ શકે છે. પવિત્રતા એ પ્રાથમિક શિક્ષણ
 રૂપે હોવું જોઈએ. બાંધુઓ ! મનુષ્યોએ હમેશાં બાહ્ય
 (બહાર) અને અંતરથી સ્વચ્છ રહેવું જોઈએ. તન-મનની
 શુદ્ધિ માટે સર્વ શાસ્ત્રોનું કર્મમાન છે. બાહ્ય શુદ્ધિ માટે મુખ્ય
 સાધન જંજ છે. અંતરશુદ્ધિ માટે સંવર્તનની જરૂર
 છે. શરીર પવિત્ર રહેવાથી મન આનંદમાં રહે છે.
 શરીર શુદ્ધતા માટે ન્હૂંદી ન્હૂંદી માન્યતા મુજબ કેટલા-
 એક ધર્માવલંબીઓ, કેટલા જળથી અને કેટલી વખત
 સ્નાન કરવું જોઈએ તેના વિવેક રાખ્યા શિવાય અર્થાત્

શૌચ્યાશૌચ્યનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, કેવળ શરીરની
 ઉપલક્ષ્ય શુદ્ધિ નિમિત્તે "વખત અને જગનો ગેરઉપયોગ
 કરે છે । તેમજ કેટલાએક ગૃહસ્થોતો નિત્ય નૈમિત્તિક પ્રસંગે
 શરીરશુદ્ધિ માટે પ્રમાણપેત જગનો પણ ઉપયોગ કરવા
 બેદરકાર રહે છે !! એ જાણેની પ્રવૃત્તિ ન ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ઇ-
 ચ્છવા યોગ્ય તો એ છે કે સ્વચ્છ ગાળેલા જળથી જોડતા પ્રમાણ-
 મુદ્દ શરીરશુદ્ધિ કરવી, એ ગૃહસ્થનું નિત્ય-નૈમિત્તિક કર્તવ્ય
 છે. વૃદ્ધ, અશક્ત અને બાળકોને ઉપલુ જળથી શરીર-શુદ્ધિ
 કર્તવ્ય છે. જ્યાં સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો હોય, પાણી ભરાઈ
 ન રહે અને કાદવ (દીચડ) કે કુદ્ર જંતુ ઉત્પન્ન થવા ન
 પામે તેવી જગ્યા સ્નાન માટે પસંદ કરવી જોઈએ, જેથી
 શારીરિક રોગોથી બચી શકાય છે; તેમજ હવા ન બગ-
 ટવા પામે. શરીરપર પાણીના ઘણા ઘડા રેડવા કિંવા
 તળાવ કે નદીમાં કુદકા મારવા એનું નામ સ્નાન નથી.
 પરંતુ 'શરીરનો' મેલ દૂર કરી રામરૂપ સ્વચ્છ રાખવા માટે
 કાયાને મસળી-ચોળીને, નહાવું-તેજ સ્નાન કહેવાય છે.
 જેથી શરીર સંરક્ષણ સાથે મનને પણ સંતુષ્ટ કરી
 શકાય છે. તેવીજ રીતે વસ્ત્ર સ્વચ્છ રાખવાની ખાસ જરૂર છે.
 વૈદક નિયમાનુસાર મહીન વસ્ત્ર અને શરીરથી મનની વિકૃતિ
 થવા પામે છે. માટે શરીર અને વસ્ત્રની પવિત્રતા સાથે
 માનસિક પવિત્રતા જાળવવા વિશેષ ધ્યાનની જરૂર છે.
 તેમજ શ્રેયસ્કર છે. (જળશુદ્ધિ : ધર્મ કર્તવ્ય નથી; પરંતુ
 સાંસારિક નિત્ય કર્તવ્ય) કારણ કે જ્યાં લગણ અંતઃ-

કરણનો મળ દૂર ન થાય ત્યાં લગણુ કેવળ જળશુદ્ધિ યાને
 બહારની પવિત્રતાજ, ફરીથી પોતાના શરીરને વિશે જુગુપ્સા
 ઉત્પન્ન કરાવે છે; યાને કંટાળો-ગ્વાનિ ઉત્પન્ન થવા પામે છે.
 મહર્ષિ પતંજલિ કહે છે કે:— 'શૌચાત્સ્વામં જુગુપ્સા, પરેર
 સ્તેસર્ગઃ ઐહિક-પારમાર્થિક શ્રેય ઇચ્છનારે બહાર અને અંત-
 રની પવિત્રતા ખાસ અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. જેમ કેટલાએક
 જૈનો અને વૈષ્ણવભાઈઓ ઉપર્યુક્ત જાને પ્રકારની શુદ્ધિના
 અકેશ પદલામાં બેસી જવા પામે છે. તેમ ન કરતાં જે રથળે
 જે જે શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો ઇટે તે તરફ ખાસ ધ્યાન
 આપવાની જરૂર છે. જેથી શારીરિક, માનસિક આદિગ્યતા
 શાંતિ અને પ્રસન્નતા વગેરે લાભ પ્રાપ્ત કરવામાં સુગમતા
 થવા પામે એ ન ભૂલવું જોઈએ.

એક માણસને કોલેશ થવાથી વારંવાર ઉલટી તથા
 ઝાડા થવા માંડ્યા. જેટલી વખત ખરચુ જાય તેટલી વખત
 પાણીથી દનાન કરે. તેમ કરવા વેલે મના કરી અને સમજા-
 વ્યું કે વારંવાર દનાન કરવાથી શરતી વધી જશે. છતાં ધર્મ
 ઘેલછાને લઈને તે વાત માન્ય ન કરતાં, વારંવાર દનાન
 કરવું, જરૂરી રાખ્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે તત્કાળ શરતી
 વધી જવાથી તે યમધામ પહોંચી ગયો. તેમજ એક માણસ
 કાપડીયાની દુકાને કાપડ લેવા ગયો. ત્યાં વાતચીતના પ્રસંગે
 દુકાનમાં એક માણસે કહ્યું કે સ્વધર્મ પોતાથીજ જાળવી
 રાખાય છે. આ શબ્દો સાંભળી લુગડું લેવા આવનાર, ઝટ
 બોલ્યો કે હા ભાઈ! તમે ખરું કહો છો. મહેં પણ મેહારો

ધર્મ આજ દિવસં સુધી સંકટો સેહન કરીને જાળવ્યો છે કે
હું અમુક વર્ષોના વર્ષો થયાં નાહોજ નથી !! કહો ભાઈ! દયા-
ધર્મ જાળવવો કેટલો મુશ્કેલ છે? આ વચન સાંભળતાંજ
ત્યાં બેઠેલા તમામ પ્રાણસો આશ્ચર્યચકિત થયા. અને તેને
મસ્કરી સાથે અપમાન કરી ત્યાંથી કાઢી મૂક્યો. એ વાત
જાહેર થતાં લોકોમાં મિંદાપાત્ર થવાની સાથે તેની-ધર્મ-ધે-
લછાની નિંદા વાતો ચાલવા લાગી. આ બંને દૃષ્ટાંતોથી
અતિ દુનઃસંતોષ થઈને ન કરવાથી ધણા પરાજી
પરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે વિવેકપુરઃસર, પવિત્રતા
રાખી, જીવન જાળવું, બંધુઓ, પવિત્રતા એ આપણું સહજ
જીવન-હોવું જોઈએ. બાહ્ય પવિત્રતા તરફ બેઠરકાર ન બનના
અંતરની પવિત્રતા તરફ વિશેષ લક્ષ્ય રાખવાની ખાસ જ-
રૂર છે. શરીરની શુદ્ધિથી મન પ્રદુષિત રહેવા પામે છે; અને
તે મનની અસર આત્મા ઉપર થવા પામે છે. માટે જ્યાં જ્યાં
જેજે શુદ્ધિની ખાસ જરૂર જણાય, ત્યાં ત્યાં તે તે શુદ્ધિનો વિવેક
સહ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એજ આપણું કર્તવ્ય છે.

અહ્યાસ પાઠ ૩ જો.

૧. શરીર, વસ્ત્ર અને મન પવિત્ર રાખવાં.
૨. સમય અને જગનો પ્રમાણસહ ઉપયોગ કરવો.
૩. જ્યાં ભીનાશવાળી ન રહેવા દેવી.
૪. કાદવ (કીચડ) કે જીવજંતુની ઉત્પત્તિ ન થવા દેવી.
૫. સ્વચ્છ હવા અને જગનો અને તેટલો યોગ્ય ઉપયોગ લેવો.

૬ મનશુદ્ધિ માટે, સદ્વિદ્યા, સદાચાર અને સદ્વિચારનું સદા સેવન કરવું.

૭ શરીર શુદ્ધિ કરતાં મન શુદ્ધિ વધારે શ્રેયસ્કર છે.

૮ શરીર અને મનની શુદ્ધિ માટે, વિવેકશૂન્ય ન થવું.

૯ તન-મનની શુદ્ધિથી શારીરિક-માનસિક રોગ દૂર થાય છે.

૧૦ શરીરની અસર મનને અને મનની અસર તનને થવા પામે છે.

કર્તવ્ય ૪ યુ નિયમિત ભોજન.

દેવાનુગ્રીય આત્મજંધુઓ ! ગર્ભ કાલે પવિત્રતા વિષે સાધણ હતું. આજે નિયમિત ભોજન વિષે જાણવાનું છે. જેમ જંગમી શારીરિક શુદ્ધિ થવા પામે છે, તેમ નિયમિત ભોજનથી આરોગતા અને પુષ્ટિ વગેરે ને થવા પામે છે, તે પણ શરીરની પવિત્રતાજ છે; કારણ કે ઉચિત-મિત ભોજન કરનારનું શરીર રોગથી કે મળાપ્રકોપથી અપવિત્ર થવા પામતું નથી. એટલું જ નહિ પણ મન ઉત્સાહિત અને કર્તવ્ય-પરાયણ બનવાથી તે બન્ને રીતે પવિત્ર રહેવા પામે છે. માટે નિયમિત ભોજનની દેવ જાણ્યાવસ્થામાં જ પાટળી જોડીએ. કારણકે ભોજન એ શરીર 'સંરક્ષણનું' એક અતિ ઉપ-યોગી સાધન છે. તેમજ શરીર એ ઐહિક તથા પારમાર્થિક સુખનું સાધન છે. પણ તે નિયમિત સમયે ભોજન થતું હોય તો અતિ હિતકર થાય છે. અનિયમિત સમયે ભોજન લેવાથી અનિદ્ર પરિણામ આવે છે. એટલે જે જે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોએ સ્વ સ્વપ્રકૃતિને અનુકૂલ, વળત નિર્ણીત

કરેલ હોય તે તે કાળે લોજન કરવું જોઈએ, અને ત્યારે શારીરિક પ્રવૃત્તિ અસ્વસ્થ (ખરાબ ન હોય) કિંવા સ્વાભાવિક ક્રિયા (ખરી રૂચી) ન લાગી હોય, ત્યારે નિર્ણીત સમયે પણ લોજન ન કરવું જોઈએ. સ્વશરીર, ઋતુ અને દેશને અનુકૂલ પથ્ય તેમજ સાત્ત્વિક ખોરાક લેવા જોઈએ; તે પણ જીવના પ્રમાણમાં જમવું—જલકે કંઈક જોડું લોજન કરવું; રસલપટ થઈ પોતાને ચા બીજાને ઘેર અધિક આરાગવા લલચાવું નહિ. વિશેષ આહારથી શરીરમાં જડતા, આગસ અને ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન થવા પામે છે; તેમ થવાથી મન પણ બગડે છે. તેને પરિણામે વ્યવહારિક—ધાર્મિક ક્રિયામાં વિદ્ધ આવે છે. કારણ ધાર્મિક નિયમ સાથે વૈદિક નિયમનો અંત્યંત ગાઢ સંબંધ છે. માટે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“શરીરમાર્ગ સર્વ ધર્મસાધન.” “સાદુ” લોજનને આનંદથી સારી રીતે ચાવી અર્થાત્ પ્રવાહી બનાવીને ગળેથી ઉતારવું જોઈએ. એ પ્રવૃત્તિ અતિ લાભપ્રદ છે. લોજન કરતાં ક્રોધ, ચિંતા, ભય અથવા દુષ્ટ વિચારો અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થવાથી ઘણાં પૌષ્ટિક—સ્વાદિષ્ટ ખોરાક લેવા છતાં શરીર અને મનને શાંતિ કે પુષ્ટિ મળી શકતી નથી. તેમજ અતિ ખારા ખાટાં તીખાં તમતમાં ગરમાગરમ લોજન કરવાથી તામસિક પ્રવૃત્તિ થવાની સાથે પ્રતિક્ષણે માનસિક પ્રવૃત્તિ ઉદ્દેશ્ય ભય છે; જેથી ઘણી વખતે આર્થિક, વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક લાભનો નાશ કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા પામે છે. વળી કેટલીએક માતિઓમાં વાસી અન્ન ખાવાની

ટેવ હોય છે. તે પણ સ્વશરીર અને બુદ્ધિને નુકસાન કરવાની સાથે પરંપરાએ ધર્મને પણ ધક્કો મ્હોંચાડે છે. એ ખોરાકના વર્ણ અંધ રસ અને સ્પર્શ બગડી ગયા હોય તે વસ્તુ ખાંવી નહિ. પરંતુ તાજે, સ્વચ્છ અને સાત્ત્વિક ખોરાક લેવો; તેજ શરીર અને મેનને પોષણ આપનાર છે. માટેજ અજને માંબુ કહેલ છે. ‘અર્જુન’ લે પ્રાંજાઃ. અર્જુન તે પ્રાણી માંત્રનું જીવન છે. અરે ! ઉત્તમ રસાયણ છે, માટે પ્રસન્નવદને આનંદથી નિયમિત મિત્ર લોજન કરવા તરફ ખાસ કાળજી રાખવી.

એક વખત બ્રાહ્મણની ચોરાશી હતી. તે પ્રસંગે ઉપર-ધારે સુરમાના લાડુનું જમણું હતું. બે બ્રાહ્મણોએ જમણની વાત સાંભળી આગલે દિવસે અરૂપ આહાર કર્યો હતો. જમણને દિવસે ચોરાશીમાં જમવા ગયા, ત્યાં ઉપલેખન (શાક રાયતાં વગેરે) ની સાંમગ્રી, પણ સારી હતી; અને બૂખ બહુજ લાગેલી હોવાથી સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ ખુબ આરોગી. પેટ પૂરું લાશયા છતાં રસલપટ ધર્મજનનેએ અતિ ઠાંસી ઠાંસીને ખાધું. છેવટે મુખશુદ્ધિ વગેરે ક્રિયા કરી એક બીજાની મઠ-હથી ઉભા થઈ તેમણે ચાલવા માંડયું. ‘ધીમે ધીમે જેમ તેમ થોડક આગળ ચાલતાં પાછળ ચાલનાર બ્રાહ્મણને આગળ ચાલનારાએ પૂછયું. ‘શુકલજી ! મારા પગમાં મોજંડી છે, કે નહિ ? અતિ લોજન કરવાથી આટલું પણ જાન ન રહ્યું ! પાછળ ચાલનારાએ જવાબ આપ્યો કે ભંટજી ! હું તો કેવળ તંદમારી પાધરીને આધારેજ જેમ તેમ ચાલું છું ! ! જો એ.

ટલું પણ નીચું જોઈ શકું તો શામાટે જીભ વધારે લાડ
ખાવા છોડી દઉં !!! બ....સ.... એટલું પણ માંડ માંડ ખાલી
શક્યો છું. હવે કાંઈ મૂછશો માં. આ વાર્તાલાપ સાંભળી જમીને
પાછા વળેલા પ્રાણણો આ કૌતુકે જોવા ઉભા રહ્યા. તેમાં જે
પ્રતિષ્ઠિત અને નિયમિત મિત્ર લોજન કરનારા હતા, તેઓએ
તે બંનેને ઉપાલંભ (કપકો) આપી આવી રીતે રાક્ષસી
લોજન ન કરવા સૂચવ્યું. પરંતુ અતિ લોજનના પરિણામે
ઉશ્કેટી અને ખાડા વગેરે થવાથી લાંબા વખત સુધી બંનેએ
કદ લોગવ્યું; છેવટે વૈદ્યોના ઉપચારથી સાજા થયા. ત્યારબાદ
રાક્ષસી લોજન કરવાની ટેવ છોડી. પથ્ય-સાર્વિક અને કુ-
ધાના પ્રમાણમાં કંઈક ઓછું લોજન કરવા ચોક્કસ નિયમ કયો.

બંધુઓ ! આ ઉપરથી આપ સુમન્ય શક્યો હશે કે
આવા રાક્ષસી લોજનથી કેવું અનિદ્ર પરિણામ આવવા
પામે છે. અનિયમિત લોજનથી શરીર-મનને કેટલું હુ:ખ
થવા પામે છે. ત્યારે શરીર અને મન અસ્વસ્થ થવા પામે
ત્યારે સાંસારિક કે ધાર્મિક કાર્યમાં કેટલાં વિધો ઉત્પન્ન
થવા પામે છે એ સહજ સમજી શકાય છે. માટે નિયમિત
લોજન કરવું એ આપણું કર્તવ્ય છે.

અવ્યાસ પાઠ ૪ થો.

- ૧ સ્વાદિદ્ર લોજન દેખી લલચાવું નહિ.
- ૨ એકરાંતિયા થઈ અધિક ખાવું નહિ.
- ૩ વારંવાર આ ખા કરવું નહિ.
- ૪ પ્રકૃતિને અનુકૂળ પથ્ય લોજન કરવું.

૫ અમ્મ સારી રીતે આવીને તે પ્રવાહીરૂપ થયા પછી ગળે ઉતારવું.

૬ લોજન આનંદથી પ્રસન્ન વદને કરવું.

૭ દેશ કાળને અનુસરી નિયમિત સમયે કરવું.

૮ જઠરમાં પચે તેટલું ખાવું; પણ અતિ ઓછું કે ઘણું ખાવું નહિ.

૯ તાવ વગેરેમાં પ્રાયઃ કંઈ પણ ન ખાવું.

૧૦ જેમ જાને તેમ શત્રિ લોજન ન કરવું.

૧૧ જેમ જાને તેમ પવિત્ર જગ્યાએ સ્વચ્છ પાત્રમાં જમવું.

૧૨ અતિ તીખાં, ખાટાં, તમનમાં અને તામસિક લોજન કરવાં નહિ.

૧૩ વાસી અમ્મ (ખીચડી વિગેરે) પ્રાયઃ ખાવું નહિ.

૧૪ જેમ જાને તેમ સાથે બેઠી લોજન કરવું નહિ.

દર્શન્ય પ. મુ. અણ્ણમાં ભોજન ત્યાગ.

મહાશયો ! ગત દિનના આખ્યાનમાં નિયમિત ભોજન વિષે વિવેચન કરવામાં આવેલું હતું. આજનો વિષય અણ્ણમાં ભોજન ત્યાગ એ છે. નિયમિત મિત ભોજન કરનારને કોઈ પણ વખત અણ્ણ ચવા પામતું નથી. અણ્ણ ચવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે અનિયમિત ભોજન ને સર્ગિક (સાચી-સ્વાભાવીક) રૂચિ વિના ખાવું. રસલાંપ. સ્વથી અધિક આરોગ્ય, પ્રકૃતિ, ઋતુ કે દેશને પ્રતિકૂલ કે અનુકૂળનો વિચાર કર્યા વિના શરીરકોષ્ઠરમાં જે તે ભરી દેવું; અર્થાત્ અગ્નિમુખા થવું-જે મોંઢામાં આવે તે સ્વા-

હા. આ વિગેરે પ્રવૃત્તિથી અણર્થ થવા પામે છે, અને તે સર્વ રોગનું મૂળ (પહેલું) કારણ છે. કારણ કે મળ પ્રકોપ એ સર્વ રોગનો ખાસ હેતુ છે અને મળ-પ્રકોપનો હેતુ અણર્થ છે. યથાર્થ મળનો પરિપાક થવા વિના ખોરાક લેવામાં આવે તો અણર્થ થવા પામે છે. માટે અનેક રોગ (તાવ વિગેરે) ના ભોગ થવું પડે છે.

કહ્યું છે કે-“ વિના અજીર્ણે ના જ્વર:.” એટલે અ-
ણર્થ (અપચો) થવા વિના તાવ આવેજ નહિ. એમ અ-
નુભવી વૈદ્યોનું કથન છે. અણર્થ થવાનું મૂળ કારણ પ્રથમ
ખાધેલો ખોરાક ઘરાળર ન પચ્યો હોય, ત્યાં ખીન્ને ખોરાક
લેવો એ છે. માટે અપચો જણાય, ત્યારે ભોજન કરવાથી
ફર રહેવું. કેમકે-“ અજીર્ણં મોજનં વિવ.” અણર્થમા
કરેલું ભોજન વિષરૂપ થાય છે, અર્થાત્ મળનો પ્રકોપ થાય
છે; તે સર્વ રોગની ઉત્પત્તિનું મૂળ કારણ છે. આ પ્રસંગે
મ્હારે જણાવવું જોઈએ કે કોઈ એક વ્યક્તિ જ્યારે તાવ કે
મરડા આદિ વ્યાધીમાં સંપડાએલ હોય, ત્યારે તેના હિતેમ્મ
તરીકે ગણાતા માતાપિતા, ચાંબી અને સ્નેહીઓ તે આ-
લસીને પરાણે કાંઈ પણ ખાવાનો અત્યાગ્રહ કરે છે; છેવટે
તેઓ ખવરાવે છે. પણ તેનું પરિણામ ન ઈચ્છવા યોગ્ય આવે
છે. વળી તેવે પ્રસંગે રોગીને કેટલાએક જોવા આવનારાઓ
પશ્ચ પંરંપરા ચલાવે છે. કાં કેમ છે? શરીરે સાફ નથી કે?
કોની દવા ચાલે છે? વગેરે ખગર પુછીને રોગીના શરીર
પ્રત્યે જોઈ તેને અથવા તેના માતાપિતાને રૂઠું મનાવવા

ખાતર કિંવા અજ્ઞાનતા પૂર્વક ચાલતી આવેલી રૂઢીને લઈને
 દયામહોં મોટેથી દીને વચનો કહે છે કે ઓ...હો...હો ! બાપુ !
 તારૂં શરીર તો તદ્દન લેવાઈ ગયું છે ! આંખો ઉડી ઉંતરી ગઈ
 છે ! કેવળ હાડકાંનો માળો રહ્યો છે ! વિગેરે વિગેરે દરદીના
 હૃદયને ઘાતી ખંડાળ અસર કરાવનાર શબ્દો બોલીને આંખ-
 માંથી આંસુ ખેરવા માંડી પડે છે. આવી પ્રવૃત્તિથી રોગીને
 કય સાથે મનમાં અત્યંત આઘાત થવાથી રોગીને
 વૃદ્ધિ થાય છે. અરે ! કેટલાએક કહેવાતા નીનીઓમાં
 એવી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે કે-દરદી મરણપથારીએ પડેલો
 હોય છે, છેવટનો મરણશ્વાસ ચાલતો હોય તે વખતે કેટલા
 એક તે દરદીની સારવાર કરનારાઓ કેવળ ધર્મપેશ્તાઈથી
 રોગીને ધર્મ-નિયમ કે મત-પચ્ચખાણ કરાવવા નિમિત્તે
 ધર્મશુરૂઓ (સાધુઓ) ને બોલાવીને ત્યાં તેડી જાય છે ! છે-
 વટનાં આ સર્જન ડોક્ટરને દરદી દેખીને હતાશ થવા પામે
 છે. હો...યં...હવે હું નક્કી મરી જવાનો. આ રીતે પણ
 ઇચ્છવા લાયક નથી. પરંતુ ઇચ્છવા લાયક તો એ છે કે
 જે રોગી મોતાની ખાસ ઇચ્છાથી જો પ્રેરણા કરે કે કોઈ સાધુ
 મહાત્માને બોલાવી લાવે, મારે ધર્મ ઔષધ લેવાની લાવના
 છે. તોજ સાધુને બોલાવવા યોગ્ય છે, તેમજ રોગીના હિતે-
 ચ્છુઓએ આનંદ સાથે આરોગ્ય વિવેચક વાંતો દરદીને સં-
 લખાવવી અને શાંતિદાયક હિમ્મતના શબ્દો કહેવા. હૃદયને
 આનંદ આપનાર સંગીત, સ્વચ્છ હવા, પ્રકાશ, પાણરણ,

ઉત્તમ પુસ્તકનું વાંચન અને દરેક પ્રકારના પવિત્ર-સાધનો પૂરા પાડવા માટે ચર્ચા કરવો જોઈએ. માંદા માણસની આગળ ઘોંઘાટ ન થવો જોઈએ. શાંતિ આપનાર શુદ્ધ વાતાવરણ ફેલાવવા કોશીલ કરવી; તેમજ ખોરાક ખવડાવવાનો ખોટો આશ્રય કરવો નહિ. કોરણ કે અરૂચિમાં લોજન કરવાથી કે કરાવવાથી ઘણું જ નુકશાન થવા પામે છે. સાત માણસો પણ ખરી રૂચિ વિના જો લોજન કરે છે તો રડમને પણ અણર્થ થવાની સાથે બીજા કેટલાએક દરેક લોજ પડે છે. અણર્થ ચાર પ્રકારના છે:—

તેના નામ અને લક્ષણ નીચે પ્રમાણે:—

૧. આમ અણર્થ—નરમ, ઝાટો આવે, ખાટા ઝોડકાર આવે.
૨. વિદગ્ધ અણર્થ—ઝડામાં અતિ દુર્ગંધ ઉછળે.
૩. વિદગ્ધ અણર્થ—શરીરમાં આળસ, ત્રોડ (કળતર) થાય.
૪. રસશેષ અણર્થ—શરીરમાં જડતા આવે, ચેન ન પડે.

અણર્થ ટાળવાનો સારો ઉપાયો.

૧. પ્રાતઃકાળમાં તાજું અને શીતળ હવાનો ઉપયોગ કરવો.
૨. વ્યાયામ (કસરત) કરવો, તે ત્યાં સુધી પરસેવો આવે ત્યાં સુધી.
૩. પીવા માટે ઉષ્ણ પાણીનો ઉપયોગ કરવો.
૪. અત્તનો ખોરાક લેવો નહિ. ખદીર્ધ આસ લેવા.

આ વગેરે ઘણા ધરગતુ ઉપાયો છે. છતાં સાંપ્રતકાલે કોઈને જરાક અણર્થ કે અરૂચિ થવા પામે છે કે તરત જ ડોક-

ટરનો આશ્રય લેવામાં હજીપણ અને શ્રીમંતાઈ સ્કમજવામાં આવે છે. જેથી પરિણામે કેટલું આર્થિક, શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક નુકશાન થાય છે, તેનું ભાગ્યેજ બાન થવા પામે છે. કુદરતી સાધનો-નૈસર્ગિક ઉપચારોથી આરોગ્ય સદાને માટે જળવાય છે. કૃત્રિમ સાધનો-ડોક્ટરોના ઔષધોથી અમુક વખત પર્યંત આરોગ્યતા જળવાયાની સાથે બીજા કેટલાએક રોગોના બીજ રોપાય છે. તેનો ભાગ્યેજ ખ્યાલ થવા પામે છે.

એક દિવસ બહારની પવિત્રતાની સર્વોત્તમ પ્રતિમારૂપ સુમતિચંદ્ર શેઠની પુત્રી લક્ષ્મી બહેન સવારના સુશોભિત વસ્ત્ર પહેરી એક કાથ ઉપર અદેલીને બેઠી હતી. રત્નજડિત વીંટી-ઓવાળી આંગળીઓ તેના ગૌરવર્ણમાં વિશેષ ઉમેરો કરતી હતી. તેના શરીરપર એક હાથ સરખોપણ જણાતો ન હતો. હાથમાં તે સ્ત્રી એક સ્ત્રીસૌંદર્યના સર્વોત્કૃષ્ટ આદર્શરૂપ હતી. પરંતુ આ બધી બહારની ટાપટીપનાં દેખાવ નીચે તેના અંદરના પર એવી તો શ્રીક્રાસ હતી કે ચિકિત્સા કરનાર કુશળ મનુષ્યને સહજ નાણુવામાં આવે કે આનું શરીર બહારથી સફેદ કખરસ્તાનું (જે ઉપરથી સુશોભિત પણ અંદર મહેદાનાં હાડકા અને ગંદકીથી ભરેલ હોય છે.) ના જેવું છે. તે વખતે એક ડોક્ટર લક્ષ્મી બહેનના પિતાને કાર્ય પ્રસંગે મળવા આવેલ હતો. શેઠ સાથે કેટલીએક વાતચીત કર્યા પછી ડોક્ટરની દષ્ટિ લક્ષ્મી તરફ ગઈ. તેમના અંદરના પ્રીક્રાસ જોતાંજ પ્રશ્ન કર્યો કે:—

લક્ષ્મીબહેન ! તંબીયત તો સારી છે, ની ?

લક્ષ્મીબહેન—ડોક્ટર સાહેબ ! હા.....તંબીયત તો ઠીક છે. પણ.....

ડોક્ટર—પણ.....એટલે 'શુ' ? આગળ બોલતાં બોલતાં કેમ અટકી ગયાં ?

લક્ષ્મીબહેન—બોલતાં અટકી જવાનું કારણ કે આપ એક કુશળ વૈદ્ય છો. માટે 'તમેજ' કહોની કે માફ-ચંચીર સ-રોગ કે નીરોગ છે ?

ડોક્ટર—બહેન ! તમારા મુખના ચહેરા ઉપરથી હું સારી રીતે અનુમાન કરી શકું છું કે ત્હમને અછળ્હાનો રોગ હોવો જોઈએ. અર્થાત્ અન્ન પાચન ન થાય, આડા નરમ આવે. અંગમાં આંગણ સાથે કંગતર થવા પામે, વિગેરે ચિન્હો થવા જોઈએ.

લક્ષ્મીબહેન—તમારું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે.

એ વાતચિતનો પ્રમંગ ચાલતો હતો. તેવામાં મુમતિ-ચંદ્ર શેઠનો એક નોકર (સાથી) જે ખેતીવાડીના કામ માટે રાખવામાં આવેલ છે; તેનો ખહારથી દેખાવ એક ગામડાના રોંગા જેવો હતો. તેને કાંઈપણ કામ વિના ખેત્રી રહેવું ગમતું જ નહિ. આ ઉપરથી તેને જોનાર એમ માની શકે કે આ આખા વર્ષમાં એકાદ દિવસ ભાગ્યેજ નહાતો હશે ! તેના હાથના કાંડા ઉપર તેમજ ગૂળાના, ભાગમાં મેલ જામેલો

હતો. નખ પણ વધેલા જોવામાં આવતા; એ વગેરે અસ્વ-
ચ્છતાના ચિન્હો જણાતા હતા. પરંતુ શુદ્ધ અને સત્ત્વમય
બનેલું શુભાખી સ્વચ્છ લોહી તેનામાં વહેતું હતું; તેનું શરીર
સુદૃઢ બાંધવાળું હતું; તેની ગરદનની બન્ને બાજુએ ધન-
કતી રકત વાહિનીઓ (નસો)માં ઉછળતું રૂધિર નજરે પડતું
હતું. સાદું લોજન, અંગની મહેનત અને સ્વચ્છ હવા વગે-
રેના સેવનથી અજીર્ણ રોગનું નામ નીચાન પણ જાહેનામાં
જોવામાં આવતું નહિ. તે માણસ લક્ષ્મીજીનેને કુલની
છાબડી હાથમાં આપવા લાગ્યો. પરંતુ લક્ષ્મી જીને તેની
બહારની અપવિત્રતા દેખીને તિરસ્કાર ભરેલી દૃષ્ટિથી બઠ-
બઠવા લાગી કે આવા ગંદા માણસના સંબંધમાં આવવું
કેટલું ભયંકર છે ! વિશેષમાં ગુપ્ત મરડી નાકને સંકોચીને
ઉપહાસ્ય કરતી ટોકટરને કહેવા લાગી કે, જુઓ! આ માણ-
સના હાથ પગ વગેરે કેટલા મજીન છે.

ટોકટર—જીને ! તમારી બહારની અપવિત્રતા સાથે
તેમનો મુકાબલો કરી શકાય તેમ નથી. પણ તેમનું સુદૃઢ
શરીર કેટલું કામ કરી શકે છે. તે જોવાનું છે. હું એમ નથી
કહેતો કે બહારથી કેવળ અપવિત્રજ રહેવું; પરંતુ તેમનું
શરીર સર્વ જાતના વિજ્ઞતીય મળથી સજ્જિત છે; અને તમારું
શરીર વિજ્ઞતીય મળથી ભરાઈ ગયું છે. જેનું પરિણામ
ભવિષ્યે ખરાબ આવવાનુંજ. આ સાંભળી લક્ષ્મી જીને કહે-
વા લાગી કે વૈધરાજ ! ત્યારે કૃપા કરીને કંઈ ઉપચાર બતા-
વશો ?

વૈદ્યશાસ્ત્ર — હા હું ઉપાય જતાલીશ. જો કે હાલના કેટલાએક લાલચુ ડોક્ટર-વૈદ્યો પોતાના ખીલ તરફ જ ખ્યાલ કરીને તમારા જેવી શાહુકાર પુત્રી પાસેથી મનમાન્યા પૈસા પડાવવાની ખાતર કૃત્રિમ ઉપચારરૂપ દવાના ટોઝ આપે; પરંતુ હું આપને નૈસર્ગિક ઉપચાર સૂચવું છું કે અશુભ, જે સર્વરોગનું મૂળ છે, જો તેને સહંતર નાશ કરવો હોય તો પ્રાતઃકાલમાં ખુફી સ્વચ્છ હવામાં ફરવું, શ્રીને ઉપયોગી કસરત (પાણી ભરવું; દંડવું, રસોઈ કરવી, છાશ ટરવી, કાંતવું વગેરે પ્રવૃત્તિ) કરવી, દીર્ઘશ્વાસ લેવા, ખોરાકી શુદ્ધ, સાદી અને સાત્ત્વિક લેવી. તે પણ પ્રમાણપેત, સ્વશરીર ઝતુ અને દેશને અનુકૂળ હોવું જોઈએ. અશુભમાં ઉપવાસ રામબાણુ ઉપાય છે, એ પણ ભૂલવું ન જોઈએ. કુદરતે આપણને સહજ ઉપચારો આપ્યા છતાં આજ કાલ ઘેર ઘેર નાની હોસ્પિટાલો જોવામાં આવે છે; અને વૈદ્યો કે ડોક્ટરનો આશ્રય લેવામાં આવે છે ! આજથી થોડા સમયપર ઘેર ઘેર વૃદ્ધા સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો ધરગતુ ઉપાયો જાણતા હતા; અને સ્વદેશમાં ઉત્પન્ન થતી સાદી વનસ્પતિઓથી બનેલી કાષ્ઠિક દવાઓથી કામ ચલાવતા હતા. પરંતુ આજકાલ તો તે પણ વિદ્યા પ્રાયઃ નહીં થવા પામેલ છે.

વૈદ્યો-ડોક્ટરો વિશેષ વધવાથી રોગો પણ વધવા પામેલ છે, એમ વિચારકોને અનુભવાય છે. આ હકીકત સાંજની લક્ષ્મી ખંડેને ડોક્ટરને કહ્યું કે ખરેખર તમે મને સાચી સલાહ આપી છે. ધન્યવાદ છે આપ જેવા સત્ય બોલનાર પ્ર-

હતો. નખ પણ વધેલા જોવામાં આવતા; એ વગેરે અસ્વ-
ચ્છતાના ચિન્હો જણાતા હતા. પરંતુ શુદ્ધ અને સત્વમય
બનેલું ગુલાબી સ્વચ્છ લોહી તેનામાં વહેતું હતું, તેનું શરીર
સુદૃઢ બાંધવાળું હતું, તેની ગરદનની બન્ને બાજુએ ધન-
કટી રક્ત વાહિનીઓ (નસો)માં ઉછળતું રૂધિર નજરે પડતું
હતું. સાદું ભોજન, અંગની મહેનત અને સ્વચ્છ હવા વગે-
રેના સેવનથી અજીર્ણ રોગનું નામ નીશાન પણ જોવામાં
જોવામાં આવતું નહિ. તે માણસ લક્ષ્મીજીનેને કુલની
છાબડી હાથમાં આપવા લાગ્યો. પરંતુ લક્ષ્મી જીને તેની
બહારની અપવિત્રતા દેખીને તિરસ્કાર ભરેલી દૃષ્ટિથી બહ-
બહવા લાગી કે આવા ગંદા માણસના સંબંધમાં આવવું
કેટલું ભયંકર છે ! વિશેષમાં અખ મરડી નાંકને સંકોચીને
ઉપહાસ કરતી ડોક્ટરને કહેવા લાગી કે, જીઓ ! આ માણ-
સના હાથ પણ વગેરે કેટલા મઢીન છે.

ડોક્ટર—જીને ! તમારી બહારની અપવિત્રતા સાથે
તેમને સુકાબલો કરી શકાય તેમ નથી. પણ તેમનું સુદૃઢ
શરીર કેટલું કામ કરી શકે છે. તે જોવાનું છે. હું એમ નથી
કહેતો કે બહારથી કેવળ અપવિત્ર જ રહેવું; પરંતુ તેમનું
શરીર સર્વ જાતના વિજાતીય મળથી રહિત છે; અને તમારું
શરીર વિજાતીય મળથી ભરાર્થ ગયું છે. જેનું પરિણામ
ભવિષ્યે ખરાબ આવવાનું જ. આ સાંભળી લક્ષ્મી જીને કહે-
વા લાગી કે વૈદ્યરાજ ! ત્યારે કૃપા કરીને કંઈ ઉપચાર બતા-
વશો ?

વૈદ્યરાજ — હા. હું ઉપાય બતાવીશ. જો કે
 હાલનાં કેટલાએક લોકો ડોક્ટર-વૈદ્યો પોતાના બીલ તંત્રજ
 ખ્યાલ કરીને તમારા જેવી શાદુકાર પુત્રી પામેથી મનમાં
 પેસા પડાવવાની ખાતર કૃત્રિમ ઉપચાર રૂપ દવાનાં ડોઝ આપે;
 પરંતુ હું આપને નૈસર્ગિક ઉપચાર સૂચવું છું કે અશ્લર્ષુ, જે
 સર્વરોગનું મૂળ છે, જો તેને સહંતર નાશ કરવો હોય તો
 પ્રાતઃકાલમાં ખુદ્દી સ્વચ્છ હવામાં ફરવું, સ્ત્રીને ઉપયોગી
 કસરત (પાણી ભરવું, દળવું, રસોઈ કરવી, છાશ કરવી, કાંતવું
 વગેરે પ્રવૃત્તિ) કરવી, દીર્ઘશ્વાસ લેવા, ખોરાકી શુદ્ધ, સાદી
 અને સાત્ત્વિક લેવી. તે પછી પ્રમાણપેત, સ્વચ્છરીર ઋતુ અને
 દેશને અનુકૂળ હોવું જોઈએ. અશ્લર્ષુમાં ઉપવાસ રામબાણ
 ઉપાય છે, એ પછી બૂલવું ન જોઈએ. કુદરતે આપણને સહજ
 ઉપચારો આપ્યા છતાં આજ કાલ ઘેર ઘેર નાની હોસ્પિટાલો
 જોવામાં આવે છે; અને વૈદ્યો કે ડોક્ટરનો આશ્રય લેવામાં
 આવે છે ! આજથી થોડા સમયપર ઘેર ઘેર વૃદ્ધાં સ્ત્રીઓ
 અને પુરૂષો ધરગત્તુ ઉપાયો બાણતા હતા; અને સ્વદેશમાં
 ઉત્પન્ન થતી સાદી વનસ્પતિઓથી બનેલી કાષ્ઠિક દવાઓથી
 કામ ચલાવતા હતા. પરંતુ આજકાલ તો તે પંજુ વિદ્યા પ્રાયઃ
 નષ્ટ થવા પામેલ છે.

વૈદ્યો-ડોક્ટરો વિશેષ વધવાથી રોગો પણ વધવા પા-
 મેલ છે. એમ વિચારકોને અનુસવાય છે. આ હકીકત સાં-
 લણી લક્ષ્મી જ્ઞેને ડોક્ટરને કહ્યું કે ખરેખર તમે મને સાચી
 સલાહ આપી છે. ધન્યવાદ છે આપ જેવા સત્ય બોલનાર પ્ર-

માણિક ડોક્ટરને. તમેો વેધનો ધંધો કરવા છતાં સ્વાભાવિક ઉપચારોનું સૂચન મને કર્યું. આજથી હું એ સૂચનાને માન આપી તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રતિજ્ઞા કરું છું; અને તમારો મહાન ઉપકાર આભાર સાથે માનું છું. છેવટે ડોક્ટરે જવાની રજા માંગી; અને પોતાને ઘેર ગયા. લક્ષ્મીબહેને ઉપયુક્ત નિયમાનુસાર વર્તન કરવાથી મુદક અને નીરાગી, પોતાનું શરીર બનાવ્યું; અને એક આદર્શરૂપ સ્ત્રીનું લખન ગાળવા પ્રયત્ન કર્યો.

બંધુઓ ! ઉપરના દ્રષ્ટાંતથી આપ જાણી શકયા હશે કે અલ્પજીવી શરીરની સી-પાયમાલી યવા પામે છે. ઉપલક દિવસે શરીર સુશોભિત દેખાતું હોય પણ તે કબરસ્તાનન. ઉપનામને લાયક બને છે. માટે જે જે અલ્પજીવી યવાના કારણે આ કર્તવ્યમાં જણાવેલ છે તેનો ત્યાગ કરવો. ખરેખર કેટલા એક (તાવ, વગેરે) રોગોને આપણે જ આમત્રણ આપીએ છીએ, અને પછી કર્મનો દોષ કાઢવા મંડી જઈએ છીએ, અલખત, કેટલાએક મહારોગો (લગંદર, વગેરે) પૂર્વના વેદનીય કર્મના ઉદયથી યવા પામે છે. આજકાલ તો ઘેર, ઘેર માંદગીના બિછાનાઓ નજરે પડે છે. આનું કંઈપણ કારણ હોય તો જ્ઞાનપાન વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં વિવેક શૂન્યતા અને નૈસર્ગિક નિયમનું અપાલન છે. માટે જેમ બને તેમ અલ્પજીવીમાં સોજનનો ત્યાગ કરવો; એ આપણું કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૫ મો.

- ૧ ખરી રૂચી વિના લોજન ન કરવું.
- ૨ ન પચે તેવો ભારે ખોરાક ખાવો નહિ.
- ૩ સ્વચ્છ હવા પાણી (ઉષ્ણ) નો ખને તેટલો યોગ્ય લાભ લેવો.
- ૪ સામાન્ય કરસત કરવી, અથવા હેરવું ફરવું.
- ૫ હાલતાં ચાલતાં જે તે ખાવું નહિ.
- ૬ મોંઢગીના પ્રસંગે માનસિક ચિંતા કરવી નહિ, પણ નીરોગતાના વિચાર કરવા.
- ૭ આહાર-વિહારમાં નિયમિત રહેવું.
- ૮ અછર્જી ટાળવા માટે ધરગતુ ઉપાયો ચોજવા.
- ૯ અછર્જી સર્વ રોગનું મૂળ કારણ છે.
- ૧૦ અછર્જીમાં ઉપવાસ સમજાણુ ઉપાય છે.
- ૧૧ ખહારની યોજનાઈ અને દાખતીય કરવા કરતાં શરીરને અંદરથી યોજખું રાખવા ખાસ કાળજી રાખવી.

“કર્તાવ્યં છકું. નમ્રતા.”

સુર મહાશયો! પાંચમાં વ્યાખ્યાનમાં અછર્જીનો ત્યાગ એ વિષય ચર્ચવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે અછર્જી ન થવાથી શરીર પ્રાયઃ નીરોગ રહેવા પામે છે. જહેમનું

તંદુરસ્ત શરીર હોય છે તેમનું મન પરમ આનંદ અને શાન્તિ સાથે નિરોગ હોય છે. મન નીરોગ હોવાથી તેમનું મગજ ઉરકેશર્ધ જવા પામતું નથી; અને તુંડમીબલક પણ તે બનતો નથી. અર્થાત્ નમ્ર-વિનિત થવા પામે છે. મતલબ કે શરીર અને મન નીરોગ હોવાથી હૃદયમાં સારા વિચારો ઉદ્ભવે છે. સારા વિચારોથી સફળતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્યારે માણસે અવશ્ય પ્રથમ નમ્ર બનવું જોઈએ. સામાન્ય મનુષ્યો પણ નમ્રતાથી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી મહાન્ વિઠ્ઠલ કાર્ય પણ સહજમાં સિદ્ધ કરી શકે છે. આ શુભ વ્યવહારિક અને ધાર્મિક કાર્ય પાર પાડવાની ખરી ચાવીરૂપ છે. નમ્ર પુરૂષો પરમાર્થ કાર્યમાં પોતાની જિંદગીનું સાક્ષ્ય માને છે; અને સર્વ મનુષ્યો તેના તરફ પ્રેમથી જુવે છે. નમ્રતાથી મનુષ્ય સહવિદ્યા, સહવર્તન અને વૈભવને મેળવી તેનો ખરો ઉપયોગ કરવા સામ્યશાળી નીવડે છે. હાંધળા અને અકુલીન મનુષ્યો ગર્વીષ બની તાડના ઝાડની પેઠે વધે છે. અર્થાત્ “અંદર પોલ ઉપર ડમટોળ” છેવટે પરિણામ શુન્યજ. પણ ખરા કુલીન પુરૂષો આંખાના ઝાડની પેઠે વૈભવાદિથી વૃદ્ધિગત ચતાં છતાં નમ્ર થઈ પોતાના આત્મજાંધુના અભ્યુદયાર્થે સ્વશ્રવન, અપર્ણ કરે છે. કોઈપણ વ્યક્તિનું આર્થિક, વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક પરતંત્રતા વગેરે દુઃખો દેખીને વિનીત પુરૂષનું હૃદય કુસુમ જેવું કોમળ બનવા પામે છે; અને આત્મિક સ્વતંત્રતા અને સ્વપર હિતાવહ કર્તવ્ય પ્રસંગે અંતઃકરણ વજ્ર જેવું મજબુત પણ થવા પામે છે. કોમળપણ વધવાથી

ભક્તિપરાયણ થવાય છે; અને મન સદ્કાર્યમાં પ્રેરાય છે. તેથી તેનાં મીઠાં ફળ પોતે આપે છે; અને જીનતને ચખાડવા શક્તિમાન થાય છે. નમ્રતાથી શૌર્ય, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય અને ઉત્સાહ વગેરે ઉત્તમ ગુણોની ઓળી કરી શકાય છે.

નમ્રતા એ લઘુતાનું પ્રથમ સ્વરૂપ છે. છેવટમાં તે લઘુતા-સેવકવૃત્તિ સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થાય છે. સેવક થયા પછીજ સેવ્ય થઈ શકાય છે. લઘુતા એ અંતઃકરણનું પરિણામ છે. પરંતુ વચનજાળમાં નકલી લઘુતા દાખવવી એ તો આત્મ-ખુન કરવા બરાબર છે. લઘુતાથી સર્વ પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. બાબુ કેશવચંદ્રસેન વિષે એક દાખલો નોંધાયો છે કે:—

એક વખત તેઓ પોતાના મકાનમાં બેઠા હતા; ત્યાં એક યુરોપીયન અમલદાર મળવા આવ્યો. જોડેનો ચથાયો અસત્કાર કર્યા પછી તે અમલદાર એકદમ બોલી ઉઠ્યો કે “બાબુસાહેબ! આપના દરવાજાપર જોડેલા વૃદ્ધ પુરૂષે મારું અપમાન કર્યું; કારણ મારો ઘોડો બોલી રાખવા તેણે આનાકાની કરી. મારે આવા માણસો આપ જેવાં સદ્ગૃહસ્થને ત્યાં ન જાને.” આ વાક્યથી બાબુ કેશવચંદ્રસેનની મુખમુદ્રા ફીક્કી પડી; અને વિચાર કર્યો કે દરવાજાપર કોઈ નોકર બેસાડેલો નથી. મારે તે પુરૂષ કોણ હશે? તે હકીકત શંકાસ્પદ જણાતાં તરતજ ત્યાંથી બહાર નીકળી યુરોપીયન અમલદાર સાથે દરવાજાપર આવ્યા. તો પોતાના પૂજ્ય વૃદ્ધ પિતાશ્રીને ઘોડો બોલી ઉભેલા જોયા. આ જોતાંજ પેલા અમલ-

દારને કહ્યું કે “આ તો મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી છે.” આ શબ્દ સાંભળી તે અમલદાર અતિ અંખવાણો; અને નમ્રતાથી સં-
ચેલી બેઅંદણી માટે માત્રી મોગવા લાગ્યો. બાળુએ નમ્રતાથી
શાંત પાડી કહ્યું “તમે અબળવા જેથી આ બનાવે બન્યો.
પણ હવેથી આવી તુંદાઈ ન વાપરતાં નરમાય રાખશો.”
એવી ભલામણ કરી. ત્યારપછી તે અમલદાર અતિ નમ્ર થયો.

બહાલાઓ ! નમ્રતા ચાને લઘુતા એ ઉત્તમ ગુણને ખાસ
કેળવવાંની જરૂર છે. એક નમ્ર માણસના પરિચયથી આહો
તેવો તુંડમીજાલ કે ઉચ્છૃંખલ હોય તે પણ વિનીત અને કામ-
જ બનવા પામે છે. માટે હંમેશા નમ્રતા ધારણ કરવી એ પ્રભુતા
મેળવવાનો પ્રથમ સોપાન છે. પરંતુ તે નમ્રતા અંતઃકરણથી
હોવી જોઈએ; અને તેને પ્રસંગ પરત્વે અમલમાં મૂકવી જોઈએ.
કેવળ વાણી-વિલાસથી કાંઈપણ વળે તેમ નથી. માટે નમ્રતા
ધારણ કરવી.

અભ્યાસ પાઠ છટ્ટો.

૧ નમ્રતાથી લોકપ્રિય થવાય છે.

૨ નમ્રતાથી સર્વ ચોચ કાર્યો સફળ થવા પામે છે.

૩ નમ્રતામાં પ્રસંગે માનનો પણ ત્યાગ કરવો પડે છે.

૪ નમ્રતાથી જીવન-સુખમય થાય છે.

૫ નમ્રતાથી સહિષ્ણુતા (સહન શક્તિ) મેળવી
શકાય છે.

૬ નમ્રતાથી જોમે તેવા કદા શત્રુને મિત્ર બનાવાય છે.

૭ નમ્રતાથી પ્રબુતા સાંપડે છે.

૮ નમ્રતા એ લઘુતાનું પ્રાથમિક સ્વરૂપ છે,

૯ લઘુતાથીજ સેવાપરાયણ બની શકાય છે.

ત્રોટક:

લઘુતા ધરતાં સુખ શાંતિ મળે, સદૃ ક્રમેશ દળે નિજ દેક પળે.

જગમાં યશ યાય ધણેજ નક્કી, લઘુતા ગુણધી શુભ કાયે રક્ષી. ૧

વિદ્યુ પ્રીત તણે લઘુતા ધરતો, પણ તે દિલડાં સદુનાં હરતો;

જન પૂંદ મળી નીરખે હરખે, પણ પૂનમ ચંદ્ર ન જોઈ સખે ! ૨

પ્રમદા સમુદાય મળી શિશુને, નિજ ગોદ વિષે પ્રણયે ધરીને;

શુભ દક્ષિ કરે નૃપરાણી કને, પણ યુવકનાં શિરચ્છેદ બને. ૩

પગ પૂજન યાય સદા જગમાં, કર કે શિરનું નવ ચાય કદા;

મદિમા સદુએ લઘુતાજ નણો, ઇહ લોક વિષે મમ બંધુ ! ગણો. ૪

કર્તવ્ય ૭ મું. સત્સંગતિ.

હાહા બંધુઓ ! ગત વ્યાખ્યાનમાં નમ્રતા સંબંધે
કહેવામાં આવેલું આજે સત્સંગતિ વિષે જોલવાનું છે. સત્સં-
ગતિથી નમ્ર-સેવાપરાયણ થવાય છે. શુદ્ધ અંતઃકરણથી એક
ક્ષણવારની સત્સંગતિ મહાકળને આપે છે. સત્સંગતિરૂપ પા-
રસમણિ લોહારૂપ મનુષ્યને કંચન-શુદ્ધ પરમાત્મા સ્વરૂપ
બનાવે છે. પરંતુ તે સોળત-પુણ્ય અને મધુકરના જેવી હોવી
જોઈએ, નહિ કે દેડકા જેવી. સરોવરમાં કમળની સાથે દેડકા

દિવસ અને રાત્રિએ સદા રહે છે; છતાં પુષ્પમાંથી મુગંધ કે મકરંદને મહુણ ન કરતાં તેને ઉઘટા ખુંદી કરી વિદ્યા વગેરે થી બગાડી જાય છે. પરંતુ સમરાઓ દૂરથી આવીને ફુલ માંથી લાભ મેળવી તેની રોપણમાં વધારો કરે છે.

મનુષ્ય માત્રને સ્વદેશ કે વિદેશમાં અનેક પ્રસંગે જુદા જુદા સ્વભાવવાળા વિવિધ મનુષ્યના સમાગમમાં આવવું પડે છે. જેથી "સોબત તેવી અસર" એ કહેવત મુજબ જેવ જેવા શુભ સ્વભાવ કે રીતિ નીતિની પ્રવૃત્તિવાળા માણસનો મેળાપ (સોબત) થાય, તેવા તેવા શુભ સ્વભાવ વગેરે ની પ્રવૃત્તિ આપણી પ્રકૃતિમાં પ્રકાશવા માટે છે; ઉલ્ટે તે પ્રમાણે ક્રિયામાં ઝુકાય છે. માટે જલેની ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા, ન્યાયપૂર્વક પ્રવૃત્તિ અને પ્રમાણિકતા જાહેર છે; તેમજ જે પુરૂષે ધર્મ, જનસમાજ કે દેશસેવા માટે તન, મન, અને ધનને લોભ આપવામાં પાછી પાની નથી કરતા, તેવી પ્રવૃત્તિવાળા મનુષ્યો સાથે નિરંતર સમાગમ કરવા થકી અનેક મનોવાંછિત શુભ કાર્યો શીઘ્ર થવા પામે છે. એક ક્ષણવારના સત્સંગથી જે અમૃત્ય લાભ મળે છે; તેવો ઉત્તમ લાભ બીજેથી ભાગ્યેજ મળી શકે છે; બલકે નજ મળી શકે. જેમ સ્વચ્છ હવા-પાણીના સેવનથી શરીર નીરોગી અને તેજસ્વી બને છે તેમ સત્સંગતિના સેવનથી મનુષ્ય પ્રજાવશાળી બને છે. સારી સંગત આ સંસાર સમુદ્રમાં નિર્વિઘ્ને સુસાફરી કરવામાં ઉત્તમ જહાજ સમાન છે. સત્સંગતિથી શારીરિક-માનસિક કે

અધ્યાત્મિક લાભ મળી શકે છે. જેમ મહાત્માના ચરણ રૂપ
 ર્શી પવિત્ર થયેલ ધુળ જેવી સામાન્ય ગણાતી વસ્તુને પણ
 રાજા-મહારાજા મંત્રકે ચડાવે છે; તેમજ સામાન્ય મનુષ્ય
 સત્સમાગમના પ્રભાવથી ઉચ્ચદશા પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્તમ પુર-
 વના પરિચયથી દુરાચાર (પાપ-પ્રવૃત્તિ)થી બચવાની સાથે
 યશ, બહુમાન, પ્રતિષ્ઠા અને વૈભવનો વિશેષ લાભ મળે છે;
 અને તે બ્યક્તિ સ્વ-પરનો અનેકધા ઉદ્ધાર કરી શકે છે.
 ઉત્તમ સોળતથી મનુષ્ય બ્યવહારિક તથા પારમાર્થિક કાર્યો
 કરવા શક્તિમાન થઈ, સ્વશુવનયાત્રા સફળ કરી શકે છે.

એક વિષુધચંદ્ર નામે શાહુકાર ઘણા પરિવારવાળો
 અને ધનાઢ્ય હતો. તે એક મોટો વ્યાપારી ગણાતો. ઘણા
 મુનીઓ વગેરે તેમની વખાણે કામ કરનારા હતાં. વિષુધચંદ્ર
 શેઠ ઘણા વિચારક અને સ્વતંત્ર હતા. કોઈપણ રાજકીય
 ધાર્મિક કે સામાજિક કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા
 અને રાજા સાથે કોઈકોઈ વખતે ખાનગી મળવાનો તેમને
 પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો. તે પોતાના સ્વતંત્ર વિચારોનો પરબો પા-
 ડવા ક્યારે પણ પાછી ખાની કરતા નહિ. સ્વધર્મ, જ્ઞાતિ કે
 દેશના અભ્યુદય માટે નિઃસ્વર્તાપૂર્વક વિચાર સ્વાતંત્ર્યની
 સાથે ઉચ્ચાર સ્વતંત્રતા પણ મેળવેલી હતી. તેમને ત્યાં ગૃહ-
 કુટુંબ વાસ્તે રસોઈ કરનાર ભદ્રક નામે રસોઈગ્રી હતો, તેને
 અક્ષરજ્ઞાન સામાન્ય રીતે હતું; તેમજ તે શેઠને ત્યાં એક
 વિનીત નામે ગૌણ હતો, તે શેઠના ઘરની ગાયો ભેંસો

ચારતો; અને સારી રીતે ઢાંચની સંભાળ રાખતો. એ જન્મે-
માં કુદરતી રીતે કેટલાએક સફળતા હતા. તે જન્મે નોકરો
રાત્રિએ એક ઓરડામાં સૂતા, અને નિંદ્રા આવતાં મુંઝી પર-
સ્પર યથેચ્છિત વાતો કરતા. શ્રેઠ પલું નવરાત્ર મળે ત્યારે
જન્મેના સુવાના ઓરડામાં જતા, કુશળ સમાધાર પૂછતા,
અને પ્રસંગે 'દુઠ્ઠી' અને સાદી શીખામણ સાથે દુહય પરિણા
વગેરે શુભોની ઉચ્ચા પ્રકારની શિક્ષા આપતા. તેઓ પોતાના
સહજ સહુજાને લઈને સાંભળેલી શીખામણો પંકી કેટલીએક
શીખામણો અમલમાં મૂકતા. એક વખત શ્રેઠ-કંઈ કાચ
પ્રસંગે બીજે ગામ જવાના હતા; તેથી પોતાના બીજા
નોકરને સાથે લઈ ગયા. પાછળથી તે શ્રેઠનો એક મુખ્ય
મુનિમ રાજિના સમયે શ્રેઠને ઘેર દુહા વિચારથી આબે; અને
એકાએકને આડું અપણું સમજાવ્યું. કે:-શ્રેઠ ગામડે
જતાં રસ્તામાં આપણા રાજા મળ્યા, પરસ્પર શ્રેઠ સાથે
રાજ્ય અને સામાજિક વિષયની વાતચીત થતાં; શ્રેઠે
પોતાના સ્વતંત્ર-સત્ય વિચારો-સિદ્ધાંતો કહ્યાં. છતાં તેને
માન્યવિરુદ્ધ માની લઈને રાજાએ તેજ વખતે શ્રેઠ તથા તેમની
સાથેના માણસને પકડાવી લીધા છે. માટે તેમને ઊંડાવવા
કાંઈક નાણાંની અત્યારે જરૂર છે; જોથી તેમનીની કુંચી આપે
કે જોઈતા નાણાં લઈ શ્રેઠને ઊંડાવવા હું એકદમ જાઉં. આ
સાંભળી પતિભ્રા-પરાયણ મુશીબા સ્ત્રી ઝટ ચાવી આપવા
તયાર થઈ. તે પ્રસંગે બહુક રસોઈઓ ઘરમાંજ હતો, તે આ
હકીકત સાંભળીને ઉતાવળે દોડી આવ્યો અને પેલા દુહા

ઈચ્છાવાળો મુનીમનો સામું જોઈ રહ્યો, બધું તોનાં હૃદય
 નિરીક્ષણ કરતો હોયની ? જોતાં જોતાં તોને મુનીમનો ચહેરો
 કંપટયુક્ત બનેથી છવાંએલો જણાયો. તેજ વખતે રોડકડે
 મુનીમને કહ્યું કે આવા ખેદ ઉપજાવનારા ખખર તો મને મારે
 આવ્યા ? ચાલો આપણે ત્યાં જઈ તપાસ કરીએ. પછી
 મુનીમ તરફથી એકે પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ પ્રત્યુત્તર ન મળ્યો. આવી
 રસોઈયાના મનમાં વધારે ચોક્કસ થયું કે નહીં કહી શકાય.
 પ્રપંચ જણાય છે, એટલામાંજ એક નોકરે અર્ધ શેઠાણીને
 ખખર આપ્યા કે શેઠનાં પ્રિયમિત્ર અને પ્રધાનશ્રી શેઠને ત્યાં
 કારણસર મળવા આવ્યા છે; તે પકડેલો શિવરાત્રીનામાં
 બેઠેલા છે. તેઓ પૂછાવે છે કે શેઠ કદ જણ કે ? પ્રધાન
 મળેલા હુખક સમાચારથી શેઠાણી દુઃખી બની ગયેલા,
 નેથી કંઈ જવાબ આપી શક્યા નહિ. પછી પેલા ચાલાક
 રસોઈયો દોડતો પ્રધાનશ્રી પાસે ગયો અને મુનીમની
 કહેલી વાત તથા પોતે કરેલી અડધી જાણવડને જણાવી
 આ હકીકત સાંભળતાં પ્રધાનશ્રી ચહેરો જામતાં તરતજ
 શેઠનાં ઘરમાં આવીને શેઠાણીને મળ્યો અને હકીકત પૂછીને
 તે પ્રપંચી મુનીમને પકડાવી પ્રદેશને આધીન કરે.
 પછી શેઠાણીને આશ્વાસન આપી કહ્યું કે—શામા
 ઉઠાસ થાઓ છો ? મુનીમની શેઠાણી તરફ જાણ
 રાંબળાં અને હું ખાલે હૃદયકે દેવબાદનાં કમરે
 પડેલા છીએ. આજે રાંબળાં કંઈક મહેરની બાજુ
 બાજુ પ્રધાનશ્રીની વિશેષ

તેણે પ્રપંચ કર્યો છે એમ જણાતાં મનિએ ખાસ દયાથી
કરીને પૂછ્યું કે આ મહાન પ્રપંચ કરવાનું શું કારણ ?
છેવટે મુનીએ ન છૂટકે કહ્યું કે:—મહારો ઇરાદો શેઠની તેણ-
રીમાંથી અમુક રકમ ઉચાપત કરી તત્કાળ વિદેશે ગમન
કરવાનો હતો. પણ મારા કમનથીએ આ ચંતુર રસોઈયાએ
મહારા હૃદયને સારી રીતે ઉકેલ્યું; અર્થાત્ મારા અહિરા પરથી
પ્રપંચબળ નોઈ લીધી. અતે મહારા પાપનો ઘટો ફૂટ્યો.
ફરીથી કિવાનશીએ પૂછ્યું કે:—આવો હલકો વિચાર તહમારા
જેવા એક મુનીમનો પદવીને ધારણ કરનાર મનુષ્યને ઉપમ
ધયો, તેણે કાંઈ ખાસ કારણ હોવું નોઈએ. ત્યારે તેણે
શરમાતાં જણાવ્યું કે:—પ્રધાનશી ! 'જેવો સંગ તેવો રંગ.'
એ કહેવત પ્રમાણે મહને કેટલાએક જુગારીયાની કુસંગત
થવા પામી અને હું પણ જુગટે 'રમવા લાગ્યો. ગઈકાલે
જુગારમાં ધરવખરો હારી ગયો જેથી આવું અનિષ્ટ અને
શેઠના દ્રોહરૂપ અનુચિત કાર્ય મહેં કર્યું. તેથી મહારા, હૃદ-
યમાં અત્યંત પશ્ચાતાપ થાય છે. ફરીથી આવું કાર્ય ન
કરવાની તેમજ ખરાબ સોજાત. પણ ન કરવા માટે પ્રેતિસા-
કરું છું. આ હકીકત સાંભળીને પ્રધાનને આશ્ચર્ય થયું કે
આ રસોઈનો કરનાર સામાન્ય માણસ આટલી હદે પરીક્ષક
રથીતિ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શક્યો ! મનિએ રસોઈયાને
પૂછ્યું કે તે માણસના હૃદય અને કપટબળને જાણવાની
આટલી શક્તિ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી છે ? ત્યારે રસોઈયાએ
જણાવ્યું કે:—શેઠ શ્રી અમને (નોકરોને) વારંવાર અવ-

કાંઈ સમયે હૃદય પારખવાની-મનુષ્ય પ્રત્યેના વર્તનની, જનસમાજ સેવાની, તેમજ હરેક પ્રકારે સારીસ્થિતિ અને દરબજો કેમ મેળવી શકાય એ વગેરેની યોગ્ય શિક્ષા આપતા; એટલું જ નહિ પણ પોતાના સફવર્તનથી અમારા અંતઃકરણમાં ઉડી છાપ પાડતા. આ પરથી પ્રધાને આશ્ચર્ય પ્રસન્ન થઈ સત્સંગતિના વધારે કાયદા સંક્ષેપતઃ જાતાવી વધારે પ્રમાણમાં અમલમાં મૂકવા યાને તમામ કાર્યમાં તેનો સદુપયોગ કરવા સૂચના કરી. આ હકીકત જે વખતે બનેલી તેજ વખતે કોઈક શેઠના ક્નેહીને બખર મળતાંજ તરત જે ગામે શેઠ જવાના હતા તેજ ગામને રસ્તે જતાં વચમાંજ શેઠ મળ્યા; અને મુનીમની હકીકત જણાવી. જેથી શેઠ અધવચમાંથીજ પાછા ફરીને ઘેર આવ્યા. ત્યાં પ્રધાન વગેરેને મળી સઘળી હકીકત વિસ્તારથી સાંભળી અને જાણી. તરતજ શેઠ પ્રધાનને કહ્યું કે મુનીમને મુક્ત કરવો જોઈએ. જો કે ગુન્હેગારને હું ખોટી દયા કરી છોડાવવા માગતો નથી, પરંતુ તહેલ્લે હૃદયથીજ શિક્ષા (પશ્ચાતાપ રૂપ) સ્વીકારેલ છે; માટે એજ ખરી શિક્ષા છે. ” ગુન્હેગારોને ફટકા, ફંડ કે દેહાંત વગેરેની શિક્ષા આપવા દરતાં તહેમનાંજ હૃદયમાં પોતાનો ગુન્હો સ્વતઃ સ્ફુમળાય અથવા તહેને સ્ફુમળવવાથીજ સંવિધે પુનઃ તેવી પ્રવૃત્તિ કરતાં તે અવ્યકાય એજ પ્રવૃત્તિ જો સ્વીકારાય તો પ્રાયઃ ગુન્હા થવા નજ પામે. પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ કે કાયદા અને સજા વધવાથી શું ગુન્હાનો પ્રમાણ ઓછો થવા પામ્યો છે ? ” માટે તહેને ખોલાવીને મુક્ત કરો.

આ ઉપરથી તત્કાળ મુનીમને બોલાવી મુજબ કર્યો; પરંતુ અત્યંત ચરમાયો. થોડે મુનીમને સદ્વર્તન સાથે, સત્સંગ-તિનો વિશેષ લાભ લેવા ખાસ સૂચના કરી અને મુનીમ-પદવી કાયમ રાખી. રસોઈવાને પણ રસોડાના તમામ કાર્યથી મુજબ કરી સારી રીયતિએ પહોંચાડ્યો; જેથી 'લેમનું' ઐહિક-પારમાર્થિક જીવન ઉચ્ચ જનવા પામ્યું.

બહાલાઓ ! આપ બહુ શકયા હોયો કે એક રસોઈનો કરનાર માણસ સદ્ગુણી એકની સંગતથી પોતાની બુદ્ધિ અને આત્મિક શક્તિનો કેટલો વિકાસ કરી શકે. માટે હમેશા સત્સંગતિ કરવી એજ આપણું ક્ષેપ હોવું જોઈએ. સત્સંગતિ એ મનુષ્યનું બાવી ઉચ્ચ જીવન જનાવવાનું મૂલ સાધન છે. સારી સંગતિ માટે હૃદયમાં નિરંતર ખંત રહેવી જોઈએ. તોજ સત્સંગતિ થવા પામે છે. તેનું ફેલ એજ છે આપણું જીવનમાં ઉચ્ચ પ્રકારનો અવનવો દેશકાર થવોજ જોઈએ. ઓમ શાંતિ:

અભ્યાસ પાંડે ખે.

૧. સત્સંગતિ, બુદ્ધિની જડતા હરે છે, અને કુશળતા અર્પે છે.

૨. સત્સંગતિથી આપણું જીવનકાળ સુખમાં પસાર થાય છે.

૩. સત્સંગતિથી પારમાર્થિક મુખનો સર્વે માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે.

૪. સત્સંગતિથી સર્વે સુખ દેવાય છે.

૫ સત્સંગતિથી ઘણા વખતથી ઘર કરી રહેલા દુર્ગુણો દૂર થવા પામે છે.

૬ સત્સંગતિથી આર્થિક, શારીરિક, માનસિક અને અધ્યાત્મિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૭ સત્સંગતિ પાપ-કાર્યથી દૂર રાખી પુણ્ય કાર્યમાં જોડી માનની ઉન્નતિ કરાવે છે.

૮ સોખલ તેવી અસર અને સંગ તેવો રંગ.

૯ સામાન્ય મનુષ્ય સારી સોખલથી અનેક સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

કર્તાવ્ય ૮ મું. ન્યાય સંપન્ન વૈભવ.

સુખ શ્રોતાઓ ! ગત દિવસે સત્સંગતિ વિષે વ્યાખ્યાન કરવામાં આવેલું હતું. આજરોજ 'ન્યાય સંપન્ન વૈભવ' વિષે વિવેચન કરવાનું છે. જ્યારે જે મનુષ્ય સત્સંગતિ તરફ વળે છે, ત્યારે તેને પ્રાયશ્ચિક સાધન તરીકે લક્ષ્મીની જરૂર પડે છે. આજીવિકાના અભાવે સત્સમાગમ મેળવવાનો અવકાશ પ્રાયઃ મળતો નથી. કારણ કે સાંસારિક જીવન ચલાવવા માટે નિરંતર અનેક ઉપાધિમાં જોડાવું પડે છે, ત્યારે લક્ષ્મી મેળવવાની ખાસ ગૃહસ્થાને જરૂર છે. પરંતુ તે દેવી સંપત્તિ હોવી જોઈએ, તોજ સત્સંગતિની સાર્થકતા થવા પામે છે. કુહ,

કપટ કે વિશ્વાસઘાત કરી દ્રવ્ય મેળવવું એ શાશ્વત્વવૃત્તિ કરતાં પણ હીણુપત લગાડનારું કર્તવ્ય કદી શકાય. માટે ન્યાય-વૃત્તિ પૂર્વક પ્રમાણિકતા અને સત્યતા જાળવાય તે રીતિઓ દ્રવ્ય મેળવ મેળવવો એજ સફળકર્તવ્ય છે.

દરેક ગૃહસ્થાશ્રમી મનુષ્યને પોતાના આશ્રિતોનું યોગ્ય રીતે ભરણુ-પોષણ કરવા માટે અને વ્યવહારિક પ્રસંગે સાંસારિક જીવન ગાળવા નિમિત્તે થોડા યા વધતા પ્રમાણમાં ધનની જરૂર પડે છે. વળી વિદ્યાશ્રમ, જોષધાલય, અનાથગૃહ અને હુત્તર-ઉલોચ વગેરે પારમાર્થિક કાર્યોની વૃદ્ધિ કરવા માટે પણ ખાસ દ્રવ્યની આવશ્યકતા છે. જો ન્યાયપૂર્વક ધન સંપાદન કરેલ હોય તો અધિક આનંદમય નિર્દગાની પસાર થાય છે. અનીતિ, પ્રપંચ, વિશ્વાસઘાત કે અણુકુટ વૃત્તિ વગેરેથી મેળવેલું ધન આમુરી સંપત્તિ કહેવાય છે. જે મનને અપવિત્ર બનાવી અનેક દુરાચાર લેવા કે જીગર-બ્યભિચાર, અબક્ષ્ય-ભક્ષણ વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. કારણ હુનિયાની સાદામાં સાદી કહેવત છે કે “આહાર તેવો જોડકાર.” મતલબ ઉપર જણાવેલા નિંદક કારણો વડે મેળવેલા પૈસાના ઉપયોગથી તન અને મનને એક સરખી ખરાબ અસર થાય છે. લેવડ-દેવડ, વ્યાપારમાં, હિસાબ કે કિતાબમાં, તોલ-માપમાં, ક્રય-વિક્રય વગેરે દ્રવ્ય સંબંધી પ્રવૃત્તિમાં શરાપી રીતે ચાને ન્યાયપૂર્વક વર્તન કરવાથી જે ધન મળે છે, તે દેવી સંપત્તિ કહેવાય છે. તેવી લક્ષ્મીના ઉપયોગથી તન-મનને શાંતિ

સાથે સારી અસર થવાથી શુદ્ધકાર્ય શ્રેષ્ઠ પ્રકારે ચાલી શકે છે. તેમજ તે પૈસાનો સફળ્ય ઉત્તમ કેળવણી, જનસેવા, અને ધાર્મિક દયા, વગેરે કાર્યમાં કરી શકાય છે. ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય વંશપરંપરાએ ચિરકાલ ટકવા પામે છે. એટલું જ નહિ; પરંતુ ભવિષ્યની પ્રજાને પણ સ્વોપલોભમાં ઉપયોગી થાય છે; અને પારમાર્થિક કાર્યો પણ તેનાવતી કરી શકાય છે.

સામાન્ય આ વિશેષ દ્રવ્યલાભના પ્રસંગે પણ પ્રામાણિકતા અને ન્યાયવૃત્તિને ખાતર જાળવવાની જરૂર છે. આ પ્રસંગે એક તાજેતર દાખલાની મેં મેં લેવામાં આવે છે કે:—

પારીસના એક ઝવેરીએ પોતાનાં મુંબઈમાંના આડ-તિયા ઉપર કીંમતી ઝવેરાત વેચવા માટે મોકલ્યું. આડતિયાએ વેચાણ પ્રસંગે પ્રથમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર કવિને બોલાવ્યા અને આવેલા હીરા—માણેક બતાવ્યા. કવિમાં એટલી ઉત્તમ પરીક્ષક શક્તિ હતી કે હરકોઈ હીરાને એકજવાર બરાબર જોઈ ચોક્કસ કીંમત આંકી શકતા. તે નિયમ મુજબ પોતાના હાથમાં આવેલ એક હીરાની છેવટમાં છેવટની ચોચ કીંમત પોતે મનમાં ધારી લીધી. પછી આડતિયાને પૂછ્યું કે આ હીરાની શી કીંમત લેશો? આડતિયાએ પારીસથી આવેલા લખાણને આધારે છેવટમાં છેવટ જણાવેલ કીંમત કહી. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે આશ્ચર્ય થયું કે શું હું પરીક્ષા કરવામાં ભૂલ્યો? જે ઉપરથી તેમને ખીજી વખત એ હીરા જોવાની પહેલીવારજ કરજ પડી કરી તપાસતાં શ્રીમદ્ને

જણાયું કે મ્હેં પ્રથમ જે કીમ્મત ચોક્કસ કરેલ છે, તેટલીજ કીમ્મતનો આ હીરો છે; છતાં તે ઓછી કીમ્મત કેમ કહે છે? આમ છતાં પણ પોતાની ન્યાયપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાની ટેકમાં ખામી ન આવે તે માટે પોતે ચોક્કસ કરેલી કીમ્મત (જે આદતિયાએ બતાવેલી કીમ્મત કરતાં વિશેષ હતી તે) આપવા કહ્યું. આ સાંભળી વેચનાર આદતિયો અતિ ચક્રિત થયો; અને કવિશ્રીની સાહુકારી વૃત્તિના વખાણ કરવા લાગ્યો.

આ ઉપરથી દ્વિત યાય છે કે કોઈ વસ્તુનો વેચનાર માણસ પોતે યોગ્ય કીમ્મતથી અબજ હોય અને ઓછી કીમ્મત કહે તો પણ લેનાર ધણી જો તે વસ્તુની કીમ્મતનો બજાર હોય તો ત્હેની ફરજ છે કે તેની ચતી યોગ્ય કીમ્મત આપવા સૂચવવું; પણ સ્વાર્થવૃત્તિને તાબે થઈ તે અબજયા માણસ પાસેથી ઓછી કીમ્મતે વસ્તુ પડાવી લેવી અથવા આડું-અવળું કે ખરું-ઓઠું સમજાવવું તે પણ વિવાસઘાતજ છે. આવી ટેવથી કોઈ પ્રસંગે ચોરાઈ કે કોઈને હાથ આવેલો માલ વધારે કીમ્મતનો છે એમ બજાર છતાં ઓછી કીમ્મતે અથવા આપનારની મોંજે માગેલી થોડી કીમ્મતે લેવા માટે લાલચમાં સપડાઈ જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉવટે રાત્ર્યગુન્ડામાં સપડાવાનો વખત આવે ત્યારે અનિદ્ર પરિણામ લોગવવું પડે છે. “મીયાં ચોરે મૂઠું અને અણા ચોરે ઉટે.” એ કહેવત મુજબ થોડો થોડો મેળવેલો અયોગ્ય લાભ એકદમ ખેંચાઈ જાય છે અને સાચે ન્યાય રીતે મેળવેલ પૈસા

પણ “ સુકા સાથે લીલું બળે ” એ ન્યાયે તણાઈ જાય છે. સ્વામિત્વ રહિત (ઇરાદા વિના પણ) મેળવેલી નહીંવી કીમતની ચીજ પણ મનને અસ્વસ્થ બનાવે છે; એટલુંજ નહિ પણ ધાર્મિક કાર્યમાં શાંતિ કે આનંદનો ભંગ કરાવે છે. જેમ કે:—

પુણિયા નામે એક જૈન શ્રાવક હતો, તે રૂની પુણીનો નિર્દોષ વેપાર કરતો. તેમાંથી દરરોજ કુદત આઠ ટકાની કમાણી કરી સાફ જીવન ગાળતો; અને તેટલામાં સંતોષથી રહેતો. બાકીનો સમય ધાર્મિક ક્રિયામાં તેમજ લોકસેવા કે સંતસમાગમ વગેરે પારમાર્થિક કૃત્યોમાં ગાળતો. એક વખત નિત્ય નિયમ પ્રમાણે નિરૂપાધિક, શાંતિમય અને સ્વસ્થ વાતાવરણવાળી પોપધશાળામાં તે સામાયિક (રાગ-દ્વેષ વિનાની મનની સમાન વૃત્તિ) કરીને બેઠો છે; પણ પોતાનું મન અસ્વસ્થ જણાયું, તેને અંગે અનેક કુતર્ક-વિતર્ક થવા લાગ્યા; અને હું મેશની પેઠે આનંદ કે શાંતિ તે ન જાળવી શક્યો. આ ઉપરથી પુણિયાને વિચાર થયો કે આજે માનસિક વિકૃતિ થવાનું કંઈ કારણ હોવું જોઈએ. તે બાબતનો અંતઃકરણથી વિચાર કરતાં તેને ચોક્કસ કારણ જણાયું નહિ; પણ તે અનુમાન તો કરી શક્યો કે ચત્કિચિત્ત અન્યાય કે અણહકનો પૈસો કિંવા કંઈ ચીજ ઘરમાં આવેલ હોવી જોઈએ. તે વિના મનની અસ્વસ્થતા સંભવે નહિ. મહા મુત્તીબતે-બનતે પ્રયાગે શાંતિપૂર્વક સામાયિક પૂર્ણ કરીને

પુણીએ ઘેર ગયો અને પોતાની ધર્મપત્નીને કહ્યું કે-હે દેવી ! આજ અણુહકનું દ્વય કે બીજું કંઈપણ ઘરમાં આવ્યું છે ? શુદ્ધદેવીએ આ વચન સાંભળી વિચાર કર્યો કે મહારા પ્રાણુપતિએ આજે આ પ્રશ્ન કર્યો ત્હેનું શું કારણ હોવું જોઈએ ? જેથી સ્ત્રીએ કહ્યું કે-મારા પ્રાણુપ્રીય ધર્મપતિ ! આપનો એ પ્રશ્ન સાંભળતાં મ્હને અત્યંત આશ્ચર્ય સાથે ખેડ થાય છે; કારણ કે આપણા જીવન-વ્યવહારમાં કોઈ સમયે અણુહક, અનીતિ કે અન્યાયથી કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાની સ્વપ્ને કદપતામાત્ર પણ કરવામાં આવેલ નથી. એમ આપણા બંનેનું અંતઃકરણ સાક્ષી આપે છે; છતાં હે સ્વામિન્ ! એ પ્રશ્ન આપ કેમ કરો છો ? તે હું સમજી શકતી નથી, તો કૃપાકરીને પ્રશ્નને મૂળ ઉદ્દેશ કહી સંભળાવંશો. ત્યારે પુણીયાએ કહ્યું કે આજે હું પોષધશાળા (આત્માને અહિં-સાદિ તત્ત્વોથી ઉચ્ચ પોષણ આપનાર સ્થળ) માં સામાયિક-વ્રત કરીને બેઠેલો હતો. તે પ્રસંગે મારા અંતઃકરણમાં અનુચિત વિચારોની સ્ફુરણા થવાં પામી, જેથી અપૂર્વ આનંદ, શાંતિ, સમભાવ કે મનનું આત્મા તરફ વલણ થવું વગેરે સામાયિક-વ્રતના વિવિધ લાભો પૈકી એકપણ લાભ હું મેળવી શક્યો નહિ. એ કારણથી હે ભદ્રે ! ઉપયુક્ત પ્રશ્ન, કરવામાં આવેલ છે. માટે જો એ વિષે ત્હમને કંઈ પણ કારણ સ્હમજવામાં આવતું હોય તો સત્ત્વર મ્હને તે જણાવશો ? તેથી સત્ય હકીકત જાણવામાં આવશે. આ ઉપરથી ત્હેણે આત્મસંયમપૂર્વક મનન કરતાં યાને તે વિષે વિવિધ વિચારો

કરતાં ત્હેના જાણવામાં એક વાત આવી અને પોતાના પતિ આગળ તેણે જણાવ્યું કે હે ધર્મમૂર્તિ પ્રાણપ્રભુ ! ગર્ભ કાલે પાડોસણને ત્યાં હું દેવતા લેવા ગઈ હતી. પાડોસણના કહેવાથી રસોડામાં પડેલાં છાણાંમાંથી એક છાણાપર દેવતા મુકી તે લઈ ઘેર આવી અને સુલે સળગાવ્યો. રસોઈ કરતાં તે લાવેલ છાણાનો ભૂલથી ખાજવાના કામમાં ઉપયોગ કર્યો; તે રસોઈ ત્હમે આરોગી છે. જેથી ત્હમારા મનને અસ્વસ્થતા થઈ હશે; એમ મ્હારું અનુમાન છે.

પુણિયો—જેમ મ્હારા મન ઉપર અસર થવા પામી, ત્હેમ ત્હમારા મન પ્રત્યે પણ કાંઈક અસર થયેલી હશે ?

સ્ત્રી—મ્હને ગર્ભ કાલે કંઈક અશુભું જેવું જણાયાથી બિલકૂલ ભોજન કર્યું ન હતું, જેથી તેવા પ્રકારની કશીપણ અસર મ્હારા આંતઃકરણમાં થવા પામી નથી. માટે હે સ્વામિન ! અનીતિ કે અણહક જે કદોં તે આજ છે.

આ ઉપરથી પુણિયા શ્રાવકે નિશ્ચય કર્યો કે—જે મ્હારી સ્ત્રીએ હકીકત જણાવી તે સત્ય છે. અરે ! એ અણહકની સ્વામિત્વ વિનાની નજીવી થીજ પણ મનુષ્યના હૃદય પ્રતિ કેવી ખરાબ અસર કરે છે. તો પછી વિશેષ પ્રમાણમાં અણહક અને અન્યાયથીજ મેળવેલા દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનાર કોઈ પણ વ્યક્તિનું મન શાંત કે પવિત્ર કેમ હોઈ શકે ? નજ હોઈ શકે. હે દેવી ! ખરેખર એ છાણાપર આપણો હક ન હોવા છતાં રબ સિવાય ઉપયોગ કર્યો ત્હેનું આ પરિણામ છે.

સ્રીની આવી નારિક નિરીક્ષણ કરવાની શક્તિ નાણી પુણિ-
યાએ ધન્યવાદ આપ્યો; અને ફરીવાર આવું દૃત્ય ન થવા
પામે માટે આપણુ જન્મેએ બહુ કાળજી રાખવાની જરૂર છે
એમ સ્રીને જણાવ્યું.

છેવટ તે જન્મેએ પોતાનું ભાવી જીવન વિશેષ ઉચ્ચ
જનાવ્યું અને સદા સત્કાર્યમાં પ્રયત્નશીલ આદર્શરૂપ તે
દેવતાના સમાજમયી ધણા સ્રી-પુરોએ પણ ન્યાય સંપન્ન
વૈલવ મેળવવા દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

બહાલાઓ ! આપ સમજી શક્યા હશે કે સાદું જીવન
ગાળનાર ધર્મભૂતિ-પુણિયાએ જરાપણ અણુહકની વસ્તુનો
ઉપયોગ કરેલ હોવાથી તેને હાર્દિક અશાંતિ અને અસ્વસ્થતા
કેટલી થવા પામી ? ત્યારે આજ તો ‘રામનામ જપના
અને પરાયા માલ અપના’ તેમજ ‘રામનામ જપે અને
તે આવે તે ખપે’ આ કહેવતો પણ એવાજ અનીતિમય અને
અન્યાયથી વૈલવના મેળવનારાઓએજ ચલાવી હશે ! તે
આજ પ્રત્યેક મનુષ્યનાં મુખમાં તે રૂઢ થવા પામી છે. બંધુ-
ઓ ! જે માણસ ન્યાય સંપન્ન વૈલવ મેળવવા પ્રયત્નશીલ
જને છે, તેજ ઐહિક-પારમાર્થિક સુખમય જિંદગાની પસાર
કરવાને લાયક જને છે, માટે તે તરફ ખાસ ધ્યાન રહેવા લ-
લામણુ કરું છું. એજ આપણું ઉચ્ચ કર્તવ્ય છે. આ શિક્ષણ
બચપણમાંથીજ માળાપો વગેરે તરફથી લેમના અંતઃકર-
ણમાં એતપ્રોત થવું જોઈએ.

અહ્યાસ પાઠ ૮ મો.

- ૧ કોઈથી કોઈ પણ પ્રકારે વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ.
- ૨ કોઈની અનામત (ચાપલુ) ઝોળવવી નહિ.
- ૩ ખોટા લેખ-નામાં ઉભાં કરવા નહિ.
- ૪ લેણામાં કે વ્યાજમાં નિશ્ચિત ચઝેલ આંકડામાં વધારો કરવો નહિ.
- ૫ લેવડ-દેવડ પ્રસંગે કે હિસાબ ગણવામાં ભૂલથાપ અવરાવવી નહિ.
- ૬ સ્વાર્થ સાધવાનો કુદ આશય દૂર કરવો.
- ૭ સામાન્ય અથવા ઓછી સમજણવાળાને અદૃષ્ટ દૃષ્ટે પણ છેતરવો નહિ.
- ૮ તોલ કે માપમાં ઓછું-વતું આપવું કે લેવું નહિ.
- ૯ નિર્ણિત કરેલ વસ્તુમાં ફેરફાર કે ભેળસેળ કરવી નહિ.
- ૧૦ ન્યાય રીતે મેળવેલા દ્રવ્યથી સાદું જીવન ગાળવું.
- ૧૧ ન્યાયથી મેળવેલું દ્રવ્ય ચિરકાળ ટકે છે.
- ૧૨ પ્રમાણિકતા અને નીતિથી મેળવેલી લક્ષ્મી તે દેવી સંપત્તિ છે.
- ૧૩ દેવી સંપત્તિ શાંતિમય ઉચ્ચ જીવન સાથે પારમાર્થિક કાર્ય કરાવે છે.

કર્તવ્ય ૯ મું. પરગોત્રીય લગ્ન.

સુત સભ્યો ! આજ 'પરગોત્રીય લગ્ન' એ વિષય પરત્વે સ્પષ્ટીકરણ કરવાનું છે. જત દિને 'ન્યાય સંપન્ન વૈભવ' માટે કહેવામાં આવેલ હતું. ખરેખર ન્યાયથી વૈભવ મેળવનાર વ્યક્તિ પ્રમાણિક મવાની આથે નીતિપરાયણ થવા પામે છે. કર્તવ્યાકર્તવ્યનો વિચાર કરી શકે છે. જે વ્યક્તિને ન્યાયે ન્યાય સંપન્ન વૈભવ મેળવવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થવા પામે, ત્યારેજ તેણે લગ્ન ગાંઠમાં ભેડાવું જોઈએ, એમ અનુભવી પુરૂષોનું કથન છે. કારણકે તેજ સંસાર વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી સાદું અને મુખમય જીવન સાથે દંપતીધર્મ ઉત્તમ પ્રકારે નિભાવી શકે. જે પોતાના પિંડનું પણ જીરવ-પોષણ ન કરી શકે તે કદાચ લગ્નપુરાયુક્ત સંસાર શકટ (ગાડા) ને વહન કરવા ઈચ્છે તો અસમર્થ બળદની માફક તેને ચગદાઈ જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ સવિધની સંતતિની પણ ખાના ખરાબી થવા પામે છે. માટે પ્રથમ ન્યાયપૂર્વક વૈભવ સંપન્ન બનીને લગ્ન સાંકળમાં ભેડાવા પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ.

મનુષ્ય માત્રને બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ અતિ અગત્યનું ઉચિત કાર્ય છે. છતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી સર્વથા બ્રહ્મચર્ય-દશા પામી શકવી એ દુઃસાધ્ય છે. તેટલા માટે કુદરતના સૃષ્ટિ નિયમાનુસાર જનસમૂહે લગ્નકાર્યથી દંપતિ-સંબંધમાં

જોડાવાનો સ્વીકાર કરેલ છે. તેનો ઉદ્દેશ એવો છે કે યોગ્ય પ્રજોત્પત્તિ થાય, ઇન્દ્રિયોને થોડીવારની માનેલી તૃપ્તિ મળે; અને પરમ પ્રેમની પરાકાષ્ટાએ પહોંચવાના પ્રથમ પગથીયા-રૂપ લગ્નક્રિયા થવા પામે. જાહેને લઈને સંસાર શકટ (ગાડું) સુખરૂપે ચલાવી શકાય. એ લગ્ન-વિધિની યોજના આર્થ પુરૂષોએ ૮ પ્રકારે કરી છે. તેનીચે પ્રમાણે:—

- ૧ બ્રાહ્મવિવાહ=પિતા પોતાની પુત્રીને વસ્ત્રાલંકારે શયુગારી યોગ્ય પુરૂષને પ્રેમથી સમર્પણ કરે તે.
- ૨ પ્રાજ્ઞપત્યવિવાહ=પિતા પોતાની પુત્રીને પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં પુરૂષને દ્રવ્ય આપીને (ગુણે ઘાલીને-પુરત આપીને) કન્યાદાન આપે તે.
- ૩ આર્ષવિવાહ=ગાયના દાનપૂર્વક આપે. એટલે એક સવત્સા ગાય આપી કન્યાદાન દે તે.
- ૪ દેવવિવાહ=ઋત્વિજ (પુરોહિત-યજ્ઞાદિ ક્રિયા કરાવનાર)ને દક્ષિણામાં કન્યાદાન આપે તે.
- ૫ ગાંધર્વવિવાહ=જીવાન સ્ત્રી અને પુરૂષ પ્રેમપૂર્વક સ્વેચ્છાએ પાણિગ્રહણ કરે તે.
- આસુરવિવાહ=કોઈપણ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરી દંપતી સંબંધમાં જોડાવું તે.
- ૭ રાક્ષસવિવાહ=જળાત્કારથી કન્યાનું જાહેરાત હરણ કરીને પછી પરણવું તે.

૮ પિશાચવિવાહ=સૂતેલી કે પ્રમાદમાં રહેલી કન્યાનું હરણ કરીને પરણવું તે. . .

પ્રથમનાં ૪ લગ્ન ધર્મ અને પાછળનાં ૪ લગ્ન અધર્મ છે. તથાપિ સ્ત્રી-પુરૂષની પ્રેમપૂર્વક ખાસ ઇચ્છા હોય તો એ પાછળના ચાર લગ્ન પણ ધર્મ છે. લગ્ન સ્વગોત્રમાં નજ થવાં જોઈએ. કારણ તેમ થાય તો એકજ પ્રકારના લોહીથી છેવટની પ્રજા સર્જાઈ ન થાય છે. માટે જુદા જુદા ગોત્રવાળા સ્ત્રી-પુરૂષે દંપતી તરીકે લગ્નથી જોડાવું જોઈએ. એમ થવાથી રસાયનિક ક્રિયાની પેઠે જુદા જુદા શુદ્ધવાળા પદાર્થોના સંયોગથી નવો બનેલો પદાર્થ જેમ મોહક અને સર્જવાનું બને છે, તેમ જુદા જુદા ગોત્રનાં સ્ત્રી-પુરૂષોના લગ્ન-સંબંધથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા તેજસ્વી, બુદ્ધિશાળી અને સુદૃઢ બાંધાવાળી થાય છે. વર-વધુનાં કુળ, જાતિ, ભાષા, વૈભવ અને આચાર-વિચાર વગેરે પ્રાયઃ સમાન હોય તોજ લગ્ન સંબંધમાં જોડાવું એ વિશેષ યોગ્ય છે. જો વૈભવાદિકથી અસમાનશીલ હોય તો પરસ્પર દંપત્યધર્મ યોગ્ય રીતે ભાગ્યેજ જાળવી શકાય છે. અવિવાહિત બાને વેધીશાળ ન થયેલ સ્ત્રી-પુરૂષના માળાપોને શાસ્ત્રકર્તા નીચેની હકીકત પર ધ્યાન રાખવા સૂચવે છે.

જે પુરૂષ સાથે કન્યાનું સગપણ કરવું છે, તે પુરૂષની પ્રાયઃ વય ૨૫ વર્ષની હોય તો કન્યાની વય ૧૬ વર્ષની હોવી જોઈએ. કારણકે તે અવસ્થાએ બન્નેનાં વીર્ય પરિપક્વ

થયેલાં હોય છે. તેટલી ઉમ્મર સુધી બન્નેએ પ્રદાયર્થ દશા પાળવાની સાથે વિદ્યા-અભ્યાસ (સ્ત્રી-પુરૂષને ખાસ ઉપ-યોગી) કરીને શારીરિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક ઉચ્ચ દિયતિ પ્રાપ્ત કરવી એ પ્રાથમિક કર્તવ્ય છે. ગૃહસ્થાશ્રમ-રૂપી મહેલપર ચડવા માટે પ્રદાયર્થ એ એક ઉત્તમ સ્તીડી સમાન છે. સ્તીડી પર ચડીનેજ મહેલમાં ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચાય છે. તેમ વીર્યના સંરક્ષણથી યોગ્ય ઉમ્મરે વિવાહિત થવાથી ગૃહસ્થાશ્રમની ઉચ્ચકક્ષાની પરિક્ષામાં સ્ત્રી-પુરૂષો પસાર થવા પામે છે. પરંતુ ઘણાં એક અજ્ઞાન બાળકો કેટલીએક કુટેવને તાળે થઈ અપરિપક્વ દશામાંજ વીર્યનો અપવ્યય (નાશ) કરે છે. હેમજ શૃંગારોત્તેજક નોવેલો વાંચવાથી, નાટક-સીનેમા જોવાથી અને તામસિક જોરાકનો અતિ ઉપયોગ કરવાથી કુમળા મગજવાળા કિશોરવયના બાલકોના અંતઃકરણમાં ખરાબ વાસનાનો પડ બંધાય છે. છેવટે ઘણાંજ અનિદ્ર પરિણામ આવવાની સાથે જિંદગાની બરણાદ થાય છે. ખીલતી યુવાનીવાળા સ્ત્રી-પુરૂષોની (ઉપયુક્ત - કારણોથી) પણ દશા પ્રાયઃ ક્ષેડી થવા પામી છે. માટે માવિત્રોએ હેવા અધમ નિમિત્તોથી તેઓને બચાવી ઉચ્ચ પ્રકારના પ્રદાયર્થ પોષક સાધનો મેળવી આપવા ખાસ ઠાળણ રાખવી જોઈએ. કારણ કે વીર્ય એટલી બધી અમૂલ્ય ચીજ છે કે શુદ્ધ લોહીનાં ૧૦૦ ટીપામાંથી વીર્યનું એક ટીપું બનવા પામે છે; એમ વૈદક શાસ્ત્રોનું કથન છે. હેના સંરક્ષણ માટે બહુજ સાવધાન રહેવું જોઈએ.

બાળકન્યા સાથે વૃદ્ધ પુરૂષના લગ્ન, તેમજ બાળપુરૂષ સાથે મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીનું લગ્ન કરવાની ઘેલછાને પરિણામે અજ્ઞાન માખાપોને અને લગ્નમાં જોડાયેલ વ્યક્તિને અનિષ્ટ ફળ લોગવવાં પડે છે. એટલુંજ નહિ; પરંતુ તે સાથે જન સમાજને, દેશને અને ધર્મને ન માપી શકાય તેટલું તુક-શાન થાય છે. તદ્દન નાની ઉમ્મરમાં થયેલ લગ્ન અને વૃધ્ધવિવાહને લીધેજ ન ઈચ્છવા યોગ્ય પ્રાચીન આર્યવ્યવસ્થાની સર્વથા નાશકારક પુનર્જન્મની પ્રવૃત્તિ જે વર્તમાન ઠાકો જોસભર આક્રી રહી છે; તે પણ પૂર્વોક્ત પ્રવૃત્તિને આભારી છે. પ્રાચીન કાળમાં નિર્ણીત કરાયેલ લગ્નનો જે સમય (૧૬ વર્ષની સ્ત્રી અને ૨૫ વર્ષનો પુરૂષ) તે વર્તમાન સમયાનુસાર સામાન્યતઃ ૧૩ થી ૧૫ વર્ષની કન્યા અને ૧૮ થી ૨૦ વર્ષનો પુરૂષ હોવો જોઈએ. અર્થાત્ સીધી પુરૂષની ઉમ્મર ૫ થી ૭ વર્ષ અધિક હોવી જોઈએ. બન્નેના કુળ (પિતાનો પક્ષ) બાતિ (માતાનો પક્ષ) ઉત્તમ પ્રકારના કુલીન, સહાયારી અને ઉચ્ચ ખવાસના હોવાં જોઈએ. તેમજ શરીર નિરોગી, મજબુત, કસાયેલ, ખોઠ ખાંખણ વિનાના, રૂપ અને લાવણ્ય સંપન્ન હોવાં જોઈએ. તથા કેળવણી પામીને તેનો સહા સહ-ઉપયોગ કરનાર હોય તેવા સ્ત્રી-પુરૂષ આદર્શરૂપ નીવડી આત્મોત્તતિ સાથે દેશોદય કે ધર્મોદય પણ કરી શકે છે. પુરૂષે એકજ પત્નીવ્રત પાળવું તેમજ સ્ત્રીએ એકજ પતિવ્રતા ચલવું એ પ્રવૃત્તિ. ઉભયને ગ્રેયસ્કર છે. એટલુંજ નહિ; પરંતુ આર્યનું ગૌરવ અને સુદ્ધ મેમ ભાગવી શકાય છે, જેણે હૃદય

(પ્રેમ) લગ્ન કરેલું હોય છે તે બીજી વ્યક્તિને પોતાનું
હૃદય કે પ્રેમ શી રીતે આપી શકે ? અર્થાત્ નજ આપી શકે.
પ્રેમલગ્ન એજ આત્મલગ્ન છે, પરંતુ જે શરીરલગ્ન છે એ
તો એક જાતની ભુંગળ વિનાની ભવાઈ જેવું છે. માટે શુદ્ધ
પ્રેમલગ્નની ઉત્તમ સંસ્કૃતિનો પ્રચાર આ આર્યભૂમિમાં થવા
પામે એમ ઇચ્છવાની સાથે સતત પ્રયત્ન આર્ય સંતાનોએ
સેવવો જાઈએ. ઇતિહાસો કે ધર્મશાસ્ત્રોમાં શુદ્ધ પ્રેમલગ્નના
હજારો દાખલા મળી શકે છે. જેમાં કે સતી સીતા અને પ્રભુ
રામચંદ્રજી, દ્રૌપદી અને પાંડવ, દમયંતી અને નળરાજ વગેરે
વગેરે, સ્નેહ-લગ્નથીજ સુખ દુઃખમાં સહચારી થવા પામેલ
હતા. જ્યાં એ સ્નેહ-લગ્નનો પ્રાયઃ અભાવ છે, ત્યાં જોઈએ
છીએ તો કેવળ આત્મીય સ્વાર્થનીજ બાજી રમવામાં આવે
છે. આજના બાળલગ્ન-વૃદ્ધલગ્ન કે શારીરિક લગ્ન તે દીંગણા
પોતીયાની રમ્મતનું જ્ઞાન શું નથી કરાવતું ? ખરેખર આ-
ર્યભૂમિના પુત્ર અને પુત્રીઓએ આ વિષયનો સારીરીતે
ઉઠાપોઠા કરી જનતાને સુવિદિત કરવાની ખાસ સ્ત્રેમની
ફરજ છે. અરે ! આ વાતમાં જ્યાંસુધી ધર્મશુદ્ધિ પશુ આ-
ખમીંચામણી કરી બેઠા છે, તે પશુ પોતાની ફરજ શું નથી
ભૂલી જતા ? જો તેઓ તે તરફ પશુ લક્ષ્યપૂર્વક ઉપદેશ આપે
તો જનતાને ઘણાજ લાભ થવા પામે; પરંતુ ‘બો દિન કદાંતે
કિ મીયાંકે પાડમેં જીતિયાં’ ? કેટલાએક તો રૂઢિના કાયદાઓ-
બદલ્યેલ ત્યાગીઓ અને ગૃહસ્થો તો વિરૂદ્ધ અભિપ્રાય
આપવાના, એવે કે અમે ત્યાગીઓ એ વિષયમાં કાંઈજ

જોડી શકીએ નહિ. એ અમને કહ્યેજ નહિ ! અલબત્ત એ ન કહ્યે ! પરંતુ સંઘર્ષમાં વિશેષ કુસંપ અને કલ્યાણો કરાવવા, અન્યોન્ય ધર્મની નિંદા અને આણેપો મૂકવા-મૂકાવવા કહ્યે !! ખરેખર હજી આર્થભૂમિના ઉદયને અવકાશ છે એજ વિચારથી વિરમું છું. માટે શુદ્ધ પ્રેમપૂર્વક પરગોત્રીય લગ્ન કર્તવ્ય એ તરફ આર્યજનતાનું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

અભ્યાસ પાઠ ૬ મો.

- ૧ વિષય સુખનાજ આશયથી સ્ત્રી-પુરુષનું વિવાહિત થવું એ શુદ્ધ લગ્ન નથી.
- ૨ નિર્દોષ પ્રેમથી ઉભય આત્માનું ઐક્યરૂપે જોડાણ થવું તે શુદ્ધ લગ્ન છે.
- ૩ પરમ પ્રેમનું શિક્ષણ લેવા ગૃહસ્થાશ્રમી થવું તેજ શુદ્ધ લગ્નનો ઉદ્દેશ છે.
- ૪ પતિ-પત્નીનું વય, રૂપ, શુણ્ડ, વિદ્યા, વૈભવ, આચાર-વિચાર અને અંતઃકરણનું પણ કમોડું ન હોવું જોઈએ.
- ૫ પતિ-પત્નીએ અન્યોન્યનું દ્રેય ઇચ્છી પવિત્ર સ્વરૂપ જાળવવી એ આવશ્યક છે.
- ૬ સ્વસંતતિને સંયુક્તી જનાવવી અને ઉભયપક્ષના વડીલોની હરેક રીતે યોગ્યતા જાળવવી.
- ૭ સ્ત્રી-પુરુષ સંસારચક્રના જન્મે પૈડા છે.
- ૮ સ્ત્રી-પુરુષે સ્વકર્તવ્ય અનુકૂળ દેખાવણી મેળવવી જોઈએ.
- ૯ ગૃહ-સંજ્ઞા જાળાવવા માટે સ્ત્રી મંત્રી અને પુરુષ રાજા રૂપ છે.

બાળલગ્નનો બળાપો

(કયા હાલ; યુનાવું મેરા.)

બાળલગ્નમેં વ્યથિત^૧ બહોત હું, દીવા વ્યાધિને ડેરા^૨; કયા હાલ; એ
ખાલી લઈ દે. જોખરીડ મેરી, અખાઆં બીચ^૩ અંધેરા,
સીનામે^૪ નિર્બળતા છાઈ^૫, ચિત ચિંતા ધન^૬ મેરા. કયા
તનમેં તિલ્લાર તાકત^૭ નાંહિ, સુખ નાંહિ સાંજ સવેરા^૮;
નિંદ ગઈ નેનનતે^૯ નિશીમે^{૧૦}, દુઃખમય હોત દુખેરા^{૧૧}. કયા
ચીર્ષ વિનષ્ટ^{૧૨} બયા સખ ભાઈ, ચીપટાયા^{૧૩} સખ મહેરા,
સાડી જમવેડી રૂચી નાંહિ, બના પાર મેં બહેરા. કયા
હાની લઈ દિતડી વિતડી^{૧૪} સખ, અંતરે નાંહિ અવેરા^{૧૫};
વેઘ અરૂ ડાકટરમેં ગિલકુલ, નાંહિ હોત નિવેરા^{૧૬}. કયા

કર્તવ્ય ૧૦ મું. રહેવાનાં મકાનો કેવાં જોઈએ ?

બહાલા સમય જનો ! ગત દિવસે લગ્ન વિષે વ્યાખ્યા
કરવામાં આવેલ હતું. ‘આજે રહેવા માટે મકાન કેવાં જોઈએ
એ વિષય હાથ ધરવામાં આવેલ છે. બહાલાઓ ! ત્યાં
માનવગણુ લગ્ન ગાંઠમાં જોડાય છે ત્યારે સંસાર-અવહલ
અલાવવા નિમિત્તે અનેક સાધનોની જરૂરિયાત પેડી પ્રથ

૧ પીડિત. ૨ તંબુ તાણ્યા. ૩ મગજ. ૪ માં. ૫ દેહસાં ૬ મ
સાઈ. ૭ ચિંતારૂપી વાદળો. ૮ શક્તિ. ૯ પ્રભાત. ૧૦ આંખમાં
૧૧ રાતમાં. ૧૨ બપોર. ૧૩ પૂર્ણનાશ. ૧૪ કરચડી વળી ગ
૧૫ પૈસાની. ૧૬ દીવ. ૧૭ નિવડો-નિગલ.

વસવાટના (રહેવાના) સાધન તરીકે મકાનની અત્યાવશ્ય-
 ક્ષતા હોય છે. તદ્દન કંગાલિયત સ્થિતિવાળા એક સામાન્ય
 મનુષ્યને પણ સાધારણ સુખમાંની જરૂર પડે છે, ત્યારે ગૃહ-
 સ્થાપત્રીને તો સગવડ પડતા જુદાની ખાસ જરૂર હોવી જ
 જોઈએ. જે ગૃહમાં રહેવાથી દરેક સ્થિતિએ ઉચ્ચ ઇવન બ-
 નાવી શકાય તે જુદા પસંદ કરવું જોઈએ. પરંતુ અતિ જાહેર
 રસ્તાપર કે જ્યાં અનેક માણસના આવાગમનથી બહુ ઠંડા-
 હલ થતો હોય, શાંતિનો ભંગ મેલો હોય, તેમજ બહારના
 મુખ્ય દ્વાર સિવાય જે ગૃહમાં જવા-આવવાના શુભ બારણાં
 ઘણાં હોય, તેવા મકાનમાં રહેવું એ પ્રાયઃ ઉચિત નથી.
 કારણકે તેવા ઘરોમાં વસવાથી મનોવૃત્તિ સ્થિર રહેતી નથી,
 ચારનો ઉપદ્રવ થવા પામે અને વ્યભિચાર વિગેરે દુરાચારોનો
 એપ લાગવા સંભવ રહે છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ બાળ-માલ
 બળનેતું સંપૂર્ણ સંરક્ષણ થઈ શકતું નથી. મકાન તથા તેની
 આસપાસની ભૂમિ શુદ્ધ હોવી જોઈએ. અર્થાત્ ત્યાં મનુષ્ય
 કે અન્ય પ્રાણીના હાડપિંજર વગેરે અપવિત્ર વસ્તુ નહોતી
 જોઈએ. મળ, મુત્ર અને એકવાડ વગેરે જેમ બને તેમ દૂર
 ફેંકવા; તેમજ ઘરને આંગણે ઉકરડા વગેરેની દુર્ગંધ ન થવી
 જોઈએ. જે ગૃહમાં સ્વચ્છ હવા, પ્રકાશના લાભ સાથે શાંતિથી
 સ્ત્રી-પુરુષોની મર્યાદા જળવાય અને શારીરિક, આર્થિક અને
 ધાર્મિક લાભ સારીરોતે મેળવી શકાય તેવા મકાનમાં રહેવું
 યોગ્યકર છે. સ્નાન, ભોજન વગેરેના પ્રસંગે પાણિનો ઉપયોગ
 કરવો પડે છે, તે પાણી ખાજ, કુંડી અથવા આંગણામાં ભરાઈ

રહે તો ક્રીચડ થવાની સાથે હિંસાથવા પામે; અને હમેશાં
 ભેજ રહેવાથી ત્યાંની હવા બગડવા પામે છે. જેને લઈને જ-
 તુની ઉત્પત્તિ સાથે મેલેરીયા-તાવ વગેરે વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન
 થાય છે; માટે તે પાણી વહીવવાનો ઢાળ રાખવો. જેથી ક્રી-
 ચડ કે ભીનાસ રહેવા ન પામે તે માટે ખાસ કાળજી રાખવી.
 અથવા આંગણામાં નાના નાના બગીચા કે ઘોડાં ફુલના
 ઝાડવાં હોય, તેમાં પાણી સિંચન કરવું. જેથી મકાનની શોભા
 વધવા સાથે અંદર રહેનારને સ્વચ્છ હવાનો લાભ મળે અને
 આરોગ્યતા જળવાય. આરોગ્યતા જળવાયાથી સાંસારિક અને
 ધાર્મિક કાર્યો આનંદભરે સાધી શકાય છે. ઘણું સ્થળે જુના
 મકાનોમાં તુજશીના ઝાડ વગેરે હોય છે. જુના જમાનામાં
 આયુર્સંતાનો તુજશીને સારીરીતે ઉછેરવામાં કાળજી રાખતા;
 એટલુંજ નહિ, પણ પૂજ્ય લાવ સળતા. એનો મૂળ
 ઉદ્દેશ તો એજ હતો કે તુજશીના ઝાડથી ત્યાંની હવા શુદ્ધ
 રહેવાની સાથે સહજ ખાદી કે વાયુની સામાન્ય વ્યાધિ પ્ર-
 સંગે તત્કાલ તેના પાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો. આ સાથે
 એટલી કાળજી રાખવાની જરૂર છે કે અતિ ગુપ્ત, ઉંડાણ વાળા,
 વસ્તિથી દૂર અને તદ્દન ઉજ્જડ ભૂમિમાંના મકાનમાં પણ ન
 રહેવું. તેવે સ્થળે રહેવાથી કદાચિત્ત અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવ
 વળતે, ચોર છુંટારાની ભીતિ સમયે અને બીજા એવાજ પ્ર-
 સંગે તાત્કાલિક વેળાએ કોઈની સહાય મેળવી શકાતી નથી.
 અંતે દુઃખદ સ્થિતિમાં આવવું પડે છે. તેમજ દાન-પુન્ય
 કરવાનો, ઉત્તમ મનુષ્યના સમાગમનો અને અતિથિ સેવાનો
 શુભ પ્રસંગ ગણી મળે છે.

એક ગૃહસ્થ શહેર બહાર બહુ દૂર પોતાના એકાંત મકાનમાં રહેતો હતો. ઘરમાં પોતે તથા પોતાની સ્ત્રી બેજ બેસી હતાં. પુરૂષ ધંધા પ્રસંગે શહેરમાં ગયો હતો. ઘરમાં સ્ત્રી રસોઈ કરતી હતી, તેવામાં બેઠકારીથી ત્હેની સાડીને છૂટો રહેલો છેડો સળગ્યો. તેથી બસરાઈજઈ કરવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં ખૂમે ખૂમ પાડવા લાગી કે “હોડો હોડો હું બળું છું.” નજીકમાં કોઈ પણ માણસ હાજર ન હોવાને લીધે મહદ ન મળવા પામી, જેથી લૂગડાં વધારે વધારે સળગ્યાં; છેવટે અતિ દાઝવાથી પોતે મરણ પામી.

આવા અનેક દાખલા ખરેખર બન્યા છે. ઉપરના દાખલાથી અતિ ઉંડાણમાંના દૂર મકાનમાં સહકુટુંબ ન રહેવું બંધુઓ ! મકાનના વિષયમાં ઘણું કહેવાયું છે; છતાં છેવટમાં એજ કહેવું છે કે જેમાં રસ્તાપર ઘણા બારણાં નીકળવાના કે આવવાના હોય (કોટડી-વંડી વગરના ઘર માટે આ કથન છે.) જ્યાં પ્રકાશ ને હવાનો વિશેષ લાભ ન હોય અથવા તાત્કાલિક સહાય કે મહદ મળી ન શકે કેંવા સત્સમાગમ કે દાન-પુન્ય કરવાનો વિશેષ પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થાય તેવા ઘરમાં ન રહેવું. મતલબ કે જે ઘરમાં શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક અને પારમાર્થિક ઉચ્ચ જીવન બનવા પામે તે ઘર પસંદ કરવું બેઝબે.

અભ્યાસ પાઠ ૧૦ મો.

મકાનમાં સ્વચ્છ હવા અને અજવાળું આવવું બેઝબે.

- ૨ ગૃહમાં સૂવા-બેસવા તથા ધાર્મિક ક્રિયા માટે ભાગ અલગ અલગ જોઈએ.
- ૩ મકાનમાં અતિ શુભ ઘણું બારણું ન જોઈએ.
- ૪ મકાનને બાજાં, કચરો, મળમૂત્ર વગેરેથી ખરાબ ન રાખવું.
- ૫ મકાનને વાળી-ઝાડી, લીંપી-શુંપી સ્વચ્છ રાખવું.
- ૬ મકાન એવું જોઈએ કે સ્ત્રી-પુરૂષની મર્યાદા જળવાય.
- ૭ મકાન વાસ્તુશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે હોવું જોઈએ.
- ૮ મકાનમાં શૃંગારિક, બીભત્સ તળતાઓ ન રાખતાં દેશ ભક્ત, શુરવીર, મહાપુરૂષ તથા સત્તાગ્રીઓના ચિત્રો રાખવાં.
- ૯ મકાનમાં ભેજ, કીચડ કે વિદ્યા વગેરે અપવિત્ર વસ્તુ ન રહેવી જોઈએ.
- ૧૦ ઘરમાં ધુંક કે બળખા નાંખવા નહિ.

કર્તવ્ય ૧૧ મું. પાડોશી કેવા જોઈએ ?

મહારા આત્મ સ્વરૂપ પ્રીય જાંધુઓ ! ગત વ્યાખ્યાનમાં મકાન સંબંધી વર્ણન કરવામાં આવેલું. આજરોજે ‘પાડોશી કેવા હોવા જોઈએ’ ? એ વિષય પરત્વે બોલવાનું છે. કદાચ ઉત્તમ અને સગવડ ભરેલું મકાન હોઈ શકે, પરંતુ તે મકાનની આસપાસ પાડોશી જો કુલીન, મિલનસાર, ઉંચા ખવાસવાળા હોય તો આનંદમય જીવન વ્યતીત થવા પામે. જો

પાટોશી ધર્માણુ, દમાખોર, સ્વાર્થાધ, જાતિ, દેશ કે ધર્મદોદી હોય તો તેવા પાટોશીથી દૂર રહેવું જોઈએ. તેમજ રહેવાના મકાનની પાસેનાં પાટોશી સહાયરણી, ઉદારવૃત્તિવાળા, પ્રેમાળ, સંકટ પ્રસંગે જોઈતી મદદ કરનારા, પરસ્પર ધર્મની સહિષ્ણુતા બતાવનારા, સારી શીખામણ આપનારા, તેમજ આદી-ચુગલીથી દૂર રહેનારા હોય તેજ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. પરંતુ નીચ સ્વભાવવાળા, નિંદકર્મ કરનારા, લુગાર, મદ્યમાંસ આદિ કુલ્યસન સેવનારા પટોશીથી દૂર રહેવાય તોજ શાન્તિ અને આનંદસહ સુખમય જીવન પસાર થવા પામે. કારણ કે “સંગ તેવો રંગ.” એ કહેવત અનુસાર જેવી સોબત તેવા લુલુ-દોષનું અનુકરણ કરી શકાય છે, એ જનસમાજનો જગ જાહેર આમાન્ય સિદ્ધાંત છે.

કોઈએક ગામમાં લદ્દા નામે વણિકવિધવા પોતાના મકાનમાં રહેતી હતી. જેના પાટોશમાં એક ગરાશિયો કુટુંબ સહિત રહેતો હતો. જે કે ઉત્તમ ગણાતા ક્ષત્રીયને મદ્ય-માંસ પ્રાયઃ વળ્યું છે, એમ આર્યશાસ્ત્રનું દયન છે; છતાં આ ગરાશિયો રસલંપટતાથી મદ્ય-માંસનો નિંદ જોરાક ખાતો. તે સાથે અપ્રીણનો પુષ્કળ ઉપયોગ કરતો. આવજા કારણોથી કેટલાએક કુલીન ગરાશિયા અધમ સ્થિતિએ પહોંચી બેહાલ બન્યાં છે, એટલુંજ નહિ પણ ઘણા બેદ સાથે કહેવું પડે છે કે—પવિત્ર ક્ષાત્રતેજ અને ચૌર્યને પણ ચુમાવી બેઠા છે. બદા નવરાશ સમયે પાટોશણ પાસે જતી, બેસતી અને વાર્તાલાપ કરતી એમ હંમેશાં ગાઢ પરિચયને લીધે બન્ને વચ્ચે

ખાનગી કુલધર્મને ન છાજતી વાતો પણ થતી. એકઠા ગરા-
શીયણ જમતી હતી, ત્યાં ભદ્રા આવી, તો બાઈની થાળીમાં
અપરિચિત ખોરાક જોઈને ભદ્રાએ પૂછ્યું કે:—ખેન ! આ
તુમે શું જમો છો ? જરા હસીને તેણીએ જવાબ આપ્યો
કે:—તુમે વાણિયા શું જાણો ? આતો સ્વાદિષ્ટ પરમાટીનું
(માંસનું) લોજન કરું છું; તે ખદુ મળતું છે. આ સાંભળી
ભદ્રા થુ થુ કરતી હાય ! હાય ! એ નજરે દીકું કેને ગમે !
એમ કહેતી પોતાને ઘેર આવી ગઈ. બ્યારે ફરીને રાત્રે ત્યાં
આવી, ત્યારે ગરાશીયણ બોલી કે:—ખેન ! એ જોઈનેજ
તું ભાગી શું ગઈ ? અરે ! એનો સ્વાદ એકવાર ચાખતો
ખરી ! પછી ખીજા ખોરાકને ઈચ્છિય પણ નહિ. આવી
વાતો પુનઃ પુનઃ થવા લાગી અને ગરાશીયણ વારંવાર માં-
સલોજનના વખાણ કર્યા કરતી. એક વખત ભદ્રાને વિચાર
થયો કે એનો સ્વાદ કેવો હશે ? જાહેનાં મહારી ખેન ખદુજ
વખાણ કરે છે. માટે એક વખત એ લોજન ખાઈ જોઉં ?
કેવું સ્વાદિષ્ટ હશે ? અરે ! ના.....ના.....
હું વૈશ્ય જાતિ છતાં મહેને અલક્ષ્ય ખાવાને વિચાર કેમ થયો !
ધિક્કાર છે મહેને ! ફરીવાર ગરાશીયણને ત્યાં સંસ્કાર કરાયેલું
માંસ જોવામાં આવ્યું, અને પેલી જનપણીએ આશ્ચર્યપૂર્વક
આમંત્રણ કર્યું કે:—હે સખિ ! આવી ઉત્તમ રસોઈ એકાદ
વાર તો ચાખી જો. ઘણા પરિચયને લઈને વાણિયણ પો-
તાના હૃદયપર કાળુ રાખી શકી નહિ. તેના પરિણામે શર-
માતી, મુંઝાતી, છતાં માનસિક લાલસા પૂર્ણ કરવા ખેન-

પણી પાસેથી થોડુંક માંસ એક પાત્રમાં લીધું. ખાવાના મ્દ-
 રાદાથી શુભ રીતે ઘેર લઈ ગઈ. તરના દરવાજા ખોલી અંદર
 પ્રવેશ કરે છે, તેવામાં એક મહાત્મા ભિક્ષા નિમિત્તે ત્યાં પ-
 ધાર્યા હોના પગનો ધબકારો સાંભળી બાઈએ પાછું વાળી
 જોયું, તો મહાત્માને આંગળામાં ઉમેલા જોવા. ધડકને દૃષ્ટિ
 મહાત્માને વંદન સાથે આવકાર આપ્યો કે:—પધારો મહા-
 ત્મન્! આ શુદ્ધ બોહતાં સંતાડેલું વાસણ ગભરાટ અને
 શરમને લીધે વધારે વધારે શુભ રીતે સાડીમાં સંતાડવા પત્ન
 કરવા લાગી. ચતુર મહાત્માએ હોના ચહેરાપર ગભરાટ,
 મુજાશના અને શરમનાં ચિન્હો જોઈ એકદમ પૂછ્યું કે:—
 બહેન! શા માટે આમ ગભરાય છે—મૂજો છે અને બેળાકળી બની
 ગઈ છે? તરતજ બાઈની આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં
 અને ગદગદ કંઠે માંસ સમ્બંધી હકીકત કહી સંભળાવી. બા-
 ઇની આવી દયામણી સ્થિતિ જોઈ દયાળુ મહાત્માએ પ્રસન્ન-
 વદનથી બોધ કર્યો કે:—'મનુષ્ય માત્ર જૂલને પાત્ર છે.'
 બિન કેળવાયેલું મન આદે તેવા ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ
 સ્ત્રી-પુરુષોને અસત્ય માર્ગે દોરી લાય છે. માંસનું જોજન
 હરેક રીતે શરીર, મન અને બુદ્ધિને બગાડનાર છે. સાર્વિક
 શુદ્ધિને તામસિક લાવમાં બદલાવીને અનેક દોષ ઉત્પન્ન કરે
 છે. ધાર્મિકશાસ્ત્ર, વૈદિકશાસ્ત્ર અથવા મનુષ્ય સંબંધી શારી-
 રિક શાસ્ત્રથી પણ માંસજોજન તદ્દન નિરોધ કરાયેલું છે.
 માણસની શારીરિક-માનસિક શક્તિ ખીલવવાને વનરૂપત્યા-
 હાર એક સાધન છે. જે આહારથી આર્ચનું ગૌરવ પ્રાપ્ત

કાળથી અદ્યપિ જળવાઈ રહ્યું છે; પરંતુ તહમારી બુદ્ધિ બગડવાનું મુખ્ય કારણ ખરાબ પાઠોશીની સંગતજ છે. એમ તહમારી હકીકતથી સ્પષ્ટ જણાય છે. 'મનુષ્ય કદાચ ભૂલ કરે છે; છતાં તે ભૂલ સુધારવાને પણ લાયક હોઈ શકે છે.' માટે જે પાઠોશીની સંગતથી તહારા જેવી આર્યજાણાની મનોવૃત્તિ બદલાઈ જવાથી તું માંસલોજન કરવા લલચાઈ તો હવેથી તેવા પાઠોશીથી નીકળીને તહેના સમાગમથી દૂર રહી લાયક અને પવિત્ર આચાર-વિચારવાળા સારા પાઠોશમાં રહેવું. જેથી ફરીને આવી ભૂલ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થાય; એ સૂચના ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી. ઉપર્યુકત બોધ સાંભળીને બાઇએ મહાત્માનો અંતઃકરણથી અતિ ઉપકાર માન્યો અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે હે કૃપાલો ! આજપછી જિંદગાની પર્યંત માંસલોજન કરવું તો દૂર રહ્યું પણ તહેની કલ્પના માત્ર પણ કરીશ નહિ. આપની સૂચના શિરસાવંધ ગણી સારા પાઠોશમાં રહીશ. હું અત્યંત પશ્ચાત્તાપપૂર્વક આ મહારા માનસિક પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરું છું. એટલું બોલીને તે માંસને ફેંદી દીધું. તેજ વખતે મહાત્મા વિદાય થયા. પછી બીજા સારા સદ્ગુણી પાઠોશમાં રહેવા ગઈ, અને ફરીથી તેવું દુષ્ટ પરિણામ ન આવે તે માટે ખાસ હૃદયથી કાળજી રાખવા લાગી.

બંધુઓ ! આ દષ્ટાંતથી તહમો બાળી શક્યા હોયો કે હલકા પાઠોશી માઠી અસર થવા પામી. એક આર્યજાણાએ પણાનો પણ વિચાર ન કર્યો.

આપણા જીવનનો કેટલોક આધાર આપણા પાડોશી ઉપર પછી રહેવા પામે છે. માટે ઉત્તમ પાડોશીના પરિચયથી ઉત્તમતા સાંપડે છે; અને કનીષ્ઠ પાડોશીના સંગથી કનીષ્ઠતા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે હમેશાં ઉચ્ચ સ્વભાવ અને વર્તનવાળા પાડોશી હોવા જોઈએ. આવી બાબતો ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિથી ભલે સામાન્ય હોય; પરંતુ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારતાં ઘણીજ મહત્વની બાબત થવા પામે છે. માટે હમેશાં સારા પાડોશીમાં રહેવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૧૧ એ.

- ૧ જેના ઘરમાં ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય (પીવા લાયક અને ન પીવા લાયક વસ્તુ) નો વિવેક જળવાય છે, એવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૨ જેના ઘરમાં અતિથિનો સત્કાર આનંદસહ થવા પામે છે, તેવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૩ જેના ઘરમાં ઇષ્ટદેવ, ગુરૂ અને ધર્મગુરુ સ્મરણ-પૂજન અને સેવા બહુ માનથી થાય છે, એવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૪ જેના ઘરમાં વિનય, નમ્રતા, સંપ તથા પ્રસંગોપાત સહન-શીલતા જળવાય છે, તેવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૫ જેના ઘરમાં ભુગાર આદિ કુબ્ધસનનું સેવન થતું નથી એવા પાડોશી હોવા જોઈએ.

- ૬ જેના ઘરમાં ઈર્ષા, અદેખાઈ કે કલેશ જોવામાં આવતા નથી તેવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૭ સર્વ સાથે હળીમળીને રહે અને પ્રસંગોપાત જરૂરી મદદ કરે તેવા પાડોશી હોવા જોઈએ.
- ૮ અન્યોન્ય ધાર્મિક સહિષ્ણુતા જળવાય તેવા પાડોશી હોવા જોઈએ.

કર્તવ્ય ૧૨ મું. આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ.

ઉત્સાહી બહાલા સક્યો ! ગત વ્યાખ્યાનમાં પાડોશી સંબંધે સંક્ષેપતઃ કહેવામાં આવેલું. આજે ‘આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ’ એ કર્તવ્યપરત્વે બોલવાનું છે. મહારે જણાવવું જોઈએ કે પ્રાયઃ જનતાનો સ્વભાવ અનુકરણ કરવાનો છે. એટલે જેના સહવાસમાં વિશેષ વસવાનું થાય છે, તેમના પ્રમાણમાં વૈભવ, આનંદ કે મોજમજનો દહાવો લેવાની સહજ અલિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ યોતાની શી સ્થિતિ છે ? આવક કેટલા પ્રમાણમાં છે ? જો તેનો વિચાર કર્યા વિનાજ પાડોશી કે અન્યનું અનુકરણ કરવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તેનું ઉત્તમ પરિણામ ન આવે. માટે જરૂરથીએ ખાસ યોતાની આવક અને તેના સાધનોને અનુલક્ષી કંઈપણ પ્રવૃત્તિ કરવી એ હિતાવહ છે; અને તેમાંજ હકાપણ સમાયેલું છે. આજકાલ આવકને ૧૨ કર્યા વિના એક બીજાની ધોંસ-

રીએ તણાવાનો બહુધા પ્રયત્ન સેવવામાં આવે છે. પોતા
શુંબસ પ્રમાણે જો ખર્ચ કરવામાં આવે તોજ પારમાર્થિક
શ્રેય:ની સાથે સંસાર-વ્યવહાર પણ સુખરૂપ ચિરકાલ દ
શકે. આવક વધારવાના આ વર્તમાન કાળમાં દુનર, ઉદ્યોગ
ખેતીવાડી, સ્પેશને હંમેશની જરૂરીયાત થીજોની ખનાવક
વ્યાપાર વગેરે અનેક સાધનો છે, તેથી ન્યાયપૂર્વક લક્ષ્મી
મેળવવી જોઈએ અને આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ કરવું તે
માટે પ્રાચીન આર્થ રૂચિ-મુનિઓએ ચૂકરચોને સ્વ-સંપ-
ત્તિના ૪ ભાગ કરવા દરમાબધું છે.

૧ નિધાનગત=લક્ષ્મીનો થોથો ભાગ જમીનમાં-જંડારમાં
અનામત રાખવો.

૨ વ્યાપાર કાર્યવ્યાજ અને બીજા વ્યાપારથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ
માટે થોથો ભાગ રાખવો.

૩ ધર્મોપલોગ કાર્ય=ધર્મ કાર્ય માટે તથા પોતાનાજ ઉપ-
લોગ માટે થોથો ભાગ રાખવો.

૪ કુટુંબ પોષણ કાર્ય=પોતાના આશ્રયે રહેલા અને સંબંધી
જનોના પોષણ માટે થોથો ભાગ રાખવો.

આ પ્રકારની પદ્ધતિ પ્રાચીન કાળમાં ચાલતી. તેથી
ચાર ભાગ પૈકી કોઈપણ ભાગનો કદાચ નાશ-હાનિ થવા
પામે તો પણ હિંમતે સ્વકુટુંબના ભરણ-પોષણ કે ધાર્મિક
કાર્ય પ્રસંગે અથવા સ્વોપલોગ માટે બીજા ભાગોની
મદદથી આર્થિક અડચણ ભોગવવી પડતી નહિ; અને દરેક

બાબતની સગવડતા સારી રીતે સચવાતી. પણ આજકાલના કહેવાતા ફેશનેબલ વર્તનના જમાનામાં પ્રાચીન પદ્ધતિ અદૃશ્ય થતી જાય છે. એટલે કે ચતી કમાણી જેટલું અથવા તો તેથી વધારે ખર્ચ જીવાન સ્ત્રી-પુરુષો કરે છે; જેના પરિણામે પ્રત્યક્ષ અનુભવ એવો થાય છે કે હજારો બલકે લાખો કુટુંબો પાયમાલ થવા પામ્યાં છે; તે જોતાં સહુદયી મનુષ્યનાં આંતઃકરણ પીગળે છે. તેટલા વાસ્તે ગૃહસ્થોએ પોતાની આવકના પ્રમાણમાં પ્રાચીન પદ્ધતિને અનુસરી યોગ્ય કરકસર કરવાની જરૂર છે. હજી પણ નહિ ચેતવામાં આવે તો અધઃસ્થિતિનો માર્ગ આપણે હાથેજ ખુલ્લો થવા પામે છે અને પામશે. સાથે એ પણ ખ્યાલ રાખવાનો છે કે અતિ કંજુસપણાની કલંકિત છાપ લાગવા ન દેવી. કેટલાએક એવા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે કે સામાન્ય પ્રસંગે યથાયોગ્ય ખર્ચ કરે છે; પણ વિવાહ આદિ પ્રસંગે થોડા વખતની ખોટી કીર્તિ મેળવવા ગળ ઉપરાંત પૈસાનો અપવ્યય કરી નાંખે છે; તેમજ કેટલાક એવા કંજુસ હોય છે કે ગમે તેવા જરૂરી વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક પ્રસંગે પણ ‘ચમડી તુટે પણ દમડી ન છુટે’ એ ન્યાયે એક રાત્રી પાઈ પણ વાપરતાં અચકાય છે માટે યોગ્ય સમયે ખોરાદી-પોશાદી વગેરે ગૃહ-વ્યવહારના તમામ કાર્યમાં વિવેક પુરઃસર પેદાશના પ્રમાણમાં ખર્ચ કરવાથી સાંસારિક-ધાર્મિક કાર્યો શાન્તિથી સાધી શકાય છે.

આ પ્રસંગે મ્હારે સખેદ જણાવવું જોઈએ કે હાલના જમાનામાં કેળવાયલા જન સમુહમાં પ્રાયઃ નોકરીયાત વર્ગ

વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. તેઓનું તપત્રીલવાર
 જીવન તપાસવામાં આવે તો ચાખી રીતે તપત્રી શકાય છે કે
 તેઓનું આવક પ્રમાણ કેટલું છે; અને ખર્ચ યાને વ્યય કે-
 ટલા પ્રમાણમાં થવા પામે છે. તેના આંકડા તપાસતાં હૃદય
 રડવા પામે છે. આવક કરતાં ખર્ચ વિશેષ થવાના અનેક
 કારણો પૈકી કેટલાએક કારણો હું રજુ કરું છું:—

ફેન્સી વિદેશી વસ્તો, છત્રી, સ્ટોકીંગ, જુટસ, સોનેરી
 ફેકમના ચરમાં વગેરેના દમામથી અપ-ટુ-ટેટ બની ફરવું.
 જરૂરીઆતની ચીજોને બદલે આનંદની ચીજોનો ખોડાના પ્રમા-
 ણમાં ઉપયોગ કરવો. આ (ટીટીન) નારતાપાણી ઉડાવવા, હોટે-
 લની સુલાકાત, સીનેમા જોવા જવું, તમાકુનું બસન-ખીટી
 પીવી વગેરે પરચુરસ ખર્ચનો એકંદર સરવાળો આપવામાં
 આવે તો જોશાહીના ખર્ચ કરતાં વિશેષ થવા પામે છે. માટે
 ગૃહસ્થોએ ઉપયુક્ત નાની કે મોટી બાબતો પર ખાસ ધ્યાન
 આપવાની જરૂર છે. જેથી આવકના પ્રમાણમાં વ્યય (ખર્ચ)
 ઠીક શકાય અને ભાવી જીવન સુખમય પસાર થવા પામે.

લોગીલાલ નામે એક સુવાન મેટ્રીક સુધી લહેલો
 હતો; પણ ફેશનની ફિશીયારીમાં ફસાયેલો હતો. તેની મો-
 હિની નામે સ્ત્રી પણ તેવાજ સુલુવાળી હતી. બન્ને સદા અવ-
 નવા સુખોપલોગમાં મશગુલ રહેતા. વૃદ્ધ માતા-પિતાની
 યોગ્ય સૂચના (વેપાર કાર્યમાં જોડાવાની ખોડાના કુટુંબના
 નિર્વાહ માટે લવિષ્યની ગોઠવણ કરવાની લલામણ) મલવા

છતાં, તે તરફ બેઠરકારી બતાવતો; અને ઉલટો પોતાના જેવા મિત્રો સાથે નાસ્તાપાણી કરવા, બાગ-બગીચામાં ગાડીથી ફરવા, નાટક-ચેટક જેવા નિમિત્તે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચતો. છેવટે પરિણામ એ આબુ' કે પિંતાની હુયાતી બાદ આવકના સાધન શિથિલ થતાં ગયાં. જેથી થોડા સમયમાંજ તદ્દન કંગાલ દશા આવવાથી સ્વકુટુંબનું ભરણુ-પોષણ કરવું તે પણ અશક્ય થઈ પડ્યું. આવક અને તહેના સાધન તરફ બેઠરકાર બનીને કેવળ વિશેષ વ્યય-ખરચ કરવાથી અનિષ્ટ પરિણામ પોતાનેજ લોગવવાનો વારો આવ્યો; એટલુંજ નહિ પરંતુ આબુ' કુટુંબ પાંચમાલ ચવા પામ્યું. માટે દરેક સુસ મનુષ્યે પ્રાચીન પદ્ધતિ દ્રવ્ય વિભાગ પાડી તે પ્રમાણે જીવન વ્યવહાર ચલાવવા પ્રયત્ન કરવો; અને આવકના પ્રમાણમાં ખરચ કરવા કાળજી રાખવી. આનંદની ચીજો કરતાં જરૂરીયાતની ચીજ તરફ લક્ષ વધારે આપવું. સાદું જીવન ગાળવા યત્ન સેવવો. જેથી ઐહિક-પારમાર્થિક શ્રેય: સાધી શકાય છે.

અભ્યાસપાઠ ૧૨ મો.

- ૧ મિલકતના ૪ ભાગ પાડવા. (૧) અનામત રાખવો (૨) વેપારમાં જોડવો. (૩) ધર્મકાર્ય તથા સ્વ-ઉપલોગ માટે રાખવો. (૪) કુટુંબ-પોષણ માટે રાખવો.
- ૨ ક્ષાલતુ (ખીન જરૂરીયાત) : ખરચ ન કરવો.
- ૩ વર્તમાન સમયે પણ ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરવો.
- ૪ પેદાશના પ્રમાણમાં ખરચ યોગ્ય રીતે કરવું.

- ૫ સાદી અને ટકાઉ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો.
 ૬ વિવાહ તથા મરણ ક્રિયા પ્રસંગે વર્તમાન સ્થિતિ મુજબ વર્તવું.
 ૭ અતિ ઉદાઉ કે અતિ કંબુસ ન બનવું.
 ૮ આનંદની ચીજો કરતાં જરૂરીયાતની ચીજો તરફ વધારે લક્ષ આપવું.

કર્તવ્ય ૧૩ મું. વૈભવોચિત વસ્ત્ર.

પ્રીય જિજ્ઞાસુ સખ્યો ! ગદ્ય કાલના વ્યાખ્યાનમાં આવ-
 ના પ્રમાણમાં ખરચ કરવું, એ વિષય પરત્વે બોલવામાં આ-
 વેલું, આજે 'વૈભવોચિત વસ્ત્ર' સંજ્ઞા પે બોલવાનું છે. મનુષ્યને
 હમેશને માટે જરૂરીયાત ચીજોની આવશ્યકતા હોય છે, તે-
 વીજ રીતે વસ્ત્રની પણ ખાસ આવશ્યકતા છે. જેથી જાનના કે
 મર્યાદા જાળવવાની સાથે શરીર-સંરક્ષણ થવા પામે છે. પરંતુ
 તે વસ્ત્રો સાદા, ટકાઉ અને દરેક રીતે પોતાની સ્થિતિને લાયક
 હોવા જોઈએ. જેમ સ્વદેશના હવા પાણી, ખેતરો, ભોગ-
 ઉપભોગના સાધનો વગેરે વિશેષ પ્રમાણમાં આપણને અ-
 નુકુળ હોઈ શકે છે; તેમ વસ્ત્રો પણ સ્વદેશમાં જ બનેલા હોય
 તેજ અનુકૂલ હોઈ શકે. માટે તેવાંજ વસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો
 જોઈએ. " વાસીદું કાઢતાં સાંજેલું તણાઈ ન જાય " એ કહે-
 વતને ધ્યાનમાં રાખીને વર્તવાનું છે. આજકાલ જોઈએ છીએ
 તે ખોરાંકો વગેરેના સામાન્ય ખરચ કરતાં કેવળ વસ્ત્રોનો

ફેટલો બધો ખરચો આવે છે ? એનો વિચાર અર્થશાસ્ત્રના નિયમસર જો કરીએ તો ચોખ્ખું સ્ક્રમલ શકાય તેમ છે. માટે આવકના પ્રમાણમાં અને પોતાની સ્થિતિને યોગ્યજ વસ્તો ધારણ કરવાં જોઈએ. એમાંજ ખરી માણસાઈ સમાયેલી છે. વસ્ત્રોથી મનુષ્યનું કુળ, જાતિ, વૈભવ, દરજ્જો કે પ્રવૃત્તિ જણાઈ આવે છે. તેમજ ઉદ્વેગ, લોભીપણ, ઉછાંછળાપણ કે અકુલીનતા પણ જણાય છે. માટે પોતાની સ્થિતિ, વય, પદવી અને ધંધાને અનુકૂળ વસ્તો પહેરવાની જરૂર છે. એક ધનાઢય ગૃહસ્થ છતી શક્તિએ તદ્દન ફાટેલાં-તુટેલાં કે મલીન કપડાં પહેરીને ફરે તો તે જનસમૂહમાં નિંદાપાત્ર થવા પામે છે. ન્યાયાસન પર બેઠેલા રાજા, પ્રધાન કે અમલદાર વગેરે પોતાની પદવી તથા સત્તાદર્શક વસ્તો ધારણ ન કરે તો પોતાની પદવી કે સત્તાની છાપ બીજા માણસો પર પાટી શકતાં નથી. શિક્ષક અથવા ઉપદેશકો પોતાના શિક્ષણ અને ઉપદેશના સમયે શક્તિ અનુસાર સ્થિતિ જળવાય તેવાં સ્વચ્છ-ઉચિત વસ્તો પહેરવાનો બોધ કરતા હોય, અને તેવેજ પ્રસંગે પોતે ન છાજતાં-અનુચિત વસ્ત્ર પહેરેલાં હોય તો શ્રોતૃવર્ગમાં હાન્યાન્વિત થવા પામે છે; એટલુંજ નહિ; પરંતુ સાંભળનાર લોકોના હૃદયમાં તથાગ્રય અસર ન થતાં ઉલટો રહેમને બોલવાનો પ્રસંગ મળે છે કે આતો “પોથી માંહેના રીંગણાં” જેવું છે. અતિ બીણાં વસ્તો પહેરવાથી લજ્જા કે મર્યાદા પણ જળવાતી નથી. તેમજ અતિ તંગ કસ કસતાં કે

અમુક કપડાં પહેરવાથી શ્વાસોચ્છવાસ—ધ્વનિ ક્રિયામાં ઉઠવા—બેસવામાં ઘણી હરકત પડે છે, જેથી શરીરને ઘણું નુકશાન થવા પામે છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજાના સંસ્કર્ષને લીધે હાલના કહેવાતા સુખરેલાઓ—શ્રીમંત કે સામાન્ય દરજ્જાના માણસો પોતાના દેશ, હવા અને શરીરને કેવાં વસ્ત્રો અનુકૂળ છે ? તેમજ પેસાનો ખર્ચ કેટલો બધો વધી જાય છે ? તેનો વિચાર કર્યા વિના ફેશનેબલ કપડાં પહેરવામાંજ પોતાનું સર્વસ્વ ભૂપણ માને છે. તેવાઓએ કર્મચોગી મહાત્મા ગાંધી, તીલક, સ્વામી રામતીર્થ વગેરે મહાપુરુષોના વસ્ત્રોની સાદી અને સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિ તરફ ધ્યાન આપી તેને અમલમાં મૂકવાની ખાસ જરૂર છે.

એક રાજા તદ્દન સાઠાં કપડાં પહેરી હજુરીઓ સાથે જંગલમાં એક વખત ફરવા ગયેલો; પણ તેનો ઘોડો અતિ પાણીહાર હોવાથી હાથમાં ન રહેતાં હજુરીઓને પાછળ મૂકી અંધ એકેકમ દોડતો એક ખેડુતના ખેતરની વચમાં પડ્યો. તે વાવેલા મોલને કચરતો—હુંદતો ચાલવા લાગ્યો. આ પ્રવૃત્તિ જોઈ ખેતરનો માલીક જે ત્યાંજ રખોયું કરતો હતો, તેણે તિરસ્કારમુક્ત શબ્દો રાજાને સંભળાવ્યા અને ઉપડે કહ્યું કે:—અધ્યા ! મુરખ ! જોતો નથી કે મહારો મોલ બગડે છે. તું શું બાંધ્યો બની ગયો છો ? શું અગે નધણીયાતા છીએ ? ખરમા અમારા માવિત્રરૂપ રાજાને, યાદ રાખજે કે અમારા ન્યાયી રાજા આગળ જો હું ફરિયાદ કરીશ તો તું દંડાઈશ, માટે ચા.....લ.....ખેતરમાંથી બહાર નીકળ. આ તિરસ્કારના શબ્દો સાંભળવા છતાં, રાજા તદ્દન મૈન

રહ્યો. તેજ વખતે પાછળ રહેલા હનુરીઓ ત્યાં આવી પહોં-
ચ્યાં. તેમણે જોડુતને જણાવ્યું કે:—અરે ! પટેલ ! એમને તું
ઓળખે છે કે એ કોણ છે ? જોડુતે કહ્યું કે:—ના.....ના.....
ત્યારે હનુરીએ કહ્યું કે આ તો આપણા રાજાજ છે; માટે હવે
વિચારીને તું જાણ. આ ઉપરથી જોડુત તદ્દન શરમીદો થઈ
ગયો અને કહેલા અયોગ્ય શબ્દો માટે માફી માગી પશ્ચાત્તાપ
કરવા લાગ્યો. ન્યાયી રાજાએ જણાવ્યું કે:—ખાપુ ! તારો
વાંક નથી, કારણકે મહેં આ વખતે રાજચિન્હ કિંવા રાજાને
ઉચિત્ત વસ્ત્રો ધારણ કરેલ નથી. માટેજ તહેં એક સામાન્ય
માણસની ઠપ્પના કરી. જે રાજા હોઈને પોતાના રાજચિન્હ
અને સ્વ-ઉચિત વસ્ત્રો ધારણ ન કરે તો આવા પ્રસંગો ઘણી
વખત બનવા પામે છે. “ આજ કાલના કેટલાએક રાજાઓ
પોતાના ચિન્હ કે પહેરવેશને તિલાંજલિ આપવા લાગ્યા છે.
તે પણ વીસમીસદીની બલીહારીજ છે. કારણકે હાલ પાશ્ચા-
ત્ય પવન વાયો છે, સ્થિતિ એવી બને છે કે જુનું ગયું અને
નવું આંખું નહિ. ખરેખર આ પ્રવૃત્તિ શું શોચનીય
નથી ? ” આ વગેરે હકીકત કહીને જોડુતને નુકશાનીનો બ-
દલો અપાવ્યો; અને રાજાએ ત્યારથીજ તે છડો-ઉફસટ
વસ્ત્રો પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.

કોઈ એક વખત એક ઢેક, અતિ ભયકાદાર લુગડાં પ-
હેરી-બનીઠની હાથમાં રૂપેરી હુક્કો રાખી ઘોડાપર ચડી ચા-
લ્યો જતો હતો. તેવામાં એક હુક્કોનો ચુસ્ત બંધાણી આમો
મલ્યો. ભરેલો હુક્કો બેતાંજ ત્લેનું ગન લલચાયું, અને પો-

તાની ઇચ્છા પૂરી કરવા તેની પાસે ફક્ત પીવાની માંગણી કરી. ભંગીએ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો કે:-ભાપુ ! હું નીચવાડીઓ ભંગી છું જેથી તે માણસ શરમીદાર થઈ ગયો; અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે કપડાના ભપકાથી અંગત હું ભૂલ થાપ ખાવા પામ્યો.

આ બન્ને દૃષ્ટાંતથી સ્ક્રમજવાનું છે કે પોતાની સ્થિતિને પ્રતિકૂલ-કુલકા કે અતિ દુઃખામવાળા વસ્ત્રોથી ઘણી વખત ન ઇચ્છવા યોગ્ય પરિણામ ઉત્પન્ન થવા પામે છે. માટે પોતાની સ્થિતિ કે દરજ્જાને યોગ્ય હોય તેવાં વસ્ત્રોથી સ્વ આચાર-વિચાર કે દરજ્જા જાળવી રાખાય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૧૩ મો.

- ૧ ઝાતુ, શરીર અને હેશને અનુકૂળ વસ્ત્ર પહેરવાં.
- ૨ શરીરનું સંરક્ષણ થાય અને વૈભવ કે દરજ્જાને જાળવાય તેવાં વસ્ત્ર પહેરવાં.
- ૩ અતિ આર્છા, અતિ તંગ, અતિ ઢીલાં, મત્લીન કે ભીનાં વસ્ત્ર ન પહેરવાં.
- ૪ શરીરની લાજ-મર્યાદા જાળવાય તેવાં વસ્ત્ર પહેરવાં.
- ૫ જાતિ-કુલ કે ધંધાને લગતે તેવાં વસ્ત્ર ન પહેરવાં.
- ૬ દિવસનાં પહેરેલાં વસ્ત્ર રાત્રે ન પહેરવાં.
- ૭ સ્વદેશમાં જાતેલાં ધોળાં અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરવાથી શારીરિક અને આર્થિક સ્થિતિનો લાભ સાંપડે છે.
- ૮ સાદા અને ટકાઉ વસ્ત્ર પહેરવાં.

કર્તવ્ય ૧૪ મું. સ્વદેશ આચાર.

મુમુક્ષુ માનવગણ !

ગત દિવસે વૈભવોચિત વસ્ત્રો વિષે કહેવામાં આવેલું, આજે સ્વદેશ-આચાર એ વિષય પરત્વે ઉપદેશ કરવાનો છે. બંધુઓ ! વસ્ત્ર પણ એક સ્વદેશનો મુળ આચાર છે. એટલું જ નહિ પરંતુ પોતાના દેશની અદળાઈ લક્ષ્મીનું સંરક્ષણ કરનાર છે. પોતાના દેશ બંધુઓને હુન્નર-ઉદ્યોગમાં જોડનાર, ભુખ્યાંને ભોજન આપનાર ઉત્તમ સાધનરૂપ છે. અર્થાત્ સ્વદેશમાં જ જો વસ્ત્ર વણાતાં હોય તો તેને અંગે રૂ વાવનારા, કાંતનારા, પીંજનારા અને વણનારાઓનો ધંધો કેટલો વૃદ્ધિગત થવા પામે ? જેમ વસ્ત્ર માટે છે તેમજ આપણા દેશને ખાસ ઉપયોગની બીજી વસ્તુઓ માટે પણ ઘણું જ વિચારવાનું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના દેશના ખાસ આચાર પ્રમાણે વર્તવાની મુખ્ય ફરજ છે. અન્યથા તે સ્વદેશદ્રોહી તરીકે જાહેર થવાની સાથે કુદરતના કોપને જોડારી લે છે. જે મનુષ્યને સ્વદેશાભિમાન (અહંકાર નહિ) છે તેનું જ માનવ જીવન તરીકે જીવવું ઉપયોગી છે. માટે દરેક મનુષ્યે પોતાના દેશ પ્રમાણે ખોરાક, પોશાક, ગૃહવ્યવહાર અને તમામ રીત-રીવાજ સ્વીકારવાની ખાસ જરૂર છે. છતાં હાલ વિદેશીઓના સહવાસથી બારત માતાના કેટલાએક પુત્રો સ્વદેશી વસ્ત્રો અને રીત-રીવાજને તિલાંજલિ આપીને પોતીજોટા,

અંગરખું, પાધડી, દુપટ્ટો વગેરેનો તિરસ્કાર કરી કેટ, પાટલુન, ખમીશ, કેલર, નેકટાઈ, હેટ વગેરે પહેરવામાં પોતાનું માન સમજે છે અને જોરાકીમાં પાંઉ, બીસકીટ, ચાહ, દારૂ, ટોનીકફુડ, કોઠલીવર ઝોઈલ વગેરે વગેરે જેવી અપવિત્ર વસ્તુનો છુટે હાથે ઉપયોગ કરવામાં આનંદ માને છે. તેમજ લોજન સમયે નાહી ધોઈ એકજ ધોતીઈ પહેરી પાટલા ચાકળાપર કે લોંચપર જેસી જમવાની પ્રાચીન યોગ્ય રીતિને ભૂલી જઈને તેને બદલે છુટ, મોબ્લ પહેરી ખુરશીપર જેસી મેજ પર ગોઠવેલા ચીનાઈ માટીના કે એપ ચકાવેલ લોહાના થા કાચના વાસણમાં જમવાની પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવાનું ઘણું સ્થલે જોવામાં આવે છે. ત્યાં વિશેષ કંડી કે અત્યંત લેજ હોય ત્યાં ખુરશી, છુટ કે મોબ્લ પહેરવાની જરૂર ભલે હોય. ખુશા પગ રાખવાથી કે જમીનપર જેસી જમવાથી મર્યાદાનો કંઈ પણ ભંગ થતો નથી. કારણ કે જે અંગેાનું અવલોઠન કરવાથી ચિત્તમાં વિકૃતિ થવા પામે તોજ લજ્જા કે મર્યાદાનો ભંગ થવા પામે એ નિઃસંશય છે. માટે લોજન પ્રસંગે ખુરશી પર જેસણું, છુટ કે મોબ્લ પહેરવા એ પણ આપણને (સમશીતોષ્ણ પ્રકૃતિવાળાને) ઉચિત નથી. જોડા પહેરવાનો પણ ઉદ્દેશ એવો હોવો જોઈએ કે કીચડ, કાંટા કે અપવિત્ર વસ્તુથી પગનું રક્ષણ થઈ શકે. માટેજ તહેને પગરખા કે કાંટારખા ઠેકેવામાં આવે છે. પરંતુ મુઝ કે જૂટ પહેરવા એ તો દેખીતી રીતે પગ પર ઘાતકીપણું કરવામાં આવે છે. આ હકીકતને કેવળ દેશનમાં

દ્રસાયેલાઓ હાલ તો હસી કાઢશે; પરંતુ જ્યારે તુલનાત્મક
 બુદ્ધિથી વિચાર કરવામાં આવશે, ત્યારે સત્યરૂપે સ્ક્રમનશે.
 પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ઝોરાક અને પોશાકથી ગૃહવ્યવહાર
 વગેરે ને થોડા ખર્ચવડે ચલાવાતો; તે વ્યવહાર આજે ઘડો-
 ણા ખર્ચવાળો થવા પામ્યો છે. અર્થશાસ્ત્રથી વિચારતાં આ
 ચાલતી પ્રવૃત્તિ દેશને અતિ હાનિકારક છે. એટલુંજ નહિ
 પરંતુ અતિ કંગાલિયત સ્થિતિમાં સપડાવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત
 થાય છે—થયો છે. માનસશાસ્ત્રથી વિચારતાં પણ ખુદ્દુ
 જણાય છે કે તે પ્રવૃત્તિ અંતઃકરણ અને સ્વધર્મને મલીન
 કરનાર છે. જ્યારે પ્રાચીનતમ આર્યપ્રજા સ્વધર્મ માટે પો-
 તાનું સર્વસ્વ ત્યાગ કરવામાં ગૌરવ માનતી, તેજ પ્રજાના સં-
 તાનો વિદેશી વસ્ત્ર વગેરેનો મોહ છોડવાને કટીખદ્ધ થવા ન
 પામે તો તેને દેશ કે ધર્મના દ્રોહ કરનાર તરીકે શું ન ગણી
 શકાય ? આપણા તન, મનને સ્વદેશમાં પેદા થયેલ વસ્ત્ર
 અને પાકેલો ઝોરાક શુભકારી છે; પણ વિદેશી ઝોરાકી, પો-
 શાકી પ્રતિકુળ છે, એમ ઘણા સ્વદેશ હિતચિંતકોનું કહેવું
 યથાર્થ છે. મં લોકમાન્ય મી. તીલક અને મહાત્મા ગાંધી
 જેવા અગ્રગણ્ય પુરૂષો ગમે તે દેશમાં જ્યારે જતા ત્યારે
 ગમે તેવા સંકટ પ્રસંગે પણ ભારત વર્ષનાજ આચાર પ્રમાણે
 વર્તતા-વર્તે છે અને તે વર્તન સત્યાગ્રહ તરીકે પાળવા મ-
 હાત્મા ગાંધીજી લલામણુ કરે છે. હાલના કેટલાએક સુધારાની
 ટોચે ચડેલા ભારતપુત્રો, વિદેશીના સહવાસથી અથવા એક
 ધીનના અનુકરણથી પોપાકી વગેરેની દ્રેસનમાં દ્રેસાઈને

સ્વદેશી વસ્ત્રોને તિલાંજલી આપીનેજ અટક્યા નહિ, પરંતુ આર્યનું મુખ્ય ચિન્હ જે શિખા તેને પણ બાંધકોટ કરી બાજરીનો પ્રચાર કરવામાં બહાદુર બન્યા ! તે પણ સમયની બલીહારી ! વળી વધારે શોચનીય તો એ છે કે દિ'દન આર્યભાષાઓમાં વિવિધ પ્રકારનાં સંપૂર્ણ સાહિત્ય હતું તેનાથી પોતે વિમુખ રહી અને પોતાના પુત્રોને પણ દાસરાખવા ચત્ન કરી પરબાષામાં જ દરેક પ્રકારનું શિક્ષણ લેવાની ઠડવી કરજ પાડવામાં આવે છે. કદાચ પાશ્ચિમાત્ય ભાષાનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવું એ હિતાવદ્ છે, પરંતુ એ લેધીજ તેઓ ન અટકતાં પોતાની આર્ય બાળાઓને પ્રાચી કાળમાં શૃદ્ધકેળવણીની સાથે જે ધાર્મિક-નૈતિક શિક્ષણ બાળકને કેમ ઉછેરના, આરોગ્ય કેમ જાળવવું અને શૃદ્ધ કુંડુ બમાં હુળીમળી રહેવું વગેરે પવિત્ર આર્ય કેળવણી આપવા બૂલી જઈ હોલમાં ફક્ત શુષ્ક, રક્ત ચોષણી કેળવણી જે-પણે વાંચન-લેખન સાથે કેટલુંએક જ્ઞાન જરૂરી શિક્ષણ અપાય છે; કિંવા આપવામાં આવે છે. જહેનું પરિણામ શરીરના ક્ષય સાથે ઘણા વખતનો અને દુર્લ્લભનો મોટે ભાગે લોગ આપવા સિવાય કાંઈપણ જોવામાં આવતું નથી. એ આપણી અધોગતિની નીચાની રૂપ છે. મારે સ્વદેશી વસ્ત્રો સ્વદેશ-આચાર અને રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો જેમ વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રચાર થશે, તોજ આ આર્યભૂમિનો સત્વર ઉદ્ધાર નિશ્ચય થશે. એજ આર્યપુરુષોનું ખેવ હોવું જોઈએ.

ફેસને કેટલું ઘર ઘાટ્યું છે તે આ એક નીચેની કવિતા ઉપ-
રથી તદ્દમો જાણી શકશો.

ગઝલ.

- જમાનો વહી ગયો જુનો, અરે ! ફેશન વિના સુનો;
અમોને શોખ પ્યારે છે, અમારો એ સુધારો છે. ૧
- ગમે ના પાધડી જરીએ, સિરે ટોપી ધરી ફરીએ;
જુનો ધારો અકારો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૨
- વિના દર્દે ધર્યો ચરમો, ભલે આંખે પડે વરમો;
સોનેરી ફેઈમવાળો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૩
- ભલે ધરમાં નથી ખાવા, ભલે બાપા બને ખાવા;
નવીન પોશાક પ્યારે છે, અમારો એ સુધારો છે. ૪
- પૂજા ને સ્નાન સંખ્યાનો, વગી પરમાર્થ કરવાનો;
નકામો એ કુટારો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૫
- ગમે ના ધરમાંદિ ખાવું, સદા હોટેલ વિશે જાવું;
તિહાનો સ્વાદ સારો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૬
- મઝાવી જૂટને મોઝાં, ફરીશું બાગ વાડીમાં;
અમે તે નાતવું ખાવું, અમારો એ સુધારો છે. ૭
- અહાહા ! પાંડી ને બીડી, અમારી સ્વર્ગની સીડી;
પીએ ના તે ગમારો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૮
- તમોને જે કહેવાનો સુધારો જુજ છે આ તો:
હજુ ખીજ દળરો છે, અમારો એ સુધારો છે. ૯

અભ્યાસપાઠે ૧૪ મો.

- ૧ સ્વદેશજ આપણું ઐહિક સ્વર્ગ છે.
- ૨ સ્વદેશમાંજ બનેલાં વસ્ત્રો પહેરવાં.
- ૩ સ્વદેશી આચારનો ત્યાગ આત્મભોગે પાછું ન કરવો.
- ૪ સ્વદેશી ભાષામાંજ શિક્ષણ મેળવવું.
- ૫ વિદેશી વસ્ત્ર વગેરેમાં વ્યાચીત્ર થવું નહિ.
- ૬ આર્ય સંસ્કૃતિને સંપૂર્ણ માન આપવું.
- ૭ સ્વદેશનું ગૌરવ જાળવવા તન, મન કે ધનનો ભોગ આપવો.
- ૮ આર્ય પ્રાવચનિક મહાપુરુષને પંજરે ચાલવું.
- ૯ આર્યતા વિનાશક અને દેશને કલંકરૂપ પ્રવૃત્તિને ચાહે તે ભોગે ત્યાગવી.

કર્તાવ્ય ૧૫ મું. પોષ્ય વર્ગ.

મહાસાગર સલાસહો ! ગત વ્યાખ્યાનમાં સ્વદેશ-આચાર એ વિષયપરત્વે વિવેચન કરવામાં આવેલું. આને પોષ્ય વર્ગ વિશે ભાષણ કરવાનું છે. બહાલા બંધુઓ ! અનેકધા સ્વદેશ આચાર પૈકી પોષ્યવર્ગનું પોષણ કરવું એ પણ એક આચાર ચાને પ્રાચીન પદ્ધતિ છે. કેવળ આત્મીય પોષણ કરવાનો સ્વર્ત્ર હક્ક કુદરતે પણ આપણને આપ્યો નથી. આપની શક્તિનો વિશેષ પ્રમાણમાં વિકાસ કરીને સ્વ-

પણ પોપણ કરવું. ઉપપોષ્ય વર્ગની ગણના ડાહ્યા પુરુષોએ
નીચે પ્રમાણે કરેલી છે:—

૧ સ્વગોત્રજ, મોશાળ અને સ્વસુર પદ.

૨ સંબંધીજન અને મિત્રવર્ગ.

૩ નિરાધાર વિધવા, પુત્રી કે બેન, સ્વ કે અન્ય જાતિના કુ-
લીન, વૃદ્ધ માણસ તેમજ લાંબો વખત મોકરી કરનાર
દાસ દામીઓ.

એ બધામાંથી કોઈપણ વ્યક્તિ જ્યારે સ્વશક્તિથી
પોતાનું ભરણ-પોપણ કરવાને અશક્ત થાય, ત્યારે તેની પણ
સેવા, ભરણ-પોપણ કરવાની તેટલીજ ખાસ જરૂર છે. પોપણ
કરનારે બહુ સાવચેતી રાખવાની છે કે:—સુખ્ય (પોષ્ય) અને
ઉપપોષ્ય વર્ગને જે જે ધર્મ અને કર્મ અર્થાત્ ધર્મકાર્ય
અને વ્યવહાર કાર્યમાં લેખને નિયમિત પ્રયત્નશીલ બનાવવા.
જો તેમ ન કરવામાં આવે તો તે લોકો આગમુ, એટલી કે બે-
હરકાર બનવાથી અનાચાર કે અનીતિમાં પ્રવૃત્તિ કરવા ઈચ્છે.
માટે તેવી લેખમદારીથી પોપક વ્યક્તિએ ખબરદાર રહેવું
જોઈએ. ઉપયુક્ત વિવેક વિના પોપણ કરનાર પુરુષ જો
લેખખર રહેવા પામે અથવા આંખમાં આમણું કરે તો પોષ્ય
કે ઉપપોષ્ય વર્ગને જે કરેલી સહાય તે નિષ્ફળ જવા પામે.
એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગ્રીધી કે આઠકતરી રીતે પોતાને
ધણુંજ નુકસાન થવા પામે છે. વિશેષમાં પોતાની આગરૂ
કે મહત્તાને પણ મોટો ધક્કો પડેલો છે. માટે કોઈપણ પોપક

પુરૂષે ગહુજ કાળજીથી વર્તવું-જોઈએ. આજકાલ કેટલાએક શ્રીમંત ઉદાર ગૃહસ્થો તરફથી અનાશ્રિત ફંડ ચાલે છે. જે-માંથી ઉપપોષ્ય વર્ગનું ભરણુ-પોષણ થવા પામે છે. પ્રાચીન કાળમાં દાનની (સહાય કે પોષણ કરવાની) પદ્ધતિ જુદા પ્રકારની હતી. તે વખતે દાતાર નમ્ર ભાવથી લેનાર વ્યક્તિને પૂજ્ય ખુદ્ધિથી સહાય કરવા-દાન કરવા વખતે કહેતા કે આ હું ને આપું છું તે આપ સ્વીકારશો ? આજે તો કેટલાએક ગર્વાધ શેઠિયાઓ કોઈને સહાય આપવા વખતે કહે છે કે તમે નિરાધાર છો-ભુજે મરે છો માટે અમે તમને આ આપીએ છીએ ? બાંધુઓ ! ખરેખર હાલમાં ચાલતી સહાયક પદ્ધતિ યાને ભરણુ-પોષણની રીતિથી મનુષ્યોને નિરૂદ્ધમી, હરામ વૃત્તિવાળા બનાવવાનો શું માર્ગ તેઓ તરફથી ખુલ્લો થવા નથી પામતો ? એ ખાસ વિચારણીય છે. દરેક મનુષ્યને સ્વાવલંબી બનાવવા ખાસ શ્રીમંતોએ કાળજી રાખવી જોઈએ. જિંદગાની પર્યાંત ખીલના આશ્રયથીજ ગુજરાન ચાલે એ પ્રવૃત્તિ ધન્યવા યોગ્ય નથી. માટે પોષ્ય કે ઉપપોષ્ય વર્ગનો ભરણુ-પોષણ કરવાની સાથે ઠંઠપણુ યોગ્ય હુન્નર-ઉદ્યોગ વગેરેનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપવા ભૂલવું નહિ. એ વાત ખાસ કુટુંબના અંગેસરે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. તો તે પોષ્ય કે ઉપપોષ્યના ઋણથી મુક્ત થઈ પોતાનો પણ અભ્યુદય કરી શકે છે.

અભ્યાસ પાઠ ૧૫ મો.

૧ ગમે તે હોય 'પોષ્યવર્ગનું' પોષણ કરવું.

- ૨ પોષ્યવર્ગના જરૂરી પાત્રોને યોગ્ય ઢેઘવણી આપવા-અ-
પાવવા સુગવડ કરવી.
- ૩ અસાત આશ્રિતવર્ગની સાથે ઉદાર અને આનંદથી વર્તવું.
- ૪ પોષ્યવર્ગ, સ્વકર્તવ્ય પરાયણ થાય તેમ યોજના કરવી.
- ૫ કોઈપણ માણસ દુઃખદ સ્થિતિમાં સપડાય, ત્યારે અવશ્ય
મદદ કરવી.
- ૬ પોષકે હુમેશાં ગંભિરતા, સહનશીલતા અને શાંતિ ધા-
રણ કરવી.
- ૭ ગમે તેટલા ઉપકાર કરવા છતાં પોતાની ખડાઈ ન
બતાવવી.
- ૮ પોષ્ય કે ઉપપોષ્ય વર્ગને સ્વાવલંબી બનાવવા.
- ૯ આર્થિક સહાય કરતાં વિદ્યા, હુન્નર કે ઉદ્યોગ માટે વિશેષ
સહાયક બનવું.

કર્તવ્ય ૧૬ મું. શિષ્ટાચાર.

મુશીલ સભાજનો ! ગતદિવસે પોષ્યવર્ગ સંબંધે કહે-
વાયેલું. આજે શિષ્ટાચાર વિષે પ્રવચન કરવાનું છે. મહાશયો !
પોષ્યવર્ગનું ભરણ-પોષણ કરનારજ શિષ્ટાચારનું ખરી રીતે
પ્રતિપાલન કરી શકે છે. જે મનુષ્ય પોતાનું કે સ્વકુટુંબનું

એક રાજા પોતાની પ્રજાના અશુદ્ધ માટે સર્વ પ્રકારની સામગ્રી પુરી પાડવા અત્યંત કાળજી રાખતો. અને દૈનિક તને પુત્ર-પુત્રી તરીકે ગણતો. તેથી પ્રજામાંનાં કોઈપણ નિરપરાધી પુરુષને પોતાના અથવા રાજ્યના ગમે તેવા જરૂરી સ્વાર્થ માટે દુઃખ આપવા ન ઇચ્છતો. પ્રજાના શ્રેયથી જ રાજ્યનું શ્રેય છે. એમ અંતઃકરણથી માનતો. રાજા અને કુશળ પ્રધાન-મંડળ ધાર્મિક વિષયમાં પરમ આસ્તિક અને ઉદાર હતાં; પરંતુ રાજાનો એક પુરોહિત, આસ્તિક છતાં અંધશ્રદ્ધાળુ હતો. કોઈ કોઈ પ્રસંગે રાજ્યસભામાં ધાર્મિક ચર્ચા સભાજે પુરોહિત અને રાજાના વિચારો બુદ્ધ પડતા. રાજાના ઉદાર વિચારોને લઈ પ્રધાન મંડળ પણ તેજ વિચારોને અનુમોદન આપતું. જેથી પુરોહિત પોતાનું અપમાન થયેલું માનતાં. એક સમયે રાજા પોતાનાં હરમનને છતીને અધ્યાકાળે શહેરમાં પ્રવેશ કરતો હતો, તેવામાંજ કોઈને દરવાજો તુટી પડ્યો; પણ કોઈને નુકસાન ન થયું. પુરોહિતે જણાવ્યું કે:—રાજાન્ ! અત્યારે અશુભ સમય છે, માટે રાત્રી શહેર બહાર જાગીઆમાં ગાજવી. પડેલ દરવાજો હરસ્ત કરાવવા પ્રધાને તતકાળ ગોઠવણ કરી. પ્રાતઃકાળે નગરમાં પ્રવેશ કરતાં ફરીથી તેજ દરવાજો તુટ્યો. રાજાએ આશ્ચર્ય પુરોહિતને પૂછ્યું કે એ વખત દરવાજો કેમ તુટી પડ્યો? પુરોહિતે કહ્યું કે:—નગરની અધિક્રાતા ચંડિકામાતાનો કોપ થયો હોય તેમ જણાય છે. વાસ્તે એક મનુષ્યનો ભોગ માતાજીને આપી શાંતિકર્મ કરાવીએ તો આ

પ્રકોપ ટળવા પામે; અને ભવિષ્યમાં આપને તથા પ્રજાને
 શાંતિ થાય. પુરોહિત મનમાં જ વિચાર કરવા લાગ્યો
 કે:—રાજા ઘણી વખત સલામાં અહિંસાત્મક શિષ્ટાચાર
 વગેરે વાતો ઉપર બહુ જ ભાર આપે છે. એટલું જ નહિ પણ
 સર્વસ્વનો નાશ થાય તો પણ મનુષ્યે શિષ્ટાચાર છોડવો નહિ
 એમ અનેક પ્રસંગે બોલે છે. તો આજે તે અહિંસાત્મક
 શિષ્ટાચારનું કેટલા પ્રમાણમાં પાલન કરી શકે છે ? તે બાણ-
 વાનો આ સમય છે. રાજાએ ત્હેના હૃદયની કંઈક અંશે હુકી-
 કત ત્હેના મ્હેરા ઉપરથી બાણી લીધી અને મનુષ્યલોગ
 આપવાનું સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે:—અરે ! પુરોહિત ! તું
 આ શું બોલે છે ? મારા અરૂપ અને ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે
 ઉત્તમ નરદેહનું બલિદાન આપવું તો દૂર રહ્યું, પરંતુ કોઈ પ્રા-
 ણીનું પણ બળીદાન હું આપીશ નહિ. રાજ્યના ક્ષણિક વૈભ-
 વની કિંમત કરતાં નરદેહની કિંમત વિશેષ છે, એમ હું ખાસ
 માનું છું. માટે શાંતિ નિમિત્તે બીજું ચોગ્ય દાનપુન્ય કરો.
 છતાં પુરોહિતે પ્રજાના અગ્રેસરોને આડું અવળું સમજાવી
 ખોટે રસ્તે દોર્યા. જેથી એક દરિદ્ર મનુષ્યને દ્રવ્યની ઘણી
 લાલચ આપી તેના સાત પુત્રમાંનો એક નાનો પુત્ર મનુષ્ય-
 યજ્ઞ માટે પ્રજાદ્વારા રાજા પાસે રજુ કરાવ્યો. મુખ્ય નાગ-
 રિકોએ અરજી કરી કે:—હે અજ્ઞાતા ! આપના ક્ષેમકુશળ
 માટે બલિદાન આપવા આ બાલકને રજુ કરીએ છીએ અને
 તેની હત્યાથી જે પાપ થાય તે અમારા શિરપર લેવા તૈયાર

છીએ. ત્યારે રાજાએ જણાવ્યું કે:—મારા નિમિત્તે થવાના પાપનો ભોક્તા હું જ થાઉં, તેમજ પ્રજાએ કરેલા પાપ-પુણ્યનો છટો ભાગ રાજાને મળે છે; એમ શાસ્ત્રનું કથન છે. “અરે ! જ્યારે જ્યારે ધર્માધિકારી પુરૂષો (જુદાં જુદાં કોઈ) અધ્યક્ષદ્વારા કે સ્વાધ્યાયે જાણે છે, ત્યારે ત્યારે કોઈને સ્વધર્મના માર્ગે દોરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. ખરેખર, પ્રાચીન કાળમાં પણ આપણી પ્રાણજ્ઞાએ પોતાની સત્તાનો અવળો ઉપયોગ કરી દિંસામય નરમેધ કે અશ્વમેધ વગેરે યજ્ઞોની પ્રક્રિયા ચલાવી, જેથી સર્વત્ર દિંસામય પ્રવૃત્તિ જોસભેર ચાલવા લાગી; પરંતુ તે વખતે જીનના છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અને જુદા જગવાને પ્રાણજ્ઞની પોપલીલાનો પટ્ટો તોડીને અહિંસાનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું. આ વખતે આ પુરોહિતે પણ તેજ રીતિનું અનુકરણ કરી આ જોળા લોકોને પોતાની જાળમાં ફસાવેલ છે, એમ હૃદયથી વિચારીને પુરોહિત અને પ્રજાજનને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હું કોઈ કાળે પણ મનુષ્ય વધ કરવા આજ્ઞા આપીશ નહિ. આમ વિવાહ ચાલતો હતો તેવામાં રાજાની દૃષ્ટિ રજુ થયેલા જાળકપર પડી. જાળકને હસતો જોઈ આશ્ચર્ય પામી રાજાએ પૂછ્યું કે:—હે વત્સ ! મોટા દેવ, દાનવ કે માનવ મરણના નામમાત્રથી ત્રાસ પામે છે, પણ તને તો મારવા માટેજ અત્રે લાવેલ છે એમ તું જાણે છે; છતાં શા માટે હસે છે ? જાળકે પ્રસન્ન વદને જવાબ આપ્યો કે:—હે જા-પ્રાણજ્ઞ પ્રતિપાળ ધર્મમિત્ર રાજા ! જ્યાં લગી કોઈપણ ભય પામે ન

આવ્યો હોય ત્યાં લંગણ ડરવું કે રડવું શું ? તેમજ લય પાસે
 આવે તો પણ રડવું કે ડરવું શા માટે ? બાળકના આવા નિહર
 રાખે સાંભળી રાજા અતિ ખુશ થઈને કહેવા લાગ્યો કે :--
 અહો પ્રભાંજનો ! ત્યાં સુધી મારામાં ક્ષાત્રતેજ છે; ત્યાં સુધી
 મારા સંપૂર્ણ રાજ્યલોગે પણ આ બાળકનો વાળ વાંકો કરવા
 હર્ષશ નહિ. તે નિર્દોષ બાળકને પોતાના ખોળામાં બેસાડી
 શિરચુંબન કર્યું. આ બાળકની પવિત્રતા અને રાજાનો અ-
 ડગ અહિંસાત્મક શિષ્ટાચાર-ઉત્તમ આચરણના પ્રભાવથી
 અંકિતદેવી પ્રગટ થઈ અને પ્રસન્ન વદને તેમનાપર પુષ્પવૃષ્ટિ
 કરી તત્કાળ દરવાજાની સ્થિતિ અસલ જેવી બનાવી દીધી.
 ખંધુઓ ! હાલ કેટલાએક રાજાઓ ધર્મધેલછા અથવા
 વહેમના નિમિત્તે પાઠા કે બકરા વગેરેનો લોગ માતા
 કે દેવના નામે આપે છે. તેઓ આર્થ સિદ્ધાંતોના પવિત્ર
 કર્મોનો તરફ આંખ મીચામણાં કરી બેઠરકાર બને છે. એ-
 ટલુંજ નહિ; પરંતુ તેથી કાંઈ લાભ ન મેળવતાં પરિણામે
 દેશને આર્થિક તેમજ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ અનેક રીતે નુક-
 શાન થવા પામે છે; એ વાત સુવિદિત છે. માટે જે રાજ્ય
 દેશ કે ક્ષાત્રપણ પ્રભાંજનો અહિંસાત્મક અશિષ્ટાચાર-નિંદિત પ્ર-
 વૃત્તિ ચાલતી હોય તો તે પ્રવૃત્તિને અદંતર નાશ કરવા રાજા
 કે પ્રજાએ તનતોડ મહેનત સાથે સત્તા કે લાગવગનો સહુપ-
 યોગ કરી સર્વત્ર અહિંસાત્મક શિષ્ટાચારની પ્રવૃત્તિ ચાલુ કર-
 વી-કરાવવી એ રહેમની ખાસ ફરજ છે. શિષ્ટાચારના પ્રોત્સાહન

શીઝ સંસ્કૃત્ય કે પ્રજાનો અભ્યુદય થઈ શકે છે. એ વાત ખાસ લક્ષ્યમાં રહેવી જ જોઈએ.

અભ્યાસ પાઠ ૧૬ એ.

- ૧ સદ્વિદ્યાપૂર્વક અનિર્દિત કાર્ય કરનાર શિષ્ટ કહેવાય છે.
- ૨ હોડમાં અપયશ થવા પામે તેડું કાર્ય ન કરવું.
- ૩ હુમેશાં દુઃખી પર કરુણા કરી યોગ્ય સુખના સાધનો મેળવી આપવા.
- ૪ ઉત્તમ કાર્યમાં સદા ઉદ્યોગશીલ બનવું.
- ૫ ઉત્તમ વિદ્યાવાન થવા કરતાં ઉત્તમ સદ્ગુણી થવા ખાસ કાળજી રાખવી.
- ૬ સદાચાર એ સુલુ જનસમાજનો પરમહિતૈષી છે.
- ૭ ખોટો આલેખર કે ઉદ્વેગનો ત્યાગ કરવો.
- ૮ પોતાની શક્તિનો સદ્કાર્યમાં ઉપયોગ કરવો.
- ૯ દેશકાળના સંજોગો ધ્યાનમાં રાખી સદ્પ્રવૃત્તિ કરવી.

કર્તાવ્ય ૧૭ મું અતિથિ-સત્કાર.

બહાલા વીરપુત્રો ! ગર્ભકાલે શિષ્ટાચાર વિષય પરત્વે વ્યાખ્યાન હતું. આજે 'અતિથિ સત્કાર' ઉપર વિવેચન કરવાનું છે. જે શિષ્ટાચાર સંપત્ત હોય તેજ અતિથિનું સન્માન કરી શકે છે. માચીન કાળમાં આર્થ સંતાનોના હૃદયમાં

અતિથિના સત્કાર કરવાની લાગણી ઓતપ્રોત હતી, જેથી કોઈપણ અજ્ઞાત મનુષ્યની શુદ્ધ પૂરણ પ્રેમથી કરવામાં આવતી. વર્તમાનમાં બહુધા સ્વાર્થાધ સત્કાર કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. અરે ! નજીકના સગા-સંબંધી કે સ્વધર્મિ બંધુઓનું આગમન સંગીન કારણસર થયેલ હોય તોપણ હોમની સેવા કે સન્માન હૃદયના ઉમળકાથી કરવામાં ઘણીજ ઉણપ જોવાય છે. કાં ક્યારે આવ્યા ? રોકાશો ? ક્યારે જવાના ? આવીજ પ્રશ્ન પરંપરા કરવામાં આવે છે. ખરેખર ! અતિથિનું સન્માન કરવું એ આર્યપુરુષોનું ખાસ ભૂપણ ગણાતું, તે આજે ગોડિયાની ઠગવિદ્યા જેવી થવા પામી છે. માટે બંધુઓ ! જે પ્રાચીન પ્રવૃત્તિ મૃતપ્રાયઃ થવા પામી છે, હોને સજીવન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

સામાન્યતઃ સર્વ મનુષ્યનો યથોચિત આદર-સત્કાર કરવો એ માણસનું વ્યવહારિક ઉચ્ચ કર્તવ્ય છે. તથાપિ દેવ, અતિથિ અને દીન એ ત્રણેનો ખાસ કરીને આદર-સત્કાર કરવો; પણ એ ત્રણેની ઓળખાણ હોવી જોઈએ.

૧ દેવ=અવિદ્યા આદિ કલેશ, કર્મ અને મુખ-દુઃખની ક્રાંતિ રહિત, અજર, અમર, વીતરાગ, (રાગ દેવ રહિત તે) જ્યોતિઃ સ્વરૂપ પરમાત્મા તે.

જે અરિહંત, શંકર, બુદ્ધ, રામ, વિષ્ણુ, અલ્લા, ગોડ વગેરે જુદા જુદા નામોથી સંબોધાય છે તે. આમાંથી જે મનુષ્યો જે મજહૂબ સંપ્રદાયની માન્યતા કબુલ રાખતા હોય

તેમણે સ્વ-સંપ્રદાયના ફરમાન અનુસાર તે દેવનું વિવેક પુરઃસર અનન્ય પ્રેમે વંદન, પૂજન અને સ્તવન વગેરે કરી સત્કાર કરવો.

૨ અતિથિના બે પ્રકાર છે. (૧) ત્યાગી (૨) મૃદુસ્થ.

(૧) ત્યાગી અતિથિનિત્ય ધર્મધાર્યામાં એમુક નિધિ કે વાર ચોક્કસ કરેલ નથી તે. અર્થાત્ સદા સ્વ નિત્ય નૈમિત્તિક (ધર્મ) કર્તવ્ય કરનારા એવા મુનિ, સાધુ, સન્યાસી, યતિ, પરમહંસ, ઓલીયા વગેરે ભિક્ષુ ભિક્ષુ સંપ્રદાયમાં જે જે માન્યતા છે; તે તે માન્યતા મુજબના વેષ-વર્તન વાળાઓને કોઈ અનિયમિત સમયે સુયોગ થાય, તે વખતે તેનો યથોચિત આદર કરી બિક્ષાદિવડે સંતોષાય તેમ સત્કાર કરવો; પરંતુ ધર્મ-લેહને લઈને કોઈને તિરસ્કાર કરવો નહિ.

(૨) મૃદુસ્થ અતિથિ=કોઈ પણ દેશ, ધર્મ કે જ્ઞાતિનો મૃદુસ્થ, પોતાના ઘરને આંગણે અચ્ચાનક આવી ચડે તે.

તેને યોગ્ય પ્રેમાળ શબ્દવડે સન્માન આપી પોતાની સ્થિતિ કે દરબજા પ્રમાણે આનંદથી આસન-લોજન વગેરેથી સંતોષ આપવો અર્થાત્ સેવા કરવી. પરંતુ અતિથિને દેખી કાન આડા હાથ કરી આંખ મીચામણું કરી નાચીપાસ થવું નહિ.

પોતાનાજ તેડાવ્યાથી અથવા અગાઉથી ખબર આપી અમુક દાર્ઘ્યે આવનારા સગા-સંજોથી કે રનેહીવર્ગ તે

અતિથિ તરીકે ન ગણાય, પણ પ્રાહુણા (પરોણા) તરીકે ગણાય છે. તેની આગતા-સ્વાગતા કરવી કે રોકવા માટે આશ્રય કરવો એ ગૃહસ્થનું સ્વાર્થમિશ્રિત કર્તવ્ય છે. અતિથિનું કરેલું સન્માન સ્વાર્થ વિનાનું છે. કેટલાએક મનુષ્ય એવા સ્વાર્થાધિ અને લોભી હોય છે કે કદાચ કોઈ અજાણ્યો ગૃહસ્થ-અતિથિ જૂલો ચુકે પોતાના ઘેર આવી ચડે તો તરતજ તેનું અપમાન કરી તિરસ્કાર યુક્ત અપશબ્દો બોલી કાઢી મૂકે છે. એવી રીતભાત ધારણ કરનારા મનુષ્યોને શાસ્ત્રકારો રાક્ષસજ તરીકે ઓળખાવે છે.

૩ દીન-ઓછાં પુણ્યને લઈને સાધનના અભાવે કાંઈ પણ પુરૂષાર્થ કરવામાં અસમર્થ તે,

આંધળા, પાંગળા, અશક્ત, તદ્દન નિરાધાર, વૃદ્ધ અને બાળક, મહારોગી, કુદરતના કોપથી એકદમ આક્રમ્ય આવી પડેલા વગેરે. તેમને અનુકંપા સાથે ખાન-પાન કે વસ્ત્રાદિ આપી શક્યાનુસારે પોષવાં. તન-મનનાં દુઃખ દૂર કરવા બનતો પ્રયાસ કરવો, પણ ધુતારા-ધર્તીંગ કરનારા, હુમ્મ્યા-લફંગા ન ફાવી જાય તેની ખાસ તજવીજ રાખવી. કોઈક કારણસર આપવાનો યોગ ન હોય તોપણ મિષ્ટ વચનોથી સંતોષ પમાડવો. મા-બાપ વગેરે વડીલોની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈ તહેમનાં નાનાં બાળ બચ્ચાં પણ અતિથિ-સત્કારની જરૂરીઆત જાણી તે પ્રમાણે અનુકરણ કરતાં શીખે છે, તેવા આચરણથી પોતાના કુટુંબની ખ્યાતિ થવા પામે

છે અને કરેલા સત્કારનો ખદલો કુદરત અધિક લાભ સાથે વિના ધરાદા છતાં એક યા ખીણ રીતે તેને આપે છે. પશુ-પક્ષી પણ કરેલા ઉપકારને સંભારી પ્રતિ ઉપકાર કરવાના દાખલા પંચતંત્ર વગેરે શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવે છે. તો માનવ પણ અતિથિ-સત્કાર કે પ્રત્યુપકાર કરવા કેમ ચુકે? માટે ઉપર્યુક્ત અતિથિઓની તન, મન, ધન કે પ્રેમથી સેવા કરવી જોઈએ.

એક બ્રાહ્મણની ૭-૮ વરસની બાળકી પોતાને ખાવા માટે બે પૈસાની પૂરી લઈ પોતાના ઓટલાપર ઉભી હતી. ત્યાં એક વૃદ્ધ ફરીર આવ્યો. તેની આંખમાંથી આંસુ પડતાં જોઈને છાતીએ પૂછ્યું કે:-સાંઘળાવા ! તું મેં શામાટે રટો છો ? ફરીરે ખીમેથી કહ્યું કે:-હું ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો છું, કપાંચથી પણ હજી દુકડા રોટી મળી નથી. તેથી આંખે અધારા આવે છે. જોલવા આલવાની શક્તિ કેમ થઈ ગઈ છે. આ શબ્દો સાંભળી તે સહૃદય બાલિકાએ દયા લાવી કહ્યું કે:-ખાવા ! તું મેં અહિં બેસો, હું ચઢારી મા ખાસેથી ખાવાનું લઈ આવું. એમ કહીને બટ હોડતી મા ખાસે ગઈ અને માને કહ્યું કે:-મા ! માં એક ઘરડા ફરીરને ત્રણ દિવસ થયા ખાવાનું મળ્યું નથી, તેથી તે ગિચારાને કેટલી બધી ભૂખ લાગી હશે ? આને આપણે જરા વહેલું ખાધું હતું તેથી મૂંઝે પાછી ભૂખ લાગવાથી ખાવામાટે પૂરી લેવી પડી. તો તે ગિચારો ત્રણ દિવસની ભૂખ શી રીતે ખમી શક્યો હશે ? માટે મને રોટલી

વિગેરે કંઈક આપ, હું ત્હને ખવરાવી પાણી પાઈ આવું. મા-
 એ કહ્યું કે:- બેટા! આજ કાંઈ રસોઈ વધવા પામી નથી.
 નહિંતર તને પણ પૂરી લેવા શામાટે પૈસા આપત ? છોકરી
 નિરાશ થઈ પાછી આવી ફફીરને કહ્યું કે:-સાંઈબાવા ! ઘરમાં
 બીજી કાંઈ પણ રસોઈ વધેલી નથી, તેથી આ મહારી પૂરી
 તમે લ્યો એમ બેલીને પૂરી ત્હને આપી. ડોસાએ (ફફીરે) તે
 બાધી-પાણી પીધું અને કંઈક શાંતિ મળવાથી આશિષ
 આપી કે:-બેટા ! પ્રભુ ત્હારું લલ્લું કરે. એમ કહી ચાલતો
 થયો. કેટલેક સમયે તે બાલિકા સારાં વસ્ત્ર-આભૂષણ
 પહેરી માળાપ સાથે પોતાના સગાંને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગે
 ગઈ હતી. ત્યાંથી એકલી ડેલી બહાર રમવા ગયેલી.
 બીજા બધાં લગ્નની ધામધુમમાં રોકાયેલ હોવાથી કોઈનું
 લક્ષ એ નાની છોકરીપર ન ગયું. એટલામાં એક ધુતારી
 બાઈએ પેલી બાલિકાના શરીરપર ઘરેણાં જોઈને આડુંઅ-
 વળું જોયું તો કોઈપણ માણસ જોવામાં ન આવવાથી આ
 પ્રસંગેના ખાસ લાભ લેવા માટે મોટું બાંધ કરી ત્હને ખાંભે
 ચડાવી ઉતાવળે પગલે તે શહેર બહાર નીકળી ગઈ. દૂર જઈ
 ત્યાં કોઈપણ માણસ ન જણાયાથી તેના ઘરેણાં ઉતારવા
 લાગી. પાસેના જાટની આથે બેઠેલા પેલા વૃદ્ધ ફફીરે ત્હનું
 આવું દુષ્કૃત્ય જોઈ ઝટ ત્યાં દોડી આવીને પોતાની ડાંગ તે
 દૃષ્ટ બાઈના વાંસાપર મારી. જેથી તે હેબકાઈ જતાં “ ઓ
 બાપરે ! મારી નાંખી ” એમ પોકાર કરતી નાશી ગઈ. તે
 બુઢો હોવાથી ત્હને પકડી શક્યો નહિ. પણ બાલિકાને જો-

તાજ અચાંખે પાગ્યો કે:-અરે ! આતો તેજ ભલી છેકરી !
 જંભે મ્હને પૂરી ખવરાવી મ્હારો જીવ બચાવ્યો હતો. વૃદ્ધ
 ફરીરે છેકરીને પૂછ્યું કે આ સી હકીકત છે ? ત્યારે તેણે
 પૂર્વની સઘળી જિના જણાવી. છેકરીની હકીકત સાંભળી
 તરતજ તેના માખાપ જ્યાં હતા, ત્યાં તેડી જઈ તહેમના હા-
 થમાં સોંપી અને બધી વાત કહી સંભળાવી. ત્યારે તે છેક-
 રીના મા-ખાપે વિચાર્યું કે:-અરે ! આપણે તો વિવાહની
 ધામધુમમાંજ પડી ગયા જેથી આ હકીકત કંઈ પણ
 બાજુવામાં ન આવી. પણ મન્ય છે આ વૃદ્ધ ફકીરને ! જોમ
 હૃદયમાં અતિ ખુશ થઈ અને વૃદ્ધ ફકીરનો મહાન્ ઉપકાર
 માનવાની સાથે ઘણીજ પ્રશંસા કરી. ત્યારે ફકીરે કહ્યું કે:-
 આ છેકરીએ અતિથિ-સત્કાર કરી મ્હને જીવતો રાખ્યો તો
 આજે તેનો જાન બચાવવા ખુદાએ ભલી તક આપી. ચાને,
 તહેમના કરૈલા સન્માન સાથે ઉપકારનો બદલો વાળવા હું
 ભાગ્યશાળી થયો.

— બંધુઓ ! કોઈનું પણ સન્માન કે સત્કાર કરવાથી
 દુહરત થાકસ બદલો આપવાને બંધાયેલજ છે. અલબત્ત !
 આપણી ફરજ માત્ર જોજ હોવી જોઈએ કે કોઈપણ અતિ-
 થિનો સત્કાર શુદ્ધ અંતઃકરણથી ફળની આકાંક્ષા વિના કરવો
 જોઈએ. તોજ આપણે ખરા આર્થમાતાના સંતાનોનો દાવો
 કરી શકીએ.

અભ્યાસ પાઠ ૧૭ મો.

- ૧ ધર આગળ આવેલાં કેાઈપણ અતિથિનો વચનથી સત્કાર કરવો.
- ૨ આવેલાં અતિથિને માન સાથે ચોગ્ય રીતે આસન આપી બેસાડવા.
- ૩ આવેલા અતિથિને ખાન-પાનનો આદર પ્રેમ સહિત કરવો.
- ૪ આવેલા અતિથિની સંપત્તિ અનુસાર ઘરઘાસ્ત કરવા ચુકવું નહિ.
- ૫ પુરોણા કરતાં અતિથિનો વધારે આદર-સત્કાર કરવો એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે.
- ૬ અતિથિ-સત્કારની શક્તિ ન હોય તો નમ્રતા ઢાળવવી.
- ૭ બદલાની આશા રાખ્યા સિવાય અતિથિ-સત્કાર કરવો ભેદ્યો.
- ૮ અતિથિ-સત્કાર કરવામાં દેશ, જાતિ કે ધર્મભેદ ન હોવો ભેદ્યો.
- ૯ સગા-સંબંધી કે સ્નેહીઓ અતિથિ તરીકે ગણાતા નથી.

કર્તવ્ય ૧૮ મું. દેશયાત્રા.

શાશ્વ આત્મજંધુઓ ! ગત વ્યાખ્યાનમાં અતિથિ સત્કાર વિષય ચર્ચવામાં આવેલ હતો. આજે દેશયાત્રાનો વિષય હાથ ધરવામાં આવે છે. અતિથિનું સન્માન કરવાનો પ્ર-

કર્તવ્ય ૧૯ મું. લગ્ન.

ઉદાર સંસ્કૃત્વો ! ગર્ભ કાલે દેશયાત્રા વિષે ભાવણું કરવામાં આવેલું. આજરોજે લગ્ન એ વિષય પરત્વે વ્યાખ્યાન કરવાનું છે. દેશાટન કરવાને ઘણા મનુષ્યો ઉત્સુક હોય છે, પરંતુ કેટલાએક તો ધાર્મિક રૂઢ સંસ્કારને લગ્નને એમ માને છે કે અમુક દેશમાં તો જર્મ શકાયજ નહિ ! અથવા આપણે ગર્ભસ્ત્રીમંત છીએ માટે દેશાટન કરી શકીએ નહિ; આપણી લાજ જવા પામે. ખંધુઓ ! લગ્ન એ મનુષ્યનો ઉત્તમ ગુણ છે; પણ તેની સાથે લોકલય ન હોવો જોઈએ. જે અકાર્ય પ્રત્યે અંતઃકરણમાં ઘૂણા-શરમ ઉત્પન્ન થવા પામે તો તે અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિથી અટકવું એ યોગ્ય છે; છતાં કેટલાએક કહે છે કે “યદપિ શુદ્ધં લોકઃ ચિરધર્મ નાકરણીયં નાચરણીય” ખરેખર ! એ વાક્યનું સત્ય સ્વરૂપ ન રહ્યુંમળવાથીજ ઘણા લોકો ઉત્તમ અને શ્રેયસ્કર કાર્ય કરવામાં પણ લજ્જિત થવા પામે છે. જે કાર્ય ઉપલક્ષ્ય રૂપિથી લોકચિરદ્વ હોવા છતાં પરિણામે પરમ હિતાવદ્ હોય તો કરવા યોગ્ય છે. ભય અને શરમમાં મહાન્ અંતર છે. ભય એ ઝાકળ જેવા ક્ષણિક છે અને શરમ કે લગ્ન ગુણ ચિરસ્થાયી આપાદી મેઘ જેવો છે. માટે જે કાર્ય સ્વ કે પરને અહિતકર્તા હોય તે માટે લગ્ન અવશ્ય કર્તવ્ય છે. શાસ્ત્રીય આદા કે પારમેશ્વરી હરમાનને માન આપવામાં ન.

આવે અને લોકલયને માન આપવામાં ઉત્તમતા ગણાય,
એ કેટલું શોચનીય છે ? બહાલા વીરપુત્રો ! જૈનોના છેલ્લા તી-
ર્થંકર શ્રી મહાવીર કહે છે કે:—“ લોકેષણનો ત્યાગ કરો
અને તમારા હૃદયના શુદ્ધ અવાજને માન આપો. ”

તમારો અંતરાત્મા જે કાર્ય કરવામાં સંપૂર્ણતયા
સાક્ષીભૂત ન થવા પામે તે કર્તવ્યમાં લક્ષ્યવાન બને. માટે
જ મનુષ્યના અનેક સદ્ગુણો પૈકી લક્ષ્ય પણ એક સદ્ગુણ
છે, જેને લઈને અનેક ખરાબ કામોથી બચી શકાય છે. કદાચ
કોઈ પ્રબળ પ્રારબ્ધ નિમિત્તે કંઈ અયોગ્ય કાર્ય થઈ જવા
પામે, તો પણ હૃદયમાં અવશ્ય એક ધર્તા ધણી શરમ ઉત્પન્ન
થાય છે અને ફરી તેવું કાર્ય ન કરવા વિશેષ કાળજી રાખ-
વામાં આવે છે. ખરી લક્ષ્યવાળો માણસ જુમાર-વ્યભિચાર
વગેરે કુલ્યસનનો તિરસ્કાર કરીને તેનાથી દૂર રહેવા યત્ન કરે
છે. ઘણા હુર્નુણાથી સપડાએલ મનુષ્ય અધઃસ્થિતિએ પહોં-
ચ્યો હોય, છતાં પણ તેનો લક્ષ્યગુણ અખંડિત રહેવા પામ્યો
હોય, તો તે માણસ પોતાની ઉચ્ચ સ્થિતિ પુનઃ મેળવી શકે
છે; પરંતુ નિર્લક્ષ્ય થયેલ મનુષ્ય ગમે તેટલા ઉપાયોથી પણ
મુઢરી શકતો નથી. શરમ એ ગુણ ગૃહસ્થ કે ત્યાગીને એક
સરખો ઉપયોગી થઈ પડે છે. સત્કાર્યમાં લક્ષ્ય રાખવી એ
હિતકર્તા નજ હોઈ શકે. જેમકે—મોટી ઉમ્મરે વિધાવ્યાસ,
દેશસેવા, ધર્મકાર્ય વિગેરેમાં મરકરી થશે એવા અનેક ખોટા
વિચારોથી દોરવાઈ-શરમાઈ નહીં તેવા કામનો ત્યાગ ન

કરવો, પરંતુ ખરાબ અનીતિમય કામકાજ માટે શરમ રાખી
અટકવું એ લાભદાયક છે. વિવેક બુદ્ધિથી એ શુભનો ખાસ
ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

આપાઠભૂતિ નામે એક જોનાચાર્ય હતા. તેમને જ્ઞાન
સંપન્ન તથા ક્રિયાસંપન્ન એવા ૪ શિષ્યો હતા. આશુધ્વના
અંત સમયે પ્રત્યેક શિષ્યોને આચાર્ય સૂચના કરતા કે:-“જો
તહામે સ્વર્ગમાં જવા પામે, તો મ્હને ચેતવજો કે અમો ધર્મ
પ્રભાવથી દેવસંપત્તિ પામ્યા છીએ ” એવટે ૩ શિષ્યો સ-
માધિ મરણે સ્વર્ગલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. પરંતુ કોઈએ શુદ્ધી
સૂચનાનો અમલ ન કર્યો. એવટે ચાથા શિષ્યને તેના મરણોત્તે
ખાસ સૂચના કરી કે:-“ ત્રણ શિષ્યોમાંથી કોઈ પણ ન આ-
વ્યા; હવે તું ચોક્કસ ચેતવવા આવજો ” તે શિષ્ય પણ કાળ-
ધર્મને પ્રાપ્ત થઈ દેવયોનિમાં ઉપજ્યો. તે ચેલો તત્કાળ ન
આવવાથી શુદ્ધે જાણ્યું કે સ્વર્ગ કે નર્ક કંઈપણ નથી. જો
સ્વર્ગ હોતો તો ખબર આપતો. એમ વિચારી ત્યાગીપણું છોડી
ધર જવા તૈયારી કરી. “ શા માટે અમથું દુઃખ લોગવવું-
સંસારના મુખ છોડી દેવાં ! ” એમ ચોક્કસ કરી પોતાનો ઘર
જવા માટે નીકળ્યા; પણ વસો વિગેરે બીજી વસ્તુની સામગ્રી
ન હોવાને લીધે સાધુ વેષે ચાલવા માંડ્યું. આ હકિકત ચાથા
શિષ્યે સ્વજ્ઞાન બળથી જાણી દે:-“શુદ્ધ ધર્મથી પતિત થવા-
ની અણી પર છે ” માટે એકદમ ત્યાં જઈ ત્હને મારે સુંરસ્તે
ચડાવવા જોઈએ. દેવીશક્તિવડે તરતજ શુદ્ધી પરીક્ષા માટે
દિવ્ય નાટકનો આરંભ મનુષ્યરૂપે કર્યો. દેવી સંગીત અને વા-

છાત્રનો મધુર આલાપ સાંભળી ગુરૂ તે તરફ જવા લલચાયા અને ત્યાં આવ્યા. નાટક જોતાં મનમાં ખુશ થયા કે—“અહો ! સંગીતની શી મધુરતા ! તેમજ નાટકના પાત્રની શી લાવણ્યતા ! સાધુપણમાં આ બધું શી રીતે જોવાત ? ” આ સંઘના માનસિક વિચારો પેલા દેવે જાણ્યા અને વિચાર્યું કે ગુરૂને વેષની કે કર્તવ્યની દરકારજ નથી. ફક્ત સંસાર-સુખનીજ લાલસા છે. છ માસ પર્યંત નાટક જોવામાં કાળ ગાળ્યો; છતાં દેવશક્તિનાં પ્રભાવે ગુરૂને ક્ષુધા કે તૃપ્તિ પણ ખબર ન પડી; છતાં અદ્ય સમય ગયો હોય એમ જણાયું ! છેવટે ગુરૂ આગળ ચાલ્યા. ફરી દેવે પણ એક શહેરનો દેખાવ કર્યો. તેમાંના ઘણા માણસો ગુરૂના દર્શન અર્થે સંઘરૂપે વાહન વગેરે સામગ્રી સહિત તંબુ નાંખી પડેલા જણાયા. તેમાંના નાની ઉંમરના છ બાળકો શણગાર સજ્જ સૌની આગળ ચાલવા લાગ્યા. આચાર્યશ્રીને રસ્તામાં ભેટીને સૌએ યોગ્ય વંદન કર્યું. આવાહનરૂપે આચાર્યે પૂછ્યું કે:—“બાળકો ! તુમને ક્યાં જાઓ છો ? ” તેઓએ દ્રઢું કે:—“ અમુક શહેરનો સંઘ આપશ્રીને વંદન કરવા આવે છે, તેઓ થોડે છેટે પડાવ નાંખી ત્યાં રહ્યા છે. અમે આપને તેડવા માટે આગળ ચાલ્યા આવ્યા છીએ. ” સંસાર સુખમાં મોહિત થયેલા આચાર્યે વિચાર્યું કે આ એક ઉત્તમ તક મળી છે, તેનો લાલ લઈ છએ છોકરાને ઉઠાણવાળી જગાએ લઈ જઈ મારી નાંખી તેમના અલંકાર ઉતારી લઉં, તો સંસારમાં પડ્યા પછી રણવા-કમાવાની કડાકુટ મટે અને આનંદથી સુખ

લોગવાય. એમ નિશ્ચય કરી ઝટ આટા રસ્તો લીધો; ઇકરાઓ પણ પાછળ ગયા. થોડેક ચાલતાં નાણું આપ્યું; ત્યાં નિર્જન સ્થળ દેખી, ઇકરાઓને (એક એકને) ગળચી માંથી પકડ્યા. દેવમાયાથી છએ નિશ્ચેષ્ટ-શબવત યર્ષ ભોંચે પડ્યા. આચાર્યે ઘરેણું કાઢી પાત્રાં ભરી ઝોળીમાં બાંધ્યા અને તરતજ ખીજે રસ્તે જવા લાગ્યા. દેવે જાણ્યું કે:-અરે ! આચાર્યે જીનના પવિત્ર અહિંસામય સિદ્ધાંતને પણ એક બાલુએ મૂઢી આવું ઘાતકી કામ કર્યું. હવે જોવાનું માત્ર એટલુંજ છે કે, ગુરૂમાં છેલ્લામાં છેલ્લો લજ્જા ગુણ છે કે નહિ ? આગળ ચાલતાં તેજ રસ્તે સંઘ મળ્યો, તેમણે યથાવિધિ વંદન કરી કુરાળતા પૂછી અને પૂછ્યું કે:-“ મહારાજશ્રી ! અમારા છ ઇકરા આપની સામે આવેલા તે કેમ જણાતા નથી ? ” તેણે ઝટ જવાબ આપ્યો કે:-“ હું કંઈ જાણતો નથી. ” તેણે સત્યનો પણ ત્યાગ કર્યો. સંઘે વિચાર્યું કે ઇકરાઓ ખીજે રસ્તે ચડી ગયા હશે, તેઓ હમણાં આવી મળશે. અસ્તુ !

સંઘમાંના સ્ત્રી-પુરૂષોએ આહારનો સમય જાણી આચાર્યશ્રીને કહ્યું કે:-“ મહારાજશ્રી ! અમારા મુકામે પધારો, ભાત-પાણી તૈયાર છે; કૃપા કરી લાલ આપો. એમ ચોમેરથી આગ્રહ પૂર્વક વિનંતી કરવા લાગ્યા. ગુરૂએ આનાકાની સાથે કહ્યું કે:-“ મને રૂચી નથી. ” તોપણ ભાવિક સેવકો ઝોળી ઝાલી આગ્રહ કરી તેડી જવા લાગ્યા, એમ કરતાં ખેંચતાણુ થવાથી ઝોળીની ગાંઠ છુટી પડી; તેથી પાત્રાં અને ઘરેણાં નીચે

પડ્યાં. પેલા છએ છોકરાના મા-બાપોએ પોતાના છોકરા-
ઓના ઘરેણાં ઓળખી કહ્યું કે:-“ મહારાજ ! આ શું ? આ
ઘરેણાં તો અમારાં છોકરાનાં છે ! તમારી પાસે શી રીતે આ-
વ્યાં ? અરેરે ! હાય હાયરે !! અમારાં છોકરાંઓને તમેજ માર્યા
જણાય છે. ” એમ કહી રડારોળ કરવા લાગ્યાં. એ જોઇ આ-
પાઠભૂતિ આચાર્યના અંતરમાં બહુજ શરમ ઉત્પન્ન થઇ,
ધરતી સામે જોઇ નીચી દૃષ્ટિએ નિહાળવા લાગ્યા. જાણે પૃ-
થ્વીની અંદર પેશી જવા માગતા ન હોય ? અરે ! મહારા આ
દુષ્ટત્યથી જૈનસમાજ તો શું, પણ તમામ ધર્મ-સમાજને
ઝાંખપ આપનાર હું થયો અને થયેલી ભૂલને માટે હૃદય કં-
પવા લાગ્યું. આંખમાંથી આંસુની ધારા છુટી. આ દેખાવ જોઇ
દેવે વિચાર્યું કે ગુરૂના હૃદયમાં પડેલી શરમની ઉંડી છાપ
હવે ભૂસાવા પામે તેમ નથી. તરતજ કરેલી દેવીમાયા સં-
કેલી પોતાના મૂળ સ્વરૂપે પ્રગટ થઈ હાથ જોડી “ વંદેઽહં
ગુરુદેવ ” એમ બોલી નમન કર્યા પછી જણાવ્યું કે:-“ હે
પ્રભો ! મહને ઓળખો છો ? હું આપનો ચોથો શિષ્ય છું. ”
આ વાક્ય સાંભળતાં ગુરૂએ જ્યારે ઉંચું જોયું, ત્યારે શિષ્યે
નાટક વગેરેની તમામ હકીકત જણાવી કહ્યું કે:-“મારા ત્રણ
ગુરૂબંધુઓ દેવરૂપે અવતરેલ છે, પરંતુ તે દેવી સુખમાં
મશગુલ બનવાથી આપના વચન સુજળ આવી શક્યા નથી.
જેથી આપથીને જે નાસ્તિક ભાવના ઉત્પન્ન થવા પામેલ, તે
મહારા આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંતથી સમજીને પુનઃ આસ્તિક ભાવના
હૃદયમાં સ્થાપન કરી યોગ સાધન કરી કૃતાર્થ થાઓ.”

એટલું કહી આચાર્યશ્રીને, પુનઃ નમન કરી દેવ અદ્રશ્ય થયો. છેવટે આચાર્ય પુનઃ દીક્ષા ગ્રહણ કરી સ્વકન્યાણુ કયું.
 ખંધુઓ ! એક લક્ષ્મણગુણના પ્રભાવથી તંદન અધઃસ્થિ-
 તિએ પહોંચવાની તૈયારી પર આવેલા આપાદભૂતિ આચાર્ય
 પુનઃ સ્વકર્તવ્ય પરાયણ બની પાતાનું અંતિમ દ્રેય પ્રાપ્ત કર્યું.
 લક્ષ્મણથી ઉદ્ધતાઈ વગેરે-કર્તવ્યના પાશમાં સપડાઈ જવાનો
 પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો નથી; માટે એ ગુણ પ્રાપ્ત આદરણીય છે.
 જેથી બૌદ્ધિક-પારમાર્થિક ઉચ્ચ કર્તવ્ય થઈ શકે છે.

અભ્યાસ પાઠ ૧૬ મો.

૧. સ્વ-પરને દુઃખ થાય, તેવા કાર્યમાં લક્ષ્મણ રાખવી.
૨. શરમથી ભુગાર, વ્યભિચાર વગેરે કુવ્યસનથી ભરી શ-
 કાય છે.
૩. દેશ-સેવા વગેરે ઉત્તમ કાર્ય માટે શ્રીમાન કે ધીમાન
 હોય તો પણ આર્થિક બિંધા માંગવા વગેરે કાર્યમાં લક્ષ્મણ
 ન કરવી.
૪. સહયતા સાથે સત્ય અને હિતકર વચનો કહેવામાં શરમ
 ન કરવી.
૫. કોઈના છિદ્ર ખોલવામાં કે ભુલું ખોલવામાં શરમ લાલ
 કર્તા છે.
૬. આહાર વગેરે વ્યવહારમાં ખોટી શરમથી દબાવું નહિ.
૭. સ્વાર્થપરાયણ થઈ ખોટી લક્ષ્મણ ધારણ કરવાથી અંતે નુ-
 ક્ષાન થાય છે.

- ૮ લક્ષ્મી એ છેલ્લામાં છેલ્લો ઉત્તમ ગુણ છે.
 ૯ પોતાને કે જનસમાજને પરિણામે હિત થાય તેવા કાર્ય-
 માં લક્ષ્મી દુર્ગાસ્વરૂપ છે.

કર્તવ્ય ૨૦ મું દીર્ઘદર્શીપણું.

સાહૃદય મુગ્ધ મહાશયો !

ગત વ્યાખ્યાનમાં લક્ષ્મી વિષે વિવેચન કરવામાં આવેલું હતું. આજે દીર્ઘદર્શીપણું એ કર્તવ્ય પરત્વે બોલવાનું છે. એક વખત કદાચ કંઈપણ અયોગ્ય કાર્ય કરવા મનુષ્ય પ્રેરાય છે; પરંતુ તે વિચાર કરે છે કે આ કાર્યનું શું પરિણામ પ્રાપ્ત થશે ! એ પ્રશ્ન અંતઃકરણમાં જ્યારે ઉપસ્થિત થવા પામે છે; ત્યારે તે કાર્યથી વિમુખ થવાનો યાને દૂર થવા પ્રયત્ન સેવે છે. દીર્ઘદર્શી એટલે ઘણાજ લાંબા વિચાર કરવાની સાથે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવનો વિચાર કરવો તે. શાસ્ત્રકારો કહે છે કે હે જીવાત્મન ! તું કંઈપણ કાર્ય કરે ત્યારે પ્રથમ ત્હારા બળ (શારીરિક-માનસિક કે આધ્યાત્મિક) નો વિચાર કરજે. ત્હેની સાથે આત્મિક વીર્યશક્તિ, શ્રદ્ધા-પૂર્ણ વિશ્વાસ અને વિવિધ સંયોગોને ધ્યાનમાં લઈ કાર્યમાં જોડાજે. જે મનુષ્યને સ્વબળ વગેરેની શ્રદ્ધા નથી, તે કંઈપણ કાર્ય કરી શકતો નથી. કહ્યું છે કે:-‘શ્રદ્ધાવાન્ લભતે ફલં’ તેમજ મહાશય એમર્સન કહે

છે કે:—‘ જેને ચોતાના આત્મા પ્રત્યે શ્રદ્ધા નથી તે માણસ આત્મઘાતી છે ’ માટે દીર્ઘદ્રષ્ટિ એજ મનુષ્યનો ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ ગુણ છે. જે ગુણને લઈને ઐહિક-પારમાર્થિક કાર્ય કરી શકાય છે.

દીર્ઘદ્રષ્ટિત્વનો પરિણામ દીર્ઘસૂત્રીપણામાં ન થવા પામે તે માટે ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. કારણ કે કેટલાંએક મનુષ્યો વિચારની પરંપરા બાંધવામાંજ સમગ્ર વખતનો ભોગ આપે છે; છતાં કાર્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચતો નથી. અરે ! શરૂઆત પણ કરી શકતો નથી. વિચાર તોડવું નામ છે કે—સ્વ-પરને સર્વ પ્રકારે હિતકર્તાજ હોવા જોઈએ. વિચાર એજ કે ભવિષ્યમાં કાર્યરૂપે થવાની સાથે અમલમાં મુઠ્ઠી શકાય કિંવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે માટે સંસારના અનેક કાર્ય પ્રસંગે દીર્ઘદ્રષ્ટિની જરૂર છે. નાતના, ધર્મના, વ્યાપાર-ઉદ્યોગના, સમાજ સુધારણાના અને રાજકાજ વગેરેના તમામ કાર્યોમાં દીર્ઘદ્રષ્ટિતાનો ઉપયોગ કરવાથી ફાયદો થવા સાથે સફળતા મેળવી શકાય છે. કાર્ય કરવા પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ કે આ કાર્ય કેવા પ્રકારનું છે ? હું કરી શકીશ કે નહિં ? હાલના સંજોગોને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ છે ? છેવટે પરિણામ શું આવશે ? કાર્ય માટે કેટલાં અને કેવા સાધનોની અવશ્ય જરૂર પડશે ? મને અથવા અન્ય જનોને કેટલું લાભપ્રદ થશે ? વગર વિચાર સંકલના વડે દૃઢ સંકલ્પ પૂર્વક કાર્ય કરવું જોઈએ. વગર વિચારે કરાયેલું કાર્ય ફળદાયી ન થતાં ઉલટું હાનિકર્તા થવા પામે છે. “ આરંભેશૂરા ” એ વાક્ય

મુજબ કેટલાએક ઉપલક્ષ્યો જોનારા, મનુષ્યો કાર્ય કરવાને ઝટ તૈયાર થાય છે; પણ અદ્યપય વિદ્ય આવતાં તે કાર્યને અધુરું છોડી દે છે. જેથી પરિણામે હાનિ તથા હાસ્યને પાત્ર બને છે. તેમ કેટલાએક અદ્ય વિદ્ય આવતાં કાર્ય કરે છે; પરંતુ અતિ વિકટ વિદ્ય આવતાં નિરાશ થઈ કાર્યને પડતું મુકી દે છે. તેથી ધારેલું પરિણામ મેળવી શકતા નથી. ખાસ કાર્યાર્થી પુરૂષ ગમે તેટલાં વિદ્ય-સંકટ આવે તોપણ હીર્ષદ્વિપુરઃસર પ્રથમ કરાયેલ નિશ્ચય મુજબ અડગ રહીને અંગીકૃત કાર્યને સંપૂર્ણતયા પાર પાડે છે. તેજ વિજયી પુરૂષ સ્વ-પરતું હિત સાધી શકે છે. કંઈપણ કાર્ય કરવા પહેલાં વિવેક પૂર્વક વિચાર ન કરવાથી અને ઉતાવળપણાથી—ઉછાંછળાપણાથી કે કોઈ પણ આગસમાં સપડાઈ જવાથી કરાયેલ કાર્યનું અનેક રીતે અનિષ્ટ પરિણામ આવવા પામે છે. આ પ્રસંગે એક રમુજી હાસ્ય આપું છું કે:—

કોઈ ગામડામાં એક બ્રાહ્મણ દેવ-મંદિરની પૂજા કરતો હતો. તેના બદલામાં ગામડાના લોકો દાણોડુણી આપતા; તેથી તે આશુવિદ્યા ચલાવતો. એક દિવસ તે પૂજા કરી નિવૃત્ત થઈ મંદિરને બારણે સૂઈ ગયો. કાંઈક નિદ્રાવશ થતા સ્વપ્ન આવ્યું કે:—“દેવ તુષ્યમાન થયા છે, મંદિરમુખડીથી ભરાઈ ગયું છે.” તરતજ તે જાગ્યો અને સ્વપ્નની વાત યાદ લાવી ખુબ ખુશ થયો. ઝટ બારણાં ખોલ કરી તાળું વાસી ઘેર આવીને વિચાર કર્યો કે:—“ઘણાં વર્ષ થયાં ગામડાના માણસોનું હું અન્ન ખાઉં છું; માટે સવારે આખા ગામને આમ-

ત્રણ આપી દેવપ્રસાદીનું લોગન કરાવું. એમ નિશ્ચય કરી
સૂતો. પ્રસાદે પૂજારીએ ગામમાં જઈ તમામને નોતડું દીધું
કે:-“ આજે મારા પર દેવ પ્રસન્ન થયા છે અને દેવ-પ્રસાદીથી
આખું મંદિર ભરાઈ ગયું છે. માટે દેવ-પ્રસાદીનું લોગન
જમવા મંદિરે આવજો. ” લોગા ગામડીયાઓએ આસ્તિક-
પણાના સખજે વાત સ્વીકારી, યથા સમયે શ્રી મંદિરે જમવા
ગયા. પૂજારીએ પૂજા કરવા માટે મંદિર ખોલ્યું, તો અંદર
જતાં કાંઈપણ પ્રસાદી ન જણાઈ. જેથી બહુ શરમાતાં તે પશ્ચા-
ત્તાપ કરવા લાગ્યો કે:-“ મહેં દીર્ઘદર્શીં યાને વિચાર વિના
સાહસ કર્યું; પણ હવે હું શું જગાડીશ ? ” જેથી ભાઈ શ્રી
એક શુભામાં હુપાઈ અકસોસ કરતા બેઠા. થોડો જમવા માટે
ઉત્તીવળા થવા લાગ્યા. ઉવટે કેટલાએક માણસોએ અધિરા
થમ હુમો પાડવા માંડી કે “ હે પૂજારી મહારાજ ! હે પૂજારી
મહારાજ ! તમામ માણસો હાજર થઈ ગયા ને ઘણો વખત
થયો છે; હવે પીરસવાને શી વાર છે ? ” એમ બોલતાં બો-
લતાં મંદિરમાં પેઠા, પૂજારીને ખિન્નવંદને શુભામાં બેઠેલો
જોયો. તેઓએ પૂછ્યું કે:-“ કેમ હજી નીરાંત કરી બેઠા છો ?
હંકા ! બટ પીરસો ” ત્યારે પૂજારીએ કહ્યું કે:-“ બાપુ !
રાત્રે મહેને સ્વપ્નું આવેલ, તેમાં મહેં મિઠાઈથી પરિપૂર્ણ
ભરેલું મંદિર જોયું હતું. અત્યારે તેમાંનું કાંઈ દેખાતું નથી;
શું દેવ પોતે આરોગી ગયા હશે ? હવે હું જરા નિદ્રા કરું.
જો મહેને ફરીને સ્વપ્નું આવે, દેવ પ્રસન્ન થાય અને પ્રસા-
દીથી મંદિર ભરાઈ જાય તો તરત જમવાનું પીરસું ” આ

સાંભળી તે લોકોએ પૂજારીના દીર્ઘદ્રષ્ટિ વિના અવિચારી કૃત્ય-
માટે તિરસ્કાર બતાવી કહ્યું કે:-“ અરે ! મુરખા ! સ્વપ્નાની
મિઠાઈ જમવામાં કાંઈ કામ લાગતી હશે ખરી ? ” આ વાત
હાજર રહેલા બધાને જાણવામાં આવી. જેથી ભૂખ્યા-કંકળ્યા
લોકો ગમે તેમ ઉપહાસ્ય-નિંદા કરી સૌએ પોતાને ઘેર જઈને
પાછું. ત્યારબાદ પેલા પૂજારીને નોકરીથી દૂર કર્યો. પૂજારી-
એ મનમાં વિચાર્યું કે-જ્યારે મહેં લાંબો વિચાર ન કર્યો, ત્યા-
રજ મારી આ સ્થિતિ થવા પામી. હવેથી કોઈપણ કાર્ય ક-
રવા પહેલાં બહુજ વિચાર પૂર્વક ચાને દીર્ઘદ્રષ્ટીપણાથી કાર્ય
કરવું એમ અંતઃકરણથી નક્કી કરી તે લોકો પાસે પુનઃ વિ-
નંતિ કરી કે આ એક ગુનો માફ કરો. ફરીથી હવે હું આપું
અવિચાર્યું કૃત્ય નહિ કરું. છેવટે લોકોએ હયા લાવીને પાછું
તેને કામ સોંપ્યું; પરંતુ તેને જીવનપર્યંત દીર્ઘદ્રષ્ટિ વિના
કરેલ કાર્યનું જ્યારે જ્યારે સ્મરણ થતું, ત્યારે ત્યારે ઘણાજ
શરમાતો, પણ છેવટનું જીવન દીર્ઘદ્રષ્ટીપણાથી શાંતિમય
ખસાર થવા પામ્યું.

બંધુઓ ! આ અવિચારીપણાથી ચાને દીર્ઘદ્રષ્ટીત્વ
શુદ્ધિવિના દુનિયામાં કેવા અનિષ્ટ પરિણામો ઉત્પન્ન થયા છે
અને થાય છે. માટે દીર્ઘદ્રષ્ટીત્વ શુદ્ધિને ખાસ કેળવવાની જરૂર છે.

અભ્યાસ પાઠ ૨૦ મો.

- ૧ દીર્ઘદ્રષ્ટીપણા વિના કાર્ય બગડવા પામે છે.
- ૨ હુંકા વિચારે કામ કરવાથી લોકોમાં અપયશ મળે છે.

૩ વિચાર કર્યા વિના કામ કરવાથી દબ્ય સંપત્તિને હરકત પડે છે.

૪ વિના વિચારે કામ કરવાથી મુર્ખની શ્રેણીમાં ગણાવું પડે છે.

૫ વિચાર વિના કામ કરવાથી પોતાને અને બીજાને હાની -દુઃખ થાય છે.

૬ હીર્ષદ્રષ્ટિથી કરાયેલું કાર્ય સફળ થવા પામે છે.

૭ હીર્ષદ્રષ્ટિથી કરેલું કામ સંગીન થવા પામે છે.

૮ વિચારભાજાની હદ ઉલંઘાય તો એકે કાર્ય કરી શકાતું નથી.

હીર્ષદ્રષ્ટિનું પરિણામ હીર્ષસૂત્રી રૂપે ન આવવું જોઈએ.

કર્તવ્ય ૨૧ મું ગુણુવાનનો પક્ષ.

ધન્યાત્માઓ ! ગદ્ય કાલે હીર્ષદર્શીપણ એ વિષય ચર્ચવામાં આવેલ હતો. આજરોજે ગુણુવાનનો પક્ષ એ કર્તવ્ય પરત્વે વિવેચન ચાલુવાનું છે. પ્રીય બંધુઓ ! હીર્ષદર્શી-વીચારશીલ પુરૂષ ગુણ-દોષનું વચાર્થ નીરિક્ષણ કરી શકે છે. હનિયાના તમામ જીવાત્માઓમાં બે જાણુ (ઘોળી અને કાળી) હોઈ શકે છે. ત્યારે આપણી દ્રવ્ય એ છે કે સુલ્લિજનના પક્ષમાં રહેવું. નિર્ગુણી મનુષ્ય તરફ અંતઃકર્ણથી તિરસ્કાર ન કરતાં દયા કરવી જોઈએ. જેને લઈને તેઓને પણ સુધારવાનો સુ-મસંગ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. સ્વાર્થી મનુષ્યો ક્ષણિક સ્વાર્થમાં સંપકારી જઈ દેશ, સાતિકે ધર્મ વગેરેના અગ્રેસર, સત્તાધીશ

રાજા કે ધર્મગુરુઓ વગેરેના ખોટા ખુશામત ખોર ખની પા-
 યમાલીના ખીજ રોપે છે. પરિણામતો હોનેજ પ્રથમ ભોગવણું
 પડે છે. ત્યારે ત્યારે કોઈપણ દેશવાળા સ્વાર્થસાધુ ખનીને
 અન્ય વિદેશીઓ સાથે મળી જઈ યાને દેશદ્રોહી ખની સ્વદે-
 શમાં યુદ્ધ વગેરેનો પ્રસંગ ઉભો કરે છે. એવા અનેક દાખલા-
 ઓ પ્રાચીન-અર્વાચીન શાસ્ત્રો અને ઇતિહાસોમાં વાંચવામાં
 આવે છે. ખરી માણસાઈ તો એજ છે કે પોતાના સર્વસ્વ
 ભોગે પણ શુભવાન યા નીતિમાનનો પક્ષ કોઈ કાળે પણ છોડવો
 નહિ. 'યત્ર નીતિ સ્તત્ર જયઃ' એ વાક્યને ખાસ હૃદયમાં કોત-
 રી રાખવાની જરૂર છે. ત્યારે ત્યારે દેશમાં અધર્મ, અનીતિ
 કે સ્વાર્થાધતા વૃદ્ધિગત થવાની સાથે રાક્ષસી ભાવના ઉત્પન્ન
 થાય છે, ત્યારે ત્યારે કુદરત શુભવાન પુરૂષોને બાહરમાં મુકે છે
 તેવા પુરૂષના પક્ષમાં રહેવું એજ આર્થપુત્રનું કર્તવ્ય છે. માટે
 કોઈપણ દેશના, બાતિના કે ધર્મ સંપ્રદાયના સર્વ મનુષ્યો
 સમાન વિચારવાળા, શુભવાળા કે પ્રવૃત્તિવાળા હોતા
 નથી. કોઈ સદ્ગુણી, કોઈ દુર્ગુણી, કોઈ ઉચ્ચ આશયવાળા,
 કોઈ નીચ વૃત્તિવાળા કિંવા કોઈ પરમાર્થી કે કોઈ સ્વાર્થી
 હોય છે. દરેક સમજણવાળા માણસની ફરજ છે કે સદ્ગુણી,
 ઉચ્ચાશયવાળા અને પરમાર્થી જનોની શ્રેયસ્કર પ્રવૃત્તિથી
 આકર્ષાઈ તેમના પક્ષમાં તન, મન અને ધનથી જોડાવું. પછી
 તે મનુષ્ય સ્વદેશ, સ્વજાતિ કે સ્વધર્મનો હોય યા ન હોય,
 નાનો કે મોટો હોય, શ્રીમંત કે ગરીબ હોય, સત્તાધારી હોય

શ્રી રામચંદ્રજીના પક્ષમાં પોતાની સૈન્ય સામગ્રીસહ આવીને
જાળ્યો, એટલુંજ નહિ પણ પ્રસંગ આવતાં રાવણ સાથે લડ-
વાને પણ તૈયાર થયો. બંધુઓ ! શુભિજ્જનના પક્ષમાં રહેવા
માટે સ્વાર્થ, સુખ કે વૈભવને તિલાંજલિ આપવી પટે છે.
કેવળ મોહાથી શું કે ઉઝાડવાથી કાંઈ પણ દહાડા વળવાના
નથી. મતલબ કે બોલવા કરતાં કરી જતાવવામાંજ ખરી
મહત્તા છે. માટે શુભિજ્જનના પક્ષમાં રહેવું એજ આપણું
ઉત્તમ કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૨૧ મો.

૧. શુભવાનના પક્ષમાં પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવું.
૨. શુભીના પક્ષથી ઉત્તમ પરિણામ આવે છે.
૩. શુભીના પક્ષથી અનેક સફળતા પીલવા પામે છે.
૪. શુભીના પક્ષથી પોતાનું-પારકાનું બહુ કરી શકાય છે.
૫. શુભીની હુમેશાં પ્રશંસા કરવી, પણ ખુશામત ન કરવી.
૬. શુભીનો પક્ષ સંકટ સમયે પણ ન છોડવો.
૭. હિતચત્રુ થઈ, શુભવાનના મિત્ર તરીકે દાવો ન કરવો.
૮. અવશુભીની શેઠિમાં ન દબાતાં યોગ્ય સૂચનાવડે ત્હને
સુધારવા પ્રયત્ન કરવો.
૧૦. શુભવાનના પક્ષથી સ્વદેશ, રાત્રિ કે ધર્મની સેવા કર-
વાની ફરજ અદા કરી શકાય છે.

કર્તવ્ય ૨૨ મું વૃદ્ધસેવા.

ભવ્યાત્માઓ ! ગત વ્યાખ્યાનમાં ગુણવાનનો પક્ષ એ વિષય ઉપર ભાષણ કરવામાં આવેલું. આને વૃદ્ધસેવા એ કર્તવ્ય ઉપર વ્યાખ્યાન છે. બહાલા બંધુઓ ! ગુણવાનનો પક્ષ કરનાર મનુષ્યજ વૃદ્ધ સેવા કરી શકે છે. મહારે જણાવવું જોઈએ કે તહમંસા હૃદયમાં કદાચ શંકા થશે કેવા થવા પામી હોય કે:-વૃદ્ધની સેવા કરવી, ત્યારે નાના કે યુવાનની સેવા શામાટે ન કરવી ? આર્યશાસ્ત્રો માત્ર જીવાત્માઓની સેવા કરવાને ફરમાવે છે. વૃદ્ધસેવાનો અત્ર મુખ્ય ઉદ્દેશ છે; પરંતુ ગૌણતાએ સર્વ પ્રાણીની સેવા કરવી. કારણ કે નદીના એક છેડેથી બીજે છેડે જનારને વચમાં પુલની જરૂર પડે છે; ત્યારે સર્વની સેવા કરવી એ એક મહા નદી છે. તેના પુલ તરીકે પ્રથમ વૃદ્ધસેવા કર્તવ્ય પરાયણ બનવું જોઈએ. વૃદ્ધ એટલે કેવળ ધરડા-વિશેષ અવસ્થાવાળા એમ નહિ, પણ આર્ય-પ્રવચનમાં 'ત્રણ પ્રકારના વૃદ્ધ પુરૂષ કહેલ છે.' ૧ વયોવૃદ્ધ. ૨ જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ૩ ચારિત્રવૃદ્ધ.

વયોવૃદ્ધ-ત્રણ જમાનાનો અનુભવી, લાંબી અવસ્થાવાળો તે. એમની પણ સેવા કરવી, કારણ કે તે અશક્ત છે માટે સેવ્ય છે. તે માણસ પોતાની જિંદગાનીના અનેક અનુભવનો સંગ્રહ લોકસમૂહ પ્રત્યે અર્પણ કરે છે. જેથી આપણું ભાવી જીવન ઘડવામાં તે અનુભવ ઘણોજ ઉપયોગી થવા પામે છે.

૨ જ્ઞાનવૃદ્ધવિવિધ શાસ્ત્રના તલસ્પર્શી બની ખરું રહ્ય જાણનાર તે અર્થાત્ કોઇપણ સામાજિક, રાષ્ટ્રીય કે ધાર્મિક વિષયને શાસ્ત્ર, સુદ્ધિ અને અનુભવથી છણવાની શક્તિવાળો. એ જ્ઞાનવૃદ્ધની પણ આપણને ઘણીજ જરૂર છે. જેનાવડી લોકોને કર્ત્તવ્યકર્ત્તવ્યનું ખરું જ્ઞાન થવા પામે છે, એવા મહાપુરૂષો એક છેડાથી બીજા છેડા પધંત શાસ્ત્રીય જ્ઞાનના સંદેશાઓ પહોંચાડી શકે છે; જેથી લોકો જાગૃત થઇ કર્ત્તવ્યશીલ થવા પામે છે.

૩ ચારિત્રવૃદ્ધસદ્ગતિન પરાયણ-કર્મયોગી પુરૂષ તે આ ત્રીજા પ્રકારના વૃદ્ધ પુરૂષ જનસમાજને અતિ ઉપયોગી છે. તેમની ખાસ જરૂર સદાને માટે સ્વીકારવામાં આવી છે.

વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ કરતાં આ ચારિત્રવૃદ્ધ પુરૂષ જનસમૂહના અંતઃકરણપર ઉઠી છાંપ પાડી શકે છે. પોતાના વર્તનદ્વારા જગતમાં આદર્શરૂપ થવા પામે છે. જમાનાનો અનુભવ અને શાસ્ત્રીયજ્ઞાનની સફળતા સદ્ગતિનમાંજ છે અને એજ કર્ત્તવ્ય છે. માટેજ વૃદ્ધ પુરૂષની સેવા વિષે ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવ્યું છે. એથી એમ ફલિતાર્થ થવા નથી પામતો કે બીજાની સેવા ન કરવી. સેવાધર્મ એક અમૂલ્ય મહામંત્ર છે; મનુષ્યનું ખાસ જીવન છે. સર્વ જીવાત્માઓએ પ્રથમ સેવક-સેવા કરનાર બનવું, તોજ સેવ્ય-પરમાત્મસ્વરૂપ થવાય છે. સેવક કે પૂજક થવા વિના સ્વામી કે પૂજ્ય થવાનું નથી. માટે કહ્યું છે કે:—‘સેવાધર્મો અતીવ મહનો યોગિનામપ્ય’

ગમ્યઃ ' અરે ! આર્ય (જૈન) પ્રવચન તો જોટલે સુધી કહે છે કે:—મોક્ષનો પરમ અંગ વિનય-સેવાધર્મજ છે. માટે પ્રથમ વૃદ્ધસેવા કરવા તત્પર થવું જોઈએ. ડારણ કે માણસ પોતાની બાળ અવસ્થામાં માતા, પિતા કે વાલીના આશ્રય નીચે ઉછરે છે. તે વખતે સંસારના કામ કરવાને તે અશક્ત-અસમજણા હોય છે. ત્યારે ઉમ્મર વધતાં જુવાની આવે છે, ત્યારે તે પોતાના બાહુબળ, બુદ્ધિબળ અને સ્વસંપત્તિવડે સંસારમાં સુખમય જીવન બનાવવા માટે અને સ્વકુટુંબીજન, સ્નેહીજન કે કોઈપણ પ્રાણીઓના લાભ માટે કોઈને કોઈ પ્રકારે પૂરા વેગથી ચત્ન કરે છે. તે વખતે તેમને કોઈની મદદની જરૂર રહેતી નથી; પણ પોતેજ બીજાને મદદરૂપ નીવડે છે. એજ મનુષ્ય કાળના વહેવા સાથે જુવાનીનું જોર જતું રહેવાથી, ઇંદ્રિયોની શક્તિ શિથિલ થવાથી અને તન, મન અને ધનથી નબળાં થઈ જવાથી વૃદ્ધાવસ્થાને-અશક્તતાને પ્રાપ્ત થાય છે.

જેવી રીતે કોઈ માણસ પાસેથી એક જથ્થો અમુક વસ્તુ થોડી મુદત માટે માગી લાભ્યો હોય, તેનો ઉપયોગ (લાભ) લાવનાર કરવા લાભ્યો હોય. તે પછી વસ્તુ આપનાર માણસને તેનો ખર્ચ પડવાથી લેવા આભ્યો હોય, ત્યારે લાવનારે તરત તેને પાછી આપી દેવી જોઈએ. તેવીજ રીતે જે માણસે કરેલા ઉપકાર-લાભનો બદલો વૃદ્ધાવસ્થાએ કિંવા તન, મન કે ધન વગેરેની નિર્બળતા સમયે મેળવવા તે જોઈએ. રાખે તો તેના કુટુંબી, સંજોગી કે સ્નેહી વગેરે વિના આનાકાનીથી

આનંદભેર લેમનો પ્રત્યુપકાર કરવો; અર્થાત્ લેમની સેવા કરવી એ ઉમદા કરવું છે. પોતાના મા-આપ, પડીલો, સંજા પીઓ અને સ્નેહીઓની પ્રેમથી સેવા કરવી. એટલેથીજ ન અટકતાં દેશ, જાતિ કે ધર્મના ભેદ વિના કોઈપણ વૃદ્ધ વ્યક્તિને મદદ કરવા કે આશ્વાસન આપવા તત્પર રહેવું; એ અતિ લાભપ્રદ છે. એમ કરવાથી અશક્ત વૃદ્ધોના શરીર અને મનને શાંતિ મળવાથી તેમનું આનંદમય જીવન પ્રસાર થવા પામે છે. વયોવૃદ્ધ એટલે ઘણા વર્ષની ઉંમરવાળા મનુષ્યને અશક્તિના સળંગે મદદ આપવી યોગ્ય છે. તેમજ જ્ઞાનવૃદ્ધ એટલે જ્ઞાની પુરૂષ કદાચ ઉંમરે નાનો હોય તો પણ મદદને પાત્ર છે. તેઓ પોતે અશક્તિના સળંગે મદદ મેવવા-લેવા ઈચ્છતા ન હોય, તો પણ તેવા જ્ઞાનીઓને વિના માંગણીએ મદદ આપવી, એ આપણું કર્તવ્ય છે. જો તેમને પુરતી મદદ ન મળે તો જનસમાજના હિત માટે અપાતિ અમૂલ્ય સમયનો લોભ, તે પોતાના ઉદરપોષણના કાર્ય માટેજ ગાળવાની તેમનાપર અકારી દુરંજ આવી પડે છે. ચારીત્રવૃદ્ધ યાને સદ્વર્તન પરાયણ-કર્મયોગી પુરૂષોને સહાયક બનવું. છેવટ જે વ્યક્તિથી આપણી કોઈપણ વતની સ્થિતિ ઉચ્ચ-વૃદ્ધિગત થવા પામે તે વ્યક્તિમાં ; ૨ થોડી ચાં ઘણી હોય, વિજ્ઞાતિય, (

રાત્રે સારંગી લઈને શહેરની એક ચેરીમાંથી જતો હતો. પણ લપસવાથી તે પાણીના ખાળોથીઆમાં પડ્યો. હાથમાંથી સારંગી પડી જવાથી તેનો તાર તુટ્યો અને માંડમાંડ ઉભો થયો. અને અફસોસ કરતો બોલવા લાગ્યો કે “હે દૈવ ! હવે શું કરું ? એટલું બોલીને એક દીધાશ્વાસ લીધો અને રડવા લાગ્યો. તેજ વખતે સંગીતકળામાં કુશળ એવા ગણ્યુ યુવાન છોકરા સારંગી વગેરે લઈને જતા હતા. તેઓએ આ શબ્દ સાંભળીને પેલા વૃદ્ધને પૂછ્યું કે:-તમે કેમ રૂદ્ધન કરો છો. ? તેણે કહ્યું કે:-મરણ પથારીએ પડેલી મારી પુત્રી આજ ત્રણ દિવસ થયા ભૂખી છે. મારી પાસે કંઈ પૈસા ન હોવાથી મેં વિચાર કર્યો કે કોઈપણ સખી ગૃહસ્થ પાસે જઈ સારંગી વગાડી તે દ્વારા કંઈક પૈસા મેળવીને ઔષધ વગેરેનો ખંદો ખસા કરું; પરંતુ મારા કમનસીબે આજ વરસાદ પડવાથી, હું લપસી પડ્યો, જેથી આ સારંગીનો તાર તુટી ગયો. હવે હું શી રીતે મારી વહાલી છોકરીના પ્રાણ બચાવી શકીશ ? ત્યારે તે યુવાનોએ તરતજ ત્યાં પોતાની સારંગી સાથે તાલમેલથી ગાયન કરવા માંડ્યું. મનોવેધક સંગીતથી અડખા-પડખાના ગૃહોમાંથી મનુષ્યોના ટોળેટોળાં ત્યાં ભેળા થવા લાગ્યા. તે લોકો સંગીતકળાથી અત્યંત આકર્ષાયા; ત્યારે આ યુવાનોએ તેઓની આગળ પેલા વૃદ્ધની વિતક વાત જણાવી. તેજ વખતે સંગીત સાંભળનારાઓએ યથાશક્તિ પૈસા આપ્યા અને કેટલાએક ગૃહસ્થો પોતાના મહેલના ગવાક્ષમાંથી સાંભળતા હતા, તેઓએ પણ ત્યાંથી પૈસાની વૃદ્ધિ કરવા માંડી. એકત્ર

થયેલ સંધ્યા પેલા પેલા વૃદ્ધને તે યુવાનોએ આપીને કહ્યું કે—આલો તમને દવા અને ખાવાનું લઈ આપીએ. ડોસ્ટો તં સાથે ચાલતો ગયો. તેઓએ એક દુશ્મન વૈધને તેણી જઈ તેની હીકરીની ગિઠિત્સા ઠરાવી દવા નિયમિત આપવાનો બદોબસત કરવાની સાથે ખોરાકીની પણ સમવડ કરી આપી અને પોતાની આરંગી પણ પેલા વૃદ્ધ પુરૂષને આપી. પેત્રી છોકરીને પણ તેઓએ આશ્વાસન આપ્યું. ડોસ્ટાએ આ ત્રણે યુવાનોનો અત્યંત આભાર માન્યો ને લાચારીથી કહ્યું કે:—“હું નાઈલાજી હું જેથી તમારી આ સેવાનો બદલો શી રીતે વાળી શકું ?” મ્હને તમારાં નામ આપો. મને કોઈ વખતે સુખવચર પ્રાપ્ત થશે તે બિશ્વમાં કેટલેક અંશે તમારા જલુથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરીશ. તેઓ હસતાં હસતાં નામ જલુબ્યા વિના કહીતા અંધા કે:—“ પરમાત્માની દૃષ્ટાનું આ પરિણામ છે. ” કોઈપણ પ્રાણીની સેવા કરતી એ માનવ માત્રનો ધર્મ છે. એથી વિશેષ અમે કોઈપણ કદેલ નથી. જેમ તે છોકરાઓએ પોતાના નામ જલુબ્યા વિના ઉપકાર કર્યો; તેમ સેવા કરનારાઓએ બહાઈથી કે પ્રખ્યાતિની આશ્ચંચી નામ જલુબ્યા પવા ખાસ પ્રયત્ન નજ કરવો કારણકે તેમ યવાથી સેવાનો લાભ થલે અંશે ઓછો થાય છે.

માટે વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, ચારિત્રવૃદ્ધ કે કોઈપણ જીવાત્માઓની અનન્ય જાણે તન, મન કે ધન વગેરેથી સેવા કરવી; એજ ઉત્તમ મહામંત્ર છે. જેથી ઐહિક-પારમાર્થિક શ્રેયઃ સારી થકાય છે.

અભ્યાસપાઠ ૨૨ મો.

- ૧ વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને સદાચારવૃદ્ધ (ચારિત્ર વૃદ્ધ) ની સેવા કરવી.
- ૨ સેવા કરનારે ગ્લાનિ, લજ્જા કે આજસનો ત્યાગ કરવો.
- ૩ સેવા કરનારે ગમે તેટલા વિધન નડે તેપણુ શાંતિ ન તજવી.
- ૪ સેવાકાર્ય પ્રસંગે સ્વાર્થ, દંભ કે પ્રપંચનો ચેપ ન લાગવા દેવો.
- ૫ સેવા કરનારે દેશ, જાતિ કે ધર્મભેદનો મમત્વ ન રાખતા ઉદારવૃત્તિ રાખવી.
- ૬ સેવાપદથીજ પ્રભુપદ સુગમતાથી મેળવાય છે.
- ૭ જનસમાજની સેવા તેજ પ્રભુ સેવારૂપ છે.

કર્ત્તવ્ય ૨૩ મું લોકપ્રિયતા.

સુર મહાશયો ! ગર્ભ કાલે વૃદ્ધસેવા સંબંધે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવેલ હતું. આજે લોકપ્રિયતા વિષે વિવેચન કરવામાં આવશે. સેવા પરાયણ પુરૂષ લોકપ્રીય થવા પામે છે. નિષ્કામ વૃત્તિથી કર્ત્તવ્ય કરનારને લોકપ્રીય થવાની સ્વદાય ધમ્મજા ન હોઈ શકે; તથાપિ પુષ્પની સુગંધ માફક સ્વતઃ જનસમૂહને પ્રીય થવા પામે છે. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણુ લગવાન કહે છે કે—‘ કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન ’

મનુષ્ય માત્રનો કર્તવ્ય કરવાનો અધિકાર છે. પરંતુ કોઈપણ સમયે તેના ફલને વિશે અધિકાર હોઈ શકે નહિ. જ્યારે આપણને આત્મ-કર્તવ્ય પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસના અભાવેન કંઈ પણ ફળની સ્પૃહા ઉત્પન્ન થાય છે. કાર્યથી-આત્મીય દંડ શ્રદ્ધા પૂર્વક કર્તવ્ય કરનાર સ્વભાવિકજ્ઞ લોકપ્રિય થાય છે; અરે ! કુદરતને પણ તે વિશેષ પ્રીય થવા પામે છે; પરંતુ ‘ માલે માલે મતિમિત્તા ’ એ ન્યાયે જુદા જુદા આશયથી કેટલાએક મનુષ્યો લોકપ્રિય થવા પ્રયત્ન કરે છે. અરે ! સૃષ્ટિપરના સર્વ મનુષ્યો લોકપ્રીય થવા ઇચ્છે છે. કેટલાએક ઉપલક્ષ્ય હૃદયે કાર્યનો ડોળ-દમામ બતાવી સ્વમાન વધારવા, સામાન્ય મનુષ્યમાં વાહવાહ કહેવરાવવા માટે લોકપ્રિયતા મેળવવા ઇચ્છે છે. કેટલાએક સ્વાર્થ સાધવા માટે અમુક મનુષ્યોને પોતાના પક્ષમાં લઈ લેમની મદદથી લોકપ્રિય ગણાવા ઇચ્છે છે । કેટલાએક દેશદ્રોહી, શાતિદ્રોહી કે ધર્મ-દ્રોહી મનુષ્યો માખણદાસ બની પોતાના તુચ્છ લાંસની ખાતર કૃત્રિમ લોકપ્રિયતા મેળવવા ચત્ન કરે છે. તેઓની આ પ્રવૃત્તિ કેવળ હુવાઈ કિહા બાંધવાની આશારૂપ છે. તેવી પ્રવૃત્તિવાળા મનુષ્યો સ્પદેશ, ધર્મ કે જનસમાજને વિવિધ નુકશાનકર્તા નીવડે છે. સત્ય કર્મયોગી પુરૂષો કંઈપણ સ્વાર્થ વિના આ વિશ્વમાં આત્મબળધુને ખંરા કર્તવ્યયોગી બનાવવા -ઉત્તમ શ્રેય મોર્ગે લઈ જવા, અનેક સંકટ સહન કરવા છતાં તન-મન અને ધનથી સર્વશક્તિનો ભોગ આપે છે. ખરેખર એવાજ કર્તવ્યપરાયણ પુરૂષો લોકપ્રિય થવાને પાત્ર છે. પૂર્વ

કાળે ભામાશા, જગદુશા, તેમજ અકબર બાદશાહ, મહારાજા
 શિવાજી તથા મહારાણા પ્રતાપ જેવા કર્મયોગી પુરૂષો લોકપ્રિય
 થવા પામેલા છે. હાલના સમયે હિંદના દાદા મહુમ દાદાભાઈ
 નવરોજી, લોર્ડરિપન, લોકમાન્ય સ્વર્ગસ્થ બાળગંગાધર
 તિલક અને વિદ્યમાન મહાત્મા ગાંધી, બાળુ મુરેંદ્રનાથ જેન-
 રજી, કર્મયોગિની સરોજીની નાયડુ, શ્રીમતી સરલાદેવી
 વગેરે સત્પુરૂષો અને સન્નારીઓ દેશસેવા અર્થે પોતાના
 કર્ત્તવ્યચક્ષુમાં આત્મિક સર્વશક્તિની આહુતી આપીને નૈ-
 સર્ગિક લોકપ્રિયતા મેળવી છે; એ વાત જગ બહિર છે. માટે
 “પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ” એ સૂત્રને અમલમાં
 મૂકી કર્ત્તવ્યપરાયણ બની લોકપ્રિય થવા ઉત્કંઠા રાખવી.
 લોકપ્રિયતા મેળવવાના અનેક પ્રસંગો સહજ મળી આવે છે.
 ફક્ત તેવા સમયનો લાભ લઈ તેમાં યાહોમ કરવાની તીવ્ર
 ઈચ્છા જોઈએ. જેમકે જળપ્રલય થવાથી લાચાર બનેલા
 લોકોને ખાન, પાન અને વસ્ત્રની સગવડ કરી આપવી. ધરતી-
 કંપ કે અગ્નિવટે થયેલા નુકશાનથી ભયભીત બનેલા લોકોને
 બચાવવા. દુષ્કાળ-મરફી આદિથી અનેક રીતે પાયમાલીથી
 નિરાશ બની ગયેલા લોકોનું સંરક્ષણ કરવા સગવડ કરી
 આપવી. કેળવણીથી બેનશીબ રહેલા અણધર લોકોને કેળ-
 વવા. રાજ્યકાંતિ કે લડાઈના લોગથી ભયની શેહેમાં
 સપડાયેલાનો છુટકારો કરવો. સ્વદેશદ્રોહીઓનાં કાળાં
 નીચ કર્મોથી દેશભક્તોને ચેતાવવા. વિદેશી રાજ્યોના કોઈ

પણ પ્રકારના ભયથી બચાવવા પ્રયાસ કરવો વગેરે લોકપ્રિયતાના વિશાળ ક્ષેત્રો છે. :

જાંધુઓ ! લોકપ્રિયતા એ ગુણ આત્માની અનંત શક્તિને ખીલવવાનો અપૂર્વ ઉપાય છે. પરંતુ તે ગુણનો જે ઉપલક્ષ દૃષ્ટિએ ઉપયોગ કરવાથી અહંકાર કે ઈર્ષ્યાના રૂપમાં પરિણામ થવા પામે છે; તે માટે ખાસ વિચારવાનું છે. આપણે જોઈએ છીએ કે:—વંશપરંપરાએ જે વ્યક્તિએ અદળકલકભીનેજોયેલ ન હોય તે માણસ કદાચ ‘મકતાલીય’ ન્યાયે ધનવાન થવા પામે, તો તે આખા જગત્ને વૃણવત્ માને છે. માટેજ એક વિદ્વાન કહે છે કે:—નિર્ઘનેન ધનં પ્રાપ્યતે મન્યતે તુલ્યવત્ જગત્. તેવીજ રીતે કેવળ પોતાના યશ્ ‘અને અભિમાનના ઉપાસકો ત્યારે લોકપ્રિયતા મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે અન્ય નિરપૂહી દેશાદિ ઉદ્ધારક મહાપુરુષો મત્યે ઈર્ષ્યાભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રસંગ પરત્વે તો તેનાંથી વિરૂદ્ધ દિશાએ પણ પ્રયાસ કરે છે. અદ્ભુત, વિચારની એકતા સર્વાંશે ન હોઈ શકે એ સંભવિત છે. વિચારની ભિન્નતા ભલે હો; પરંતુ કાર્યના ઉદ્દેશની ભિન્નતા નજ હોવી જોઈએ. વિધર્મી જનવું—ભિન્ન વિચારક જનવું, પરંતુ વિદોષી તો નજ જનવું. એ ક્યારે બને કે જે કેવળ સ્વ-પરના કટ્યાણુ નિમિત્તેજ લોકપ્રિયતાના વિશાળ કર્તવ્યક્ષેત્રમાં સતત પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે ત્યારેજ. કાર્યાર્થી મનુષ્યો સ્વકુરજ અદા કરવા સુકતા નથી. માટે

સ્વાર્થ કે યશ વગેરેની આકાંક્ષાથી લોકપ્રિય થવા ન ઇચ્છવું;
કેવળ કર્તવ્ય કરવું એજ આપણું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

અભ્યાસ પાઠ ૨૩ મો.

- ૧ પ્રાણાંતકષ્ટે પણ લોકપ્રિય મનુષ્યે જનસેવા ન છોડવી.
 - ૨ ખુશામતથી લોકપ્રિયતા મેળવવા દૂર રહેવું.
 - ૩ સર્વશક્તિનો પરહિત માટે ઉપયોગ કરવાથી લોકપ્રિય થવાય છે.
 - ૪ સ્વાભાવિક લોકપ્રિયતા મેળવવા નીચે મુજબ વર્તન કરવું જોઈએ.
- (ક) જો તું વિક્રાન્ હો તો લોકોને સ્વકર્તવ્યના પાઠ શીખવજો.
 - (ખ) જો તું ધીમાન્ હો તો લોકોને ધાર્મિક-વ્યવહારિક અને નૈતિક ફેળવણી આપવા-અપાવવા સહાયક બનજો.
 - (ગ) જો તું શ્રીમાન્ હો તો દુષ્કાળ-મરફી વગેરેના ઉપદ્રવોથી પીડિત જનોને મદદગાર થજો.
 - (ઘ) જો તું વક્તા હો તો સ્પષ્ટતાથીજ જનસમૂહને દેશ-સેવા માટે જાગૃત કરજો.
 - (ચ) જો તું ધર્મોપદેશક હો તો અભેદ-અવિભક્ત ધર્મનો જોધ કરજો.
 - (છ) જો તું ચાચક હો તો સમાજ-સુધારણાના હિત માટે શિક્ષા માગજો.

- (૪) જો તું પ્રાણી હો તો નિઃકામકૃતિથી પ્રદાનર્થે વા
આત્મજ્ઞાનના પાઠ પડાવજે.
- (૫) જો તું ક્ષત્રિય હો તો ક્ષાત્રતેજ વડે મનુષ્ય તેમજ
મુંગા પ્રાણીઓનું આત્મભોગે પણ સંરક્ષણ કરજે.
- (૬) જો તું વૈશ્ય હો તો સ્વદેશને લાભકારી વ્યાપાર,
દુકાન અને ઉદ્યોગને ખીલવજે.
- (૭) જો તું શુદ્ધ હો તો તિઃસ્વાર્થે લોકલેણમાં તત્પર
રહેજે.

કર્તવ્ય ૨૪ મું દયા.

આત્મ સ્વરૂપે વિરાજમાન બંધુઓ ! ગર્હકાલે લોકપ્રિય-
તાનું વ્યાખ્યાન થવા પામેલું. આજે દયા એ કર્તવ્ય પરત્વે
પ્રવચન કરવાનું છે. બ્રહ્માઓ ! લોકપ્રીય થનાર વ્યક્તિએ
અહિંસા ભગવદીના ખાસ ઉપાસક-પૂજારી બનવું પડે છે.
અરે ! એટલું જ નહિ પણ અહિંસામય થવું પડે છે. દયાવાન
હવાતમાના પ્રત્યેક આત્મ-પ્રદેશમાં પ્રેમ સર્વાંશે ઓતપ્રોત
થવા પામે છે. એજ આખી આલમનું શુદ્ધ હોવન છે. એ
સદિ હોવનમાં ભ્યારે વિકૃતિ (વિકાર) થવા પામે છે, ત્યા-
રેજ અનીતિ, અન્યાય અને આપખુદી સત્તાના દોરમાં તણાઈ
જઈ રાક્ષસી કાર્યો કરવા દેવ, દાનવ કે માનવગણ લલચાય
છે. જેથી કદાચ તે સામાન્ય જલુદય, શીમાન કે ધીમાન

હો, કિંવા સત્તાધીશ મંડળ, રાજા કે મહારાજા હો, અથવા
ધર્મશુર વગેરે આંચ તે વ્યક્તિ હો. તેઓ પોતાના પવિત્ર
હવનને કલંકિત કરે છે. તેથી આત્માને પવિત્ર કરવાને યાને
સ્વકીય શુદ્ધ હવન ગાળવાનું અમૂલ્ય સાધન દયાજ છે.
માટેજ “ અહિંસા પરમો ધર્મઃ ” એ સિદ્ધાંત સર્વમાન્ય છે,
તેમજ મનુષ્ય ધર્મનું અમૂલ્ય તત્ત્વ છે; પરંતુ તેની સાથે
વિવેકદ્રષ્ટિની જરૂર છે. ઉપલક્ષ્ય દ્રષ્ટિએ હિંસા અને દયાનું
સ્વરૂપ સામાન્ય બુદ્ધિવાળા પુરુષોએ એવું માનેલું છે કે
કોઈ હવના કેવળ પ્રાણ હરવા. તે “ હિંસા ” અને કેવળ
પ્રાણનો બચાવ કરવો તે “ દયા ”

એવા સાંકડા અર્થથી હિંસા અને દયાનું સત્ય સ્વરૂપ
બિલકુલ સમજાય તેવું નથી. તોપણ તેનો પરિત્યાગ કે
સ્વીકાર શી રીતે થઈ શકે? અહિંસાધર્મ એ કેવલ હૃદયની
ભાવના નથી; પરંતુ મનજની યોજના-અને હાથની ક્રિયા છે.
અર્થાત્ આ સદ્દિમાંના કોઈપણ પ્રાણીની લાગણી-અંતઃકરણ,
પચન કે કાયાથી ન દુભવાય તેજ “ અહિંસા ” તેથી વિરુદ્ધ
વર્તન તે “ હિંસા. ” અહિંસા અને પ્રેમ તે એકજ સ્વરૂપ
છે. કારણ સર્વ આત્માને વિષે આત્મવત્ પ્રેમસ ભાવના થયા
વિના દયા ઉદ્ભવી શકિત નથી; તેમજ પ્રાણીમાત્ર સાથે
મૈત્રીભાવ વા ઐક્યના ખરા રૂપની ચાવી પણ દયાજ છે,
તેજ સિદ્ધાંત આપણા હવનના મહામંત્રનો લક્ષ્યબિંદુ હોવો
જોઈએ. તેને લીધેજ અન્યભૂમિને સુકાળલે આપણી આર્ય-
ભૂમિ શ્રેષ્ઠપદે-અંકવા પામેલ છે. વિવિધ રાજકીય વગેરેના

પરંતુ વર્તમાન કાળમાં તે ક્રમનો ઉત્ક્રમ થવા પામેલ છે. જે અહિંસા ભગવતીને પરમ પૂજ્યા દેવી તરીકે માનવાને બદલે વિવેક વિના ડાકણના સ્વરૂપમાં ચિતરવામાં-સ્વીકારવામાં આવે છે. માટે પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય વગેરેની યથાક્રમ દયા પણ બાહ્ય અહિંસા છે, અને બાડી-લાડી કે વાડીના લોગી ધનાદય, સત્તાપીશ કે રાજા વગેરે હોય, છતાં તેઓ સત્કાર્યથી વિમુખ થયેલા હોય તો, ત્હેમના પર કંઠણ લાવી સન્માર્ગે દોરવા પ્રયત્ન કરવો; એ પણ ઉત્તમ અંતર (ભાવ) દયા છે.

દયામય ધર્મના ખરા રહસ્યને સમજનાર એક દયાળુ સંન્યાસી મહાત્મા નદીમાં સ્નાન કરતા હતા. દરમિયાન એક વીંછી પાણીમાં તરતો જોયો. મહાત્માએ વિચાર્યું કે “ અરે ! આ બાપડો મરી જશે. ” જોયી તેને બચાવવાની કંઠણ ઉત્પન્ન થઈ. કારણ-“ આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યઃ પર્યતિ સઃ પર્યતિ ” એ વાક્ય ત્હેમના હૃદયમાં કોતરાયેલું હોવાથી બટ તે વીંછીને હાથમાં ઉપાડી લીધો. તેણે પોતાના જતિ સ્વભાવ સુજળ આંકડાવતી હથેળીમાં ડાંખ માર્યો. મહાત્માએ ખીજા હાથમાં લીધો, ત્યાં પણ તેવીજ રીતે ડાંચ્યો. આ દેખાવ જોઇ ન્હાવા આવનાર માણસોમાંના નજીક ઉભેલા એક માણસે કહ્યું કે-“ મહારાજ ! આ નીચ સ્વભાવવાળા વીંછીને પાણીમાં ફેંકી દો, તમારી દયા અસ્થાને છે. આપ બચાવવા ઇચ્છો છો; છતાં તે તો આપને ડાંખજ મારે છે, માટે તેને ફેંકી દો.” કંઠણાળુ મહાત્માએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે:-“ બ-

લા આદમી ! એક શુદ્ધજંતુ પણ પોતાના હલકા જાતિસ્વ-
ભાવને છોડતો નથી; તો હું મારા ઉચ્ચ મનુષ્ય સ્વભાવને
કેમ છોડું ? અહિંસાધર્મ એ મારો પરમ સિદ્ધાંત છે. ” આ
મહાત્માના પ્રભાવથી વીંછી નિર્વિષ થઈ હાથમાં સ્વસ્થ બેસી
રહ્યો. મહાત્માએ પેલા માણસને કહ્યું કે મહર્ષિ પતંજલિ
પોતાના યોગશાસ્ત્રમાં કહે છે કે :—જેના હૃદયમાં અહિંસાની
ખરેખર પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે; તેની આગળ એરી કે હિંસક
પ્રાણી પણ નીચવૃત્તિનો ત્યાગ કરી પરમ શાંત થવા પામે
છે. ” જૈન સિદ્ધાંત પણ તેજ કહે છે. અહીં જણાવવાની જરૂર
કે :—જૈન પ્રવચન-આચારાંગ, કદપસૂત્ર અને મહાવીર જીવન
વિસ્તાર વગેરે શાસ્ત્રો વાંચવાથી અનેક અહિંસામય મહાત્મા-
ઓના જીવનના દાખલાઓ મળી શકે છે. સ્વામી રામતીર્થ
અને એમર્સનના ગુરૂ ઘેરો વગેરેના જીવન ચરિત્ર વાંચવાથી
તેમનાજ અનુભવના ઉપર્યુક્ત પ્રકારના દૃષ્ટાંતો મળવા પામે છે.

બંધુઓ ! અહિંસામય આપણું જીવન હોવું જોઈએ.
એજ આપણો મહામંત્ર છે. અહિંસા ધર્મના અધિકારી
હિંદુ અને મુસલમાન, આર્ય કે અનાર્ય ચાચ તે હોઈ શકે છે.

અભ્યાસ-પાઠ ૨૪ મો.

૧ સર્વ પ્રાણીને આત્મવત્ માન્યા સિવાય, ખરી દયા
પાળી શકાતી નથી.

૨. જેનું અંતઃકરણ બીજાનું દુઃખ જોવાથી ખીગજે છે, તે
ખરી દયા પાળી શકે છે.

- ૩ સ્વાર્થરૂપી સદાસથી દૂર રહે છે, તેજ દયાળુ બને છે.
- ૪ પરમ ઉદારચિત્ત પુરૂષો આત્મભોગે પણ દયાને છોડતા નથી.
- ૫ દયાળુ પુરૂષ પરમાર્થમાંજ સ્વાર્થ માને છે.
- ૬ બીજાના સુખમાંજ પોતાનું સુખ માનનાર દયાના અધિકારી હોઈ શકે છે.
- ૭ ઉમદા વિવેક પૂર્વક દયાનું રહસ્ય સમજી કોઈની લાગણી ન દુભવવી.
- ૮ કોઈના હૃદયની લાગણી તન-મન અને વચનથી દુભવવી તે હિંસા.
- ૯ કોઈના હૃદયની લાગણી તન-મન અને વચનથી ન દુભવતાં શાંતિ આપવી તે દયા.
- ૧૦ અહિંસા અને પ્રેમ એકજ સ્વરૂપ છે.
- ૧૧ સર્વનો મહામંત્ર અહિંસાજ હોઈ શકે.

કર્ત્તવ્ય રૂપ મું. ક્ષમા.

સુશીલ યુગ મિત્રો !

ગત બાપજીમાં દયા એ વિષયપર ઉદ્ધાપોહ કરવામાં આવેલ. આજરોજ ક્ષમા એ કર્ત્તવ્ય પરત્વે બોલવાનું છે. બહાલાઓ ! અહિંસાપ્રીય બધા આત્માઓને 'શાન્તિ-ક્ષમા' અવ-

સ્થ ધારણ કરવીજ જોઈએ. જે તહેમની અહિંસાત્મક પ્રકૃતિ, વિદ્યુતિરૂપે-ક્રોધસ્વરૂપે થવા પામે તો સ્વાત્મપર કાણુ ન રાખી શકાય અને મગજ ઉશકેરાઈ જવાથી પોતાનું કે જનસમાજનું અનેકધા અશ્રેય કરવાનો પ્રસંગ (અનીચ્છાએ પણ) પ્રાપ્ત થવા પામે છે. માટેજ કહ્યું છે કે-‘ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણં.’ ખરેખર આ મહાવાક્ય આપણને શું પ્રત્યેષે છે ? એ ખાસ વિચારણીય છે. કાયર પુરૂષો કોઈ કાળે ક્ષમાને ધારણ કરી શકતાજ નથી. માટે લોકપ્રીય, સદયહૃદયી મહાપુરૂષોનુંજ તે અમૂલ્ય ભૂષણ છે. વળી પણ કહ્યું છે કે:-

“નાયમાત્મા ચલવિહીનેન લભ્યતે” ક્રોધ વગેરે અંતરરિપુનો વિજેતા પુરૂષ બળવાન હોઈ શકે છે. સ્વાર્થમાં વ્યામોહ થયેલા ગૃહસ્થો, સત્તાધારી કે રાજા મહારાજા અને ખુદ ત્યાગીઓ, સ્વકીય ઐચ્છિક કાર્ય સાધવા સામા માણસને ક્રોધના વિવિધ નિમિત્તો રંજી કરે છે. જેથી અશાન્તિ-ક્ષમાની ગેરહાજરીનો લાભ લેવા તેઓ પ્રયત્ન કરે છે. તેવે વખતે ખાસ ક્ષમા ધારણ કરવાની જરૂર છે. ક્ષમાશીલ પણ તેનેજ કહી શકાય કે પ્રતીપક્ષને સંપૂર્ણ બદલો આપવાની શક્તિ છે; છતાં સર્વસ્વ લોગે પણ શાન્તિને તજતા નથી. આ દુનિયામાં મનુષ્યને અનેક નિમિત્તો ગુસ્સો ઉત્પન્ન થાય છે. જેમકે:- કેટલાએકને ક્રમ્ય સુખની પ્રાપ્તિ ન થવાથી, પોતાની સહજ વાતો માન્ય ન થવાથી, ઇચ્છા વિરૂદ્ધ થતાં કાર્યો જોવાથી અને પરસ્પર લેવડ-દેવડના પ્રસંગ વગેરેથી પ્રાયઃ નબળા

મનના અને કોઈપણ કાર્યનું અંતરસ્વરૂપ બાંધવાની દરકાર ન કરનાર જીવાત્મા ક્રોધને તરત વશ થાય છે. જેથી અનેક સંસાર-વ્યવહારના કાર્યો બગડવાની સાથે તપ-જપ વગેરે ધર્મકાર્ય પણ સફળ થતાં નથી. માટે ધર્મશાસ્ત્રના નિયમ સુજ્ઞાન કોઈ સંગીન કારણ વિના ક્રોધ કરવો એ ઉચિત નથી. તેમજ વૈદક સિદ્ધાંત પ્રમાણે ક્રોધ કરવાથી અનેક રોગની ઉત્પત્તિ થાય છે. કારણ ક્રોધના આવેશથી હોહી તપી જાય છે, તેથી રૂધિરમાં વિકૃતિ થાય છે અને જ્વર વગેરે રોગ પ્રગટ થાય છે. સર્વને પ્રત્યક્ષ અનુભવ હોય છે કે જ્યારે કોઈ પ્રાણી કોપી બની તપી જાય છે, ત્યારે તેનું આખું શરીર કંપવાની સાથે ચહેરો લાલથોળ થાય છે અને હૃદયને અત્યંત આઘાત થાય છે. બોલવા-ચાલવાનું કે વિચારવાનું કશું બાંન રહેતું નથી. કોઈ વખતે મગજમાં હોહી થી જવાથી પ્રાણાંતકદ્દ ભોગવવું પડે છે. માટે શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શાંતિ આહવાસથી જેમ બને તેમ ક્રોધથી દૂર રહેવું, અર્થાત્ ક્રોધપર કાબુ રાખવો; જેથી સંસાર વ્યવહાર સુખરૂપ ચલાવવાની સાથે આત્મકલ્યાણ સાધી શકાય છે. કોઈ આસ પ્રસંગે જેમકે અનીતિ અને નિંદા કાર્ય કરનાર વ્યક્તિને સન્માર્ગે ચડાવવા કિંવા ઐહિક-પારમાર્થિક શ્રેયઃ નિમિત્તે ક્રોધની પણ જરૂર છે; પણ તે ક્રોધ કૃત્રિમરૂપે જોઈએ. અર્થાત્ પોતાના અંતરાત્મામાં તેની ઉડી અસર ન થવી જોઈએ. ક્રોધથી માંડી અંસર તત્કાળ થાય છે; તેમજ તેના અંગે ઉત્પન્ન થયેલા કારણ સળંગે આ જન્મમાં અનેકવાર

હુ:ખો લોગવવાં પડે છે. એટલેથીજ ન અટકતાં જન્માંતરમાં પણ જરાળ યોનિમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે.

એક શાહુકારને રૂપ-લાવણ્ય સંપન્ન સાધારણ કેળવા-યેલ કેટલાએક સદ્ગુણવાળી સુશીલા નામે પુત્રી અને સાત પુત્રો હતા. પુત્રી સૌથી નાની હોવાથી જહુ લાડકવાઈ હતી. ધરમાં તહેતું ધણું માન હતું. ન્હાની ઉમ્મરમાં અરૂપ સમજ-ણના સળખે અભિમાન સાથે તેના હૃદયમાં કોષે સનજડ જડ ઘાલી હતી, જે ઉપરથી અચંકારીએવું અપભ્રંશ (હુલામણું) નામ આપ્યું હતું. અર્થાત્ સહજ નણવા પ્રસંગમાં પણ તે પુત્રી ચીડાઈ જતી. કમથ: યોગ્ય ઉમ્મરે આવતાં પોતાનાજ વિચાર મુજબ વર્તનારને પરણવા ઈચ્છતી. તે કન્યાતું રૂપ-લાવણ્ય અને કુશળતા જોઈને તે શહેરના પ્રધાને શેઠની પાસે પરણવાની માગણી કરી. જવાબમાં શેઠે જણાવ્યું કે:—“મારી પુત્રીને એવી ટેક છે કે પરણનારે (પતિએ) સૂર્ય આથમ્યા પછી ઘર બહાર ન રહેવું. ” પ્રધાન મોહવશ થઈ આ શરત કબુલ કરીને પરણ્યો. હમેશાં રાજ્યતું કામ પતાવી સૂર્ય આથમતાંજ પોતાને ઘેર આવતો. ઘણો વખત વિત્યા પછી તેના પ્રતિપક્ષી એક અમલદારે પ્રધાનની (સ્ત્રી-ટેકની) હકીકત જાણી. એ તકનો લાલ લેવા રાજ પાસે પ્રસંગ જોઈ વાત ઉચ્ચારી કે:—પ્રધાનજી રાજ્ય કાર્યમાં જરાબર કાળજી રાખતા નથી. જરૂરી પ્રસંગે પણ સૂર્ય આથમતાંજ કામ અધુરું મૂકી ઘેર ચાલ્યા જાય છે. રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું. તેણે જવાબમાં પ્રધાનપત્નીની ટેકની વાત કહી. રાજા

ક્રોધના અતિ આવેશમાં ચાલી જાય છે, ત્યાં રસ્તામાં ચોર મળ્યા. હેને પકડીને ગામ બહાર લઈ ગયા. તેઓએ ઘરેણું સંતાડી તે સ્ત્રીને પોતાના મુખ્ય નાયકને સોંપી. તેને રૂપાળી ભેઈ નાયકે ખુશ થતાં સ્ત્રી તરીકે રાખવા ઈચ્છા કરી-લલ-ચાવી. પણ સુશીલાએ કહ્યું કે:-“ પ્રાણાંતે પણ હું સત્ય શી-લથી ડગીશ નહિ અને તારી હુદ્દા ઈચ્છા પણ પૂરી થશે નહિ” કેટલાએક દિવસ રાખી તેણે વિવિધ પ્રકારનો ભય અને દુનિહ બતાવ્યો. અંતે નિરાશ થઈ તેણે વેશ્યાને ત્યાં વેચી, તેણીએ વેશ્યાકૃત્ય કરવા માટે દબાણ કરી ઘણું દુઃખ આપ્યું; ત-થાપિ ચંદ્રિત ન થઈ. તેણે પણ બર્બર દેશમાં રંગ બનાવ-નારાને ત્યાં વેચી. તે પોતાના ધંધા માટે સુશીલા પાસે અનેક પ્રકારના કદમય કાર્ય કરાવવા લાગ્યો. સુશીલાએ આટલા આટલા દુઃખના અનુભવથી નિશ્ચય કર્યો કે:-“ મહારા અતિ ક્રોધનું આ હુદ્દા ફલ હું પ્રત્યક્ષ અનુભવું છું; માટે હવેથી મોરે ક્રોધ ઉપર કાણુ મેળવવો.” એમ ચોક્કસ કરી દુઃખે મુખે દિવસ વ્યતિત કરવા લાગી. ત્યાં પણ પોતાના સત્ય શી-યળનું રક્ષણ કરી, સતીપણું બળવતી.

પ્રાતઃકાળે પ્રધાન ઉઠ્યો અને ઝટ સુશીલાને તેડવા માટે તેને પિયર એક દાસીને મોકલી. ત્યાંથી જવાળ મળ્યો કે સુશીલા અત્રે આવેલ નથી. ખિન્નવદને દાસીએ કહ્યું કે:- “ બાઈ, કાંઈ કોરણુ સર મધ્યરાત્રીએ તમારે ત્યાં આવવા ઘેરથી નીકળેલા છે.” આ સાંભળતાં ગભરાટ-ચિંતા ઉત્પન્ન થતાં સુશીલાના ભાઈઓ વંગેરે જિતાવળા પ્રધાનશુને ત્યાં

આવ્યા; સઘળી હુકીકતથી વાકેફ થયા. તે પરથી તેઓ પોતે તથા પ્રધાનજીના માણસો સુશીલાની શોધમાં નીકળ્યા. તપાસ કરતાં કરતાં બર્જાર દેશમાં રંગારાને ત્યાં છે, એમ ચોક્કસ પત્તો મળવાથી ત્યાં ગયા અને રંગારાને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપી દુઃખમાંથી સુશીલાને છોડાવી પોતાને ઘેર લાવ્યા. ઘેર આવતાંજ માતા-પિતા તેમજ પતિને નમન કર્યું અને પતિના કરેલા અવિચેકની શુદ્ધ અંતઃકરણથી તેણે મારી માંગી. પરણતી વખતે કરેલ પ્રતિજ્ઞા-વચન ઊઠી રીધું અને ફરીવાર ક્રોધ ન કરવાનો નિશ્ચય પણ જણાવ્યો. તેણીની ચાકરી બરદાસ કરતાં શરીર સાફ થયું. જેથી સુશીલા પુનઃ પોતાને ઘેર ગઈ અને પરમ શાંતિથી પતિસેવાનો વિશેષ લાલ લેવા લાગી.

તેજ શહેરમાં એક મુનિનું શરીર હાઝી જવાથી વેંદે સૂચવ્યું કે લક્ષ્મણક તેલ ચોપડો; તે તેલ આ ગામના પ્રધાનજીને ત્યાં મળશે. તે પરથી મહાત્માની સેવામાં રહેલા એક મુનિ તેલની યાચના કરવા પ્રધાનજીને ઘેર ગયા. તે સમયે સુધર્મ સભામાં દેવતાઓ સમક્ષ ઈદ્રમહારાજે ક્ષમા વિધેની શર્ચા ચલાવતાં જણાવ્યું કે:-“મૃત્યુ લોકમાં અનેક ક્ષમાશીલ સ્ત્રી-પુરૂષો છે. પણ અમુક ગામના પ્રધાનની ધર્મપત્ની સુશીલા અનેક પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં ક્ષમા રાખી રાકે છે-ક્રોધપર અસાધારણ રીતે વિજય મેળવ્યો છે.” આ સાંભળી એક દેવને એ વાત કૌતુકરૂપ લાગવાથી શિવગતિએ સુશીલાને ત્યાં આવી અદ્રશ્ય રૂપે રહ્યો. તે વખતે મુનિને આવતા જોઈ,

સુશીલાએ તરતજ અતિ પ્રેમથી યોગ્ય નમન સાથે સત્કાર કર્યો. મહાત્માએ લક્ષપાઠ તેલની માગણી કરી. તરતજ પ્રસન્નવદને દાસીને કહ્યું કે:-પાસેના પટારામાં તેલના ચાર શીશા પડ્યા છે, તેમાંથી એક કાઢી લાવ. દાસીએ પટારો ઉઘાડી એક શીશો બહાર કાઢ્યો. સુશીલાને આપવા માંડ્યો કે તરતજ તે અદ્રશ્ય દેવે તેના હાથમાંથી શીશો પાડી નાંખ્યો, તેથી કુટી ગયો. તેલ તમામ ઢોળાઈ ગયું, છતાં સુશીલાએ ક્રોધ ન કરતાં બીજો શીશો કાઢવા કહ્યું. તેની સ્થિતિ પ્રથમ પેઠેજ થઈ, ત્રીજાની પણ તેવીજ દશા થઈ. બહુ મૂઢ્ય લક્ષપાઠ તેલના ત્રણ શીશાનું તેલ નકાસું ગયું; તોપણ પ્રધાનપત્નીના મુખપર જરા ગ્લાનિ કે ક્રોધની નિશાની પણ ન જણાઈ. આનંદથી દાસીને કહ્યું કે આશો શીશો પણ કાઢી લાવ, ખાસ બાળબીને લાવજે. કારણ આ શીશાનું તેલ ઢોળાશે તો મહાત્માને ઉપયોગમાં અઠચણ આવશે અને પવિત્ર મહાત્માની સેવા કરવાનો મળેલો અમૂલ્ય લાભ હું લઈ શકીશ નહિ. આ બનાવથી દાસી પણ અતિ શરમીલી થઈ ખાસ કાળજી રાખી શીશો કાઢી બાઈ પાસે લાવી. તે વખતે દેવે સુશીલાના હૃદયમાં ક્રોધનો અંશ છે કે નહિ ? તેની પરીક્ષા કરતાં અંતઃકરણ પણ પરમ શાંત જણાયું. તેથી દેવ પોતાના હૃદયમાં અતિ પ્રસન્ન થયો અને વિચાર્યું કે:-

“ મહેં ત્રણ ત્રણવાર કૌંમલી તેલના શીશા ફેડ્યા-ઢોળ્યા; છતાં આ સુશીલાના અંતરમાં ક્રોધનો આવેશ પણ નથી ! માટે હવે ઘણું થયું, પરીક્ષાની પણ હદ હોય છે.” સુશી-

લાએ દાસી પાસેથી શીશો હાથમાં લઈ પ્રસન્નચિત્તે સાદરતાએ મહાત્માને અર્પણ કર્યો. તેમણે શીશાનો સ્વીકાર કર્યો; પણ મહાત્મા સ્વનિમિત્તે ચમેલી નુકયાનીથી વિશેષ ઝંખવાણા. છેવટે જતાં જતાં મહાત્માએ પ્રધાનપત્નીને જણાવ્યું કે:-

“ જડેન ! તમને બહુ નુકયાની થવા પામી; પરંતુ આમાં દાસીનો ધરિદાપૂર્વક દોષ નથી, માટે તેમના પર શુભ્સો ન કરશો. ” એ મારી ખાસ ભલામણ છે. આ વાક્ય સાંભળી સુશીલાએ આંખમાં પ્રેમાશ્રુ લાવીને જણાવ્યું કે-“ મહારાજશ્રી ! આ બિંદગાનીમાંજ નજીવી જાળત માટે એકવાર કરેલા ક્રોધનું અનિષ્ટકૂળ ઘણા સમય સુધી વિવિધ રીતે ને મ્હેં ભોગવ્યું છે, તે મારી દૃષ્ટિ આગળ તરવરે છે. તે દેહાંત સુધી બૂલી શકું તેમ નથી. ” એમ બેલી પૂર્વની બનેલી દુઃખમય હઠીકત સંલેપતઃ કહી બતાવી અને જણાવ્યું કે:-“ કૃપાળુ મહાત્મન ! તે બનાવ પછી મેં હૃદ નિશ્ચય કર્યો છે કે ચાહે તેવા અનિષ્ટ-પ્રતિકૂળ અને દુઃખદ સંભોગો ઉપસ્થિત થવા પામે તોપણ ક્રોધ નજ કરવો. ” માટે આ નુકયાનીથી દાસી પ્રત્યે તો બીજકુલ ક્રોધ થવા નહિ પામે, પણ હવેથી ક્રોધ પ્રત્યે ક્રોધ (તિરસ્કાર) થાવ છે. મહાત્માએ કહ્યું કે:-“ જડેન ! ધન્ય છે. ક્રોધથી સાંસારિક-ગ્યવહારિક અને ધાર્મિક કાર્ય બગડે છે; તે સાથે બિંદગાની ખરાબ થાય છે. ” એટલું કહી મહાત્મા ચાલ્યા ગયા. આ બધો બનાવ અદ્વયપણે જોઈ તેમજ વાત સાંભળીને દેવ અતિ પ્રસન્ન થયો અને પ્રગટ થઈ કહ્યું કે:-“ હે હમામૂર્તિ ! હે

આર્ય દેવિ ! ધન્ય છે તારી ટેકને. ક્રોધ નહિ કરવાનો અડગ નિશ્ચય મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યો. માટે હૃદય સાથે મારું મસ્તક તને નમે છે. તારા અંતઃકરણના ઉમદા વિચારો તેમજ છેવટ સુધી ટકી રહેલી અડગ ક્ષમા, તે મોટા ઋષિ-મુનિઓને પણ અકિત કરે તેવી છે. ખરેખર તમારા જેવી આર્ય મહિલાઓ-વડેજ આ મૃત્યુલોક પણ સ્વર્ગ સમાન થવા પામે છે. ” શીશા ફોડવાની કરેલી દેવમાયા તેણે સંકેલી લઈ મૂળ સ્થિતિ મુજબ શીશા સાબળ દેખાડયા. છેવટે દેવે તેણીને પોતાની ધર્મલગિની તરીકે માની એક દિવ્યહાર અર્પણ કરી સ્વસ્થાને ગયો. ક્રોધ નહીં કરવાનું ઉત્તમ દ્વંડ તરતજ મળેલું બાળી સુશીલા વધારે ચીવટથી ક્ષમા રાખવા લાગી અને પતિસેવાના કાર્યથી નિવૃત્તિના સમયે આસપાસનાઓને ઉમદા આદરણીય આચાર રાખવાનો બોધ વારંવાર મુક્તકંઠે કરવા લાગી. તેમજ મળેલી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ, સ્ત્રી-સમાજ સુધારણાના કામો જેવાં કે-સ્ત્રીકળા ભૂવન, વિધવાશ્રમ, અનાથાશ્રમ, કન્યાશિક્ષણ ગૃહ, મહિલા-મંડળ, પ્રસૂતિગૃહ અને સ્ત્રી-રોગ માટેના ઔષધાલય વગેરે ખારભારીય કાર્યોમાં કરવા લાગી અને પ્રધાન પણ તેવાં કાર્યો કરવાની સહાનુભૂતિ સાથે જોઈતી સર્વ પ્રકારની મદદ આપતો રહ્યો.

મહાશયો ! ક્ષમાના પરમ પ્રભાવથી સ્ત્રી કે પુરૂષ કેટલાં મહત્વના કાર્યો કરી શકે છે. એ ઉપરના દૃષ્ટાંતથી આપ બાળી શકયા હશે. માટે શાંતિ કોઈપણ કાળે છોડવી નહી, તે પણ અહિંસાત્મક શાંતિ હોવી જોઈએ. એજ આપણું

આવશ્યક કર્તવ્ય છે. માટે કોઈપણ ખાસ પ્રસંગે શાંતિને કેળવવા પ્રયત્ન કરશો; એજ મારી નવ સૂચના છે.

અભ્યાસ પાઠ ૨૫ મો.

- ૧ કોઈપણ પ્રતિકૂલ સંબોગથી ઉત્કેશર્થ જંધ સ્વાભાવિક શક્તિનો દુરુપયોગ ન કરવો; તેજ શાંતિ યાને ક્ષમા છે.
- ૨ શાંતિ એ અહિંસાત્મક દિવ્ય બળ છે, તેજ વીરપુરુષોનું ઉમઠા ભૂપણ છે.
- ૩ શાન્તિનો પ્રતિપક્ષી ક્રોધ છે.
- ૪ ક્રોધથી શરીરની ખરાબી થવા સાથે વિવિધ રોગ પ્રગટે છે.
- ૫ ક્રોધથી કલ્પેશ વગેરે વધે છે, જેને લીધે ધનની, આબરૂની હાની થાય છે.
- ૬ ક્રોધથી અનેક દુરમનો વધે છે અને પુનઃ પુનઃ કલ્પેશ થવા પામે છે.
- ૭ ક્રોધથી ગાઠ મિત્રાચારી પણ નાશ થવા પામે છે.
- ૮ ક્રોધથી મનની સ્થિતિ નિરંકુશ બની જવાથી મનુષ્ય અકાર્ય કરવા પ્રેરાય છે.
- ૯ ક્રોધના અતિ આઘાતથી હૃદય બંધ પડી જઈ મૃત્યુ નીપજે છે.
- ૧૦ ક્રોધના આવેશથી વિચાર અને વચનનો ગેરઉપયોગ થાય છે.

- ૧૧ ક્રોધવડે સદ્ગુણિ ગુંગળાઇ જવાથી કોઈના ખૂન જેવું
પણ અનિષ્ટ કાર્ય થઈ જાય છે.
- ૧૨ ક્રોધથી સ્વમાન-મર્યાદા અને શાન્તિ જળવાતી નથી.
- ૧૩ ક્રોધથી બીજા સદ્ગુણો પણ નિર્માસ્ય જેવા દેખાય છે.
- ૧૪ ક્રોધથી ભુકું બોલવાનો-અન્ય ઉપર ખોટા આક્ષેપ મૂક-
વાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.
- ૧૫ ક્રોધ બીજાને નુકશાન કરવા પહેલાં પોતાના શરીર
અને મનનેજ બાળેછે—નુકશાન કરેછે.
- ૧૬ ક્રોધ, સુખને દુઃખના રૂપમાં ફેરવી નાંખે છે.
- ૧૭ ક્ષમા એ પાશવ બળને નાશ કરનાર છે.
- ૧૮ ક્ષમાવડે સ્વજાતિ, દેશ કે ધર્મનો અભ્યુદય થવા પામે છે.
- ૧૯ ક્ષમા એ આત્માની દિવ્ય શક્તિ છે.

કર્ત્તવ્ય રૂઢિ મું. સંતોષવૃત્તિ.

ભવ્ય જિજ્ઞાસુઓ ! ગમ કાલે ક્ષમાવિષે વિવેચન કરવામાં
આવેલું. આજરોજ સંતોષવૃત્તિ એ 'કર્ત્તવ્યનું' સ્પષ્ટીકરણ
કરવામાં આવશે. મુર સ્નેહીઓ ! ક્ષમાશીલ જીવાત્માઓ
સંતોષી હોવા જોઈએ. કારણ કે નિર્લોભતા એ ક્ષમાનો સહ-
ચારી ગુણ છે. સંતુષ્ટ મનુષ્ય સ્વમાનને જાળવી શકે છે. સંતો-

વૃત્તિથી મનુષ્ય પોતાનું સાત્વિક અને સાદું જીવન બનાવી
 શકે છે. અત્યંત સ્પૃહાહુ જીવાત્માઓની મનોવૃત્તિ કયાંય
 પણ સ્થિરતાને લાજી શકતી નથી. હમેશાં કામ્ય-લૌકિક
 સુખમાં નિસ્પૃહ થવાની જરૂર છે; પરંતુ સ્વ-પરના ઉદ્ધારક
 કાર્યમાં વિશેષ અલિલાપા કરવી એ કંઈ અસંતોષ થાને
 લોભ ન કહી શકાય. તેમજ આગસુ-નિરૂધ્ધમી બની બીજા-
 ઓના વૈભવ ઉપર તાગડધીન્ના કરવા એ પણ સંતોષવૃત્તિ
 નજ કહેવાય. જેમ બને તેમ અદ્ય સાધનથી જીવન નિર્વાહ
 કરવા તરફે કાળજી રાખવી એ આપણું ખાસ કર્તવ્ય છે.
 માટે દરેક ગૃહસ્થોએ યથોચિત ગૃહવ્યવહારના અનેક કાર્ય
 પ્રસંગે વિવેક પુરઃસર કરકસર કરવી જોઈએ; પણ અતિલોભી
 ન બનવું. કારણ તેવા વર્તનથી કૃત્યાકૃત્યનું જ્ઞાન ભૂલી
 જવાય છે. તેમજ સ્વજ્ઞતિ, સ્વધર્મ અને સ્વમાનની યોગ્ય-
 તાનો વિચાર કરવામાં બેદરકાર રહેવાય છે. “અતિ તૃષ્ણા
 એ પાપનું મૂળ છે.” મનુષ્યની માનસિક ઇચ્છા સર્વાંશે
 કોઈ રીતે કદી પણ પૂરી થવા સંભવ નથી. કારણ દુનિયામાં
 ઇચ્છાના અનંત પ્રમાણમાં પૂરી પડે તેટલી સામગ્રી
 કુદરત આપી શકતી નથી. અગ્નિમાં ગમે તેટલા ઇંધણાં
 નાંખવામાં આવે, તોપણ અગ્નિ કોઈ દિવસ સંતોષાતો નથી;
 પણ ઉલટો વધારે જ્વલવશ્યમાન થાય છે. તૃષ્ણા પણ તેવીજ
 છે; માટે જેમ બને તેમ વિચારપૂર્વક સંતોષવૃત્તિ ધારણ કરવી.
 કેટલાંકે સચક્રા છતાં અતિ આગસ કે બેપરવાઈથી કંઈ
 પણ યોગ્ય ઉદ્યમ ન કરતાં શિથિલાચારી થઈ પડ્યા રહે છે.

અને બીજા તરફથી મળેલ જુગ મદદવડે પોતાનું પોપણ
 માંડમાંડ કરે છે. તોપણ પોતે બડાઈ કરે છે કે "હું તો
 સંતોષી છું, આગ્રી ઉચલપાથલ-કડાકુટ કે મહેનત લેતો નથી!"
 એ કહેવાતી સંતોષવૃત્તિ અતિ નિંદ છે, તેમજ કેટલાએક
 એવા મજબીબૂસ-કૃપણકાકા હોય છે કે, ગમે તેટલી સારી
 આર્થિક સંપત્તિ હોવા છતાં, અતિ વૃધાવસ્થા સુધી લક્ષ્મી
 વધારવાના મોહમાંજ નિરંતર મગ્યા રહી; યોગ્યાયોગ્યના વિ-
 વેક વિના ગમે તેવાં કાળાં કૃત્યો કરવા અચકાતા નથી! તેમજ
 અસંતોષવૃત્તિ ધારણ કરી સામાજિક વગેરે લાભદાયી કાર્ય
 કરવામાં બેદરકાર બને છે. મરણાંતે પોતે મેળવેલું દ્રવ્ય આ
 પૃથ્વી પરજ પડ્યું રહેવાનું અને મનુષ્ય જન્મ પામી પોતાનું
 ધાર્મિક શ્રેયઃ કરવાના ભાગ્યથી તે હીન બને છે. તેવા માણસો
 શું ધિક્કારને પાત્ર નથી ગણાતા? માટે ગૃહસ્થને ઉચિત છે કે-
 પોતાના ગૃહકાર્ય નિભાવવામાં ખાસ ખામી જણાય તો, યોગ્ય
 વ્યવસાય કરી ભોઈતી સામગ્રી મેળવી તેટલેથીજ સંતોષ
 પકડવો; પણ લોભના વમળમાં ગુંચવાવું નહિ. મનુષ્યને હાથે
 થતી હુનિયાની પાયમાલીનો મુજ પાયો અસંતોષજ છે. અગાઉ
 અને હાલના મહાનયુદ્ધો તેનેજ આભારી છે. અતિતૃષ્ણા-
 લોભનું પરિણામ હુમેશાં અનિષ્ટજ આવે છે. તે વિષે એક
 દાખલો આપું છું જેથી આપ જાણી શક્યો.

લક્ષ્મીદાસ નામે એક શ્રીમંત વણિકને ચાર પુત્રો હતા.
 તેઓ યોગ્ય કેળવાયેલ, સ્વભાવે નમ્ર-સરલ અને યોગ્ય
 વયે પરણેલા. લક્ષ્મીદાસ પોતે કંબલકાકા કહેવાતા

હતા. ઘરમાં જોરાડી માટે હલકામાં હલકું ધાન્ય લાવતા; અને વસો પણ તદ્દન હલકાં-જીજી કિંમતવાળાં વાપરવા દેતા. ઘેર કોઈપણ પરોણા-અતિથિ કે સિંહુકો આવેલ હોય તો તેઓ અસંતોષ સાથે પાછા ફરતા. મતલબ કોઈને પણ માન-પાન કે દાન મળતું નહિ. જેથી ગામમાં લે-મની નિંદા થવા પામતી. જેને લઈને પુત્રો, પિતાને નમ્રતાથી તેવી નિંદા પ્રવૃત્તિ ન કરવા માટે વારંવાર યોગ્ય સૂચના સાથે ઉપાસંજ આપતા. છતાં ડાસો તેનાં કહેણને ન માનતાં, ઉલટો છોકરાઓને કહેવા લાગ્યો કે:-તહાં અહીં બેડા બેડા ખાઓ છો, માટે વાતો આવડે છે. પૈસો મેળવવામાં કેટલી મહેનત પડે છે તે તમે શું સમજો? એક દમડી માટે અમડી ઉતારવી પડે છે. તમે શરમાતા હો તો પરદેશ જઈ પૈસો કમાઈ આવો તો ખરા; પછી મોટી મોટી વાતો કરજો. આ ઉપરથી છોકરાઓ કંટાળી પરદેશ ગયા. ડાસો નિરંકુશ થવાથી વધારે વધારે લોભ કરવા લાગ્યો. ગામના માણસો તેને લખીલદાસ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા. ઘરમાં પોતે તથા ચાર પુત્રવહુઓ હતી. પોતાના લોભીપણાને લીધે વહુઓ નવરી ભરી ન રહે, કોઈને ઘેર ન જાય એ ઈરાદાથી દેંટીયાવતી સુતર કાંતવા માટે રૂં આપતો. પુત્રવહુઓ કુલીન હોવાથી તે કાર્ય પણ આનંદભરે કરતી. લક્ષ્મીદાસની અતિ લોભી પ્રકૃતિના સળંગે વહુઓ બહુ કંટાળો પામતી. એક વખત રાત્રે ચારે મળીને વિચાર કર્યો કે:-આપણા આરંધ કેવા છે? છતાં પૈસે અને પતિએ સાંસારિક ઉચિત મુખથી વંચિત

રહેવા પામીયે છીએ. ત્યારે એકજણી બોલી કે કોઇપણ વસ્તુ ઉપર બેસી આકાશ માર્ગે ઉડવાની વિદ્યા હું જાણું છું. માટે તમારી સલાહ અને ઇચ્છા હોય તો ફરવા જઈએ. સર્વ જહેનોએ હા પાડી. જહેન ! ત્યાં પ્રભુ ભલું કરે; આ ઘર તો બંધીખાનારૂપ છે. અનુમતિ મળતાંજ ચારેજણી માળેથી નીચે આવી જોયું તો ડાસાને ઉત્તતા જોયા. તરતજ આંગણમાં પડેલા એક મોટા લાકડાપર વચ્ચે નાંખી તેપર બધી બેઠી; વિધિપૂર્વક વિધાનો ઉપયોગ કર્યો કે જટ લાકડું આકાશ-માર્ગે ચાલ્યું. રત્નદ્વીપ આવતાં લાકડાને નીચે ઉતારી એક સ્થળે મૂકી દીધું. તે ચારે દ્વીપના બગીચામાં ગઈ, ત્યાં આનંદભરે રાસડા વગેરે નિર્દોષ કીડા કરવા લાગી. પાછલી રાતે તેજ લાકડાપર બેસી ડાસો ઉડ્યા પહેલાં ઘેર આવતી રહી. લાકડાને ચોકમાં રાખી, શયનગૃહમાં સૂઈ ગઈ. આ પ્રમાણે થોડા દિવસ ચાલ્યું. શેઠના જોવામાં આવ્યું કે ચોકમાં પડેલું આવડું મોટું લાકડું હરરોજ સ્થાન ફેર કેમ થાય છે ? ચિકિત્સા જોવા કંપટનિદ્રા કરી રાત્રે સૂતો. હમેશના નિયમ મુજબ શ્રીઓં લાકડાપર બેસી ફરવા ગઈ, યથાસમયે પાછી આવી. આ હકીકત જોવામાં આવતાં ડાસો ચકિત થયો અને ખાત્રી કરવા માટે લાકડાને તપાસ્યું તો લાકડું પોણું જણાયું. જોઈ આગલી રાત્રે ચુપકીથી પેલા લાકડાની પોલમાં બેસી ગયો; સમય થતાં પુત્રવધૂઓ આવી નિર્ભયપણે લાકડાપર બેસી રત્નદ્વીપે ગઈ લાકડું મૂકી બગીચામાં કીડા કરવા

રહેવા પામીયે છીએ. ત્યારે એકજણી બોલી કે કોઇપણ
 વસ્તુ ઉપર બેસી આકાશ માર્ગે ઉડવાની વિદ્યા હું બાલ્યું છું.
 માટે તમારી સલાહ અને ઇચ્છા હોય તો કરવા જઈએ.
 સર્વ જહેનોએ હા પાડી. જહેન ! તહાડે પ્રભુ બહુ કરે;
 આ ઘર તો બંધીખાનારૂપ છે. અનુમતિ મળતાંજ આરેજણી
 માણેથી નીચે આવી જાયું તો ડાસાને ઉઘટા જોયાં. તરતજ
 આંગણમાં પડેલા એક મોટા લાકડાપર વચ નાંખી તેપર બંધી
 બેઠી; વિધિપૂર્વક વિધાનો ઉપયોગ કર્યો કે ઝટ લાકડું આકાશ-
 માર્ગે આડ્યું. રત્નદ્વીપ આવતાં લાકડાને નીચે ઉતારી એક
 સ્થળે મૂકી દીધું. તે આરે દ્વીપના બગીચામાં ગઈ, ત્યાં
 આનંદલોર રાસડા વગેરે નિર્દોષ કીડા કરવા લાગી. પાછલી
 રાતે તેજ લાકડાપર બેસી ડાસો ઉઠ્યા પહેલાં ઘેર આવતી
 રહી. લાકડાને ચોકમાં સખી, શયનગૃહમાં સુઈ ગઈ. આ
 પ્રમાણે ઘોંઠા દિવસ આડ્યું. ચોકનાં જોવામાં આવ્યું કે ચોકમાં
 પડેલું આવડું મોટું લાકડું દરરોજ સ્થાન ફેર ફેમ થાય છે ?
 ચિકિત્સા જોવા કપટનિદ્રા કરી રાત્રે સૂતો. હમેશનાં નિયમ
 મુજબ સ્ત્રીઓ લાકડાપર બેસી કરવા ગઈ, યથાસમયે પ્રાંછી
 આવી. આ હકીકત જોવામાં આવતાં ડાસો ચકિત થયો અને
 ખાત્રી કરવા માટે લાકડાને તપાસ્યું તો લાકડું પોતું જણાયું.
 જોથી આંગલી રાત્રે ચુપકીથી પેલા લાકડાની પોલમાં બેસી
 ગયો; સમય થતાં પુત્રવધૂઓ આવી નિર્ભયપણે લાકડાપર
 બેસી રત્નદ્વીપે ગઈ લાકડું મૂકી બગીચામાં કીડા કરવા

હતા. ઘરમાં જોરાકી માટે હલકામાં હલકું ધાન્ય લાવતા; અને વસો પછુ તદ્દન હલકાં-જુજ કિંમતવાળાં વાપરવા દેતા. ઘેર કોઈપણ પરોણા-અતિથિ કે લિધુકો આવેલ હોય તો તેઓ અસંતોષ સાથે પાછા ફરતા. મતલબ કોઈને પણ માન-પાન કે દાન મળતું નહિ. જેથી ગામમાં તહે-મની નિંદા થવા પામતી. જેને લઈને પુત્રો, પિતાને નમ્રતાથી તેવી નિંદા પ્રવૃત્તિ ન કરવા માટે વારંવાર ચોચ સૂચના સાથે ઉપાદાન આપતા. છતાં ડાસો તેનાં કહેણુને ન માનતાં, ઉલટો છોકરાઓને કહેવા લાગ્યો કે:-તહમે અહીં બેઠા બેઠા ખાઓ છો, માટે વાતો આવડે છે. પૈસો મેળવવામાં કેટલી મહેનત પડે છે તે તમે શું સમજો ? એક દમડી માટે ચ-મડી ઉતારવો પડે છે. તમે ચરમાતા હો તો પરદેશ જઈ પૈસો કમાઈ આવો તો ખરા; પછી મોટી મોટી વાતો કરજો. આ ઉપરથી છોકરાઓ કંટાળી પરદેશ ગયા. ડાસો નિરંકુશ થવાથી વધારે વધારે લોભ કરવા લાગ્યો. ગામના માણસો તેને ભખીલદાસ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા. ઘરમાં પોતે તથા ચાર પુત્રવહુઓ હતી. પોતાના લોભીપણાને લીધે વહુઓ નવરી બેસી ન રહે, કોઈને ઘેર ન જાય એ ઈરાદાથી રંટીયા-વતી સુતર કાંતવા માટે રૂં આપતો. પુત્રવહુઓ કુંલીન હોવાથી તે કાર્ય પછુ આનંદભર કરતી. લક્ષ્મીદાસની અતિ લોભી પ્રકૃતિના સળંગે વહુઓ બહુ કંટાળો પામતી. એક વખત રાત્રે ચારે મળીને વિચાર કર્યો કે:-આપણા પ્રારબ્ધ કેવા છે ? છતે પૈસે અને પતિએ સાંસારિક ઉચિત સુખથી વંચિત

રહેવા પામીયે છીએ. ત્યારે એકજણી. બોલી કે કોઈપણ
 વસ્તુ ઉપર બેઠી આકાશ માર્ગે ઉડવાની વિદ્યા હું જાણું છું.
 મારે તમારી સલાહ અને ઈચ્છા હોય તો કરવા જઈએ.
 સર્વ જીવોનો હા પાડી, જીવેન ! ત્યાં પ્રભુ ભડું કરે;
 આ ઘર તો બંધીખાનારૂં છે. અનુભવિ મનુષ્યો ત્યારેજણી
 માળેથી નીચે આવી જાયું તો ઠાસાને ઉવતાં જાયો. તરતજ
 આંગણમાં પડેલા એક મોટા લાકડાપર વસ્ત્ર નાંખી તેપર બંધી
 બેઠી; વિધિપૂર્વક વિધાનો ઉપયોગ કર્યો કે મટ લાકડું આકાશ-
 માર્ગે ચાડ્યું. રત્નદ્રીપ આવતાં લાકડાને નીચે ઉતારી એક
 સ્થળે મૂકી દીધું. તે ત્યારે દ્રીપના બગીચામાં ગઈ, ત્યાં
 આનંદગેર રાસડા વગેરે નિર્દોષ કીડા કરવા લાગી. પાછલી
 રાતે તેજ લાકડાપર બેઠી ટાસો ઉઠાવી પહેલાં ઘેર આવતી
 રહી. લાકડાને ચોકમાં નાંખી, શયનગૃહમાં સૂઈ ગઈ. આ
 પ્રમાણે થોડા દિવસ ચાડ્યું. થોડા જોવામાં આવ્યું કે ચોકમાં
 પડેલું આવડું મોટું લાકડું દરરોજ સ્થાન ફેર કેમ થાય છે ?
 ચિદ્રિસા જોવા કપટનિદ્રા કરી રાત્રે સૂનો. હમેશના નિયમ
 મુજબ સ્ત્રીઓ લાકડાપર બેસી કરવા ગઈ, યથાસંભવે પ્રાણી
 આવી. આ હુદીકત જોવામાં આવતાં ટાસો ચક્રિત થયો અને
 ખાલી કરવા મારે લાકડાને તપાસ્યું તો લાકડું પોણું જણાયું.
 જોઈ આગલી રાત્રે સુપડીથી પેલા લાકડાની પોલમાં બેસી
 ગયો; સમય થતાં પુત્રવધૂઓ આવી નિર્ભયપણે લાકડાપર
 બેઠી રત્નદ્રીપે ગઈ. લાકડું મૂકી બગીચામાં કીડા કરવા

લાગી. આ લાગ એઈ શેઠ બહાર નીકળતાંજ અજવાળી
રાત હોઈને રત્નમય પૃથ્વી જણાઈ. બેતાંજ ગાલરો ખન્યો,
અને બોલાઈ ગયું, ‘કે:-અ....ધ....ધ....ધ....આટલાં બધાં
રત્નો !’ નજીકમાંથી ચોડાંક રત્નો વીણી જટ પોલમાં બેસી
ગયો. મનમાં બડબડયો કે:-આ રોડો રોજ અહીં આવતી
હશે ? છતાં કોઈ ફહારો એકે રત્ન લાવતી નથી. ‘આપ
મુલા વિના સ્વર્ગે ન જવાય.’ માટે હવે લાકડામાં ખુબ મોટી
પોલ કરાવી પુનઃ અહીં આવી લેવાય તેટલાં રત્ન લઈ જ-
ઈશ ! વહુઓ તદ્દન મૂર્ખો અને હેયાકૂટીઓ જણાય છે.
ત્યારપછી રમત રમી નિયમાનુસાર તેઓ ઘેર આવી. ડાસાએ
ખાનગી રીતે તે લાકડામાં મોટી પોલ કરાવી સત્રે હરખાતો
હરખાતો માંહે બેઠો. સ્ત્રીઓએ હુમેશ મુજબ આવી લાકડું
આકાશ માર્ગે ચલાવ્યું. રત્નક્રીપ આવતાં લાકડું નીચે મૂકી
કીડા કરવા બાગમાં ગઈ. શેઠ બહાર નીકળ્યા અને મળ્યા તેટલાં
રત્નો લઈ પોલમાં ભર્યા છતાં ઘોડી પોલ જણાઈ. લાલચને
હીધે વિશેષ લેવા આડું અવળું કરવા લાગ્યો. વધારે કી-
મતી રત્નોના લોભે છેટે ગયો અને રત્ન વીણવામાં વધારે
વખત રોકાયો. સ્ત્રીઓ વખતસર પાછી ‘વળી’ લાકડાપર
બેસી ઘેર આવી. પાછળથી શેઠ આવીને જુએ છે તે લાકડું
ન મળે, તેથી બહુ ગલરાયો. શું ‘હું’ સ્વયં ચૂકી ગયો ?
એમ ધારી આડો અવળો ભટકવા લાગ્યો; પણ પત્તો ન મળ્યો.
છેવટે હતાશ થઈ બડબડવા માંડ્યો કે “હાય હાય ! આ

શું થયું ? અરેરે ! મહેં લાકડાની પોલમાં કેટલાં બધાં
રત્ન લેખાં કર્યાં છે ? હવે તે ક્યાં મળશે ? કેમ મળશે ?
વગેરે વગેરે વિચારોના વમળને લીધે-અતિ ઢોલના આવે
શથી મગજ અસકયું. હૃદયમાં સખ આઘાત થવાથી ખેલા
થઇ નીચે પડ્યો; તરતજ હૃદય બંધ થવાથી લક્ષ્મીદાસ
શેઠનો દેહાંત (મરણ) થયો.

બંધુઓ ! આ દૃષ્ટાંતથી આપજાણી શકયા હશે કે અસં-
તોષવૃત્તિથી શારીરિક, વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક કેટલું અગ્રે-
ય થવા પામે છે; માટે પ્રત્યેક મનુષ્યોએ સંતોષવૃત્તિ થવું
મંત્રુદ રહેવાથી કેટલાએક ફળુલ-નકામા ખરચનો બચાવ
થવા પામે છે. જો કોઈપણ મનુષ્ય કેવળ પોતાના ભોગોપભો-
ગના જરૂરી પદાર્થો તરફે ખ્યાલ કરે તો સહજ સંતોષવૃત્તિ
ઉત્પન્ન થઇ શકે છે. પરંતુ આજકાલ જરૂરિયાતની ચીજને
બદલે મોજશોખની વસ્તુઓ તરફે ઘણા મનુષ્યો લલચાઈ
જવાથી સંતોષવૃત્તિ જાળવી શકતા નથી. એટલુંજ નહિ
પણ વિશેષ દ્રવ્ય વગેરે સામગ્રી મેળવવા તનતોડ મંહેનત
કરે છે. હૃદયમાં અવનવા વિચારતરંગો ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી
રહેમને જરાપણ શાંતિ મળવા પામતી નથી. માટે શાંતિ
અને આનંદમય જીવન ગાળવાનો અમૂલ્ય ઉપાય સંતોષવૃત્તિ
છે. સંતોષવૃત્તિથી આર્થિક, વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક શ્રેય
સાધી શકાય છે. માટે બનતે પ્રયાસે સંતોષી થવા પ્રયત્ન
કરવો એજ આપણું ઉચ્ચ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ.

અભ્યાસ પાઠ ૨૬ મો.

- ૧ “ સંતોષઃ પરમં સુખં ” સંતોષ એજ મોટું સુખ છે.
- ૨ આજસુ કે એદીપણાને અંગે સંતોષ માનવો, એ ખરો સંતોષ નથી.
- ૩ વિવેક પૂર્વક સાદું-સુખમય જીવન ગાળવામાંજ સંતોષ માનવો એ ઉત્તમ છે.
- ૪ વિશેષ સંપત્તિ છતાં અવિશ્રાંત ધનની અંખતા રાખવી એ નિંદ્ય છે.
- ૫ સંતોષ એ સદ્ગુણ છે, અને અતિલોભ એ દુર્ગુણ છે.
- ૬ સંતોષવૃત્તિથી દુઃખત્વ થવા પામતાં નથી.
- ૭ તૃષ્ણાથી શરીર-દૃઢ્યને નિરંતર બાળે છે.
- ૮ લોભથી આલોક તથા પરલોક ઉભય બગડે છે.
- ૯ અસંતોષ ઘણા અનીતિમય કાર્યનું મૂળ હોય છે.
- ૧૦ અતિ લોભના આવેશથી કેળવાયેલા-કહેવાતા ડાહ્યા માણસો પણ અયોગ્ય કાર્યમાં યોગ્ય છે.
- ૧૧ નાનાં કલેશ કે મહાન સુદોનું મૂળ કારણ અસંતોષજ હોય છે.
- ૧૨ અસંતોષથી મહત્વાકાંક્ષા ઉત્પન્ન થાય છે.

કર્ત્તવ્ય ૨૭ મું કૃતજ્ઞતા.

કર્ત્તવ્ય પરાયણ સન્નિત્રો !

ગર્ધ કાલે સંતોષવૃત્તિ પરત્વે લાપણ કરવામાં આવેલું. આને તો કૃતજ્ઞતા એ કર્ત્તવ્યની મીમાંસા કરવામાં આવશે. સહ્યો ! સંતોષવૃત્તિવાળા મનુષ્યો કોઈએ કરેલા સામાન્ય ઉપકારમાં પણ સંતુષ્ટ ગની વિશેષ પ્રત્યુપકાર કરવાની આકાંક્ષાવાળા થાય છે. જે અસંતુષ્ટ-અત્યંત લોભી મનુષ્ય ઉપર આહે તેટલા ઉપકાર કરવામાં આવે તોપણ તેમનું મન સંતોષાતું જ નથી. આ બ્રહ્માંડ રૂપ એક કુદરતનું ગૃહ છે. એક ખીલનો અન્યોઅન્ય ઉપકાર કરી જ રહ્યા છે. કંઈક લઈને અને કંઈક દઈને. માટે સૌનો સૌપર ઉપકાર છે. માટે જ નૈસર્ગિક કવિ કલાપી કહે છે કે:—

બ્રહ્માંડ આતો ગૃહ તાનનું છે, આભાર સૌનો મૌને રહ્યો જ્યાં;

લે છે સદૃ કંઈ સદુનેદૃષ્ટ કંઈ, આભાર સૌનો મૌ ઉપરે છે.

માટે ઉપકાર કરવો તથા મેળવવો; એ પ્રાણીમાત્ર માટે જરૂરી કુદરતી કાયદો છે. કોઈને કોઈ રીતે એક ખીલનો ઉપકાર કરનાર મનુષ્ય આ દુનિયામાં ઉત્તમ મનાય છે. કોઈ માણસે આપણને કંઈ ઉપકાર કર્યો હોય, તે ભૂલી ન જતાં યોગ્ય પ્રમથે તેનો બદલો લાગવો તે જ કૃતજ્ઞતા. પરંતુ કરેલા ઉપકારના બદલામાં અપકાર (ભુંડું) કરી કૃતમ ન થવું. સામેના માણસનો થોડો પણ ઉપકાર બહુ કરી માનવો

એ માણસાઈનું લક્ષણ છે. પરંતુ કેટલાક જીવાત્માઓ સ્વા-
ર્થને વશ થઈ કરેલા ઉપકારને ઉપકાર રૂપે માનવામાં પણ કૃ-
પણતા દાખવે છે, તો પછી બહાર કયાંથીજ વાળી શકે ? માટે
ઉદાર ચિત્ત બની ઉપકારઋણથી મુક્ત થવા પ્રયત્નશીલ થવું.

બ્રહ્મહત્ત ચકવર્તીની માતા (ચુંદણી.) પૂર્વના વિશિષ્ટ
પ્રારબ્ધવશાત્ વિષયાંધ બનેલી. તેથી વિષયસુખમાં આક-
ર્ષીલરૂપ બ્રહ્મહત્તને મારી નાંખવાની એક સુક્તિ તેણીએ શોધી
ઠાઠી કે:-બ્રહ્મહત્તને લગ્ન પ્રસંગે લાખનાં મહેલમાં સૂવાગ્યા
પછી તે મહેલને સળગાવી દેવો; છેવટે સમય આવતાં તેમ
ક્યું. પરંતુ આ કપટ પ્રયત્નથીજ પ્રધાનના બંધુવામાં આવી
જવાથી બ્રહ્મહત્તને બચાવવા સુરંગ ખોદાવી બહાર કાઢવા-
ની જે સુક્તિ કરેલી તે મુજબ બચાવી શકે રીતે પોતાના પુત્ર
સાથે શહેર બંદાર મોકલાવ્યો. આગળ ચાલતાં રસ્તામાં
પ્રધાનપુત્રથી તે છુટો પડી જવાથી એકાકી ચાલતાં અટ્ટીમાં
બૂલો પડ્યો; ત્યાં માર્ગમાં એક વિપ્રનો સાથ થયો. તેની
સાથે સાથે ચાલતો હતો, પણ રસ્તામાં ખાવાનું પોતા પાસે
ન હતું. પેલા બ્રાહ્મણ સાથે બાતું હતું, પોતે જ્યાં જલાશય
આવતું ત્યાં બોજન કરતો; બ્રહ્મહત્તને ખોટે મિત્રે પણ આમ-
ત્રણ કરતો નહિ. જેથી ખાધા વિના ત્રણ દિવસે તેણે અટ્ટવી
પસાર કરી; એક ગામ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી જુદા
પડતાં બ્રહ્મહત્તે પ્રસન્નવદને વિપ્રને કહ્યું કે-“ બૂદેવ ! તુમે
મહારાપર જે ઉપકાર કર્યો છે, તેનો બંદલો વાળવા અત્યારે
હું અસમર્થ છું. પણ હું ત્યારે કંપીલપુરનો બ્રહ્મહત્ત રાજા

થઈ, તે વખતે માફ નામ પૂછીને તમે ત્યાં જરૂર આવજો; ત્યારે તે ઉપકારનો બદલો કંઈક અંશે વાળવા હું ભાગ્યશાળી થઈશ, ” એમ કહી બ્રહ્મદત્ત આગળ ચાલ્યો. છેવટે બ્રાહ્મણે કેટલેક કાળે “ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી થયો ” એમ સાંભળ્યું ત્યારે સહકુટુંબ ત્યાં ગયો; તેણે પ્રથમની વાત રાજાને કહી. રાજાએ યોગ્ય માનપાન આપીને સત્કાર કર્યો અને વિશેષ ઈચ્છિત સુખ આપી બદલો વાળ્યો. બાંધુઓ ! ત્હમે જાણી શક્યા હોયો કે પેલો બ્રાહ્મણ ફક્ત રસ્તામાં સાથે ચાલેલો તે પણ પોતાને ત્યાંથીજ જવાનું હતું; પરંતુ કંઈ બ્રહ્મદત્તના ઉપકાર નિમિત્તે તો નહિ. તથાપિ તેણે તે વિપ્રનો મહાન્ ઉપકાર માનીને બદલો વાળ્યો. માટેજ એક વિદ્વાન્ કહે છે, કે:-

‘परगुण परमाणू पर्वतीकृत्य नित्यं, निजहृदि विकस-
न्तस्संति संतः कीयन्तः’ અર્થાત્ સાધુ પુરૂષો પારકાના પર-
માણુ (અત્યંત સૂક્ષ્મ) જેટલા ઉપકારને મહાન્ પહાડ જેવડો માનનારા હોય છે. મતલબ કે સ્વશક્તિ પ્રમાણે પૂર્ણ ભ-
ક્તિપૂર્વક કોઈનું પણ કાર્ય કરવું એજ ઉપકાર કરનાર વ્ય-
ક્તિનું લક્ષ્ય હોય છે. એવા ઘણાજ થોડા હોય છે કે બદલા
—અત્યુપકારની કામના વિનાજ પ્રયત્ન કરે છે. આપણે તહેમના ઉપકારનો જેટલો અંશે બદલો વાળી શકીએ, તેટલો અંશે વાળીએ તોજ ખરા કૃતજ્ઞ કહેવાઈએ અને જો તેમ ન કરીએ તો કૃતઘ્ન થવા પામીએ. માટે કૃતજ્ઞી ન થતાં કૃતજ્ઞ થવું એ જ શ્રેયસ્કર છે.

અભ્યાસપાઠ ૨૭ મો.

- ૧ કોઈએ કરેલા ઉપકારને ચાહે તેવા સંબંધમાં બૂલી ન જવું તે કૃતજ્ઞતા છે.
- ૨ ઉપકાર કરનારની હુમેશાં ખરા જીવનથી પ્રશંસા કરવી.
- ૩ ઉપકારનો બદલો વાળવા પ્રસંગોપાત ચુકવું નહિ.
- ૪ અપકારના બદલામાં ઉપકાર કરવો એ વિશેષ ઉચ્ચતા છે.
- ૫ ઉપકારના બદલામાં અપકાર કરવો એ અતિ નિચતા છે.
- ૬ ઉપકાર ગમે તેટલો ઘોઠો હોય તોપણ મોટા રૂપમાં માની લેવો.
- ૭ સેવા કરવી તથા પ્રતિ ઉપકાર કરવો એ બન્ને જુદાં છે.
- ૮ સેવા એ બદલાની આશા વિનાનું સહૃદયીપણું બતાવે છે.
- ૯ પ્રતિઉપકાર એ આપણે મેળવેલા લાભનોજ વ્યાજ સહિત બદલો વાળવાની લાગણી છે.
- ૧૦ ઉપકાર કે પ્રતિઉપકાર કરવામાં મોટાઈ-તોછડાઈ ન માનતા નમ્રતા રાખવી.
- ૧૧ ઉપકાર કે પ્રતિઉપકારમાં અહંકાર બળે તો બન્નેની કીમત બહુજ અદ્ય થાય છે.
- ૧૨ કોઈએ કરેલા ઉપકારને બૂલી જઈ તેને અપકાર રૂપે બદલો આપવો તે કૃતજ્ઞતા છે.

કર્તવ્ય ૨૮ મું. પાપ-ભય.

પ્રજ્ઞાશીલ સભાસદો ! ગત વ્યાખ્યાનમાં કૃતજ્ઞતા સંબંધે ઉપદેશ કરવામાં આવેલો. આજે તો પાપ-ભય એ વિષયનું વિવેચન કરવામાં આવશે. ધન્યાત્માઓ ! કૃતજ્ઞ મનુષ્ય કર્તવ્યાકર્તવ્ય વિષે પરમ વિવેકવાન હોય છે. ત્યારે કાર્ય શું અને અકાર્ય શું ? એ પ્રશ્ન તહેમના હૃદયમાં સહજ ઉત્પન્ન થવોજ જોઈએ. આ દુનિયામાં સામાન્યતઃ વિચાર કરતાં એમ સહમતાય છે કે પુણ્ય તે કર્તવ્ય છે અને પાપ અકર્તવ્ય છે. એક પદાર્થનો નિર્ણય કરવામાં તેના પ્રતિપક્ષી પદાર્થનું પણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. સુવર્ણના જાણનારને પીત્તળનું જ્ઞાન થવું જોઈએ. માટે પુણ્યના પ્રતિપક્ષી પાપને પ્રથમ જાણવું જોઈએ. આ જગતમાં પાપની પ્રવૃત્તિ ઘણી જોસણેર અને વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. ઉચ્ચ વસ્તુના પ્રમાણ કરતાં હલકી ચીજ અધિકજ હોય છે; એ સર્વ સાધારણ નિયમ છે. આપણા અંતઃકરણમાં પ્રથમ પાપનો જય જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારેજ તેનો પરિહાર કરી શકાય છે. અર્થાત્ અમુક પાપ કરીશ તો આ લોકમાં કિંવા પરલોકમાં અનીષ્ટ ફળ લોગવવા પડશે. કારણ કે એ હકીકત આપણે આ વિશ્વમાંના અનેકઘા કાર્યોથી અન્યોન્ય જાણી શકીએ છીએ. વસ્તુતઃ પાપનું સ્વરૂપ જાણવામાં-કહેવામાં બહુજ બ્રાંતિ કે અજ્ઞાનતા થવા પામેલ છે. કેટલાએક જવા-

તમાઓ કેવળ પામિક- ઘેલછાને લઈને સર્વત્ર પાપજ જોઈ શકે છે. જે વસ્તુતઃ પાપને સમજનાર છે, તેઓ પ્રથમ આંતરિક મલીનતા યાને ચિત્તની અપવિત્રતા દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે. હૃદયનો અત્યંત દુષ્ટ પરિણામ-વિચાર તેજ પાપ. તે પાપનો ભય ચિત્તમાં ચિરસ્થાયી હોવો જોઈએ. પરંતુ ક્ષણિક ભય વાસ્તવિક ભય ન કહેવાય. પાપ-ભય જોટલે કેવળ કરપોષક કે બીકણ બનવું એમ નથી, પણ પાપમય કાર્યથી આત્માનું સંરક્ષણ કરવા માટે ચેતતા રહેવું 'ભયબીન પ્રીત ન હોત' એ કહેવત પ્રમાણે જો ખરા હૃદયથી પાપનો ભય હોય તોજ ક્ષ-પરનું શ્રેયઃ કરી શકે છે. માટે આ દુનિયામાં સર્વ મનુષ્યને સ્વાભાવિક રીતે અંતરમાં કોઈને કોઈ પ્રકારે પાપનો ભય રહે છે; પરંતુ પાપ એ શું વસ્તુ છે તે ભય લગણ ન જાણવામાં આવે, ત્યાં લગણ તહેમનો ભય કેવી રીતે હોઈ શકે ? એ શંકા ઉપરિચિત થવા પામે તે સ્વાભાવિક છે. વાસ્તવિક રીત્યા ચિત્તની મલીનતા એજ પાપ છે. તે પાપના બે પ્રકાર છે:- ૬૪ અને અ૬૪.

૬૪ પાપ—પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય તેવું. જહેનું ફળ માયઃ આ નિંદગાનીમાંજ લોગવી શકાય છે.

અ૬૪ પાપ—અશુ વગેરે ઇન્દ્રિયથી ન જાણાય તે, યાને માનસિક પાપ. તેનું ફળ અપૂર્ણતયા આ જન્મ વીત્યા બાદ લોગવવામાં આવે છે. એ જાત્રે પ્રકારના પાપનો ભય હૃદયમાં હોવો જોઈએ.

દ્રુપદ પાપ ઉત્પન્ન થવાનાં અથવા વધવાનાં અનેક કારણો પૈકી:—

૧ બુદ્ધિ ગોલબુદ્ધિ, ૨ વિશ્વાસઘાત (ગોલીને કે લખીને ફરવું વગેરે) ૩ ચોરી (પોતાના અથવા પારકાના ઘર વગેરેમાંથી) ૪ રાજ્યદ્રોહ (રાજ્યના ન્યાયી કાયદા વિરુદ્ધ વર્તન દાણચોરી ઇત્યાદિ) ૫ પરત્ની સંગ, ૬ અભક્ષ્ય ભક્ષણ (મધ, માંસ, કેરી ચીજ કે અપચ્ચ સેવન વગેરે) ૭ કુદ્દહ (કુદ્દેખ, જ્ઞાતિ કે દેશ વગેરેમાં) ૮ કુસંગત (લુચ્ચા, લક્ષ્મી, ભુગારો કે શિકારીની સોબત) ઇત્યાદિ નિમિત્તો છે. જેથી દ્રુપદ પાપ યાને તત્કાળ થતું દુઃખ, તે પ્રત્યક્ષ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. એટલે ઉપરના વર્તનથી અવશ્ય આર્થિક, શારીરિક અને માનસિક દુઃખ થવાની સાથે લાજ આભરને ધક્કો પડે છે.

અદ્રુપદ પાપના વિવિધ કારણો પૈકી-૧ જીવહિંસા (મનુષ્ય અને મુંગા પ્રાણીની જિંદગાની ખરબાદ કરવી તે માનસિક, વાચિક કે કાયિક) ૨ દુષ્ટ ભાવના (અનેરાનું અનિષ્ટ ચિંતવવું તે) ૩ અસત્ય ઉપદેશ (ખાવું પીવું મોજમજા કરવી એજ ફક્ત જીવનનું સાર્થક છે. એ વગેરે ગોઘ કરવો તે અથવા બુદ્ધિ ગોલબુદ્ધિ) તેમજ દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, અપમંથ, અહંકારવૃત્તિ, વિષયવાસના, અતિલોભ અને અનાચાર વગેરે હેતુઓ છે. તે-૧ પ યાને ઉપર્યુક્ત કુકર્મના સંપૂર્ણ દૂર કરવા : મિતાં જન્માંતરે મળે છે.

ગૃહસ્થો ! ઉપર જતાવેલા જાને પ્રકારના પાપની વિવેક પુરઃસર મીમાંસા કરી વર્તન કરવાની જરૂર છે. પરંતુ કેટલાએક કપોળકક્ષિપત પાપો વિશે જે જામણા કરવામાં આવે છે કે:-હાલવામાં, જોડવામાં, ઉઠવામાં, સુવામાં, જોડવામાં, ખાવા-પીવામાં વગેરે વગેરેમાં પાપ અને પાપજ કહેવામાં કે જાણવામાં આવે છે. આવા નગ્નવા પાપના લયમાં સપડાઇ જનાર મનુષ્ય ઠંઠ પણ કાર્ય કરી શકેજ નહિ, ગૃહસ્થાશ્રમી હોઇને જે ઉપર્યુક્ત પાપ-ભયને માન આપે તો તેણે સંત્રાસ ત્યાગજ કરવો ઉચિત છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે કેટલાએક પાપનો ત્યાગ શક્ય હોય છે અને કેટલાએક પાપોનો પરિહાર અશક્ય છે માટે શક્ય પરિહાર અને અશક્ય પરિહારનો પ્રથમ વિચાર કરવો ઘટે છે. આત્માની જાગૃતિ વિના અંતઃકરણની મલીનતાથી કરાતું જે કાર્ય તે પાપરૂપજ છે. તે પછી આહે તેવું (ઉત્તમ કે કનીષ્ઠ) કાર્ય હોય. આપણે પ્રથમ કયા પાપનો પરિહાર કરવો જોઇએ ? એ ખાસ વિચારણીય છે. જ્યાં માનસિક હિંસા, શત્રુવૃત્તિ, અસૂયા, મુખ્યા, દેવ, વગેરે જે અત્યંત તુકશાન કરનાર છે, તેનો લય અવશ્ય હૃદયમાં હોવો જોઇએ. એટલુંજ નહિ પણ તેવા પાપમય વર્તનનો સદંતર નાશ કરવો જોઇએ. અર્થાત્ તેવા વર્તનથી નિરંતર દૂર રહેવું જાંધુઓ ! દુષ્ય પાપ (છુત વગેરે) અને અદુષ્ય પાપ (ચિત્તની મલીનતા વગેરે) થી આ લોકમાજ શુ પરિણામ આવે છે. તે આપ નીચેના દુઃક દૃષ્ટાંતોથી જાણી શકશો.

પાંચ પાંડવો જુગદું રમવાથી રાજ્યસંપત્તિ, સતી દ્રૌપદી અને સર્વ સુખ-વૈભવ હારી જતાં જંગલમાં રખડ્યા; અને કદ્દ પામ્યા-પ્રત્યક્ષ દુઃખના લોકતા થયા. યાદવ પુત્રોએ મધપાન કરી દ્વિપાયમાન ઋષિને અપમાનયુક્ત દુઃખ આપ્યું; તેથી ઋષિને અત્યંત ક્રોધ થયો; તેમના શાપથી યાદવો તથા દ્વારિકાનો નાશ થયો. ઉપરના બન્ને દાળણા કદ્દપાપને પ્રત્યક્ષ બતાવે છે. તેમજ ઠાળસુરિયો ચંડાળ અનેક જીવના વધ કરવાથી મરણાંતે નરકવાસી થયો અને સુમસિદ્ધ રાવણ પદ્મીલંપટ યાને અતિ વિષયવાસનાવાળો થવાથી નરક ચો નિમાં ઉત્પત્ત થયો. એ બે કદ્દાંત અદ્દ પાપના છે.

માટે બને પ્રકારના પાપથી જેમ બને તેમ દુર રહેવાથી ઉભય લોકમાં સુખમય જિંદગાની થવા પામે છે. યાદ રાખવું કે દુષ્ટકાર્યથી યાને ખરાબ પ્રવૃત્તિથી આ ભવમાં અન્ય જનને જે દુઃખ થવા પામે છે; તેના પ્રત્યાધાત રૂપે આપણને કુદરત તરફથી પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ બદલો મળે છે. " ગાળથી ગાળ અને સન્માનથી સત્કાર " મળે છે. માટે હમેશાં બને પ્રકારના પાપના ભયથી અંતઃકરણમાં કરી દૂર રહેવા પ્રયત્ન શીલ થવું.

ઠહાલાઓ ! પાપભય એ અંતઃકરણની પવિત્રતા છે. પણ મોટથી થુંક ઉડાડવું વાણીના વિલાસ રૂપે હોઈ એ નકામું છે. કેટલાએક જગલતળ એવા હોય છે કે:-સહજ નિર્માણ પાપનો ભય પ્રચલ્લગમાં ઘણોજ દેખાડવા પ્રયત્ન કરે

- ૧૨ નિરંતર સદ્વર્ત્તનથી દહ કે અદહ પાપ દૂર થવા પામે છે.
 ૧૩ “ કરે તેવું પામે ” યા “ વાવે તેવું લણે ” એ સિદ્ધાંત ચોક્કસ છે.

કર્તવ્ય ૨૯ મું નિંદા ત્યાગ.

હિંદમાતાના સુપુત્રો ! ગર્થ કાલે પાપ-લયનું ધ્યાન કરવામાં આવેલું. આને નિંદા-ત્યાગ એ કર્તવ્ય વિષે વિવેચન કરવાનું છે. ધન્યાત્માઓ ! પાપમય પ્રવૃત્તિથી ડરનાર જીવાત્મા કોઈની પણ નિંદા કરતો નથી. કારણ કે નિંદા પણ આંતરિક પાપ છે. નિંદાથી સામેના જીવાત્માની અંતર લાગણી દુભાય છે. ત્યારે કોઈનું પણ હૃદય દુભાવવું એજ મહાપાપ છે. નિંદા એ અપવિત્ર અંતઃકરણનું બાહ્ય પરિણામ છે. દ્રેષ, ઇર્ષ્યા, અસૂયા, કે અસહિષ્ણતા વગેરે દોષથી નિંદાની પ્રવૃત્તિ થવા પામે છે. જ્યાં ઉદાર ભાવના, ઉમદા હૃદય અને શુદ્ધપ્રેમનો ઝરો વહેતો હોય, ત્યાં નિંદાને ગિલકુલ અવકાશ જ હોઈ શકે નહિ. નિંદા પ્રવૃત્તિ કરનાર જીવાત્મા પ્રત્યે સત્યતા, વિવેક અને લાગણી પૂર્વક પાપમય કાર્યનું પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટીકરણ કરવું તે નિંદા નથી; પણ હિતકર ઉત્તમ સૂચના છે. પરંતુ પરોક્ષ રીત્યા બીજાકને કોઈના પાપની વાત કરવી તે તો ચોક્કસી રીતે નિંદાજ છે. કેટલાએક મનુષ્યો બાહેર હિંમતના અભાવે પ્રત્યક્ષ-સ્પષ્ટતા પૂર્વક હકીકત બાહેર ન કરતાં પરોક્ષ બીજા કને તે વાત કરવામાં બહાહરી માને છે.

છે. જ્યાં આત્મભંધુરૂપ માનવજાતિને વિવિધ રીતે પાપમાલ કરનાર હુદ્દ કાર્યો છથોક કરવામાં જરાપણ પાછી પાની કરતા નથી, ત્યારે એનું નામ પાપ-ભય કહેવાય નહિ. માટે વિવેક પુરઃસર પાપ-ભયનો ઉઠાપોહ કરી જેમ બને તેમ હુદ્દયને પવિત્ર બનાવવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૨૮ મો.

- ૧ અંતઃકરણની અત્યન્ત મલીનતા તે પાપ.
- ૨ હુદ્દયમાં નિરંતર પાપનો ભય રહેવો જોઈએ.
- ૩ જે પાપ શક્ય પરિહાર છે તેથી પ્રયત્ન ફર રહેવું.
- ૪ ભુગટું વગેરે હુદ્દપાપથી આ ભવમાં જ દુઃખ થાય છે.
- ૫ માનસિક હિંસાદિ અહુદ્દપાપની પ્રવૃત્તિથી પરલોકમાં દુઃખ થાય છે.
- ૬ અભક્ષ્ય ભક્ષણથી શારીરિક-માનસિક તુકથાન સાથે સ્વધર્મ જળવાતો નથી.
- ૭ પરસ્ત્રીના સંગથી જાનમાલના નાશ સાથે પરલોકમાં દુઃખ મળે છે.
- ૮ બલે પ્રકારની પાપરહિત પ્રવૃત્તિ કરવી.
- ૯ ખોટી શીખામણ આપનારને પણ દુઃખ મળવા પામે છે.
- ૧૦ ભુઠા વ્હેમથી ઉત્પન્ન થયેલ ભય વસ્તુતઃ ભય નથી.
- ૧૧ ક્રોધપણ કાર્યની શરૂઆત કરતાં મનને જરાપણ આઘાત થાય તેજ ભયની નિશાની છે.

૧૨ નિરંતર સફવર્તનથી દૃષ્ટ કે અદૃષ્ટ પાપ દૂર થવા પામે છે.
૧૩ “ કરે તેવું પામે ” યા “ વાવે તેવું લલ્લે ” એ સિદ્ધાંત ચોક્કસ છે.

કર્તવ્ય ૨૬ મું નિંદા ત્યાગ.

હિંદમાતાના સુપુત્રો ! ગર્ભ કાલે પાપ-લયનું વ્યાખ્યાન કરવામાં આવેલું. આને નિંદા-ત્યાગ એ કર્તવ્ય વિષે વિવેચન કરવાનું છે. ધન્યાત્માઓ ! પાપમય પ્રવૃત્તિથી ડર નાર જીવાત્મા કોઈની પણ નિંદા કરતો નથી. કારણ કે નિંદા પણ આંતરિક પાપ છે. નિંદાથી સામેના જીવાત્માની અંતર લાગણી દુભાય છે. ત્યારે કોઈનું પણ હૃદય દુભાવવું એજ મહાપાપ છે. નિંદા એ અપવિત્ર અંતઃકરણનું બાહ્ય પરિણામ છે. દ્રેષ, ઇર્ષ્યા, અસૂચા, કે અસહિષ્ણુતા વગેરે દોષથી નિંદાની પ્રવૃત્તિ થવા પામે છે. જ્યાં ઉદાર ભાવના, ઉમદા હૃદય અને શુદ્ધપ્રેમનો અંશે વહેતો હોય, ત્યાં નિંદાને ગિલકુલ અવકાશ જ હોઈ શકે નહિ. નિંદા પ્રવૃત્તિ કરનાર જીવાત્મા પ્રત્યે સત્યતા, વિવેક અને લાગણી પૂર્વક પાપમય કાર્યનું પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટીકરણ કરવું તે નિંદા નથી; પણ હિતકર ઉત્તમ સૂચના છે. પરંતુ પદોક્ષ રીત્યા બીજાકને કોઈના પાપની વાત કરવી તે તો ચોકબી રીતે નિંદાજ છે. કેટલાએક મનુષ્યો જાહેર હિંમતના અભાવે પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટતા પૂર્વક હકીકત જાહેર ન કરતાં પદોક્ષ વ કરવામાં બહાદુરી માને છે.

એવી પ્રવૃત્તિથી લાલને બહારે વિવિધ નુકશાન થવા પામે છે. સામ્રકાર કહે છે કે:- 'પાપને ધિક્કારો પરંતુ પાપીને ધિક્કારો નહિ,' પાપમય પ્રવૃત્તિ કરનાર પ્રત્યે દયા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ; પરંતુ તિરસ્કાર નજ થવો જોઈએ. કેટલાએક હલકા સ્વભાવવાળા મનુષ્યો, ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચેલા મહાપુરુષો (ગૃહસ્થ કે ત્યાગીઓ) ની પ્રેમપૂર્વક હરીદ્વાર્ કરી હેમના કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન ન કરતા આટકનરી રીતે અધઃસ્થિતિએ પહોંચવાને નિંદાચામનો ઉપયોગ કરે છે. મરિણાએ તેજ પ્રવૃત્તિથી પોતાનું જ અધઃપતન થવા પામે છે. માટે કોઈની કોઈ રીતે પણ નિંદા નજ કરવી, તથાપિ ધાર્મિક નિંદા તે નજ કરવી. જે જ્ઞાતિ, ગ્રામાજ કે દેશમાં વૈભવસ્થ ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે કેવા જ અન્યોન્ય ધાર્મિક નિંદાને આભારી છે. જાણીએ ! આ અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિથી પવિત્ર ભારતભૂમિની અવનતિ થવા પામી છે-પામે છે. તે ખાસ વિચારતીય અને ત્યાગ્ય છે. અસહિષ્ણુતા વગેરે દોષ એ નિંદાનું મુક્ત સ્વરૂપ છે.

આ દુનિયામાં વસનારા કોઈમણ મનુષ્યના (ઈર્ષા તથા ડેમ ભુદિ ચામે) અવગુણ ગ્રાપી તેને જગમાં જાહેર કરવાની પ્રવૃત્તિ ને નિંદા. એ નિંદાનું સ્વૃલ સ્વરૂપ છે. માટે તેવી પ્રવૃત્તિ કોઈ માતૃય પ્રત્યે ન કરવી તેજ નિંદા-ત્યાગ નિંદાઓર મનુષ્યો અકુલીન નર્મકે યોગજાય છે; તેમજ પરસ્પર હત્રેય, નેર-વિરોધને વપારનાર લેખાય છે. દુર્મેચાં ઘીજ્ઞના અનેક ક્રોધો ઇતઃ ક્રૂર જગજુઓ શોધવામાં જ ભુદિ કે સમયનો

અમન્યય કરવો એજ નિરૂઢમી મનુષ્યની નિશાની છે. “ નવરો નખોદ વાળે ” એ ન્યાયે નિરૂઢમી માણસ ઘણાની પાયમાલીનું બીજ રોપે છે. આજકાલના જીવાનીઆઓ-કહેવાતા સુધરેલાઓ-સ્વધર્મ કે પ્રાચીન રીત-રીવાજનું યથાર્થ રહસ્ય જાણ્યા વિના એકદમ તેને વખોડવા મંડી જાય છે; તેમજ કેટલાએક વૃદ્ધ માણસો ગદ્દાપુચ્છ પકડી પોતાની ઉપલક બુદ્ધિથી માની લીધેલ ધર્મક્રિયા અને આચાર-વિચારાદિ ન તજતાં બીજાઓની નિંદા કરવા ઉતરી પડે છે. એ બંને પરસ્પર નિંદાને વધારનારા થાય છે. માટે તુલનાત્મક બુદ્ધિથી સંપૂર્ણ વિચાર કરી યોગ્ય પ્રવૃત્તિ સ્વીકારવામા આવે તો અન્યોન્યમાં નિંદા-વખોડવાનો અવકાશ કોઈને પણ પ્રાપ્ત ન થાય. કોઈ વ્યક્તિની નિંદા કરવાનો અધિકાર કોઈને હોઈ શકે નહિ. તથાપિ રાજા, પ્રધાન, પુરોહિત, વયો-વૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, ઉપકાર કરનાર સંત મહાત્મા વગેરે પૂજ્ય પુરોહી તેમજ દેવ અને ધર્મની નિંદા સર્વદા અને સર્વથા ત્યાગ કરવા લાયક છે; એ નિર્વિવાદ છે. પરસ્પર ધર્મની નિંદા એ કલેશનું મોટામાં મોટું કારણ છે. કુલીન મનુષ્યો પોતે નિંદા ન કરતાં બીજાને નિંદા કરતાં અટકાવે છે. કેટલાએક કુલીન એવા પ્રતાપવાન હોય છે કે ત્હેમના આગમનની સૂચના થતાંજ નિંદા થતી જાંધ થઈ જાય છે. નિંદા અટકાવવાનો સહેલો ઉપાય એ છે કે નિંદા કરનારની વાત સાંભળવી જ નહિ; પરંતુ ચાલ્યા જવું અથવા તેને જણાવી

દેવું કે:-તમે જેના વિષે વાત કરો છો; તેને જ તમારી રૂબરૂ તે વાત જણાવી દર્શાવો. આ ઉપરથી તે શરમાઈ-દબાઈ નિંદા કરવાથી અટકશે. ઇચ્છાએ કે અનીચ્છાએ નિંદા કરવાથી કિંવા નિંદાચુકત વચનો બોલવાથી કેટલું સ્વ-પરને અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે, તે નીચેના દર્શાવથી સમજી શકશો.

એક વખત જંગલમાં પ્રસન્નચંદ્ર નામના રાજર્ષિ સૂર્ય સન્મુખ ધ્યાનરથ ઉભા હતા; તે વખતે મગધેશ ધ્રેણિક મહારાજા શ્રીવીરપ્રભુના દર્શન નિમિત્તે શહેરમાંથી નીકળ્યા. તેના સુમુખ તથા હુમ્મખ નામના બે સુભટ અગાઉથી રાજર્ષિની પાસેથી આજ્ઞા જતા હતા. તેઓએ ઋષિને ધ્યાનરથ જોયા, ત્યારે સુમુખે તેમની બહુ પ્રશંસા કરી કે:-“ અરે હુમ્મખ ! તો આ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ ! પોતાનું વિશાળ સમૃદ્ધિવાન રાજ્ય અને પરમ સુખનો ભોગી છતાં તે તમામનો ત્યાગ કરી પરમયોગી થયા છે અને પોતાના આત્માનું શ્રેયઃ કરે છે. ધન્ય છે તે પુરૂષને ! ” આ સાંભળી હુમ્મખે કહ્યું કે:-“ અહ્યા બોળા સુમુખ ! તને કાંઈ ખબર નથી ? એ તો મહા નિષ્કુર-દયાહીન છે ! કારણ પોતાનો નાનો બાળક અને રાજ્ય-સત્તા, પ્રધાનને સોંપી આ ભાઈ મુંડાવીને ચાલી નીકળ્યા છે, પણ તેને ખબર નથી કે લાલચુ અને નિમકહુરામી પ્રધાન, શત્રુ સાથે મળી જઈ બાળકને મરાવી નાંખી રાજ્યની પાયમાલી કરશે.” આ શબ્દો ધ્યાનાંતર થતાં ઋષિને ઠાને પડ્યા.

તરતજ' તે શબ્દોની ઉડી, અને ખરાબ અસર થવાથી
 ઋષિએ મનોમય સદિ રચી. દુશ્મનને રાજા સાથે માન-
 સિક લગાઇ આહુ કરી. ત્યારે બંને સુબોટો આગળ
 આવ્યા, 'ત્યારે' મુમુખે કહ્યું કે:-“ તું આવા મહાત્માની
 નિંદા શામાટે કરે છે ? જેમના નામથી કે દર્શનથી દોટી
 દેવ્યાણુ થવા પામે છે. ” છતાં તે નિંદાખોર દુર્મુખે નિંદા
 આહુ રાખી, મુમુખે કાન આડા હાથ કરી ધ્યાન ન આપ્યું.
 પાછળથી શ્રેણિક મહારાજ પસાર થયા, તેમણે પણ મહા-
 ત્માને ધ્યાનસ્થ જોઇ માનસિક સ્તુતિ સાથે નમસ્કાર કરતાં
 આગળ ચાલવા માંડ્યું. વીરપ્રભુ પાસે આવી પ્રેમસહિત
 વંદન કરી શુભાનુરાગી શ્રેણિક રાજાએ પ્રસન્નચંદ્ર રાજધિની
 પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે:-“ હે કૃપાળુ પ્રભો ! પ્રસન્નચંદ્ર રાજધિ-
 ની જંગલમાં એકાકી યોગસાધના કરે છે. ધન્ય છે તેમને. તે
 મહાત્મા સ્વર્ગે જશે કે મોક્ષ મેળવશે ? ” સર્વજ્ઞ વીરપ્રભુએ
 કહ્યું કે:-“ હે શ્રેણિક ! આ વખતેજ જો તે કાળ કરે તો નરકે
 જવા પામે ! ” આ વાક્ય સાંભળતાં આશ્ચર્યચકિત થઇ
 રાજા બોલ્યો:-“ હે ભગવાન ! આવા ઉત્તમ યોગી પુરુષો
 નરકમાં કેમ જાય ? ત્યારે વીરભગવાને મુમુખ-દુર્મુખની
 થયેલી વાતચીત કહી સંભળાવી. વિશેષમાં કહ્યું કે:-નિંદક
 મનુષ્યો પોતાના આત્માનું અકલ્યાણ કરવા સાથે પરનું
 અગ્રેય કરવામાં નિમિત્તરૂપ થાય છે. કારણ દુર્મુખના નિંદ-
 કદુ વચનો ઋષિને કાને પડતાં તેણે માનસિક યુદ્ધ દુશ્મન
 રાજા સાથે આરંભ્યુ અને તેના લક્ષકરની માનસિક કતલ

કરવા માંડી. જે દુષ્ટ પરિણામને લઈને નરકે જવાની સામગ્રી (કર્મ) તૈયારી કરેલ છે. ચોડા વખત પછી દિવ્ય ધ્વનિ સાંભળતાં શ્રેણિકે પ્રભુને પૂછ્યું કે:-“હે જ્ઞાનદીવાકર ! આ દિવ્ય વાણંત્રો ક્યાં અને શા માટે વાગે છે ? ” વીર પરમાત્માએ જવાબ આપ્યો કે:-હે રાજન્ ! પ્રસન્નચિત્તે માનસિક લડાઈ લડતાં લડતાં આખા લોકોનો ધાણ કાઢતાં રૂઝા એકજ શત્રુ જીવતો રહેવા પામ્યો. પણ પોતાની પાસે શત્રો ખૂટી જવાથી મસ્તકપરના મુકુટવતી મારી નાંખવાની ઈચ્છા કરી. જેથી મુકુટ ઉતારવા પોતાના મસ્તકે હાથ મુક્યો તો જણાવ્યું કે માથે ટાલ છે. તેને આ ઉપરથી ભાન થયું કે અરે ! હું તો ત્યાગી છું. મને અને રાજ્યને શું ? મેં બહુ ખોટું કર્યું. આ વિચારની શ્રેણિએ ચડવાથી પ્રથમની માનસિક મુદ્દસદિ વિષેશાધ ગાંધ અને આત્મિક જ્ઞાનસદિ ખડી થઈ. છેવટે કેવલ્ય દશા પ્રાપ્ત થયેલ છે. તેના મહોત્સવ પ્રસંગની આ દિવ્યધ્વનિ સાંભળાય છે. આ સાંભળી રાજા અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થયો. અને પ્રભુના વિશાળ જ્ઞાનની અદ્ભુત શક્તિ બાણી પરમ શાંતિ સાથે પ્રભુને નમન કર્યું. પુનઃ પ્રભુએ કહ્યું કે:-હે શ્રેણિક ! મન એજ બંધ-બોક્ષનું કારણ છે. માટે મનને વશ રાખી નિંદાથી દૂર રહેવું. ” નિંદામય શબ્દોજ રાજર્ષિને અહિત કરનાર થયા, એમ શ્રેણિક રાજાને જણાવતાં ઘેર આવ્યા પછી હર્ષુખને તિરસ્કાર કરી શિક્ષા આપી. વિશેષમાં કેઈની નિંદા ન કરવા સખત મનાઈ કરી.

માનવગણ ! આપ સ્કુમળ શક્યા હશે કે નિંદાથી
 ઐહિક-પારમાર્થિક અગ્રેય થવા પામે છે. માટે ઉદારહૃદયી
 બની સહિષ્ણુતા ગુણ ઉત્પન્ન કરો. જો તમારામાં ખરી લાગણી
 કે માણસાઈ હોય તો 'પાપમય કાર્ય' કરનાર પ્રત્યે અનુકંપા
 લાવી સુધારવાને પ્રયત્ન કરો, પણ નિંદાથી દૂર રહેવું એજ
 આપણું કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૨૯ મો.

- ૧ અંતઃકરણની અપવિત્રતાનું બાહ્ય પરિણામ તે નિંદા,
- ૨ કોઈના દુર્ગુણને અદેખાઈ વગેરેથી બહારમાં બોલવા તે નિંદા.
- ૩ કોઈની નિંદા વાતો કોઈ પાસેથી નજ સાંભળવી.
- ૪ કોઈની નિંદા વાત સાંભળવામાં આવે તો તે પર વિવેક સાથે વિચાર કરવો.
- ૫ નિંદા અને નિંદક બન્નેની આંતરિક સ્થિતિ તપાસવી.
- ૬ કુલીન પુરૂષો તેજ કે જે ગંભીરતા ધારણ કરે.
- ૭ અકુલીન પુરૂષો તેજ કે જે પરની નિંદા વાતનો પ્રકાશ કરે.
- ૮ હિતબુદ્ધિથી શ્રેયઃ નિમિત્તે યોગ્ય સૂચના કરવી; પણ બીજા પ્રત્યે નિંદા કરવી નહિં.
- ૯ નવરાશ એજ નિંદાનો સમય છે.
- ૧૦ દુર્જન, અકુલીન અને ઓછીબુદ્ધિવાળાનેજ નિંદા ગમે છે.
- ૧૧ સજ્જન મનુષ્યો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં પ્રત્યક્ષ જણાવે છે; પણ પુંઠ પાછળ વાંકું બોલતા નથી.

૧૨. નિંદક મનુષ્ય જગતમાં અગ્રિય થવા પામે છે.
 ૧૩. નિંદાની પ્રવૃત્તિ ઉભય લોક વિરુદ્ધ પરિણામ લાવે છે.
 ૧૪. મુર મનુષ્યે સત્યશોધક બની નિંદાથી દૂર રહેવું.

કર્તવ્ય ૩૦ મું. દુરાચર—ત્યાગ.

ઉમદા વિચારવંત સદગૃહસ્થો ! મહં કાલે નિંદા-
 ત્યાગ પરત્વે વિવેચન કરવામાં આવેલું. આચરે(જે) દુરાચર-
 ત્યાગ એ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા મંથનું થું. બહાલાઓ !
 માનસિક, વાચિક કે કાયિક નિંદા પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરનાર
 સત્યાચર બની શકે છે. અર્થાત્ દુરાચરનો ત્યાગ કરી શકે છે.
 દુરાચર મનુષ્ય નિંદા કે અનિંદા વગેરે કાર્યનો વિચાર
 કરવામાં અશક્ત બને છે. કારણ કે દુરાચરતા સ્વભુક્ષિને મજ-
 ખુત આવરણ રૂપ થવા પામે છે; જેથી પ્રયત્નકરણ કરવાની
 શક્તિ શુંગળાઈ જવા પામે છે. છેવટે દુરાચરને નારીપાસ
 થવું પડે છે. સીંદરી બળી જતાં પણ પોતાનો વજ્ર સુકલી
 નથી, તથાપિ તે નિઃસત્ત્વ અને નિરૂપયોગી બનવા પામે છે;
 તેમજ અસત્યાચરની પણ તેજ દશા થાય છે. માટે સત્યા-
 ચર બનવા કોશીશ કરવાની ખાસ જરૂર છે. સત્યાચરને
 વિવિધ કષ્ટમય પરીક્ષામાં પસાર થવું પડે છે. સુર્વજની છેઠી
 પરીક્ષા અગ્નિમાંજ થવા પામે છે. એકે સત્યાચરના અપૂર્વ બળ
 આગળ બીજા કોઈનું પણ બળ કામ લાગતું નથી. પરંતુ તે

સત્યાગ્રહ વિવેક પુરઃસર હૃદયથી સ્હમણને સ્વીકારવાની
 જરૂર છે. નહિ કે કેવળ લોકપ્રીય થવા ખાતર. દેખાદેખી યાને
 અનુકરણ કરવા રૂપ સત્યાગ્રહ ન સ્વીકારવો જોઈએ. આકળના
 મેહનો સહજ સૂર્યના તાપથી વિનાશ થાય છે; તેમ લિપલક
 બુદ્ધિથી સ્વીકૃત સત્યાગ્રહ પણ સ્વરૂપ કદ આવતાંજ છોડી
 દેવા તત્પર થાય છે; પણ પ્રાણ્તાં કદ પડવા છતાં સત્યાગ્રહને
 ન તજનાર વિરલ હોય છે. દુરાગ્રહ ત્યાગ યાને સત્યાગ્રહ એ
 પ્રાચીનતમ કાળથી આર્ય જનસમાજમાં પ્રચલિત હતો.
 આજથી પચ્ચીશસેં વર્ષ ઉપરના ધાર્મિક શાસ્ત્રો કે ઇતિહાસો
 વાંચીએ છીએ તો તેવા ઘણાજ દાખલા મળવા પામે છે. જૈનના
 છેલ્લા તીર્થંકર ખુદ મહાવીર પણ સંપૂર્ણ સત્યાગ્રહીજ હતા.
 તેમજ બુદ્ધભગવાન, શ્રીમાન્ આદ્ય શંકરાચાર્ય અને મહમદ
 પયગંબર વગેરે મહાપુરુષોએ સત્યાગ્રહને સ્વીકારેલ છે. માટે
 આપણું કર્તવ્ય છે કે દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરી સત્યાગ્રહ સ્વીકાર-
 વો. બંધુઓ! કોઈ પણ જિજ્ઞાસુ કાર્ય શરૂ કર્યા પછી પુરું
 કરવાની સર્વસ્વ લોગે ત્યાગવૃત્તિને ટકાવી રાખવી એનું નામ
 આગ્રહ અથવા ખંત છે; તેજ સત્યાગ્રહ ગણાય છે. પરંતુ સ્વ-
 પરને અહિતકર કાર્ય કરવામાં ખોટો આગ્રહ રાખવો તેનું
 નામ દુરાગ્રહ કિંવા હઠ છે; તેજ અસત્યાગ્રહ કહેવાય છે. દુરા-
 ગ્રહી ન બનતાં વિચારક સત્યાગ્રહી બનવું એજ મનુષ્યનું ઉત્તમ
 લક્ષણ છે. ખોટો આગ્રહ કરનાર માણસ પોતાના કે પરના
 હિતાહિતનો વિચાર કરી શક્તો નથી. જેથી વિવિધ વિપત્તિ-
 ઓમાં સપડાઈ જવા પામે છે. અંતે આર્થિક વ્યવહારિક.

સામાજીક કે પારમાર્થિક લાભ મેળવવા બેનગ્રીબ રહે છે. માટે શાંતિથી વિવેકદષ્ટિને વિશાળ બનાવી ઉદાર ભાવના રાખવી. બલિ કે ધર્મના જોડા આગ્રહથી પોતાને તેમજ દેશજંધુઓને નુકશાન થાય છે, કેમકે પશુ કાર્યમાં આપણી બુદ્ધિ પ્રવેશ ન કરી શકે તો શાણા, દીર્ઘદર્શી અને અનુભવી માણસોની સલાહ લેવા ચૂકવું નહિ. તેમજ મળેલી સૂચના પર અવશ્ય ધ્યાન આપવું, પણ દુરાચહી કે સ્વચ્છંદી થવું નહિ. તેમ થવાથી હાથમાં આવેલો લાભ ગુમાવવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય છે. દુરાચહના પરિણામે દુઃખદ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પછી વિવિધ વિચાર વમજમાં મુંઝવું-શોચવું પડે છે; પણ તેવો શોચ અસ્થાને છે. યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ પોતાના દુરાચહનેજ પકડી રાખવાથી વિવિધ નુકશાન મેળવવાની સાથે આ જગતમાં તે નિંહાને પાત્ર બને છે. અરે ! સ્વકુટુંબીને પણ તે અપ્રિય લાગે છે.

જેમકે એક લોહવણિક પોતાના ગામના મિત્રજનોની સાથે ધન કમાવા પરદેશ ગયો. રસ્તામાં ચાલતાં એક જંગલ આવ્યું, ત્યાં લોહાની ખાણ જોવામાં આવતાં તેમાંથી ઝીની પેઠે પોતે પણ ઉપાડાય તેટલું કાચું લોહું લીધું. થોડેક આગળ જતાં ગામની ખાણ જણાઈ, ત્યારે સૌએ લોહું નાંખી દમ ત્રાંબું લીધું; પણ લોહવણિકે કહ્યું “અડ્યા ! આ શું કરે છે ? લોહું કેમ નાંખી લીધું ?” તેઓએ જવાબ આપ્યો કે:—“લોહા કરતાં ત્રાંબું વધારે કીમતી છે. માટે અમે આ ત્રાંબું લીધું છે.

તું પણ લોઢાને છોડી ત્રાંખું લે." વણિકે જવાબ દીધો કે:-
 "અમે કંઈ ગાંડા-ઘેલા નથી. ઘેલીમાના ડાહ્યા દીકરા છીએ !
 માટે હું તો લોહું નહિ મુકું. મેં તો લીધું તે લીધું." ઠીક
 બાપુ ! એમ કહી સૌ આગળ ચાલ્યા. અનુક્રમે રૂપું, સોનું
 અને હીરાની ખાણો આવી; બધાએ ઉત્તરોત્તર કીંમતી વસ્તુ
 મેળવી, અર્થાત્ હીરા-માણેક લીધા. પેલા વણિકને ફરીવાર
 તેઓએ વિનવીને કહ્યું કે:-મિત્ર ! આ હીરા માણેક તો લે;
 કારણ બધી વસ્તુ કરતાં આ કીંમતી ચીજ છે; છતાં વણિકે તો
 પૂર્વોક્ત જવાબ આપ્યો અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે:-અમે
 તો એકજ વાતને પકડી રાખનારા છીએ ! તમે તો ઢંગ-ધડા
 વિનાના ગાડીના પૈડાની માફક વિચાર ફેરવનારા છો. આ-
 પણને તો સંતોષ છે. તમારા જેવો હું લાલચુ નથી. માટે મેં
 લીધેલું લોહું નાંખી નહિ દઉં. છેવટે સૌ પોતપોતાને ઘેર
 જવા પાછા વળ્યા. બીજાઓ પાસે અદ્યપ બારવાળી બહુમૂલ્લી
 વસ્તુ હોવાથી ઝટ ઘેર આવ્યા. સોનું કુટુંબ કીંમતી રત્નો
 ભેઈ અતિ ખુશ થયું અને મૌ આનંદથી રહેવા લાગ્યા. પેલા
 લોહવણિકની સ્ત્રી, પોતાના ધણીની બખર પૂછવા ખાતર તેના
 મિત્રોને ઘેર ગઈ. તેમને પૂછ્યું કે-" તમારા મિત્ર કેમ નથી
 આવ્યા ? " જવાબ મળ્યો કે-" તેમની પાસે અમારા કરતાં
 વધારે બાર હોવાથી પાછળ રહેલ છે; હવે તરત આવવા
 ભેઈએ." તે સાંભળી સંતુષ્ઠ થઈ ઘેર ગઈ; થોડા સમય પછી
 શેઠ પધાર્યા ધણો બોલે દેખી સ્ત્રીએ પ્રેમથી ચત્કાર આપ્યો.
 શેઠે લોહાનું પોટલું ચોકમાં ફેંક્યું. પોતે અતિ શ્રમિત થયેલ

હોવાથી ત્યાંજ બેસી ગયો. તેણીએ ઝટકે કંઈક કીધું. ઓહો, બુએ તો અંદરથી કમળું લોડું નીકળ્યું ! લોડું નંજરે પડતાંજ શોકાતુર થઈ કહ્યું કે:-અહો નિર્ભાગી ! તમારી સાથેના મિત્રો ઘણાં કીમતી રત્નો લાવ્યાથી ધનાઢ્ય થઈ આનંદ લોળંવે છે. તમે આ શું લાવ્યા ? આપણું હારિદ્ર કઈ રીતે ટળશે ? મત્સુ-તરમાં તેણે જોસણેર કહ્યું કે:-અહીં મૂર્ખા ! તને કાંઈ ખબર છે ? તેના જેવો અસ્થિરચિત્તવાળો હું નથી, જે વારંવાર મારા વિચાર બદલાવું ! અર્થાત્ તેઓની માફક એકને ફેંકી બીજી વસ્તુને શું હું ગ્રહણ કરું ? હરગીઝ નહિ ! મારા શરીરપર આટઆટલા ચાંદા પડ્યા છે, તે જો તો ખરી ? આટલું બધું દુઃખ વેઠવા છતાં અંગીકાર કરેલ લોડું 'છોડયું' નથી !! આ હકીકતથી પોતાના પતિનો ખોટો દુરાગ્રહ જાણી સ્ત્રીએ વિશેષ ખેદિત થઈને કહ્યું કે-“તમારાજ મિત્રો દુરાગ્રહ છોડી ઉચ્ચ વસ્તુનો સ્વીકાર કરી 'સુખમય જીવન ગુજારવા લાગ્ય-શાળી થયા; જ્યારે તમે દુરાગ્રહથી દુઃખીજ રહ્યા.” જેલો લોહવણિક પરદેશથી કમાઈને પાછો આવેલો જાણી તેના સગા અને સ્નેહીઓ મળવા આવેલા, પણ તહેમને દુરાગ્રહની આ હકીકત જાણવામાં આવતાં તેનો ઘણોજ તિરસ્કાર કર્યો. અને કહ્યું કે જોયું ! આ તારી સ્વચ્છંદ વૃત્તિનું પરિણામ ? આ વચનો સાંભળીને લોહવણિકે કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. પરંતુ મનમાં ગળડવા લાગ્યો કે આ લોકો શું સહમજતા હશે ? તેઓ જાહે આહે તેમ કહે, પણ હમેશ એકવચનીજ રહેવું. બંધુઓ ! છેવટ સુધી વણિકે દુરાગ્રહથી દુઃખમય

છવન પસાર કર્યું. માટે જોતા હરાગ્રહમાં વ્યામોહ ન થતાં સત્યાગ્રહી બનવું એજ આપણું ઉચ્ચ કર્તવ્ય છે. જેથી આર્થિક, વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક શ્રેયઃ સાધી શકાય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૩૦ મો.

- ૧ વિવેકદષ્ટિ વિનાનો આગ્રહ તેજ હરાગ્રહ છે.
- ૨ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી સર્વસ્વ ભોગે જન-સમાજના હિતા-વહ કાર્યમાં આગ્રહ રાખવો, તે સત્યાગ્રહ છે.
- ૩ સત્યાગ્રહ રાખવો, પરંતુ હરાગ્રહ ન રાખવો.
- ૪ હિતાહિતના વિચારવડે હરાગ્રહથી નિવૃત્ત થવાય છે.
- ૫ અનુભવી પુરૂષની સૂચના પર ધ્યાન રાખવું.
- ૬ નમ્ર-નિરભિમાની બની સત્યાગ્રહનો પ્રચાર કરવો.
- ૭ કોઈના ઠહેવાપર ધ્યાન ન આપતાં સ્વેચ્છાપૂર્વક કામ કરનાર હરાગ્રહી ગણાય છે.
- ૮ સત્યાગ્રહ એ આત્મિક પરમ દિવ્ય સત્તા છે.
- ૯ સત્યાગ્રહ એ સર્વથા સ્વાસ્થ્યદયનો મહામંત્ર છે.

—❦❦❦—

કર્તવ્ય ૩૧ મું. સ્વબળ-વિચાર

વિચારક શ્રોતૃગણ ! ગત દિવસના વ્યાખ્યાનમાં હરાગ્રહ ત્યાગ વિષે વિવેચન કરવામાં આવેલું હતું. આજે સ્વબળ-વિચાર પરત્વે પ્રવચન કરવાનું છે, મહાશયો !

પોતાની શક્તિનું સંપૂર્ણ વિમર્શન કરીને કાર્યનો આરંભ કરવો જોઈએ, તે શક્તિ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાયેલી છે; શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિ. જોકે પેટા-શક્તિનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેની સંખ્યા ઘણીજ થવા પામે છે. પરંતુ અત્ર સુખ્યશક્તિની વિવક્ષા કરવામાં આવેલ છે.

શારીરિક બળ કેળવવા માટે હંડ પીલવા, મુઠગર ફેરવવા વિગેરે વ્યાયામ, (કસરત) નિયમિત રીતે ત્રાતુ, ગુરીર અને દેશને અનુકૂળ પથ્ય અને સાત્વિક ખોરાકી, સ્વચ્છ હવાના સેવન સાથે દીર્ઘ સ્વસનની ક્રિયા કરવો વગેરે સાધનો છે.

માનસિકબળ પ્રાપ્ત કરવા અંતઃકરણની પવિત્રતા, ઉચ્ચ સંસ્કાર રોપણ કરનાર નૈતિક અને ધાર્મિક શાસ્ત્રનું મનન પૂર્વક વાંચન, ભય કે કાયરતા ઉત્પાદક નિમિત્તોથી દૂર રહેવું વગેરે વિવિધ હેતુઓ છે.

આધ્યાત્મિક બળ સંપાદન કરવા માટે નૈમર્ગિક તત્વ પ્રતિપાદક શાસ્ત્રનું અધ્યયન, કુદરતનું અવલોકન અને સહજ પ્રાણનિષ્ઠ પુરૂષની સંગત કરવી. અધ્યાત્મશક્તિમાં શુદ્ધજ્ઞાનનો ચેપ ન લાગવો જોઈએ. દુનિયામાં ટાળવાલું અધ્યાત્મિકોનો ટોટો નથી. જેને કંઈક અંશે પણ આત્માની ઝાંખી થવા પામેલ છે, તેમની માત્ર પ્રવૃત્તિ સામાન્ય જનસમૂહથી બહુધા વિલક્ષણ હોય છે.

એ ત્રણ બળ કેળવવાથી આર્થિક, વ્યવહારિક, રાષ્ટ્રીય કે કોઈપણ બીજી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાને દરેક છવાત્માઓ

લાયક બની શકે છે. ઉપર્યુક્ત ત્રણે બળનો અન્યોન્ય ગાઢ સંબંધ છે યાને પરસ્પર સહાયક છે. સ્વકીય શક્તિની મીમાંસા કર્યા વિના કોઈ પણ કાર્યમાં અંપલાવણું નહિ. માટે આર્થિક, વ્યવહારિક, રાજકીય, નૈતિક કે ધાર્મિક વગેરે. કોઈ પણ કાર્યમાં શરીરબળ, મનોબળ અને આત્મબળનો કેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવા હું શક્તિમાન છું ? તેનો સંપૂર્ણ વિચાર કરવો તે સ્વબળ વિચાર. એ નક્કી કર્યા પછી દેશકાળના સંજોગોની બારીક તપાસ કરી ઉચિત કાર્ય આરંભવું; પણ ઉપલક્ષ્ય દ્વિતી સાહસ કરી હરિક્ષાઈ ન કરવી. તેમ કરવાથી આરંભેલું કાર્ય પાર પડતું નથી. સ્વબળનો આપેલો ભોગ નિષ્કળ જવા સાથે પરિણામ ખરાબ આવે છે. જેમ ચિત્રકાર પ્રથમથીજ ચીતરવાની આકૃતિ પોતાના હૃદયમાં આજેખી રાખે છે, તે પછી ચીતરે છે; તો તે ચિત્ર સ્વપ્રમાણમાં શોભાયમાન થાય છે. તેમ કાર્યના આરંભે અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ સાધનોનો પોતાના હૃદયવડે વિચાર કરીને આરંભેલ કાર્યનું અંતે સાડું પરિણામ આવવા પામે છે. તેટલા માટે શરીર, મન અને હૃદયને કેળવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. આજકાલની કેળવણીથી શરીર, મન કે હૃદય કેવી સ્થિતિમાં કેળવાય છે ? તે વિષે ઉંડા અનુભવ મેળવવાથી સહૃદયી પુરૂષોને શું ખેદ થવા નથી પામતો ? ઉચ્ચ કેળવણીમાં આગળ વધેલામાંના કેટલાએકના શરીરો તદ્દન અશક્ત જોવામાં આવે છે, મગજ ખાલી થયેલા હોય છે, તેમજ વિચારશ્રેણિ અસ્તવ્યસ્ત થવાની સાથે તેઓનું અંતઃકરણ

નિર્બળ જણાય છે. તેને લીધે પોતાનું તથા દેશનું ઇચ્છિત શ્રેય કરી શકવા શું તેઓ સમર્થ બની શકે ખરા ? ખરેખર એ સ્થિતિ ભારત વર્ષના સંતાનો માટે શું ભયંકર નથી જણાતી ? આ બધા બેદકારક બનાવોનું મૂળ પ્રાચીન ગૃહકેળવણીની ખામી છે. ત્રણે બળમાંથી એકની અપૂર્ણતાએ કોઈપણ મહાન કાર્ય સંપૂર્ણ સાધી શકાતું નથી. શરીરબળ કરતાં મનોબળ અને મનોબળ કરતાં આત્મબળ વધારે પ્રબળ છે. જેમકે મહો-
ન્મત હાથીમાં શરીરબળ ઘણું છે; છતાં તે પર બેઠેલો માવત પોતાના મનોબળથી હસ્તિને વશ કરી ઇચ્છિત સ્થળે તેને ચલાવી શકે છે. રાજા-મહારાજા, શરીર અને મનોબળ-વાળા છતાં આત્મબળ સંપન્ન મહાત્માઓના ચરણમાં નમી જઈ આશાધીન બને છે. સ્વબળનો વિચાર કરી કાર્ય કરનારા માણસો બીજાના બળની આશા રાખ્યા વિના પોતાનું ધારણું કામ પાર પાડી શકે છે. “હું એકલો શું કરી શકું ?” એવા નિર્માદ્ય વિચારો પણ તેના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી શંકા નથી. તેવાજ માણસો જનસમાજને સ્વબળના પરાક્રમનું જ્ઞાન કરાવે છે; તેમજ પોતાનું અને સમગ્ર પ્રાણીનું જલ્લ કરે છે. જેમકે પ્રાચીન સમયમાં મહાવીર, બુદ્ધ, શ્રીકૃષ્ણ, તેમજ શંકરાચાર્ય અને વેંગળરો વગેરે સ્વબળ ધારે આત્મ-શક્તિથીજ ધર્મોદ્ધારક-ધર્મપ્રવર્તક તરીકે ગણાય છે. તેમજ મહારાજાપ્રતાપ, શીવાજી, અકબર, રણજીતસિંહ, વોશીંગ્ટન, દેશોદ્ધારક ચ્યા છે; અને જગદુશા, ઓન૦ ગ્રામ્સે વગેરે

હુઃખી, દીન અને સંકટમાં સપડાયેલા આત્મબંધુઓને મદદ-
ગાર બન્યા છે. હાલ પણ આદર્શ સ્ત્રી-પુરુષો વિવિધ પ્રકારના
આત્મિક બળવડે જનસમાજનું શ્રેય કરવા અવિશ્રાંત ચત્ન કરી
રહ્યા છે; તે પણ સ્તુત્ય છે. પરંતુ મહામુદ ગાંડાએ પોતાના
સ્વબળનોજ વિચાર કર્યા વિના ચીન-ઈરાન છૂતવા લશ્કરો
મોકલ્યાં, છેવટે તે પાયમાલ થઈ ગયાં, તેમ ન થવા કાળજી
રાખવી.

આ ઉપરથી ધડો લેવાનો છે કે ખોટા સાહસથી અનિષ્ટ
પરિણામ આવે છે; માટે વિવેક પુરઃસર સ્વબળનો વિચાર
કરી આંનદથી કાર્ય કરવું. આંધળી દોટ કરવાથી સર્વથા
હાનિ થવા પામે છે. માટે વિવેકીપુરુષોએ પોતાનું ભાવી
જીવન ઉચ્ચ બનાવવાને આત્મીય બલનો સદુપયોગ કરવો
એજ આપણું ખાસ કર્તવ્ય છે.

અભ્યાસ પાઠ ૩૧ મો.

- ૧ દેશ-કાળના સંલોભો ભોધ સ્વશક્તિ મુજબ કાર્ય કરવા
પ્રયત્નશીલ થવું
- ૨ તનબળ, મનોબળ અને આત્મબળ વ્યવસ્થિત રીતે
કેળવવાં.
- ૩ કાર્યની શરૂઆતમાંજ વિચાર કરવો કે આવતાં વિદ્વ શી
રીતે અટકાવી શકાય ?
- ૪ પોતે અસમર્થ હોય તો પરની સહાયતા મેળવી શક્તિ
માન્ય થવું

- ૫ વિચારકે બનવું, પણ ખોટા સાહસિકે ન બનવું.
 ૬ “ હું શું કરી શકું ” એવા બાયલા વિચારો ન કરતાં ઉદ્યમશીલ થવું.
 ૭ શરીરબળથી મનબળ અને મનબળથી આત્મબળ વિશેષ છે.

ગામ્હા

- કરો જે કામ હે પ્યારા ! ખરું ખોટું જાણે જોઈ;
 વિચારીને કરો પગવું, નહિ સાહસ કરો કોઈ. ૧
- બનીને કોષમાં બંધા, કરે સાહસ અરે ! સધા;
 પુરું થતાં રહે રોષ, નહિ સાહસ કરો કોઈ. ૨
- ભમ્યાના ભમો ઝોના, કરો ના કાનને કાચા;
 સુખે સૌ ભેમશે જોઈ, નહિ સાહસ કરો કોઈ. ૩
- નિદાળો નેત્રથી તો પાણી, તપાસે પૂર્ણ હે પ્યારા !
 ભમે હો કામ હરકોઈ, નહિ સાહસ કરો કોઈ. ૪
- પણ છે કે જનો એવા, ચક્રાવે ચિત્ત ચક્રોળે;
 કરોસે ના રહો બાધ ! નહિ સાહસ કરો કોઈ. ૫

(મણીકાન્ત.)

કર્તવ્ય ૩૨ મું. નિંદિત કાર્યનો ત્યાગ.

ઉદ્ધાર ચરિત ગૃહસ્થો !

ગર્ભ કાલે ‘સ્વળલ-વિચાર’ એ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ થયેલું. આજરોજે ‘નિંદિત કાર્યનો ત્યાગ’ એ કર્તવ્ય વિષે ભાષણ કરવાનું છે. મિત્રો ! સ્વળળનો વિચાર કરનાર મનુષ્ય બહુજ સાવચેતીથી કાર્ય કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જેને લઈને નિંદિત કાર્યમાં સપડાવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો નથી. કદાચ દૈવવશાત્ તેવા કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ થઈ જાય, તોપણ દુનિયામાં તેમની પ્રમાણિકતા પૂર્વક વિચારકપણાની ઉડી છાપ પડેલી હોવાથી કોઈ પણ મનુષ્ય તહેમના પ્રારબ્ધનોજ વિચાર કરશે કે:—‘ભાઈ ! એને ભાવીએ ભૂલાવ્યો.’ તેમ સ્વળળનો વિચાર કરનાર પોતે પણ તેવા નિંદ્ય કાર્યથી ભવિષ્યમાં બહુજ દાળજી રાખવા પ્રયત્નશીલ થશે; એ નિઃસંશય છે. કારણ કે ‘મનુષ્ય ભૂલને પાત્ર છે’ એ કહેવત જનસમૂહમાં પ્રચલિત છે. તથાપિ તે કહેવતમાં એટલો વધારો કરવાની જરૂર છે કે ‘માણસ ભૂલ સુધારવાને પણ પાત્ર છે.’ માટે સ્વળળ વિચારક મનુષ્ય પોતાની થયેલ ભૂલને સુધારી પણ શકે છે. કેટલાએક કાર્યો નિંદ્ય, અનાચરણીય અને પરિણામે હાનિકર્તા છે, એમ સહ-મંજય છતાં બળહીન મનુષ્યો “રૂઢિના બંધનમાં બંધાઈ જવાથી છોડી શકતા નથી; પરંતુ આત્મીય બળવાન મનુષ્ય તેવા કાર્યોથી વિમુખ રહેવા પામે છે. અર્થાત્ આદે તે ભોગે

પણ નિંદાકાર્યોનું સર્વતર ત્યાગ કરવા-કરાવવા સતત પ્રયાસ પૂર્વક સ્વકીય સર્વભળનો ઉપયોગ કરવામાં પાછી પાની કરતો નથી. રૂઢ થયેલા ઘણાજ નિંદાકાર્યો છે, તે પૈકીનું એક કાર્ય તમારી સમક્ષ રમ્મ કહે છું. જેમ બાળ કે સુવાન વિધવા થયેલ સ્ત્રીઓએ શશુર કે પિતૃપક્ષના મૃત્યુમાં વહીને રસોઈ વગેરે કાર્યો કરવાને ખાણું, પીણું, દેવદર્શન-ગુરુદર્શન કે ધર્મસ્થાને કથા-ઉપદેશ સાંભળવાં વગેરે વગેરે કાર્યો કરવાં જોઈએ, જો એ વિધવાની આંતરિક સ્થિતિનો બારીક અનુભવ મેળવવામાં આવે તો સહૃદયી પુરૂષોનું હૃદય દ્રવવા વિના નજર હી શકે. પરંતુ તે વિધવાઓને ઉંચા પ્રકારની પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક કેળવણી આપીને જો તહેમને જગત્ની સ્વયંસેવિકા બનાવવામાં આવે તો તે કેટલું યેષઃ કરી શકે. એ વાત સુલભબુદ્ધિ જીવાત્માઓ-રૂઢિના શુભામ બનેલાઓને ગળે નજર ઉતરવા પામે. અનેકમા નિંદા પ્રવૃત્તિમાં વિધવાને ફસાઈ જવાના માર્ગો ખુલ્લા થવા-કરી આપવામાં કેટલેક અંશે તહેમના વડીલો-માતાપિતા વગેરે સાધનબૂત થવા પામે છે. માટે તે વિધવાઓનું શારીરિક, હાર્દિક અને આત્મીય બળ ખીલવવા માટે તેઓના તરફથી પ્રયત્ન સેવવામાં આવે તો એ સ્ત્રીઓ મહામાયાના મહા શક્તિશાલિની થવા પામે. સ્ત્રીઓ જો પોતાના હૃદયથી સ્વગલનો ઉપયોગ કરવા સન્માર્ગે પ્રેરાય તો તેમને અવળે માર્ગે લઈ જવા માટે અનુષ્ઠા તો શું! પરંતુ ખુદ દિવ્ય શક્તિમાન ઈશ્વારિક પણ સમર્થ નથી. બંધુઓ! આવા અનેક ઉત્તમકાર્યો રૂઢિ-

દેવીના પ્રકોપતળે દળાઈ—ચગદાઈ ગયા છે. તંહનો પુનરુજ્જ-
 વન કરવા પ્રયાસ કરવો તે નિંદ્ય નથી. બલકે જનસમાજને
 અત્યંત શ્રેયસ્કર છે. ત્યારે નિંદિત કાર્ય કેને કહેવામાં આવે
 છે? જે કાર્ય કરવાથી આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં અધઃ-
 સ્થિતિ—પાયમાલી થવા પામે તે નિંદિતકાર્ય કહેવાય છે. તેવાં
 અનેક કાર્યો પૈકી:—અન્યાય પૂર્વક હિંસામય વ્યાપાર, જેનું
 પરિણામે અનિષ્ટ ફલ આવે એવું હડહડતું જૂઠાણું, રાજ્ય
 ગુન્ડામાં સપડાવું પડે તેવા પ્રકારની ચોરી, જનસમૂહમાં
 તિરસ્કાર મળે તેવી સામાન્ય પ્રકારની ચોરી, વિધવાંધતા,
 સ્વાર્થ પરાયણ બની બાળ લગ્ન—વૃદ્ધવિવાહ કે કળેરાં કરવાં
 અને કરાવવાં, વિશ્વાસઘાત કરી પરની જિંદગાની બગાડવી,
 કુટુંબ—જાતિ કે ધર્મમાં ખોટો કલેશ ઉત્પન્ન કરી કોર્ટમાં લડવું,
 પૈસાનો નકામો ખર્ચ કરવો, વિવાહ—મરણ પ્રસંગે શક્તિ
 ઉપરાંતના ફળુલ ખર્ચ કરવાં, મદ્ય, માંસ, કેરી ચીજ અને
 ચેશ્યાગમન વગેરે કુવ્યસનનું સેવન; તેમજ જનસમાજના કે
 દેશના લાભકારી કાર્યમાં વિશ્વ ઉભા કરી આડે આવવું,
 સ્ત્રી—પુરૂષની કેળવણી આપનારાં સરસ્વતી મંદિરો, વિદ્યાર્થી-
 ગૃહો, આરોગ્યવર્ધક ઔષધાલયો, સેવાસદનો, અનાયાત્રમો,
 બાળ-વિધવાશ્રમો, પુસ્તકાલયો, વાંચનાલયો સ્થાપવામાં કે
 સ્થાપન થવા દેવામાં સીધી કે આડકતરી રીતે વિરોધ નાંખ-
 વો અને બીજાઓને લાભ લેતાં અટકાવવા વગેરે કાર્યો
 ઉભય લોક વિરુદ્ધ છે. માટે ઉત્તમ કુલીન પુરૂષોએ તેવા કા-
 ર્યોનો ત્યાગ કરી સતત પ્રવૃત્તિ કરવી. કેવળ જાતિ

સુખપુર નામના ગામમાં પળા પટેલના બાપદાદા
 પૈસે-ટકે સુખી હતા; તે મોટા મોટા વગ વગેરે કાર્યો કરવા-
 થી પ્રખ્યાત થયા હતા. પળાની સ્થિતિ પણ સારી હતી, તેને
 ત્યાં મોટી ઉમ્મરે એક પુત્ર જન્મ્યો, તેનું નામ લાલો પાડ્યું.
 તે ત્રણ માસનો થતાં સગપણની ચર્ચા ચાલી. પટેલની બા-
 નદાની જોઈ ઘણાં તરફથી કન્યા આપવાના કહેણ આવ્યાં.
 તેમાંથી પટેલે માલા પટેલની રામબાઈ નામે ૩-૪ વર્ષની
 દીકરી વેરે સગપણ જોડવાનું સ્વીકાર્યું. માલા પટેલે ઘેર
 આવી સ્ત્રીને સગપણના ખુશ ખબર આપ્યા. પટલાણી બા-
 નદાને વહેવાઈ મળવાથી હર્ષવેલી ચર્ધા પાંચ વર્ષે લાલો
 નિશાળે ગયો, તે ઘણો લાડકવાયો અને આળસુ હતો; જેને
 લીધે પળા પટેલની શરમ કે લાલચથી મહેતાણું વધારે સ્ત્રી-
 વટ ન રાખતાં અધ્યાસ આગળ ચલાવતા. પાન-સોપારી, ચા
 પાટીથી પરીક્ષા પસાર કરી ચાર ધોરણ માંડ માંડ લખ્યો.
 અને ૮-૯ વર્ષે ૧૧-૧૨ વર્ષની રામબાઈ સાથે લગ્ન થયાં.
 લાલાનું શરીર એકવડું હતું, જ્યારે રામબાઈ રૂદ્ધપુદ્ધ હતી.
 તે બંનેને જોનારાઓ આશ્ચર્ય પામી મસ્કરી કરતા કે “ક્યાં
 રામબાઈ અને ક્યાં ભાઈ !” આવા કારણથી લાલાએ શર-
 માઈ નિશાળ છોડી. પંદરમે વર્ષે લાલાને ત્યાં પુત્ર જન્મ થયો.
 તે પછી પળા પટેલ માંદગીને બીછાને પડ્યો. મરણ સમયે
 લાલાને લલામણ કરી કે “તારા લગ્નમાં તેમજ મારા વડીલોની
 ઉત્તરક્રિયા પ્રસંગે જોહોણે હાથે ખરચ કરી બાપદાદાની આ-
 બરૂ જાળવી રાખી છે; માટે મારો પાછળ તું આબરૂ જાળ-

વી ખરચ કરજે. જો નીતિથી ચાલીશ તો જેતી વ્યાપારમાંથી
 સારી રીતે ગુજરાન ચલાવી શકીશ.” છેવટે પગા પટેલ સ્વર્ગે
 ગયા. લાલાએ બારમાને દિવસે :સારા ખરચ કરી આખર
 બાળવી; ત્યારબાદ થોડે દિવસે ડાશી પણ પરલોક ગયા.
 નાતીલાએ એકઠા મળીને લાલાને કહેવા લાગ્યા કે:-“ લાલા
 પટેલ ! તમારા બાપદાદાની આખર મોટી છે, પગાપટેલનું
 કારજ સાડું કયું છે; તે ગુજબ ડાશીમાને પણ ઉજવજો. ”
 લાલા પટેલ થોડું બચેલા અને અવિચારી હતા; તેથી
 તે કુલણુ બની બે હજાર રૂપીઆનો ખરચ કરી વાહવા
 કહેવશાવી. હવે તે સ્વતંત્ર ચવાથી તેના સ્વાર્થી મિત્રોની
 સંખ્યા વધવા માંડી, તેના ખોટા વખાણથી કુલાઈ
 લાલાએ આ નાસ્તાનો ખરચ વધાર્યો. તેમજ કુલ્મસન સે-
 વન-અનાચારથી તેનું શરીર કમતાક્રાંત થયું તેથી વેપાર,
 જેતી અને કામનો બોલો કાળુ પૂર્વક ઉપાડી શકતો નહિ.
 જેને પરિણામે ધણું કામ પડ્યું રહેતું. અથવા અનિયમિત
 રીતે થતું. માટે મિત્રોએ શુભાસ્તો રાખવાની સૂચના કરી.
 જેપરથી શકનમરનો કપટશંકર નામે શુભાસ્તો મોટે પગારે
 રાખ્યો. તે બહુ ખાઉધરો-ઉચ્ચપત કરનાર હોવાથી વેપારનો
 ઢોળ વધારી અંદરમાનેથી ખોતાનો લાભ સાધી લેતો. રામ-
 બાઈ કાંઈક વ્યવહારકુશળ હતી, જેથી કપટશંકરના પ્રપંચ-
 ભયાં કાર્યોને વખતે વખતે બીણી નજરે જોતી અને પ્રસંગે
 પટેલને તેના નીચ કાર્યો જણાવતી, તે વાત લાલાએ ખોતાના
 મિત્રોને કહી અને તેઓએ શુભાસ્તાને તે હકીકત જણાવી,

જેથી ગ્રામબાઈનેજ ખસેડવાની યુક્તિ કપટશંકર શોધવા લાગ્યો. તેણે લાલા પટેલને ભરમાવ્યો કે પટલાણી તમને ચાહતા નથી; તેમજ ઘરેણા વગેરે પોતાને પિયર મોકલી દે છે. કાચા કાનના લાલા પટેલે ગુસ્સામાં આવી જઈ તેને માર મારી કાઢી મૂકી, જેથી તે પોતાને માવિત્ર ચાલી ગઈ. ત્યાર પછી તરતજ મિત્રોએ પટેલને નવી સ્ત્રી પરણાવી, પણ તે ટંટાખોર, કપટી અને ઈર્ષાળુ હોવાથી તે બંને વચ્ચે અણબનાવ થયો. લાલચુ મિત્રોની મદદથી કપટશંકર ફાળ્યો અને પટેલને નુકશાનના ખાડામાં ઉતાર્યો. સ્થિતિ નરમ પડતી ગઈ, દેવું વધતું ગયું તેમ તેમ મિત્રો છેટા રહેતા ગયા; અને કપટશંકર પણ લેવાય તેટલો લાભ લઈ છેવટે ચાલ્યો ગયો. તમામ રીતિથી લાલાની ખરાબ સ્થિતિ થઈ, અને શરીર પણ અસ્વસ્થ થઈ ગયું. તેથી તે તન, મન અને ધનની હિરાનગતિ યાને ખાયમાલીનો લોગ થઈ પડ્યો. છેવટે સુર પુરૂષોની સલાહથી કાંઈક શુદ્ધ-સદ્ગુણિ આવતાં રામબાઈને પુનઃ બોલાવી લાવ્યો; અને તેમની સલાહ મુજબ ગૃહવ્યવહાર ચલાવવાથી મુખી થયો; પોતાના પૂર્વના નિંદિત કાર્યોથી થયેલી હાનિ માટે પારાવાર પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. ફરીથી ભવિષ્યમાં નિંદિત કાર્ય થવા ન પામે તે માટે તેની સ્ત્રી વારંવાર યોગ્ય સૂચના આપતી, જેથી તેમનું છેવટનું જીવન મુખમય પસાર થયું.

બંધુઓ ! આ લામાં ઘણા મુદ્દાઓ વિચારવાના છે કે:-પોતાનાં કેળવણી ન આપવાથી કેવું

અનિષ્ટ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. ગાળલગ્ન કરવાથી ગૃહ-
સ્થાશ્રમની દેવી હુદ્દ્યા થવા પામે છે. સાદી-ગમીના પ્રસંગે
ફળુલ ખરચ કરી ખોટી કીર્તિ મેળવવા લલચાવું તે પણ
નુકશાન કર્તા છે. નાસ્તા પાણી હિંદાવવા અને કુવ્યસન સેવ-
વાથી શારીરિક આયેક વગેરે નુકશાનમાં ઉતરવું પડે છે.
હાલકા સ્વભાવના નોકરથી વ્યાપાર કે વ્યવહારિક સ્થિતિ કેદ-
લી બગડવા પામે છે. એ વિગેરે નિંદા કાર્યો કરવાથી આપણું
જીવન બગડવા સાથે સ્વસંતતિ કે કુટુંબીજનોનું જીવન
બગડવા પામે છે, જેમ એકના ઘરમાં સગમેલો અગ્નિ ઘણું
ધરને બાળનાર થવા પામે છે, તેમ છેવટે જનસમાજને પણ
મોટો ધક્કો પહોંચાડવામાં આવે છે. માટે બંધુઓ ! જેમ બને
તેમ આનંદિત કાર્ય કરવા સર્વે પ્રયત્નશીલ થવું એજ આ-
પણું ઉચ્ચ કર્તવ્ય છે.

અહમાસ પાઠ ૩૨ મો.

- ૧ ખોટી સાક્ષી પૂરવી એ નિંદિત ક્રમ છે.
- ૨ જુકું મોલવું, ચોરી કરવી અને વિપયાસકત થવું એ
નિંદા છે.
- ૩ ગાળ અને વૃદ્ધલગ્ન એ બંને ઉલ્લેખ રીતે નિંદાપાત્ર છે.
- ૪ વિદ્યા વગેરેના કામોમાં છતાં લગ્નસંબંધ નેડવો એ
નિંદનીય છે.
- ૫ ધર્માવૃત્તિથી કેઈની આજીવિકાને તોડી નાંખવી તે નિં-
દિત કાર્ય છે.

૬ કુટુંબ-દેશ કે ધર્મને હીણપત લગાડનારાં કૃત્યો હાનીકર હોઈને, અતિ નિંદ છે.

૭ કોઈપણ પ્રાણી પ્રત્યે કુરતા દાખવવી તે કુદરતી જન સ્વભાવ વિરુદ્ધ છે; તેમજ નિંદનીય છે.

૮ દેશદ્રોહ-ધર્મદ્રોહ કરવો તે ન્યાયથી વિપરિત અને નિંદિત છે.

૯ પિશુનતા (આડિયાપણું) ઈર્ષ્યાવૃત્તિ અને અધમ પ્રવૃત્તિમય કાર્યો નિંદ છે.

કર્તવ્ય કડ મું ધર્મશ્રવણ.

ઉદાર હૃદયી મહાશયો !

ગત વ્યાખ્યાનમાં ‘ નિંદિત કાર્યનો ત્યાગ ’ એ સાંખ્યે વિવેચન કરવામાં આવેલું હતું. આને ‘ ધર્મશ્રવણ ’ એ કર્તવ્ય પરત્વે ભાષણ કરવાનું છે. સન્મિત્રો ! નિંદિત કાર્યનો ત્યાગ કરનાર ધર્મશ્રવણ કરવાને લાયક બને છે. બહાલાઓ ! ધર્મ શબ્દ એટલો વિશાળ અર્થમાં પૂર્વના ઋષિ-મહર્ષિઓએ સ્વીકારેલ છે કે:-જેથી કોઈ પણ સંપ્રદાય કે મંત્રહુબને માન્ય કરવું જ પડે. જૈન પ્રવચન કહે છે કે “ ષત્યુ સહાયો ધમ્મો ” યાને વસ્તુનો સ્વભાવ તેજ ધર્મ. આ જગતમાં ચેતન અને જડ એ બેજ પદાર્થ છે. જેને સાંખ્ય અને વેદાંત પુરૂષ કિંવા પ્રકૃતિ, બ્રહ્મ, અથવા માયા કહે છે. ચેતન, પુરૂષ કે

બ્રહ્મનો સ્વભાવ આત્મત્વ રૂપે હોવાપણું તેમજ જડ, પ્રકૃતિ અને માયાનું જડત્વરૂપે થવાપણું એજ ચેતન કિંવા જડનો ધર્મ. અર્થાત્ ચેતન ચેતનના સ્વરૂપમાં વર્તે અને જડ જડના ધર્મમાં પ્રવર્તે. ધર્મશબ્દની ઉપયુક્ત વ્યાખ્યા મૂળ તત્ત્વ સ્વરૂપે કહેવામાં આવે છે. વેદાંત કહે છે કે:—‘યતોઽમ્યુદય-નિઃસ્રેયસઃ સિદ્ધિઃ મ ધર્મઃ’ જેનાથી આત્મીય ઉત્ક્રાંતિ અને મોક્ષની સિદ્ધિ યાવ તે ધર્મ. એ વ્યાખ્યા કર્તાવ્ય સ્વરૂપે કરવામાં આવેલ છે. ઉપયુક્ત એ જાને વ્યાખ્યાથી કોઈપણ મતવાળા વિષુદ્ધ યજ્ઞ શકે તેમ નથી. હિંદુ અને મુસલમાનભાઈના તત્ત્વજ્ઞાનીઓ પણ એજ કહે છે. હાલના સાક્ષરો કહે છે કે ધર્મ એટલે દરજ કિંવા કર્તાવ્ય, એ પણ ચોખ્ખું છે. જે એકજ ધર્મશબ્દ આખા વિશ્વમાં વ્યાપકરૂપે હોતો, તે ધર્મને આજકાલના કેટલાએક સંપ્રદાયવાળા ગૃહસ્થો અને ત્યાગીઓએ ટુંકા સ્વરૂપમાં મોંઘીને મૂળ સ્વરૂપનો તિરોભાવ કરેલ છે. જેને લઈને અન્યોઅન્ય ધાર્મિક ઝગડાઓ ઉત્પન્ન થવા પામ્યા છે—પામે છે. જાંધુઓ ! જ્યાં-સુધી ધર્મસંજાંધી આપણે કુપમંદુકવૃત્તિને દૂર નહિ કરીએ, ત્યાંલગી ધર્મનો વિશાળ અર્થ જોવા કે જાણવા સામ્યશાળી નહિ જનીએ. માત્ર ધર્મવાળાએ ધર્મના વિશેષ્ય મૂળ સ્વરૂપને જુદા જુદા વિશેષણો—પુંછડાઓ લગાડી આપ્યા છે કે:—જૈનધર્મ, વેદાંતધર્મ, વૈષ્ણવધર્મ, શૈવધર્મ, સાંખ્ય ધર્મ, જૌઘધર્મ, ક્રીશ્ચીયનધર્મ, મોહમેદનધર્મ વગેરે વગેરે ઉપનામોથી ઓળખાય છે. વાસ્તવિકતયા વિશેષણોને

બાદ કરતાં માત્ર ધર્મશબ્દ અવશિષ્ટ રહેવા પામે છે. તે પછી કોઈનો વિવાદ રહેવા પામતો નથી કે અમુક અમારોજ ધર્મ એ કયાણુકર્તા છે. જો કે અન્વર્થક-ઘટમાન અર્થ વિશિષ્ટ વિશેષણોનો વિશેષ્ય રૂપ ધર્મશબ્દ સાથે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો હજી પણ સંતપ્ય છે. દાખલા તરીકે:-
 “ જૈન ધર્મ ” એમાં ધર્મ એ વિશેષ્ય અને “ જૈન ” એ વિશેષણ આપેલું છે. એટલે રાગદ્વેષને છતનાર મહા આત્મ પુરુષોએ કહેલ ધર્મ; તે જૈન ધર્મ.

વેદાંત ધર્મ=જ્ઞાનનું અંતિમ સ્વરૂપ બ્રહ્મજ્ઞાન જે ઉપ- નિષદોમાં વર્ણવેલું છે; તેનો ધર્મ યાને આત્માનો ધર્મ તે. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક વિશેષણ વિશિષ્ટ ધર્મ શબ્દનો અન્વર્થ વિચાર કરીએ તો કદાચ હિતાવહ હોઈ શકે. પરંતુ માતાર્થિઓ તો કેવળ પોતાનાજ ઘરગથુ ધર્મને માનવા-મનાવવાં સતત પ્રયત્ન કરી રહેલા છે. જેથીજ આર્યભૂમિનું નૈસર્ગિક ગૌરવ તિરોહિત થવા પામ્યું છે. ધર્મ એ હૃદયનો વિષય છે; કેવળ બુદ્ધિનો વિષય નથી. ધર્મ એ શાંતિ, પ્રેમ અને આનંદને અર્પનાર છે. ત્યારે આજ તો ધર્મના નામે જેટલા કંજીઆ થાય છે તેટલા ખીજા નિમિત્તે ભાગ્યેજ થતા હશે. પ્રાચીન કે અર્વાચીન કાળમાં મહાન્ યુદ્ધાદિ પ્રસંગે જનસમાજને મનુ- પ્ય કે દ્રવ્ય વગેરેનું જેટલા પ્રમાણમાં નુકશાન થવા પામેલ છે; તેથી નિગેષ્ય પ્રમાણમાં દરેક વ્યક્તિને નુકશાન (અમુક વિશેષ) ધર્મને નામે થવા પામેલ છે-પામે છે. આટલો ધર્મ નો સત્ય સ્વરૂપ સ્પષ્ટમજવા મોટે

સત્પુરુષોદ્ધારા ધર્મનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. શ્રવણ તે કેવળ
 જ્ઞાનના વિષયો પૂરણ કરવારૂપ ન હોવું જોઈએ; પરંતુ મન-
 નપૂર્વક શ્રવણ થવું જોઈએ. ધર્મનું શ્રવણ બલે યોગ પ્રમા-
 નુભા થવા પામે, તથાપિ તેનો વિચાર વિશેષ્ય પ્રમાણમાં
 કરવાની જરૂર છે. જેમ આપણા પવિત્ર ગ્રેમીનો સુદેશો કેટલા
 ગ્રેમપૂર્વક શ્રવણ કરીએ છીએ, તેમ ધર્મ-શ્રવણ પણ કરવું
 જોઈએ. માટે દરેક મનુષ્ય (બાલ, યુવાન કે અશક્ત વૃદ્ધ) ને
 પણ ધર્મની જરૂર છે. તેની સાબીતિએ દરેકનો અંતરાત્મા જે
 વિચાર-ગ્રેરણા કરે છે-માનસિક સૃષ્ટિઓ રચે છે; તે પ્રમાણે
 સર્વત્ર દરજ્જા રૂપે-પવિત્રપત્રે વર્તન કરવાની વહણ આત્મા
 પકડે છે. ધર્મના બીજ જન્મ સાથે રૂપાયેલ હોય છે. જેમ
 ભાલતાં શીખવાં માટે માળાપ સા બીજાઓ પાસેથી શબ્દોના
 ઉચ્ચાર સાંભળવાની બાબતને આવશ્યકતા છે; તેમ ધર્મ
 એટલે દરજ્જા, કર્તવ્ય અને વસ્તુનું સ્વરૂપ, તેને સમજવા
 માટે ધર્મકથા, પવિત્ર મુદ્રાના જીવનવૃત્તાંત અને શાસ્ત્રીય
 નિયમો સાંભળવાની આસ જરૂર છે; તેનું નામ ધર્મશ્રવણ
 કહેવાય છે. શ્રવણ કર્યા વિના સત્ય સ્વરૂપ સમજી શકાતું નથી.
 ગમે તે રચણે ગમે તેવા વેશવાગા મનુષ્ય પાસે અને ગમે તે
 મનઃક્રિયા કે સંપ્રદાયવાગા પાસેથી ધર્મ-શ્રવણ કરવામાં આવ-
 વતું હોય, તો તે શ્રવણ કરવામાં લાભજ છે. પરંતુ તે ધર્મ
 ઉપદેશ નિર્દોષ, શાંતિદાયક, ઉભય લોક હિતાવદ્ધ અને વિ-
 વેકપુરઃસર પક્ષપાત રહિત હોવો જોઈએ. જેમ યુવાન
 સ્ત્રી-પુરુષ ગ્રેમમય બની અંતઃકરણની લાગણી સાથે

‘ગીતનું’ શ્રવણ કરી પોતાને કૃતાર્થ માને છે; તેમ હૃદયના મગકા સાથે પ્રેમપૂર્વક ધર્મશ્રવણ કરવામાં આવે તોજ હૃદય પવિત્ર થવાની સાથે કૃતાર્થ થવાય છે.

સામાન્ય રીત્યા ત્રણ પ્રકારનો ધર્મ છે:-વ્યવહારિક, પ્રાકૃતિક અને આત્મિક.

વ્યવહારિક=સંસાર-પ્રવૃત્તિ પરત્વેનો ધર્મ યાને કરજ જે-મકે વિદ્યાભ્યાસ કરવો, ઉદ્યમ કરી દ્રવ્ય મેળવવું-વાપરવું, સંસાર વ્યવહાર ચલાવવો, જનસમાજના હિતનાં અને દાન-પુણ્ય આદિ વ્યવહારિક કાર્યો કરવા વિગેરે.

પ્રાકૃતિક=કુદરતી ધર્મ-સૃષ્ટિની નૈમિગિક લીલા યાને સૂર્ય-નું તપવું વગેરે. કિંવા જડ વસ્તુનો સ્વભાવ-વિવિધ પ્રકારે વિશ્વનું પરિવર્તન.

આત્મિક=આત્મ પરત્વેનો ધર્મ યાને સ્વરૂપ કિંવા તેને ઓળખવો-જીવન્મુક્ત દશા મેળવવા પરત્વેની કરજ.

ધર્મ શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ વિચારક પુરૂષોએ આ પ્રમાણે કર્યો છે કે:-‘દુર્ગતાવાત્માનં પ્રપતન્તં ધારયતીતિ ધર્મઃ’ ‘ગતિ’ યાને અપકાંતિ અધઃસ્થિતિ પતન પામતા જીવા-માને ધારણ કરનાર, અર્થાન્ ઉત્કાંતિને માર્ગે લઇ જનાર તેજ ધર્મ. ત્યારે ઉત્કાંતિ કે અભ્યુદયનાં શિર્ષરે લઇ જવાના પ્રથમ પગથીઆ રૂપ ભાવના સ્વરૂપે અહિંસક વૃત્તિ યાને વૈશ્વપ્રેમ છે. આગળથી ક્રમશઃ ઉચે ચડવાના પગથીઆ સ્વરૂપે

પહેલા પ્રકારના વ્યવહારિક ધર્મથી સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, સ્વાધ્યાય, તપ અને ઈશ્વરસ્મરણ વગેરે કર્તવ્યો છે. જેથી ઐહિક-સ્વર્ગીય પૌણ્યલિક સુખ મેળવાય છે. બીજા પ્રકારના પ્રાકૃતિક ધર્મથી સચરાચર પ્રાણીઓને આનંદ મળવાની સાથે સ્વજીવનનું પોષણ થવા પામે છે. ત્રીજા પ્રકારના આત્મિક ધર્મથી કૈવલ્યદશા પ્રાપ્ત કરી જીવ-મુક્ત થવાય છે; યાને પરમાત્મ સ્વરૂપ થાય છે.

રાજ્યગૃહ નામે નગર વિષે કાનક નામે કઠિયારો હોતો. તે જંગલમાં લોકડાં લેવા જતો હોતો; ત્યાં એક વૃક્ષ તળે એક મહાત્મા ધર્મ-ઉપદેશ આપતા હતા. બહુ માણસોનો સમુદાય જોતાં કઠિયારો ત્યાં આવ્યો. મહાત્માની સાદી-સરળ ભાષાના સચોટ ઉપદેશને લીધે, તે કઠિયારો આનંદિત થતા ત્યાં ધવણ કરવા ઉભો રહ્યો. મહાત્માની દૃષ્ટિ તેના પર પડવાથી કઠિયારાની સુખાકૃતિમાં સરળતા જણાઈ. તેમણે ઉપદેશ સંભાષિત્તે કઠિયારાને કહ્યું, કે:-“ જાંધવ ! તું કોઈપણ નિયમ કર ” કઠિયારે સરળતાથી કહ્યું, હું જંગલમાં રહેનારો છું. નિયમ તે શું ? ” મહાત્મા એ કહ્યું કે—‘ નિયમ એટલે કોઈપણ પ્રકારની ટેક યા પ્રતિજ્ઞા. ’ કઠિયારે આ કથાણુ અને નિરુપૃહી મહાત્માની કડ્ડણા જોઈ, જણાવ્યું કે મારાથી પગી શકે તેવું નિયમ રાખવા તૈયાર છું. મહાત્મા—‘ તારે પરબી સંજ ન કરવો. ’ એ નિયમ બોધ સાથે જરાજર પાળવા સૂચના કરી.

કઠિયારો—ડીક મહારાજ! એમ કહી નમન કરી પંથે
પડ્યો.

દરરોજ નિયમ પાળવા કઠિયારો ગરાળર કાળજી રા-
ખતો. એક વખત ત્રણ દિવસ સુધી બહુ વરસાદ પડવાથી
લાકડાં કાપવા જંગલમાં જઈ ન શક્યો; છેવટે થોથે દિવસે
જંગલમાં જવા નીકળ્યો. થોડે આલતાં એક નદીમાં પૂર આ-
વેલું જોયું, તે ઉતરી ન શકાય તેમ હોવાથી કાંઠે ઉસો રહ્યો.
તે કર્મને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો કે:-હે કર્મ ! હે દેવ ! આવી
દરિદ્રતા શા કારણથી ત્હેં આપી હશે ? એમ વિચાર કરે છે,
તે વખતેજ નદીમાં એક ઝાડ પોતા તરફ તણાઈ આવતું જોઈ
ખુશ થયો; અને પાસે આવતાંજ સુશ્રુતથી બહાર કાઢીને
કટકા કરી ભારી બાંધી નગરમાં વેચવા ગયો. આલતાં વિ-
ચાર કર્યો કે ઝટ ખપી જાય તો તરતજ આવતું મળે. દર-
વાજામાં પ્રવેશ કરતાં તે શહેરના રત્નસંચય શેઠના ચંપક
નામના માણસે તે ભારી ખરીદી, શેઠના ઘરના આંગણમાં
નંખાવી. કઠિયારાને પૈસા આપી વિદાય કર્યો. થોડીવારે શેઠ
તે તરફ આવતાં બહુ મુગંધ આવવા લાગી. જેથી વિચાર
થયો કે:-ક્યાંથી આટલી બધી ચંદન જેવી મુગંધ આવે છે?
તેનો તપાસ કરતાં ભારી પાસે આવતાં તે લાકડાં ચંદનનાં
જણાયાં. ચંપકને ખોલાવી પૂછ્યું કે “આ ભારીનું શું બેઠું?”
ચંપકે નમ્રતાની કહ્યું “શેઠજી ! ચાર ટકા.”

શેઠ-અરે ! ચાર ટકા હોય ?

નોકરે-સાહેબ ! ચામાસાના દહાડા છે, માટે મોંઘા મડ્યા છે !

શેઠ—આ લાકડાની બત શી છે ?

ચંપક—તેની બતની મહુને ખબર નથી; પણ ખજતણુ તરીકે ખપ લાગશે !

શેઠ—અધ્યા ! લોળા ચંપક ! આ બહુ કિંમતી ચંદનના લાકડાં છે.

ચંપક—હેં.....ચંદનના છે ? ત્યારે તો મણું સાઈ થયું; બહુ લાલ થયો.

શેઠ—ઉપલક્ષ રીતે દેખીતો લાલ મહુને ન જોઈએ. કારણ મહેં મહાવીરના ધર્મનું ખાસ અવણુ કરેલ છે, એટલુંજ નહિ પણ તહેમનો ઉપાસક પણ છું; અને મહેં અણુહકનો ત્યાગ કરેલ છે.

તેજ વખતે શેઠે ભારીની કીમત પાંચસે સોનામોહોર ચાકસ આંકી, ચંપકને તેટલી રકમ કઠિયારાને આપવા મોકલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં ચંપક વિચાર કરતો બંધ છે કે અહો! મારા શેઠની શી ઉમદા વૃત્તિ-ન્યાયદ્રષ્ટિ. કઠિયારાને જટ શીધી સઘળી હુકીકત જણાવી, પાંચસો સોનામોહોર આપવા મારી; કઠિયારે હરખાઈને પોતાના ખોળામાં લીધી. બહુ સોનામોહોરો દેખવાથી હર્ષચેતો થયો; વિચારની ધુનમાંજ વેશ્યાના પાદામાં તે નીકળી ગયો. રૂપ અને લાવણ્યવતી નવ-યોવના એક વેશ્યાએ આ કઠિયારાને જોઈ તિરસ્કાર કરવા

લાગી કે:-અરે ! લીખારી ! દરિદ્ર ! નીકળ અમારા પાડા-
માંથી, અહિં તો પૈસાવાળાનું જ કામ છે. આ શબ્દો સાંભળી
કઠિયારો પૈસાના મદના છાકમાં બડબડ્યો કે:-“અરે ! આ
રંડા કંઈ બલુતી નહિ હોય ? મારી પાસે તો ઘણી સોનામો-
હોરો છે. એમ વિચારી જોજો પહોંજો કરી સોનામોહોરો બ
તાવવા લાગ્યો. સોનામોહોરો ભેઈતે વેશ્યા લલચાઈ જઈ
તેને બોલાવવા માટે હામીને મોકલી; તરતજ કઠિયારાને સો-
ળવીને ઘરમાં લાવી. વેશ્યાએ આદર-સત્કાર આપ્યો, સનાના-
દિક કરાવી ખાનપાન આપ્યાં. કઠિયારો વેશ્યાના હાવભાવ અને
વૈભવ ભેઈ મોહાંધ બની ગયો. રાત્રી પડ્યા પછી સુષ્તિથી
સોનામોહોરો વેશ્યાએ સ્વાધીન કરી લીધી. થોડીવાર પછી
મગજ ઠેકાણે આવતાં કઠિયારે વિચાર કર્યો કે:-હું કયે સ્થળે
છું ? આ સ્ત્રી કોણ છે, આટલા બધા ચાગા, ચટકા અને મ-
ટકા તે શામાટે કરે છે ? છેવટે વેશ્યાએ સતિફીડા કરવાની
ઈચ્છા બતાવી, તેજ વખતે કઠિયારાને યાદ આવ્યું કે:-“મારે
તો પરસ્ત્રી-સંગ ન કરવો ” એવી ટેક મહેં મહાત્માનો ઉપ-
દેશ શ્રવણ કર્યા પછી સ્વીકારેલ છે. હવે મારે તે ટેક શી રીતે
પાળવી ? વિચાર કરતાં છેવટે એક સુષ્તિ-સોધીને કઠિયારે
કહ્યું કે:-રૂંડને પેટમાં ગંડુજ હોજે છે, જંગલ જવાની હાજત
અર્થ છે; માટે જઈ આવું. એમ કહી ત્યાંથી છુટી, મોતાની ટેક
બાજવવાની ખાતર સોનામોહોરોની પણ દરકાર ન કરી અને
સુંપડીએ જઈ સૂઈ રહ્યો. ઘણા વખત મુઠી વેશ્યા રાહ

લેવા લાગી, ઉવટે વિચાર્યું કે રસ્તો બૂલી ગયો હશે. સવારે આવશે; કારણ સોનામોહોરો મારી પાસે પડેલી છે. બપોર સુધી ઇતેબરીથી રાહ નેઈ, પણ કઠિયારો નજ આપ્યો ત્યારે વેશ્યાએ વિચાર્યું કે આ સોનામોહોરો મારે રાખવા લાયક નથી. કારણ તેણે મારી સાથે વિષય-સુખ ભોગવ્યું નથી. માટે રાખજી પાસે જઈ તે સ્વાધીન કરું. તરતજ હાસી સાથે સોનામોહોરો હાઈ રાજકચેરી આ ગઈ. તે વખતે શ્રેણિક રાજા તથા પ્રધાન અભયકુમાર કચેરીમાં ન્યાયાસનપર બીરાજેલા છે. તેમની પાસે જઈ વિધિપૂર્વક નમન કરી સોનામોહોરોની યેલી પાસે મૂકી. અભયકુમારે પૂછ્યું કે:-“શામાટે આ સોનામોહોરો લાવેલ છે?” વેશ્યાએ ગત દિવસ તથા રાત્રિની કઠિયારોની હકીકત નિવેદન કરી. વિશેષમાં રાજા પ્રત્યે જણાવ્યું કે:-“હે મગધેશ ! હે મહારાજાધિરાજ ! એ કઠિયારોએ મારી સાથે કોઈ પ્રકારનું વિષયસુખ ભોગવ્યું નથી. માટે તેની સોનામોહોરો મારે ખપે નહિ. તેમ તે કઠિયારો કોણ અને ક્યાંનો છે ? તે પણ હું જાણતી નથી. માટે બીનવારસી મિલકતના વારસ આપજ દાંત શકો. જેથી તે આપ સ્વીકારે.” આ શબ્દ સાંભળી રાજા, પ્રધાન તેમજ કચેરીમાંડળ વ્યક્તિ યથું અને વેશ્યાની આવી ઉચ્ચ પ્રવૃત્તિ માટે ધન્યવાદ આપ્યો, પરંતુ અભયકુમાર પ્રધાનના મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે:-“પાંચસો સોનામોહોર જેવડી રકમ અને રતિસુખનું સુંદર ભુવન છોડી આપ્યો જનાર કઠિયારો કોણ હશે ?” આ વાતમાં કાંઈ ઉંડું

રહસ્ય છૂપાયેલું છે. ઝટ શહેરમાં ઉદ્ધોષણ કરાવી (સાદ પડાવ્યો) કે:-“ પાંચસો સોનામોહોર કયા કઠિયારાની છે; જેની હોય તે રાજદરબારમાં હાજર થઈ લઈ જાય. આ ઉદ્ધોષણ આખા શહેરમાં ફેલાતાં રત્નસંચય શેઠના સાંભળવામાં આવી. તરતજ તેણે સાદ પાડનારાની સાથેના એક સ્ત્રીપાત્રને કઠિયારાની વાત કહી નામ કામ જણાવી દીધું. તેણે તરતજ કઠિયારાની ઝુંપડીએ જઈ તપાસ કર્યો તો તે લાકડાં લઈ આવી, ખાઈપીને બેઠેલો જણાયો. સ્ત્રીપાત્રએ કહ્યું કે:- “ કાનડ ! ચાલો તમને રાજા બોલાવે છે ” આ શબ્દોથી કાનડ ગભરાયો, મ્હને શામાટે બોલાવતા હશે ? એમ વિચાર કરતાં તે ખિન્નવદન થયો. જેથી તે સ્ત્રીપાત્રએ (હાલના ચમદ્વત જેવા સ્વાર્થાધ ન બનતાં) ધીરજ આપી કહ્યું કે “ બાપુ ! બીવાનું કાંઈ કારણ નથી. સહજ વાત પૂછવી છે.” જેથી કાનડે સ્ત્રીપાત્ર સાથે રાજકચેરીમાં આવી નમ્રતા સાથે પ્રણામ કર્યા. અભયકુમારે શાંતિદાયક વચ્ચેનો કહી પૂછ્યું કે:- “ તું ગઈ કાલે ક્યાં ક્યાં ગયો હતો અને શું શું કર્યું હતું ? ” કઠિયારે લાકડાં વેચ્યાં ત્યારથી તે વેશ્યાના ઘેરથી નાશી છુટ્યા સુધીની વાત ચથાસ્થિત કહી સંભળાવી. ફરી અભયકુમારે પૂછ્યું કે:-“ પાંચસો સોનામોહોર છોડીને વેશ્યાને વેરથી નાસવાનું પ્રબળ કારણ શું ? ” ત્યારે તેણે મુનિ પાસેથી ધર્મ-શ્રવણ કરી લીધેલા મતની વાત બહોર કરી, બોલ્યો કે:-“ મારો નિયમ પાળવા માટેજ મ્હેં વેશ્યાનો તેમજ સોના-

મોહોરોનો ત્યાગ કર્યો." સોનામોહોરની ખાત્રી કરવા માટે
 ટેકને બોલાવ્યા. તેમના આવ્યા બાદ સોનામોહોરની હકીકત
 મૂળુતાજ રાજા અને પ્રધાન વગેરે બહુ પ્રસન્ન થયા. અભય-
 કુમાર પ્રેમપૂર્વક તે કઠિયારને આલિંગન આપી લેટી
 પડ્યો. ચોગ્ય આસને બેસાડ્યો. પછી કહ્યું કે 'તું' જાતિનો
 કઠિયાર છે; છતાં ધન્ય છે તારી પવિત્ર વૃત્તિ અને ટેકને.
 મારા વહાલા સ્વધર્મી બંધુ ! ભલા ભલા પુરૂષો પણ મોહાં-
 થ જની પોતાના આત્માની સાથે કુલીન સ્ત્રીઓના આત્માને
 પણ અધમ સ્થિતિએ લઈ જાય છે. 'માટે તને સાબાર છે.
 તેમજ વેશ્યા દૂત્ય કરનાર આ સુધાન સ્વરૂપવતી વેશ્યા અને
 ચેલા દ્રવ્યના ખોટા લોભથી મોહ નહિ પામનાર ધર્મ-શ્રવ-
 ણ કરનાર, ન્યાયવૃત્તિ પરાયણ રત્નસંચય ટેકને પણ ધન્ય
 છે. ઉપટે અતિ પ્રસન્ન થઈ રાજાની આજ્ઞાથી સોનામોહોર
 કઠિયારને સોંપી. વિશેષમાં ચોગ્ય શિરપાવ આપી કહ્યું કે
 પ્રેમપૂર્વક એકજ વખત ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી સ્વટેક યાને
 ધાર્મિક દૂરજ બળવવાથી તારાં વિચારોની પવિત્રતા સાથે
 તહે આત્માનો પણ અઠ્યુદય કર્યો. તેમજ આ વેશ્યા અને
 સાહુકારે પણ નીતિપરાયણ થઈ ધર્મ યાને દૂરજ, અદા કરેલ
 છે; તેવીજ રીતે ભવિષ્યમાં પણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિથી તમારું
 તેમજ સર્વનું ઉચ્ચ જીવન પસાર આવે એમ હું અંતઃકર-
 ણથી પ્રાર્થું છું. એમ કહી સર્વને વિદાય કર્યા.

સખ્યો ! આપ સંહમજ્યા હશે કે એક કઠિયારો પણ
 ધર્મ-શ્રવણથી કંઈ હદે પહોંચ્યો. ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી જ્યારે

કૃત્યાકૃત્યનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારેજ અપકૃત્યને છોડીને સુકૃત્ય કરવા તત્પર થવાય છે. પરંતુ ઓછ સંજ્ઞાએ કેવળ સાંભળ્યા જ કરવું એ નિર્થક છે. સાંભળીને મનન કરવું અને અમલમાં લાવવું એ આપણી ખાસ ફરજ છે.

અભ્યાસ પાઠ ૩૩ મો.

- ૧ ચેતન અને જડનો સ્વભાવ તે ધર્મ.
- ૨ જેથી સ્વાસ્થ્યુદય અને મોક્ષ થવા પામે તે ધર્મ.
- ૩ અધઃસ્થિતિમાંથી ળચાવનાર તે ધર્મ. અથવા સ્વકર્તા-વ્યક્તિવા ફરજ તે ધર્મ.
- ૪ ધર્મશ્રવણ કરવામાં સર્પ-મોરલીવત્ તક્ષીન થવું.
- ૫ દૃષ્ટિ અને ચિત્ત એકજ સ્થળે નિયત કરી વક્તાના હૃદયના તલસ્પર્શી બનવું.
- ૬ શ્રવણ કરેલા વિષયો યથાર્થ અર્થપૂર્વક ગ્રહણ કરવા.
- ૭ શ્રવણ કરેલા વિષયોનું યથાર્થ મનન કરી દોહન કરવું.
- ૮ દોહન કરેલા વિષયને અમલમાં મૂકવો-મૂકાવવો.
- ૯ શ્રવણ કરવામાં સંપ્રદાય કે ધર્મભેદનો દુરાગ્રહ ન રાખવો.
- ૧૦ અંધશ્રદ્ધાએ ધર્મશ્રવણ ન કરતાં વિવેકદૃષ્ટિથી શ્રવણ કરવું.
- ૧૧ વ્યવહારિક, પ્રાકૃતિક અને આત્મિક ધર્મના ભેદનું સહસ્ય સમજવું.

- ૨ ધાર્મિક પ્રશ્ન-તર્કનો સમ્યક્તા સાથે નિર્ણય કરવો, પરંતુ દાર્શિક વૃત્તિથી ખોટા વાદ-વિવાદમાં ઉતરવું નહિ.
- ૩ શાસ્ત્રયુક્ત અને અનુભવ સમ્મત ધર્મ હોવો જોઈએ.
- ૪ અપક્ષ, અનિષ્ઠ અને સર્વમાન્ય ધર્મ એકજ સત્ય રૂપે છે.

કર્તવ્ય ૩૪ મું. ત્રિવર્ગ-સાધન.

સહુદયી જંધુવર્ગ ! ગઈ કાલે ધર્મ-શ્રવણ પરત્વે વિવેચન કરેલ હતું. આજરોજ ત્રિવર્ગ-સાધન એ કર્તવ્યનું વ્યાખ્યાન કરવાનું છે. પ્રત્યેક આત્માઓએ પુરૂષાર્થ-ઉદ્ધમ કરવાનો ખાસ જરૂર છે. કહ્યું છે કે:—ઉદ્યમેન દિ સિદ્ધ્યન્તિ, કાર્યાણિ ન મનોરથૈઃ; નદિ પ્રસુપ્ત સિંહસ્ય, પ્રવિશન્તિ મુખે મૃગાઃ ॥ ૧ ॥ ઉદ્ધમવટે સઘળા કાર્યો સફળ થવા પામે છે; પરંતુ કેવળ વિચાર માત્રથી કાર્યની સિદ્ધિ થવા પામતી નથી. મહા પરાક્રમી સિંહ જેવો ગ્રાણી પણ નિરૂધમી મુતેલો હોય છે તો તેના મુખમાં મૃગલાઓ સ્વતઃ આવી પડતા નથી. જંધુઓ નિરૂધમી મનુષ્યો અનેકથા દુઃખમાં સપડાઈ દીન હીન શક્તિવાળાં બનવા પામ્યા છે-પામે છે. પુરૂષાર્થ શબ્દનો વાચ્યાર્થ વિચારીએ તો પુરૂષ+અર્થ પુરૂષ એટલે આત્મા તેનો મુખ્ય અર્થ એટલે પ્રયોજન તે પુરૂષાર્થ. આ જગતમાંના સચરાચર ગ્રાણી પુરૂષાર્થ શક્તિવાળા છે. માત્ર તેનો ઉપયોગ કયા કાર્યમાં કરવો એજ ખાસ

વિચારણીય છે. આપણે મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત કરવાને જે લાયક બન્યા છીએ, તે કેવળ પુરુષાર્થનાજ પ્રતાપે પુરુષાર્થ વડે જીવાત્મા તદ્દન સામાન્ય ભૂમિકા (એકેન્દ્રિય સ્થિતિ) થી ઉચ્ચ સ્થિતિએ નરદેહ પ્રાપ્ત કરેલ છે. જે નરદેહથી નારાયણ, આદમીમાંથી આદમ અને જનમાંથી જિન-વીતરાગ કે પરમાત્મ સ્વરૂપ થાય છે. આ દુનિયામાં કેટલાએક ભવિષ્યવાદીઓ-પ્રારબ્ધવાદને માનનારા અને કેટલાએક પુરુષાર્થ-ઉદ્ધમને સ્વીકારનારા છે. તે બન્નેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સહમત્યા વિના ઉભયવાદીઓ અન્યોન્ય વિતાંડાવાદ કરી સમય અને બુદ્ધિનો અપવ્યય કરે છે. વાસ્તવિકતયા પ્રારબ્ધ (લાવી) અને પુરુષાર્થ (ઉદ્ધમ) એ બન્ને એકજ વસ્તુ છે. માત્ર પરસ્પર કાર્ય-કારણને લઈ કિંવા ભૂતકાળ અને વર્તમાનકાળના ભેદને લઈને તે બે સ્વરૂપે જાણવામાં વા કથન કરવામાં આવે છે. ભૂતકાળનો પુરુષાર્થ તેજ વર્તમાનકાલનું પ્રારબ્ધ. વર્તમાનકાલનું જે પ્રારબ્ધ તે ભવિષ્યનો પુરુષાર્થ, અથવા ઉદ્ધમવતી પ્રારબ્ધ ઉત્પત્ત થાય છે; અને પ્રારબ્ધથી પુરુષાર્થ કરી શકાય છે. હવે પુરુષાર્થ વિવિધ પ્રકારના છે તથાપિ આ જગોએ ખાસ પુરુષાર્થત્રયનું વિવેચન કરવામાં આવશે. જે કે પુરુષાર્થ ત્રયનું કહેલ છે. તથાપિ મોક્ષ નામનો અંતિમ પુરુષાર્થ પૂર્વના ત્રણ પુરુષાર્થનું છેલ્લામાં છેલ્લું ફળ છે. અર્થાત્ પુરુષાર્થ ત્રણ કારણ રૂપે છે; અને મોક્ષ ફલ કાર્ય યાને ફળ રૂપે છે. એ પુરુષાર્થત્રયને ત્રિવર્ગ પણ કહેવામાં આવે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ત્રિવર્ગ સંસાધનમંતરેણ, પશોરિવાયુર્વિફલં નરસ્ય; તત્રાપિ
ધર્મં પ્રવરં વદંતિ, ન તં વિના યદ્ મવતોઽર્થ કામૌ.

ત્રણ વર્ગનું સારી રીતે સાધન કર્યા વિના મનુષ્યનું આ-
યુષ્ય પશુની માફક નિષ્ફળ જવા પામે છે. એ ત્રણ વર્ગમાં પણ
શ્રદ્ધિ-મહુર્વિજ્ઞો ધર્મ વર્ગને પ્રધાનપદ આપે છે. કારણ કે
જેના વિના અર્થ ને કામ વર્ગની પ્રાપ્તિ થવા પામતી નથી,
અર્થાત્ ધર્મ વિના તે એ વર્ગ સાધી શકાતા નથી. જે ધર્મ
પૂર્વક અર્થ અને કામને સાધવામાં આવે છે તે પુરૂષાર્થ ત્રય
કિંવા ત્રિવર્ગ કહેવામાં આવે છે માટે પુરૂષાર્થ કરવો એ
પ્રાણી માત્રનું ઈર્ષ્ય છે. કારણ કે:—

આ સદિ પર જીવન ગાળનાર તમામ પ્રાણીઓ કાલુ-
માત્ર પણ પુરૂષાર્થ એટલે મહેનત કે પ્રયત્ન કર્યા વિના જીવી
શકતા નથી. જેમકે શ્વાસોચ્છવાસ વગેરેની ક્રિયાથી શરૂ કરી
મહાન અંતિમ કાર્ય ચાને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ તે પુ-
રૂષાર્થ. પણ તે એકજ તરેહનો એકજ રીતિથી કરી શકાતો
નથી; કેટલાએક પુરૂષાર્થો નિંઘ હોય છે, જેવા કે:—અનિદ્ર
વિચારો કરવા, પાપમય કાર્યોની યોજના યોજવી, પ્રાણી
માત્રને અશાંતિ ઉપજેતેવા પ્રયત્નો કરવા વગેરે તેમજ કેટ-
લાએક પુરૂષાર્થો સ્તુત્ય હોય છે, જેમકે:—સદ્વિદ્યા પ્રાપ્તિ માટે
ચત્ન, આત્મજ્ઞાન મેળવવાની કોશીશ, જનસમાજના હિત
માટેની પ્રવૃત્તિ ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના પુરૂષાર્થનું વર્ગીકરણ
કરતાં તમામ સ્તુત્ય પુરૂષાર્થોના ત્રણ વર્ગમાં સમાવેશ થવા
પામે છે.

૧ ધર્મ વર્ગ, ૨ અર્થ વર્ગ, ૩ કામ વર્ગ.

૧ ધર્મ વર્ગ=સ્વકરુણ અથવા સંસારમા દુર્ગતિ ખરાબ સ્થિતિમાં સપડાયેલા પ્રાણીને ધારણ કરનાર-ગચ્ચાવનાર યાને સર્વથા ઉત્ક્રાંતિ કરનાર શક્તિ તે. ધર્મવર્ગના આશ્રયવટે પ્રત્યેક પ્રાણી ક્રમેશઃ ઐહિક-પારમાર્થિક અભ્યુદયની સાથે, નિઃશ્રેયસ-મોક્ષ અને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ કરવાને શક્તિમાન બને છે.

૨ અર્થ વર્ગ=મુખમય જીવન આપનાર વિવિધ સાધનો પૈકી મુખ્ય દ્રવ્ય સંપત્તિ તે. તેના આશ્રયવટે સંસાર-વ્યવહારના કાર્યો સરલતાથી કીર્તિ અને સ્વમાન સાથે આનંદભરે સાધી શકાય છે.

૩ કામવર્ગ=સ્વાભિમાનવટે ઇચ્છિત સર્વ ઇન્દ્રિયના વિપયની અમુક વખત સુધીની પ્રીતિ-તૃપ્તિ તે. જેના આશ્રયવટે મનની વાસનાઓ અમુક સમય પર્યંત શાંત થવાની સાથે સુસંતતિની ઉત્પત્તિથી ચિત્ત સંતોષાય છે.

અહિં ધર્મવર્ગને પ્રથમ મૂકવાનું કારણ એ છે કે, અર્થ અને કામવર્ગ સાધવાના સમયે મૂલ પાયારૂપ ધર્મને ભૂલવો ન જોઈએ. અર્થાત્ ધર્મવિરુદ્ધ અર્થ અને કામ ન હોવા જોઈએ. જેમ જાડ પોતાના મૂળ ઉપર જીવન ટકાવી શકે છે, તેમ ધર્મથી પોતાનું ઉચ્ચ જીવન ટકાવી શકાય છે. ધર્મ વિના અર્થ નથી અને અર્થ વિના કામ નથી. જો ધર્મ અને અ-

થાંનું ઉત્સાહન કરી કેવળ કામ (વિષયમુખ) માં આસક્ત તન્મય બનવાથી વનમાના હાથીની માફક દુઃખી થવું પડે છે.

જેમ આફ્રિકા વગેરે દેશમાં કાગળની હાથણીને ખાડા પર ઉભેલી દેખવાથી હાથી વિષયાંધ બની તે પર જવા ઉતાવળે આક્રમણ કરે છે. પરંતુ ધરિણીએ હાથી ખાડામાં પડી પ્રાણ રહિત થાય છે. તેમજ ધર્મનું ઉત્સાહન કરી ચાહે તેવા કનિષ્ઠ પ્રવર્તનથી ઉત્પન્ન કરેલું ધન, ઇચ્છિત શાંતિ સાથે સ્વયં ભોગવી શકતો નથી; અને સ્વકુટુંબીઓ વગેરે ખંણ આનંદથી ભોગવી શકતા નથી. કદાચ તેઓ ભોગવે તો તેનું છેવટ અનિષ્ઠ ક્ષણ પોતેજ ભોગવનાર થાય છે. જેમ સિંહ હાથીનો શિકાર કરે છે, તે પછી પોતાની સાથે ઘણા કુટુંબીઓ-સહુઆરીઓ એ શિકારનો ઉપયોગ લે છે; પણ હિંસા-પાપનો બોલો સિંહને ઉઠાવવો પડે છે. વળી ધર્મ પણ અર્થ અને કામ વિરૂદ્ધ ન થવો જોઈએ. મંતલબ કે ત્રણ પુરુષાર્થો અરુપરસ અવિરૂદ્ધપણે સાધવા જોઈએ. જે અર્થ અને કામનો ઉપધાત કરી અર્થાત્, બેઠરકાર બની ધર્મવર્ગનેજ સાધે છે, તેમને સંસાર ત્યાગજ યોગ્ય છે. કારણ એવાઓને સંસારમાં રહેવું શ્રેયસ્કર નથી. જે ગૃહવાસમાં રહેલા હોય તેમણે તો ધર્મપૂર્વક અર્થ અને કામની સાધના કરવી એ ઇત્યાદિક પ્રવૃત્તિ છે. ધર્મ-પછી અર્થવર્ગ. બીજો કહ્યો તેની મંતલબ એ છે કે, જેમ બે દિવાલની વચ્ચે રહેલ દીપક બને બાબુએ પ્રકાશ પાડી શકે છે; તેમ અર્થવર્ગ, ધર્મ અને કામવર્ગને પ્રકાશમાં લાવનાર ઉત્તેજક યા મદદગાર છે અને

કામવર્ગ તેનું કૃણ છે. માટે તેને છેલ્લે મૂકવામાં આવેલ છે. પૂર્વાક્ત્ર ત્રણ વર્ગ વિવેક પુરઃસર સાધવા જોઈએ.

બંધુઓ ! અહિં સુધી ત્રણવર્ગ સંબંધે વિવેચન કર્યું. હવે ત્રણ વર્ગના સાધન વિષે કિંચિત્ વક્તવ્ય છે. પૂર્વાક્ત્ર ત્રણ વર્ગને સારી રીતે સંપાદન કરવા પ્રયત્ન સાથે તેનો સદુપયોગ કરવો તે ત્રિવર્ગ-સાધન કહેવાય. તેહનું સંક્ષેપતઃ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે:—

ધર્મવર્ગ—સાધન એટલે ધર્મશાસ્ત્ર મુખ્યત નીતિ અને શાંતિ સાથેનું સદ્વર્તન.

અર્થવર્ગ—સાધન એટલે ન્યાય અને પ્રમાણિક વૃત્તિ-વડે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી તેનો સદ્વ્યય.

કામવર્ગ—સાધન એટલે ઇન્દ્રિય મુખની અભિલાષા સહ હાજતોની અનાસક્તિ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ.

ત્રિવર્ગ સાધવાના કર્તવ્યો આ પુસ્તકમાં વિવિધ રીતે બતાવ્યા છે તે અથવા તેના જેવાં બીજાં ઉચ્ચ સાધનોનું સેવન કરવું. ગૃહસ્થાને ત્રિવર્ગ પૈકી અર્થવર્ગની વારંવાર ખાસ જરૂર પડે છે. તેમજ ધર્મ અને કામવર્ગને મદદગાર તથા પોષક છે. અર્થ—લક્ષ્મી બે પ્રકારની છે; દૈવી અને આમુરી. દૈવી સંપત્તિ ધર્મવર્ગ અને કામવર્ગને ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચાડે છે. આમુરી સંપત્તિના ત્રણ પ્રકાર છે. તાદાત્મિક, મુલહર અને કદર્ય.

બંધુઓ ! પુરુષાર્થત્રય ક્રિયા તેના સાધન માટે જે જે કહેવામા આવેલું છે, તેનું મનન કરી કૃતિમાં મૂકશો એવી મારી નક્ક પ્રાર્થના છે.

અભ્યાસ પાઠ ઉદ્દેશો.

- ૧ ધર્મસ્વરૂપ, કર્તવ્ય અથવા ઉચ્ચ જીવન કોટીમાં લઈ જનાર તે.
- ૨ અર્થસાધક, વ્યવહારિક અને ધાર્મિક કાર્યોમાં અતિ ઉપયોગી દ્રવ્ય સંપત્તિ તે.
- ૩ કામચ્છદ્રિય અને મનને અનુકૂલ યોગ્ય સુખની અભિલાષા તે.
- ૪ ધર્મવર્ગ મૂળરૂપે, અર્થવર્ગ આખા રૂપે અને કામવર્ગ પ્રતિ શાખા રૂપે અને સ્વર્ગ અને મોક્ષ રૂપે છે.
- ૫ ત્રિવર્ગ પેઠી કોઈપણ વર્ગ પરસ્પર બાધક ન થવા જોઈએ.
 - (અ) ધર્મને અર્થ તથા કામવર્ગ બાધક ન થવા જોઈએ.
 - (બ) અર્થને, ધર્મ તથા કામવર્ગ બાધક ન થવા જોઈએ.
 - (ક) કામને, ધર્મ તથા અર્થવર્ગ બાધક ન થવા જોઈએ.
- ૬ ત્રણે વર્ગે સ્વસ્વ-સ્થાને ઉચિત્પણે રહેવા જોઈએ.
- ૭ ધર્મથી અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ મુલતઃ રીતે થાય છે.
- ૮ ત્રણે વર્ગના સદુપયોગથી સંસારસાગર સુખરૂપે નરી શકાય છે.

કર્તવ્ય ૩૫ મું. અંતરંગ શત્રુ-જય.

સુર કિદાર વિચારશીલ મહાશયો! ગર્હ કાલે 'ત્રિવર્ગ-
સાધન' એ વિષય પરત્વે વિવેચન કરવામાં આવેલું. આજ-
રોજે છેવટના કર્તવ્ય તરીકે 'અંતરંગ શત્રુ-જય' એ વિષયનું
સંભાષણ કરવાનું છે. જાંધુઓ ! ત્રિવર્ગનું સાધન કરનાર
મનુષ્ય અંતરનાં દુરમનનો જય કરી શકે છે. માત્ર જીવાત્મા-
ઓનું અંતિમ કર્તવ્ય એજ હોવું જોઈએ કે અંતરંગ વૈરીને
જીતનાર જીવ તે શિવ સ્વરૂપ થવા પામે છે. પ્રત્યેક આત્મા
પરમાત્મ સ્વરૂપ થવાને લાયક હોઈ શકે છે. અમુકજ ઈશ્વર
હોઈ શકે એવો કોઈથી દાવો કરી શકાય તેમ નથી. જો ઈશ્વર
કર્તા, હર્તા કિંવા નિયંતા સ્વીકારીએ તો પછી કોઈ પણ જીવા-
ત્માને કરવાપણું કંઈ પણ રહેતું નથી. આર્થ મહાપુરૂષો-
તીર્થંકરો વગેરે ધર્મપ્રવર્તકો કહે છે કે કેવલ સ્વશક્તિના
આગ્રયવડે અંતરંગ શત્રુનો જય કરવા કદીબદ્ધ થવા પામે.
અંતરંગ અરિઓનો જય કરનાર જીવાત્માને ખાદ્ય શત્રુઓ
પોતાના પાશવખગથી દબાવી-સ્વાધીન કરી શકતા નથી
નથી તે નથીજ. કોઈ પણ શત્રુઓ હુમેશાં આક્રમણ કરવાને
તલપી રહેલા હોય છે. માટે સદા સ્વાવલંબી બની જાગૃત
દશામાં રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

આ દુનિયામાં દરેક પ્રાણી કોઈને કોઈ પ્રકારના શત્રુથી
સપડાયેલા હોય છે. શત્રુઓ ખાદ્ય અને અંતરંગ (અંદર)

રહેનારા) એમ બે પ્રકારના છે. બહારના શત્રુઓ દુનિયાદારીના વિવિધ પ્રસંગોમાં કલહ, ક્રુસંપ અને વિશ્લેષ ઉભા કરી આર્થિક અને પારમાર્થિક સ્થિતિને મહાનુકશાન પહોંચાડે છે; લાજ આપરૂની હાની થાય તેવા પ્રયત્નો રચે છે. એટલેથી જ ન અટકતાં શારીરિક સ્થિતિ બગાડવા યત્ન કરે છે. ખુનામરફી જેવી લડાઇઓ-ખાના ખરાબી વગેરે અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિ પણ ખાલ શત્રુતાને આભારી છે; કોઈ સાથે ખાલ શત્રુતા કરવી એ સજ્જનનું લક્ષણ નથી. જેમ બને તેમ સર્વ પ્રાણી સાથે એક ચિત્તવાળા બની અંતઃકરણ નિર્મળ રાખી મૈત્રી બેઠવી; અને “આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ” એ ન્યાય મુજબ વિશ્વપ્રેમ પ્રગટાવવો. જેમ જેમ બ્રાતુભાવ વૃદ્ધિગત થવા પામે છે, તેમ તેમ બતિ, ધર્મ કે દેશનો ઉદય થાય છે. મિત્રતાને લીધેજ ઘણા સમય સુધી સુલેહ-શાંતિ જળવાઈ રહે છે. જ્યાં મિત્રતાનો લોપ થયો છે ત્યાં ત્યાં કલહ-ક્રુસંપનું જોર વધવાથી જળશં સુદો થઈ, કરોડો જાન-માલનો હાની થવા પામી છે; અને દેશ-નગર તેમજ જંગલો પાયમાલ બની ઉજ્જડ થઈ ગયાં છે-થાય છે. ખાલ શત્રુતાને અભાવે આ સંસાર સ્વર્ગરૂપ બને છે. બહારના દુશ્મનો આ જિંદગાનીમાંજ દુઃખ આપી શકે છે, પણ શરીરની અંદર રહેલા દુશ્મનો તો એટલા જોરાવર છે કે અનેક જન્મ થયા છતાં પોતાનું જોર અજમાવી વેર લે છે. અર્થાત્ જન્મ-મરણની આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપ

વડે તપાવી દુઃખ આપે છે. અંતરના અનેક શત્રુઓ ઘણા જોરાવર છે. જેનું ચથાર્થ સ્વરૂપ, સામાન્ય મનુષ્યના હૃદયમાં ઉતરવા પામતું નથી; એટલે કે સ્પષ્ટ સમજી શકાતું નથી. પરંતુ સદ્વિદ્યાના પ્રભાવથી—અત્યુરૂપ અથવા સત્શાસ્ત્રના સેવનથી અંદરના અરિનું સ્વરૂપ કંઈક અંશે હૃદયંગમ થવા પામે છે. તે અંતરંગ શત્રુઓમાંથી કેટલાએકના નામ—કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મદ, મોહ, રાગ, દ્વેષ, અને હર્ષ. તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

૧ કામ=ત્રય: પરિણત કુમારિકા, સધવા કે વિધવા કોઈ પશુ સ્ત્રીને વિષે વિષયવાસનારૂપ જે દુષ્ટ વિચાર તે.

૨ ક્રોધ=પોતાના અને પરના આત્માને દુઃખના નિમિત્તરૂપ જે તામસિક વૃત્તિ તે.

૩ માન=દુરામકૃતી સત્યુરૂપોના વચનોનો અશ્વિકાર કરી અસત્ય માર્ગમાં યાહોમ કરાવનાર જે અંતર્વૃત્તિ તે.

૪ માયા=કોઈપ્રકારે પશુ વંચના કરવાની જે અભિલાષા તે.

૫ લોભ=સ્વજીવન અથવા દાનાદિ સંતકાર્ય માટે ધનને ખરચવું નહિ. ઉપરાંત નિરંતર ધન વગેરે મેળવવાની જે અગતરા યાને અંજનામય વિચાર તે.

૬ મદ=અતિ, ધન, કુળ, રૂપ, જળ, વિદ્યા અને સત્તા

વગેરેના ગળથી અહીંકારી બનાવી બીજાનું અપમાન કરાવનાર જે શક્તિ તે.

૭ મોહ=આત્મિક કર્તવ્યનું જ્ઞાન બૂલાવી અવિદ્યાના વમળમાં ભટકાવનાર જે વૃત્તિ તે.

૮ રાગ=પૌષ્ટિક યાને સંસારના માધિક સુખો પ્રતિ જે તીવ્ર અભિલાષા તે.

૯ દંપ=અન્યને કોઈપણ સ્થિતિમાં સુખી જોઈ, તે પ્રત્યે તિરસ્કારવૃત્તિ કરાવનાર જે પરિણામ તે.

૧૦ હર્ષ=કોઈપણ અસત્ય કાર્ય કરનારને ખોટી રીતે ખુશ કરવાની જે વૃત્તિ તે.

એ અંતરંગ શત્રુનો જય કરવો; એ મનુષ્યમાત્રનો ખાસ ધર્મ છે. તેમજ બીજા શત્રુઓ (નિંદાદિક વૃત્તિ) પ્રત્યે આંખમિશ્રામણું કરી બેદરકાર બનવા જેવું નથી. કારણ તેઓ પણ સ્વશક્તિ અનુસાર, પ્રસંગોપાત અનિષ્ટ દુઃખ આપ્યા વિના રહેતા નથી. “શત્રુ તે શત્રુ” જેમ સેનાપતિને હરાવવાથી આખું લશ્કર પરાક્રમહીન થઈ જાય છે, તેમ ક્રોધ આદિ મુખ્ય શત્રુઓને છૂટવાથી યોને વશ કરવાથી અંદર રહેલા ઓછા જોરવાળા શત્રુઓ દબાઈ જઈ જાય છે અને અશક્ત બની કંઈ કંઈ આપી શકતા નથી. બાહ્ય અને અંતરંગ શત્રુઓનો જય કરનારજ સત્ય પ્રાપ્ત કરી પરમાત્મપદ સંપાદન કરે છે.

ખંધુઓ ! અંતરંગ વૈરી જય કરવાને ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ
 ચૈત્ય કે શુદ્ધ અધિકારી હોઈ શકે છે. કારણકે વર્ણ ચતુષ્ટય
 એક બીજાના અંગાંગિ ભાવે રહેલ છે. અર્થાત્ એક બીજાના
 સહાયક તરીકે છે. અમુક વર્ણના અભાવે અમુક વર્ણને ચા-
 લી શકે તેમ નથી. સ્વ સ્વસ્થાને સર્વની યોગ્યતા હોઈ શકે
 છે. સર્વમાં પરમાત્મ સ્વરૂપે આત્મા ધિરાજમાન છે. અંતર-
 ના દુસ્મનને જીતનાર એક ચાંડાળ પણ પરમ પૂજ્ય થવા
 પામેલ છે. તે નીચેના દુઃક દષ્ટાંતથી જાણવામાં આવશે.

હરિકેશી નામે એક ચાંડાળપુત્ર નાની ઉંમરનો હતો.
 તે બચપણથી જ વઢકણો-અટકચાળો હોઈને ઘણા છોકરા-
 ને મારતો-હુઃખ દેતો. તેથી તે છોકરાઓ પણ તેનાપર વંર
 રાખતા ને મારતા. એક દિવસ ચોમાસાની ઋતુમાં એક પા-
 ણીનાં ખાખોચીઆ પાસે તે ઉભો હતો, તેવામાં કેટલાએક
 નાના છોકરાઓ ખાખોચીઆમાંના અણુશીઆંને કાંકરા મારવા
 લાગ્યા. ત્યારે એ ટોળામાંના કાંઈક મોટી ઉંમરના-સામાન્ય
 સમજણવાળા એક છોકરાએ, બીજા નાના નાના છોકરાઓને
 કહ્યું કે:-“ અરે ! આ નાના અણુશીઆંને કાંકરાના ધા મારો
 નહિ. કારણ એ નિર્વિંય છે; કોઈને હંખ તેમજ હુઃખ દેતા
 નથી. ” છોકરાઓએ તે સાંભળી તેમના કહેણપર વિશ્વાસ
 રાખી અણુશીઆંને ધા મારવા છોડી દીધા. આ બનાવ જોવા
 સાથે તે છોકરાના શબ્દો પુનઃ યાદ આવવાથી હરિકેશીના
 હૃદયમાં વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે:-“ ચોક્કસ મારામાં કોઈ ગુણ

બવના દેવરૂપ વિષનું બીજ રહેવા પામેલ છે. તેને લઈને હું
ચાડાલ જાતિમાં જન્મ્યો છું, અને બીજા છોકરાઓને દુઃખ
દઉં છું-પગવું છું. જેથી આવી અમમ સ્થિતિ લોગવું છું. ”
તેમથી છુટવા માટે મારે આજથીજ નિર્વિધ બનવું ચાતે
અતરના શત્રુને છુટવા. એમ નિશ્ચય કરી તે મુજબ વર્તન
કરવા ઉદ્ધૃત થયો. છેવટે આંતરિક પ્રબલ પ્રેરણાથી થોડા વ-
ખતમાંજ દીક્ષા લઈ, બાદ્ય શત્રુને વશ કરવાથી દેવતાને
પણ પૂજનીય થયા અને છેવટે તેણે છવનમુક્ત દશા પ્રાપ્ત કરી.

ખંધુઓ ! એક ચાંડાલ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ વ્યક્તિએ
મહાન્ શક્તિ પ્રાપ્ત કરી. જે વ્યક્તિની આપણને પણ ભક્તિ
કરવી ઉચિત છે. વર્ણવ્યવસ્થા જાતિ પરત્વે નહિ; પરંતુ
કાર્ય-કર્મ પરત્વે શાસ્ત્રોમાં કહેવામાં આવેલ છે. માટે અંત-
રંગ શત્રુને છુટવા પ્રયત્નશીલ થવું એજ નમ્ર પ્રાર્થના છે.

અભ્યાસ પાઠ ૩૫ મો.

- ૧ બાદ્ય કે અંતરંગ શત્રુથી બચવા પ્રયત્નશીલ થવું.
- ૨ શત્રુવટથી આર્થિક, વ્યવહારિક અને માનસિક અડચણો
ઉભી થવા પામે છે.

■ બહારના દુરમનોથી અશાંતિ, કલહ, કુસંપ અને દુઃખની
સૃષ્ટિ થાય છે.

સહેલા છે; તેઓ કેામ સમ-
જે.

૫ બાહ્ય વૈરી કરતાં અંતરનાં વૈરી ઘણા જાગવાનું તેમજ ચિરસ્થાયી હોઈને, જન્માંતરે પણ વિવિધ દુઃખમાં સપડાવે છે.

૬ શત્રુપણાની વૃત્તિથી નંદનવન સમાન પૃથ્વી વેરાન ભૂમિ થાય છે.

૭ અંતરંગ શત્રુ છતવાથી ઉદારતા-મૈત્રી ભાવનાનો અવિર્ભાવ થાય છે.

૮ સર્વ પ્રાણી સાથે બ્રાતૃભાવ વધારવો એજ મનુષ્યનું ઉચ્ચ હવન છે.

૯ મૈત્રી ભાવનાથી યાને પ્રેમહૃદયથી હિંસક પ્રાણીઓ પણ મિત્રતાને ભજે છે.

૧૦. મૈત્રી ભાવનાથી જાતિ, દેશ કે ધર્મનો અભ્યુદય કરી શકાય છે.

૧૧ ક્રામ, ક્રોધ, મોહ અને મદ વગેરે અંતરંગ શત્રુઓ છે.

અંતિમ બોધ.

આ કર્તવ્ય-કંકણ નામના પુસ્તકમાં ૩૫ કર્તવ્ય-વિધ-
ઓનું દિગ્દર્શન (સંદેશથી કથન) કરવા યત્ન કર્યો છે. વા-
ચકવૃંદ તે વાચી-મનન કરી અને કૃતિમાં મૂકવા કૌશીલ્ય
કરશે, તો લેખકને પ્રવાસ કેટલેક અંશે સફળ થયો ગણાશે.
તેમજ વાચકવૃંદને પણ લાભદાયી નીવડશેજ. દુનિયામાં સાદી
કહેવત છે કે-“ હાથમાં કંકણ અને આરીસાની પૂછા. ”
અર્થાત્ સ્વ-આકૃતિ નિહાળવા માટે જેમ કંકણ, આરીસાની
ગરજ સારી છે, તેમ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરી આત્મ પ્રતિબિંબ
નિહાળવાના સાધનરૂપ વાચકવૃંદના કરતલમાં રહેલું આ
‘ કર્તવ્ય-કંકણ ’ નામનું પુસ્તક સહાયભૂત થાઓ. યથાર્થ
મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થયા વિના ખરું જૈનત્વ અંગીકાર કરી ગકાતું
નથી. જૈનત્વ એટલે જૈન કુળમાંજ જન્મવું એ નહિ, પણ
રાગદ્વેષ આદિ અંતરંગ શત્રુઓને છૂતવા સમગ્ર પ્રકારે સ્વ-
ઉત્ક્રાંતિ કરવા-મેળવવા જયશ્રીલ થવું તે. છવવું એ શુદ્ધ
કીટકનું લક્ષણ છે; અને સર્વ પ્રકારે જય મેળવવો એજ
ખરા જૈનોનું લક્ષણ છે. જૈનપણ માટે એક વિદ્વાન્-જેનાયાર્થ

દો વર્તેતે યસ્મિન્, પચ્ચપાતો ન વિદ્યતે
પીડનં કિંચિત્, તથ જૈનત્વમુચ્યતે ॥૧॥

ભાવાર્થ:—કોઈપણ એકમ વસ્તુ (જેકે કિંચે બેન પદાર્થ) નું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ નિહાળવા માટે અનેક દરજ્જા હોય તેનો વિચાર કરી, વિવેક પુરઃસરનિર્ણય કરવો તે સ્વાદ્વાદ યાને અનેકાન્તવાદ કહેવાય છે. જેથી કોઈ દર્શનમાટે જેને ખોટો દુરાગ્રહ કે જરાપણ પક્ષપાત રહેવા પામતો નથી તે, અને કોઈ પણ પ્રાણીને કોઈપણ પ્રકારે પીડાતરક બનતો નથી અથાત્ વિશ્વપ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવનાર અને સ્વતંત્રતા અર્થનાર જે શક્તિ યાને શુભ તેજ જૈનત્વ તેને ધારણ કરનાર વ્યક્તિ તે જૈન. તે માણસ પછી વેદાંતી, વૈષ્ણવ, શૈવ, સંન્યાસી, બૌદ્ધ, અરથોસ્ત, મહોભેદન કે કિશ્કિન હો તેમજ કે.કે. કે.વર્ણના કે વર્ણાશ્રમના હો; જે હો તે હો. પરંતુ ઉપરોક્ત દર્શન ધારણ કરી વિશ્વપ્રેમ અને સ્વતંત્રતા સ્વીકારી સ્વચ્છ, સ્વેદ કે ધર્મના ઉદ્ધારક બનવા શકિતમાન થાયો એજ દેવદત્ત અંતિમ ભાવના છે.

આશીષ

(અર્થ)

વરસો આનંદની હેતુ, મનના કંઈક રેતળો સુખમાંની કે સુખ કે સુખમાં—
ધર્મમાં પ્રીતિ અર્થી સુખ કે સુખ કે સુખ
સુખ સંપ શાંતિ કે સુખ કે સુખ

સંત મહાગમ સંવિગ્ને રહે, શુદ્ધ બાવને નિર્મળ નેહુ;
 સાચા પ્રભુ વસે છે એ દેહે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસે. ૩
 હરમ નજી શોધી મર્મને લેખે, નિઃજ બનીને રંગમા રંગે;
 સાચા મુખકાનો જાણે લેખે, મદુના હિર આંગણમાં—વરસે. ૪
 બાવ ધરીને ભક્તિ કરમે, ખ્યાન પ્રભુનું હૃદયમાં ધરમે,
 તન મનના મતોરથ દુર્ગમે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસે. ૫
 અનાથના નાથે દાસ ધર્યો છે, વિશ્વામ શ્યામ અંતર ભર્યો છે,
 કાયાજી એજ નિગમ કર્યો છે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસે. ૬

(વિનયકાન્તા)

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

અભિ

—ગોંડળથી મુનિશ્રી જ્યયંદ્રજી સ્વામી જણાવે છે કે-આપના તરફથી “ કર્તવ્યકંઠજી ” ની છુક મળી છે, તે સાઘંત વાંચી મનન કરતાં ધણીજ ઉત્તમ, બોધદાયક અને કર્તવ્યકંઠજી રૂપ બની શકે તેવીજ છે.

—કલકત્તાથી શ્રીયુત લાલચંદ કાલીદાસ મેઘાણી (ઉપયોગી વસ્તુ બંડારના પ્રોપ્રાઈટર) પોતાના તા. ૫-૧૦-૧૯ ના પત્રમાં જણાવે છે કે-“ કર્તવ્યકંઠજી ” ની છુક મળી છે. તે સાઘંત વાંચી ગયો છું, કીક છે, આવું આવું થવાથી-થતું રહેવાથી સાચું જૈનીઝમ કોઈક વખત ઝળકી ઉડશેજ.

—અમદાવાદથી શ્રીયુત રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ પોતાના તા. ૨૫-૧૧-૨૨ ના પત્રમાં જણાવે છે કે-આપના તરફથી “ કર્તવ્યકંઠજી ” નામની છુક મળી તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું. એ પુસ્તકમાંની દરેક શીખામણો વાંચવા લાયક અને બોધદાયક છે. પુસ્તકમાંની વાર્તાઓ સુધારીને ફરી લખાય તો વધારે ઉપયોગી થાય.

—વડોદરાથી એ. કે. ત્રિવેદી લખે છે કે, આપે “ કર્તવ્યકંઠજી ” નામની છુક મોકલી તે માટે આપનો આભારી છું અને તે વાંચવામાં હું ધણોજ રસ લઈશ.

આ શિવાય અંકુશ માસિક, રા. નલિનીકાંત વિગેરેના પણ ધણા સારા અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

મન મુમાગમ સંવિન્ને રત્નલે. શુદ્ધ ભાવને નિર્મળ નેહ.
 સાચા પ્રભુ વસે છે એ દેહે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસો. ૩
 ભરમ તજી શોધી મર્મને લંગે, નિહર જનીને રગમાં રંગે,
 આચ નુબહનો લાવે લંગે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસો. ૪
 ભાવ ખરીને ભક્તિ કરજો. ધ્યાન પ્રભુનું હૃદયથી કરજો;
 તન મનના મનોરથ ફગાવે સદુના હિર આંગણમાં—વરસો. ૫
 અનાથના નાથે સાયધર્યો છે. વિશ્વામ શ્વાસ અનર બર્યો છે.
 દુઃખ એજ નિમય કર્યો છે સદુના હિર આંગણમાં—વરસો. ૬

(વિનયકાન્ત)

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

સત સમાગમ સંવર્ધે સંદે. શુદ્ધ ભાવને નિમળ નેહ,	
સાચા પ્રભુ વસે છે એ દેહે, સદુના હિર આંગણમાં—વરસો.	૩
ભરમ તણ ગાંધી મર્મને લેખે, નિરૂત બનાવે રંગમા રેખે;	
મર્યા નુખડાનો આવો લેખે, મદુના હિર આંગણમાં—વરસો.	૪
ભાવ ધરીને ભક્તિ કરેખે, ધ્યાન પ્રખુનું હૃતપી ધરેખે,	
તન મનના મનોરથ ફગેખે સદુના હિર આંગણમાં—વરસો.	૫
અનાથનાનાથે દાયકેયો છે, વિશ્વાસ શ્વાસ અંતર બયો છે;	
દરબાજી એજ નિમલ કયો છે મદુના હિર આંગણમાં—વરસો.	૬

(વિનયકાન્ત)

ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

અભિ

—ગોંડગઢી મુનિશ્રી જયચંદ્રજી સ્વામી જણાવે છે કે—આપના તરફથી “ કર્તવ્યકંકણ ” ની શુક મળી છે, તે સાઘંત વાંચી મનન કરતાં ધણીજ ઉત્તમ, બોધદાયક અને કર્તવ્યકંકણ રૂપ બની શકે તેવીજ છે.

—કલકત્તાથી શ્રીયુત લાલચંદ દાસીદાસ મેત્રાણી (ઉપયોગી વસ્તુ લાંડરિના પ્રોપ્રાઈટર) પોતાના તા. ૫-૧૦-૧૬ ના પત્રમાં જણાવે છે કે—“ કર્તવ્યકંકણ ” ની શુક મળી છે. તે સાઘંત વાંચી ગયો છું, રીક છે, આવું આવું થવાથી—યતું રહેવાથી સાચું જૈનીઝમ દાર્ઘક વખત ઝગડી ઉકશેજ.

—અમદાવાદથી શ્રીયુત રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંક પોતાના તા. ૨૫-૧૧-૨૨ ના પત્રમાં જણાવે છે કે—આપના તરફથી “ કર્તવ્યકંકણ ” નામની શુક મળી તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું. એ પુસ્તકમાંની દરેક શીખામણો વાંચવા લાયક અને બોધદાયક છે. પુસ્તકમાંની વાર્તાઓ સુધારીને ફરી લખાય તો વધારે ઉપયોગી થાય.

—વડોદરાથી એ. કે. ત્રીવેદી લખે છે કે, આપે “ કર્તવ્યકંકણ ” નામની શુક મોકલી તે માટે આપનો આભારી છું અને તે વાંચવામાં હું ધણીજ રસ લઈશ.

આ શિવાય અંકુશ માસિક, રા. નલિનીકાંત ત્રિગેરના પશુ ઘણા સારા અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

- મંત્ર મમાગમે સવન્ને રેનંદે શુદ્ધ બાવને નિમળ નેહે,
સાચા પ્રભુ વસે છે એ દેહે, સદુના હિર આંગણુમાં—વરસો. ૩
- ભરમ નહ સૌધી મર્મ ને લેજો, નિહા ખનીને રજમાં રેજો,
સાચા મુખડાનો હાંવા લેજો, સદુના હિર આંગણુમાં—વરસો. ૪
- બાવ ધરીને બાંધી કરજો, ધ્યાન પ્રબુતું હૈતથી ધરજો,
તન મનના મનોગ્ય કરજો, સદુના હિર આંગણુમાં—વરસો. ૫
- અનાથના નાથે શાય ધર્યો છે, વિશ્વામ શ્વાસ અંતર ભર્યો છે
કળ્યાણ એજ નિશ્ચય કર્યો છે, સદુના હિર આંગણુમાં—વરસો. ૬

(ચિત્રવદાન્ત)

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

અભિ

—ગોંડળથી મુનિશ્રી જ્યયંદ્રજી સ્વામી જણાવે છે કે-આપના તર-
ફી “ કર્તવ્યકંકણ ” ની જુક મળી છે, તે સાઘંત વાંચી મનન કરતાં
શીજ ઉત્તમ, બોધદાયક અને કર્તવ્યકંકણ રૂપ જની શકે તેવીજ છે.

—કલકત્તાથી શ્રીયુત લાલચંદ દાલીદાસ મેઢાણી (ઉપયોગી વસ્તુ
કિરિના પ્રોપ્રાઈટર) પોતાના તા. ૫-૧૦-૧૬ ના પત્રમાં જણાવે છે
—“ કર્તવ્યકંકણ ” ની જુક મળી છે. તે સાઘંત વાંચી ગયો છું, ફીક
), આવું આવું ચવાથી-ચતું રહેવાથી સાચું જૈનીઝમ કોઈક વખત
જીકી ઉકશેજ.

—અમદાવાદથી શ્રીયુત રમણભાઈ મહીપતરામ નીતકંક પોતાના
તા. ૨૫-૧૧-૨૨ ના પત્રમાં જણાવે છે કે-આપના તરફથી “ કર્તવ્ય-
કંકણ ” નામની જુક મળી તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું. એ પુસ્ત-
કમાંની દરેક શીખામણો વાંચવા લાયક અને બોધદાયક છે. પુસ્તકમાંની
વર્ત્તાઓ સુધારીને ફરી લખાય તો વધારે ઉપયોગી થાય.

—વડોદરાથી એ. કે. ત્રીવેદી લખે છે કે, આપે “ કર્તવ્યકંકણ ”
નામની જુક મોકલી તે માટે આપનો આભારી છું અને તે વાંચવામાં હું
વણોજ રસ લઈશ.

આ શિવાય અંકુશ માસિક, રા. નવિનીકાંત વિગેરેના પણ ધણા
સારા અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

